
LATVIJĀ

XIX

GADU SIMTENĪ.

LATVIJAS AUGSTSKOLAS

ST. DOCENTA

FR. ZĀLIŠA

LEKCIJAS 1990/91 .

AKADEM. G.

STUDENTU KLUBA IZDEVUMS

• 1991 •

8, Kult. Balss - litogr.

LATVIJA XIX. GADU SIMTENĪ.

M-802-6-91

Latvijas tautas vēsturiskā attīstībā mēs varam izskirt divus galvenos posmus. Pirmā posma sākums skaitās ar vēsturiskā laikmeta sākumu t. i. ar 13. g. s. sākumu. Viņā mēs redzam, ka latvešu tautas stāvoklis top arvien grūtāks, viņi dzīves apstākļi top arveenu sliktāki. Latvešu tauta pamazām zaudē zemi, zaudē brīvību un teesības, līdz beidzot 18. g. s. nonāk vergā stāvoklī, - vergā, romiešu teesību nozīmē, kā to 18. g. s. formulēja kāds Vidzemes muizniecības landtāgs. Tā ir drūma aina, kādu redzam, pakāvejojoties pie šī latvešu tautas vēstures posma. Tur redzam, ka latvešu tauta tiek pārversta par veenu veenīgu zemnieka kārtu, par kārtu, kurā ir it kā pasīvie materiāls zemes likteņa notiecoju rēķā, kuri rīkojas ar to, pilnīgi nerēķinādāties un netaujādāmi pēc viņas vēlēšanām, centēties un vajadzības.

Otrs posms sniedz mums eepreecinošāku ainu. Tas ir latvešu tautas aukšamcelsšanās laiks, laiks, kad viņa pamazām iegūst teesības, uzlabo savu stāvokli, apzinīgi stājas pie sava likteņa veidošanās un sēvas kulturās radīšanās.

Savām nodomatām apskatām leeku virsrakstu:

Latvija 19. gada simtenī. Ar citeem vārdeem, 19. g. s. notikumi būš nodomatā apskatā vidus punktē. Tomēr jauzēk viņš būš drusku agrāk - jau ar 18. g. s., t. i. ar tā laiku, kad latvešu tautas dzīvē parādās pirmē austošās rīta blāsmas stari. Nobeigt savu apskatu domāju ar 20. g. s. pirmēem gadu desmitēem, ar pāseem visjaunākeem laikeem, kad latvešu tauta beidzot ir sasniegusi to stāvokli, uz kurā pamāteem veenīgi ir eespējama sekmiģaka kulturās attīstība, kad latvešu tauta ir nākusi pie pātstāvīģas valsts eekārtas.

Eesāksu savu apskatu ar t. s. leelo agrāro reformu laikmetu. Ar šo vārdu gribu atzīmēt tās pārgrozības, kādas norisināģas Latvijās eekšējā eekārtā 18. g. s. beidzanos gados un 19. g. s. pirmos gadu desmētos, un kurās nobeidģas ar latvešu zemnieku pereonīģo brīvīģišānu. Pirmāis jautājums, kurš mums jānēģina atrisināt, stāģoties pie šī laikmeta apskatā, ir jautājums par agrāro reformu eemesleem, par to, kā bij tās spēks, kāš pamudināģā Baltijās valdoģās aprindās stāģoties pie agrāro reformu darģeem, domāt par latvešu un tāģat īģānu zemnieku stāvokļa uzlabošānu, šajā jautāģumā, tāģat kā daudz citos, pātāv divi galvenos usģakantvīrģeeni. Pirmāis, vāģētu teikt, ir ideālistiskāis virģeens, kurš aizģāv tās domas,

ka agrārās reformas ir izcēlušās caur to, ka veena daļa no Baltijas - vācu muļģniecības, tāpat arī gārdzniecības, eegēlojusees par latvešu zemneeku grūto stāvokli un sajušminajusees par sava laika humanām idejām, ir pate stājusees pēc zemneeka stāvokļa uzlabošanas un ir pamudinajuse arī citus savas kārtas biedrus darīt to pašu. Tādejādi reiz eevaditā agrāro reformu kustība ir turpinajusees tālak. Viņas pretinēski ir izrādijusees par bezspēcigeem to apturet, līdz beidzot viņa ir beigusees ar jau peeminēto zemneeku personigo brīvlaišanu. Tādā kārtā no šī uzskatu virzeenā peekritejeem sevišķi teek uzsvērts idejiskais faktors.

Otrs, pretejaais uzskatu virzeens ir materiālistiskais, šī uzskata peekritejiaizrāda uz tā laika Baltijas saimnieciskeem apstākļiem, kad, sakarā ar tehnikas attīstību un toreizejo saimniecisko konjunkturu, muļģneeki bij nonākuši tādā stāvoklī, kad viņiem bijis nepececeesami pāvairot savus eenaikumus, pāceļot savas saimniecības darba rāšigumu. Šai darba rāšiguma pāceļšanai bijis nepececeesami vajadzīgs invest agrārās reformas, uzlabojot zemneeku teesisko un saimniecisko stāvokli.

Tādi ir galvenos vilceenos see divi pretejo uzskatu virzeeni par agrāro reformu eemesleem Latvijā un vispāri Baltijā. Bez saubam, katrs no minēteem uzskateem satura sevi daļu pateesības, katrs no viņiem apskata šī ļoti komplicētā jautājuma veenu vāj otru pusi. Melāime tikai tā, ka atbildes katrā par sevi nemot, ir veenpusīgas, kas ceļas no jautājuma pārak sauras apskatīšanās. Mums jāceņas atrisināt uzstādīto jautājumu, apskatot to no plašāka veidokļa, no veidokļa, no kura rāugotees šīs sajos pretejo uzskatu virzeenos vām retu atraet zināmu veenību. Tās saņemdzams vedeēt sakarā agrārās reformas un agrāro reformu darbīneeku centeenus un uzskatus ar vispārīgo tā laika garu.

Vispirms jāpakavejas tuvāk pēc jautājuma: kas ir tas, ko mēs saucām par laika garu? Vispirms ar šo vārdu varam apzimet to nenoveersamību, to neapturamību, ar kādu kulturās laimeti seko veens otram, un ar kādu katrā laikmetā principi ceņšas sevi realizēt. Laika gars ir katrā laikmetā valdošee uzskati, centeeni un ideāli. Katram vēsturiskam laikmetam, veenāļģi, lai to gēmtu saugaki vāj plašāki, ir sava laika gars. Katrā laikmetā eedzīvotājos valda zināmi uzskati, zināmi centeeni un ideāli. Vēsture cilveces attīstību eedala trījos galvenos kulturās laikmetos: seno laiku vēsturē jeb antīkās kulturās laikmetā, vidus laiku kulturās laikmetā un jauno laiku kulturās laikmetā. Ja ņemam katru no šeem laikmeteem viņu visumā, tad redzam, ka katrā no viņiem ir valdījusi zināmi uzskati, zināmi ideāli, ka katrā no viņiem eedzī-

votaju vairākums savā dzīvē ir peeturējis pēc zināmsiem principiem. Ja novērojām un apskatām no plašāka viedokļa katru no šiem laikmetiem, tad redzam, ka ar neapstrastu spēku katrā laikmetā principi ir centušies pēc savas realizēšanas. Nekāds spēks, nekāda pretestība nav varējusi apturēt viņu attīstības gaitu. Tā ir apstāvēšies tikai tad, kad šie principi tikusi novesti līdz galejām konsekvencēm. Tā tas bij peem. Antīkās kultūras laikmetā, tikai tad, kad antīkās kultūras principi bij novesti līdz viņu galejām konsekvencēm, viņu attīstības gaita apstāvēšās, un eestāvēšās jauns laikmets - vidus laika kultūras laikmets, kurā valdīja citāds gars, kurā eedsīvotāja vairākums peeturēvēšās pēc citādeem principiem. Bet arī šim kultūras laikmetam bij lemts izbeigtees. Pēc tam, kad vidus laika kultūras principi bij tikusi ivesti līdz viņu galejām konsekvencēm, eestāvēšās jauns vēsturiskās attīstības posms t. s. jauno laiku kultūras laikmets, kurā eedsīvotāji savā vairākumā vadīvēšās no citādeem uzskateem, no citādeem principiem un ideāleem. Un varam vērot, ka pēc tam, kad arī šie principi būs novesti pēc savām galejām konsekvencēm, nāks atkal jauns kultūras laikmets. Tā ēas virsīvēšās arveenu tālak.

Jau teicu, ka Latvījas agrārās reformās vedamās sākārā ar vispārīgo tā laika garu, t. i., ar jauno laiku garu, ka šīs reformās uzskatāmas it kā moments jauno laiku gara un principu uzvarās gāvēēnā. Te nu eel, ēas tālēkāis jāntājums: eeks kā tad pastāvēvēja šīs jauno laiku gara, ēē jauno laiku principīkuri realizēvēšās, stārp zītu, arī Latvījas agrārō reformu laikmetā. - Jauno laiku pamata principus vislēbāk varam izteikt ar pazīstāmo apzīvējumu - individualismu, t. i. ar cilvēkā personības, viņā "es" teesību uzsvēvēšanu, ar cilvēkā personības cenēšanos pēc brīvēības pēc patstāvēības vīsdzīvīvēkā ēas kultūras dzīvēs nozārēs. Individualisms ir pastīprinātā pašāpsīvē. Individualismu, ēo jauno laiku kultūras dzīvēvējā spēku vislēbāk sāprātīsim un viņā būtībā vislēbāk eedsīvēvēšīvēēēē, jā neētāvēšīsim viņām pretī ēēpreēkēvējō laikmetā, it īpāsi vīdus laiku valdōšos pīncīpus, grēēzīsim vēvēību uz to, kādū stāvēkli ēēvēvēā vīdus laikos cilvēkā personība vīsdzīvīvēkā ēas kultūras dzīvēs nozārēs un salīdzīvēšīsim to ar stāvēkli, kādū cenēšās ēēvēvēt cilvēkā personība jauno laiku kultūras dzīvē.

Vīdus laiku cilvēkā viņā personības, viņā "es" apzīvē bij vēvē attīvētīvē. Šajā laikā cilvēkā bij daudz spēvēgākā soēiālā apzīvē, tā apzīvē, kā cilvēkā "es" ir sāvētīvē, ir atkāvēģīgs no ēēvēēem, no kādā nebūt zīvē objektā, kā cilvēkā

"es", cilveka personiba ir tikai kāda daļina no kāda pla-
šaka, aptverošā kolektīva, kurā viņš eetilpst, tikai kā
sīnina, veenalgu, vaj šis kolektīvs būtu kāda konkrēta, redzē-
ma organizācija, kā piem. ģimene, valsts u. t. t. vaj arī tā
visplašākā apveienībā, visplašākais kolektīvs, par kura zīm-
bolu vidus laikos tika uzskatīts Deews. Mazāk personības
pāspāzina, vairāk kolektīva apzina. apzina par saītem ar ci-
teem objekteem - tā bij vidus laiku valdošā gara galvenā
pazīme. Tāpēc veegli saprotamā, ka vidus laiku cilvēkā tikai
mazā mērā peemita sava teesiba, savas brīvības apzina, ka
tikai mazā mērā viņš greeza vēribu uz sava brīvību, un tā-
pēc izskaidrojams, ka viņa personība, viņa " es " bij saī-
stīts, bij nebrīvs visās evarīgākās kulturas dzīves nozarēs.
Nesim tikai dažas no tā laika kulturas dzīves nozarēm,
piem. saimniecisko kulturu. Vaj vidus laiku cilvēks uzskā-
tāms saimnieciskā zinā par brīvu? - Par brīvu saimniecī-
skā zinā mēs uzskātam cilvēku tikai tad, ja viņš var brīvi
noteikt par savu laiku, savu darba spēku, var brīvi rīkotee
ar sava darba rezultāteem. Neveenu no šeem apgalvojumeem
mēs nevarām atteecināt uz vidus laiku cilvēku. Vidus laiku
eodzīvotāju leelākā daļa peedereja pee zemneeku kārtās.
Mēs zinām un redzesim arī uz preekšu, apskatot zemneeku
stāvokli dažādās valstīs pee dažādām tautām, ka vispār zem-
neeki sava laika un darba spēkā zinā bij eerobezoti. Viņi
bij apesti pildit par labu saceem dzimtekungeem dažādās
klāusās, dot viņeem eevērojāmu daļu no sava darba rezultā-
teem. Tā tad zemneeku kārtā visplašākā mērā nav uzskātamā
par saimnieciski brīvu. - To pašu var teikt arī par vidus
laiku smatneekeem, jo vidus laiku pilsētās nodarbošanās brī-
vību eerobezotā dažādā cunftu noteikumā. Tā tad saimniecī-
skā zinā vidus laiku cilvēks bij eerobezots, bij nebrīvs. -
Tas pats sakāms par vidus laiku cilvēku arī politiskā zinā
Atkāļ jāgrees vēriba us to, ka vidus laiku eodzīvotāju lee-
lais vairums, t. i. zemneeku kārtā, nebaudija nekādas poli-
tiskās teesības, bet arī viņa personīgās teesības, dažā s ze-
mēs vairāk, dažās mazāk, bij eerobezotās. Gandrīz neveenā
valstī zemneekeem nebij teesību ne tikai peemt daļību pee
walsts dzīves veidošanās, bet arī viņu kustesšanās brīvība
bij eerobezotā, viņu personās neaizkaramība ne ar ko nebij
garanteta. Ar vārdu sakot vidus laiku eodzīvotāju leelais
vairums nebaudija neko no tā, ko mēs tagad apzīmejam ar
vārdeem: individuēlā un politiskā brīvība. - Visbeidzot vi-
dus laikos cilvēka personība bij saīstīta arī garīgā zinā
no toreizejās baznīcās. Vidus laiku cilvēks nevarēja pā-

Jaunā saimnieciskā laikmetu pamatprincipi, kurš gai laikā parādījās Latvijā, ir pazīstami kā t.s. kapitalistiskais gars. Pate laikmets, kurš tika izsaukts no šiem principiem, pate jaunā saimnieciskā eekārta tiek apzīmēta par kapitalistisko laikmetu. Šī laikmeta raksturīgākās īpašības un kapitalistiskā gara būtību vislabāk sapratīsim, ja nostādīsim viņam pretim eepreekšejo vidus laiku saimniecisko eekārta, vidus laiku valdošos principus un gēru. Vidus laiku pirmā pusē, Vakar-Eiropā valdīja saimnieciskā eekārta, kuru vāretu apzīmēt par zemnieciski-feodalistisko. Veena no šīs eekārtas raksturīgākām pazīmēm bij tā, ka tai pastāvēt, zemnieks, kurš apetrādāja zināmu zemes gabaliņu, centās pēc tā, lai ar sveedreem vaigā eegūtu sev dzīvei visnepececešamako uzturu. Viņam bij vajadzīgs tikai uzturs, ne vairak, ne mazak. Vidus laiku otrā pusē sāka noteiprinātees t.s. amatniecības eekārta. Bet ari amatneeku galvenais dzenulis bij tikai eegūt dzīvei nepececešamo uzturu, eegūt līdzeklus, lai vāretu dzīvot daudz maz cilvecīgi, ne vairak, ne mazak. Pilnīgi saskana ar šo vidus laiku saimniecisko garu, kurš apmeerinājās tikai ar tā, kas ir abām šīm eekārtām pastāvēt, pastāveja darba nebrīvība. Abas šīs eekārtas pamatojās uz nebrīvu jeb saistītu darbu. Toreizejam cilvekam pilnīgi peetika, ja viņš vāreja eegūt savai dzīvei to nepececešamako. Pati darba nebrīvība bij tikai līdzeklis šim nolūkam. Greezīsim tikai vēribu uz zemniekeem. Mēs redzejam, ka zemnieki saimnieciskā zinā bij nebrīvi. Viņi bij speesti daļu no savā darbā spēku un darba laiku zeedot par labu dzimtekungeem. Bet mēs zinām ari, ka šī pate nebrīvība, šīs pašas eaites ar dzimtekungu nodrošināja zemniekam to, ka nelaines gadījumos vaj eitos grūtos brīžos viņš vāreja greestees pee savā dzimtekunga dēļ palīdzības. Tā tad, kamēr cilveks vāirak nekā neprāsīja no dzīves, ka tikai vesnepececešamako uzturu, šī darba nebrīvība viņam nekādā zinā neizlikās par slogu. - Tas pats sakāms ari par amatniecību pilsētās. Ja eedzīlinamees cunftu eekārta, tad redzām, ka lai gan to noteikumi eerobezo saimniecisko brīvību, tomēr preeks pašem amatneeksem gee cunftu noteikumi, šīs eekārtas sāku mā bij garantija, kas nodrošināja viņem pastāvīgu un drošu pārtiku. -

Tāda bij vidus laiku valdošā saimnieciskā eekārta un vidus laiku valdošais saimnieciskais gars. Pavisam eitads gare un eitadi principi pastāv kapitalistiskā eekārtā. Te cilveks vāirs neapmeerinas tikai ar to, ka censa tikai pēc tā, kas preeks viņa dzīves ir nepececešams. Kapitalistiskās eekārtas dzīves mērķis ir pēc eespējas leelaka peļņa un bagātība. Kapitalistiskā laikmeta cilveks neap-

meerinas ar to veen, ka eegüst to, kas tikai preeks dzi-
ves nepeceesams, bet censaš pēc leelakas pelnas un ba-
gatības. Jau šī dzinaš pēc pelnas pate par sevi ir uzskā-
tama par spēcīgakas personības apzīnas zīmtomu, tādas
personības, kuras prasības ir pēcaugusas.

Šis kapitalistiskās dzīnas realizēšanai bij vaja-
dzīga citada zociālī-politiskā eekārta. Ja reiz bij at-
modusees šāda dzīnaš, tad vidus laiku politiskai un zocia-
lai eekārtai vajadzēja izirt, vajadzēja rastees jaunai
eekārtai, kurā cilveku personība baudītu plašakas teesi-
bas. Bij vajadzīgas vispirms plašas, neaprobešotas, pri-
vatīhpāsuma teesības, lai cilveks brīvi varetu noteikt
par to ipašumu, ko viņš ir eeguvis. Bez vajadzīgas neap-
robešotas ipašuma teesības uz zemi, uz rāzōšanas līdzek-
leem, bij vajadzīgas mantōšanas teesības. Vajadzēja at-
zīt darba brīvību, teesību brīvi izvēletees nodarbošanos,
līgumu brīvību, - pirkšanas, pārdošanas, algošanas u.t.
t. līgumu brīvību. Vispārīgi izrādījās, ka saistītāis,
nebrīvais darbs, kas pastāveja vidus laikā, nekādā zīpā
nav saveenājams ar kapitalistisko saimneezības eekārtu.

Visi tikko peeminētee apstākli darīja eespaidu arī
uz Latvijas agrārē reformu eevadīšanu un viņu gaitu, jo
arī Latvijā 18.g.s. Bika likti pirmēe kapitalistiskās ee-
kārtās pamati. Vismāz jau tāreiz kapitalistiskais gars
sāka parādītees Latvijas saimneeciskā dzīvē. Kur īsti
šis gars vispirms parādījās?

18.g.s. otrā pusē Vidzemes muignēecības starpā bij
novērojama dzīves prasību pēcaugsana, t.i. ar citeem
vārdeem, cilveka " es " jau deva sevi vairak sajust. Šo
szīves prasību apmeerīnāšanai Vidzemes muignēecībai va-
jadzēja pavairot savus eēnākumus. Eēnākumu pavairošanai
bij vajadzīgs paplašināt rāzōšanu, t.i. no līdzēinejās
rāzōšanas eekārtās, kad rāzōja tikai to, ko dzīvē nepecees-
sami vajadzēja, bij jāpāzeet uz tādu rāzōšanas eekārtu,
kad rāzōtu pelnas nolūkā. Šāda rāzōšanas paplašināšana
bij eespējama tikai caur to, ka no zemneekeem sāka pēe-
prasīt arweenu vairak darba spēka, sāka paaugstīnat viņ-
zēnē klausas. Te nu izrādījās, ka šāds spēaidu kārtā pēe-
prasīts nebrīvs darbs atalgojās tikai zinamos apmēros,
zinamās robežās un zinamos apstākļos pēeprasīts. Ja šāds
nebrīvs darbs teek pēeprasīts pārleecīgā daudzumā, kā
peem. šajā gadījumā, tad viņš vēlāmo rezultātu, gaidamās
pelnas veetā atnes tikai zaudejumus caur to, ka šajā ga-
dījumā cilveks zaudē katru patīkešanu uz darbu un gala iz-
nākums ir deficīts. Tādejādi pati dzīves nepeceesamība,
dzīves novērojumi izsausa vajadzību, lai nebrīva darba
veetā tiktu eevēsts brīvs darbs, jo tikai caur brīvu dar-
bu, nodinot cilvekā interesi preeks tā, - tā to spēcīgā-

Jās vaj nu skaidri vaj neskaidri arī Vidzemes muizneecība - ir iespējams pazelt darba raagigumu. Ja sedzīlīnānees tuvāk lē.g.s. saimneeciskā dzīvē, tad redzam, kā šī gadu simteņa pēdējās gadu desmitos Vidzemes muizneecībā saimneeciskā zinā pārdzīvoja nopeetnu krīzi. Vīnā bij eeklvušā leelos pārados, iz kureem vīnā vel-tīgi mēgināja izklāt. Šis grūtais saimneeciskais stāvoklis arī speeda muizneecību peemērotees jaunai saimneeciskai sekārtai, censtees pēc zemneeku stāvokļa uz-lābosānas. Tā tad, kā redzam, jauno laiku gars, kurš prasīja pēc cilvēkā prasību apmeerināšanas plašākos ap-mēros arī saimneeciskā dzīvē, bij veensno teem motiveem, kuri pamudināja Vidzemes muizneecību stātees pee āgrāro reformu darba.

Idealistiskais uzskātu vāzveens pee Latvijas āgrā-ro reformu eevādīšanās un virzīšanās leelu nozīmī pee-šķir šo reformu darbineeku ideālai pārleecībai un sā-juumai, kura visvairāk tikusi modinātā caur tā laikmeta humanām idejām. Bez saubām, šis uzskats saturā sevi daudz pateesības. Ja nepeekritam uzskatam, kāš cilvēkā redz ti-kāi egoistisku teeksmju sākopojumu, bet redzam vīnā arī zocialās teeksmes un ideālas, teeksmes, kurās ir vērstās uz citu cilvēku labumu, tad nevarām sāubitees par tā uz-skata pareizību, kurš teic, kā tāpat kā citos, tā arī šajā gadījumā idejiskām faktorām peeskirāmā leela no-zīme pee kulturas dzīves uz preekšu virzīšanās. Katrā cilvēkā veenmēr un visos laikmetos ir peemājojušās ide-ālas teeksmes. Starpība celās tikai caur to, kā sākarā ar laikmeta garu, vīnās parādās daudādā veidā. Vidus lai-kos cilvēkā ideālās teeksmes, parādījās citādi, jaunos laikos atkal citādi. Vidus laikos cilvēkā ideālās teek-smes bij vērstās us kālposānu, bāznīcāi un dzīvi Deevām par godu un slāvu. Vīseem zināms, kādā mērā vidus laikos cilvēks jutās speests upuret sāvu personīgo dzīvi šim ideālam par labu, kurš bija vērstis uz kātoļu bāznīcās izplātīšanās un bāznīcās godā un slāvas pācelānu. Jāu-nos laikos, sākarā ar vispārīgo laikmeta garu šīs ideā-lās teeksmes cilvēkā parādās citādā veidā. Tagad vīnu pamatā ir tādi lozungi, kā brīvības un tāienības ideāli, caur kuru realizēšānu cilvēks cer pānākt labāku un lai-mīgāku dzīves eekārtu. Vīseem zināms, cik daudz upuru nesti par labu šo ideālu realizēšanai.

Tās pats bij arī Latvijā. Cik leelu nozīmī mēs arī nepeesķirtu saimneeciskeem apstākļeem, tāgu varām droši teikt, kā bez tās ideālās sājušmas, kādu redzam pee Mē-

keļa, pee Ziversa, Zontaga un citeem reformu laikmetu darbineekeem, si agraro reformu darbs nekad nebūtu tieis paveikts, jo nevens leels darbs pasaulē nav izdarīts bez ideālas sajušmas veenigi tikai aiz saimnieciskā aprēķina vaj egoistiskeem motīveem. Tā tad tiklab saimnieciskee apstākli, kā ideālā sajušma ir spēlejusī leelu lomu pee leetā agraro reformu laikmeta eevādisnās darbeem un viņu uz preeksu virzīšanās. Cik leela ir bijusi katra faktora faktiskā nosīme, pap to vislabāk varesim spreest, kad eedzīlināsimees pāsā laikmetā apskatot viņu vispusīgi un tuvaki eepazīstātees ar viņa ideologu uzskateem, kuri aizstāveja agraro reformu nepeecesāmbu.-

Veens nu māsū tuvākeem uzdevumeem ir eedzīlinātees agraro reformu laikmeta ideologu uzskatos. Bet pirms pee si uzdevuma stājāmees, ir no svara eepazītees, kaut arī visplāšākos vilceenos, ar agrārās eekārtās attīstību un zemneeku atsvābināšanu, kā tā norisinājās galvenākās Vakar-Eiropas valstīs, jo si eepazīšanās mums sneegs daudz materiāla arī pee Lātvijās agraro reformu īsēlšanās un viņu attīstības gaitās apskatīšanās. Protāms, mēs nevarām apskatīt visu Vakar - Eiropas tautu agraro attīstību un zemneeku brīvlaišanu, un tāpēc pakāvesimees pee trim valstīm, proti: Francijās, Anglijās un Vācijās, viņu agrārās eekārtās attīstības un tā, kā viņās ir norisinājusēs zemneeku atsvābināšana.

Kā pirmo apskatīsim Francijū - Zemneeku nebrīvība ir pastāvejusī pee visām Vakar-Eiropas tautām, leelākā wāj mazākā mērā. Tā tas ir bijis arī Francijā.

Jautāsim vispirms: kā si zemneeku nebrīvība tur ir izcēlusees?

Senākos laikos pastāveja uzskāts, ka zemneeku nebrīvība ir uzskatāma kā eekarosānās sekās, un tā arī Francijā zemneeki it kā būtu nokļuvusi nebrīvībā pateicotees tam, ka Romas valstij sābrūkot germani ir nostiprinājusēs viņā ar eerošu palīdzību un ir nospedusi torēzejos zemes eedzīvotājus nebrīvības stāvoklī. Pateesībā tā tas nav bijis. Zemneeku nebrīvība Francijā bij sākusēs jau daudz agrāk. Jau sem pirms tam, vēl Romas valdības laikā torēzejā Gallijā iz brīveem zemneekeem bij attīstījusēs nebrīva lauzu kārtā t.s. koloni. Nav eespējāms mums te tuvāk apskatāt si nebrīvās lauzu kārtās izcēlšanās eemeslus, to, kādi saimnieciskee un politiskee apstākli novedā brīvos zemneekus pee kolonu kārtās. Šee

maksu citeem zemes apstrādātājiem. Šādi izdotos zemes gabalus sauc par censivām. Protams, šo sīko zemes gabalu lietotāji atradās no feodu lietotājiem jeb īpašniekiem zināmā atkarībā. Šī atkarība dažados laikmetos un apstākļos, kā arī attecībā uz dažādu zemes gabalu apdzīvotāju grupām, nav bijusi veenāda.

Feodalisma attecības pirmā posmā, kā arī feodalisma ziedu laikmetā, kad centralās valdības vara bij visvājkā, t.i. Francijā sākot no 8. - 11. g.s., uz viszemākā stāvokļa atradās tā cenzivu lietotāju daļa, kurā tika apzīmāta par servi. Tā bij pilnīgi bezteesiska eedzīvotāju daļa, par kuru viņas kungeem - feodu turetājiem peedereja pilnīgi neaprobežota vara. Feodu turetāji vāreja rīkotees ar viņeem tāisni vaj netaisni, nesot atbildību par to veenīgi Deeva preekšā. Serveem nebij nekādu teesību. Viņu leeci-bā pee teesas tika atzīta tikai ar leelām eerunām; no - slēgt šādus vaj tādus līgumus viņeem nebij atļauts; kungi pēc pātikšanas viņeem vāreja uzlikt nodevas un peeprā-sit klaušas; slēgt laulību viņi drīksteja veenīgi ar kungā atļauju; pēc viņu nāves viss viņu dzīves laikā eekrā-tais īpašums, visa viņu mantā palika kungam. Ja servs at-stāja savu zemi, tad viņa senjors vāreja viņu uzmeklet un atprasit atpakal; bet ja viņš bij gādu nodzīvojis un veenu deenu uz cita senjora zemes, tad viņš tapa par šī pē-dejā servu. - Tādā bij teesiskā zinā viszemāk stāvokļa zemneeku grupa. Pee tās feodalisma ziedu laikmetā peede-reja ļoti eevērojāmā Francijas zemneeku daļa.

Laikmetā starp 9. - 11. g.s. nebrīvības asakā forma sākā pārvērstees mīketakā formā. Servi pamazām pārvērtās par t.s. menmortiem. Tāpat kā servi, arī menmorti bij saī-stīti pee zemes, bij speesti maksāt nodevas, pildit klau-šas, par atļauju dotees laulībā makest īpasu nodokli un miršanās gādījumā viņa mantineeks bij senjors. Kā teraiz domāja un izteicās, zemneeku roka tika tureta it kā par mirušu (uz ko norāda šīs zemneeku grupas nosaukums) un tapēc par nespējāgu rīkotees ar savu īpašumu tā, kā lai to eevērotu arī pēc viņa nāves. Tādā kārtā menmorti neva-reja noteikt par sava īpašuma mantogšanas kārtību. No ser-veem menmorti atskirās galvenā kārtā caur to, kā viņu no-devas un klaušas bij jau noteiktas vaj nu caur līgumu, kāds tika noslēgts starp menmortu un senjoru, vaj arī caur paradumu. Sevīski no 11. g.s. sākot Francijas zemneeku starpā peeauga šī druuku brīvākā zemneeku grupa - menmor-ti.

No 13 g.s. sākot leelākā servu un menmortu daļa pa-

mazam pārvērtās par t.s. villāneem. Šee villāzi personi-
gā zinā jau bij brīvi un nebij vairs vairs saistīti pee
pee zemes, kaut arī daudzējādā zinā viņi vēl atradās at-
karībā no senjora, sava dzimtekungā. Par zemes leetosanu
viņi bij speesti maksāt senjoram dažādas nodevas un no-
doklus. Bez tam dažos gadījumos viņi vēl bij padoti sen-
jora jurisdikcijai. Vidus laiku beidzamos gadu simtos,
jauneem laikeem sākoties, Francijas zemneeku leelākā da-
ļa jau atradās villāzu stāvoklī un bij eeguvusi personi-
su brīvību, kaut arī šī brīvība dažā sigā bij arobezota.
Sevišķi tas atteecas uz zemes leetosanu.

Kas atteecas uz Francijas zemneeku saimniecisko stā-
vokli vidus laikos un jauno laiku pirmā pusē, tad jāskā,
ka Francijas zemneeki pa leelakai daļai bij siku zemes
gabalu turetāji, jo vispāri katram no viņeem peedereja
savs zemes gabaliņš. Bez zemneeku tai laikā gandrīz nemaz
nebij. Bet nebij taiā laikā, feodalisma zeedu laikmetā -
Francijā arī t.s. leelsaimniecību, kuras tiku apstrāda-
tas ar algotu darba roku palīdzību. Senjoreem gan peede-
reja samērā drusku leelaki zemes gabali, kuras viņi ap-
strādāja ar klausu palīdzību, bet caurmērā nemot arī šee
senjoru rīzībā esošee zemes gabali ne tuvu nesānsēdza
vēlako laiku leelsaimniecību apmērus.

Kā redzejam, zemneeki, veenalga, pee kādas kategori-
jas viņi peedereja, bij speesti dot savam senjoram dažā-
das nodevas, pildit klausas, kuras vāretu tikt sadalītas
vairākās kategorijās. Pirmā kārtā būtu mināmas tās, kuras
vāretu tikt nosauktas par personigam nodevam un klausām.
Pee tam peederejā t.s. galvas nauda, kuru bij speests
maksāt katrs senjorijas eedzīvotājs. Šī galvas nauda ne-
bij visai augstā un tika uzskatīta pa leelakai daļai kā
hroja zīme tam, ka viņas maksatājs atrodas senjora zinā-
mā atkarībā. Bez tam katrs senjorijas eedzīvotājs bij
speests pildit zināmas personigas klausas. Arī šis klau-
sas samērā nemot nebij visai augstās un nepārsēdza ne-
kā 12 deenas gadā. Palaikam viņas bij vēl mazākas - 3-6
vaj pat tikai 2 un 1 deena gadā. Daudz vairak zemneekem
bij sajātamas t.s. realnastās, kuras gūlās uz zemi. Pee
šim realnastām peederejā t.s. zemes nodoklis, kuru vidus
laikos visbeezak tika maksāts rāzījumos - naturālā veidā
un saucās sampārs. Dažos gadījumos tas bij deezgan augsts,
tā kā dažreiz zemneeki bij speesti atdot pusi no sāveem
lauku rāzījumeem senjoram kā sampāru. Par realnastām tika
uzskatītas arī t.s. banalitetes, t.i. senjora teesiba
peeprasit, lai zemneeki peem, mālto savu labību tikai sen-
jora dzirnavās, ceptu savu maizi tikai viņa maizes ceptu-

vē u.t.t. Tee visi bij zināmi saimnieciskās brīvības cerobežojumi. Ar šiem cerobežojumiem stāv sakarā arī tas, ka veenīgi senjoram peedereja medibu un zvejas teesības, šis teesības zemneeksem bij ļoti smagi sajūtamas, jo kaut arī meža zvēri postija viņu laukus un atnesa viņiem daudz zaudējumu, tomēr ar visbārgākiem sodeem viņiem bij aizliegts meža zvērus iznīcināt. Bez tām senjori, izleetodami savās medibu teesības, beigi veen izpostija zemneeku laukus un druvas, pee kam paši zemneeki bij speesti peedālitees gājās medībās kā dzineji.

Otrā grupa zemneeku peenāhkumu, kuras viņi bij speesti pildit par labu saveem kungeem, bij t.s. feodālās nastas, kuras bij viņiem vissmagāk sajūtamas un pastāveja visilgāk. Pee šim feodālam nastām peedereja vispirms kāra deenests, kuru zemneeki bij speesti pildit, kā kājneeki pavādīt savu senjoru viņa kāra gaitās. Bez tam viņi bij speesti pildit sargu deenestu kā pilla tā arī uz robežām. Pee feodālam nastām peedereja arī naudas pabalsts, kādu daudzos gadījumos peeprasija no zemneeksem, sakarā ar toreizejiem feodālisma jēdzeeneem, peem, ja senjors bij kritis gūstā, ja viņš seļoja uz svēto zemi - Palestīnu, ja viņa vecākais dēls nāca brunieeku kārtā, vajja viņa vecākā meita tika izpreceta. Tālak, ja zemneeks mira, no viņa mantas tika ņemta veena daļa preeks senjorā. Ja mirejs peedereja pee viresu kārtās, tad senjors izvēlejš no viņa kustamā īpašuma lopus vaj citu kādu leetu, ja seeveete, tad labākos drēbju gabalus. Īpašs nodoklis tika prasīts par laulības slēgšanas at-lauju. - Tādi bij galvenie nodokļi, galvenās nastas, kādas tika peeprasītas dažādos laikmetos un dažādā leelumā no Francijas zemneeksem.

Tālak apskatīsim, kādā veidā norisinājās Francijas zemneeku atsvabināšanās process. Šis atsvabināšanās process Francijā ir eesācees jau ļoti sen atpakaļ, šim vi-dus laiku pirmā pusē. No vēlāko laiku zemneeku atsvabi-nāšanās proceseem šī Francijas zemneeku brīvlaišana at-skīras eaur to, ka viņa notika pamazām, ne tā, kā jaunākos laikos eaur veenu vaj otru atsevīsku aktu. Nemanāmā veidā pamazām veena otrā zemneeku ģimene, veens otrs zem-neeku ceems eeguva leelakas teesības, un tā pamazām zem-neeki virzijās uz brīvības pusē. Pee šis atsvabināšanās spēheja lomu vairaki faktori. Kā galvenie ir mināmi divi - saimnieciskās un politiskās dabas faktori. Politiskās da-bas faktore ir - ķēnina centrālās varas nostiprināšanās otrs saimnieciskās dabas - pilsētu attīstība, sakarā ar

pāreju no naturalās saimniecības uz naudas saimniecību.

Dēļ savas varas nostiprināšanas cīņā pret feodāļiem Francijās ķēniņi mekleja atbalstu pēc zemniekiem. Taisni no zemniekiem viņi sastādīja savu īpašo miliciju, kuru raidīja pret ķēniņa varas pretiniekiem pēdējo nepakļaušības gadījumā. Pēc šādas pašas milicijas organizēšanas dažos gadījumos stājās arī garīdzniecība, kad viņa ar cērošiem rokā griebeja uzturēt vidus laiku otrā pusē t. s. Deeva meeru, kuru izvešanai bij vajadzīgs bruņots spēks. Šo bruņoto spēku viņi tad centās organizēt no zemniekiem. Kā ķēniņi tā arī garīdzniecība, cenšoties iegūt zemnieku pabalstu, bij spiesti dot viņiem no savas puses leelākas tiesības, rūpēties par viņu brīvības paplašināšanu.

Otrs faktors, kas pēc Francijas zemnieku atsvabināšanas spēleja zināmu lomu, ir saimnieciskās dabas. Šis faktors ir pilsētu attīstība. Vidus laiku pirmā pusē kā Francijā, tā arī citās veetas, pilsētas, kas izcēlās uz lēnu zemes, un viņu eedzīvotāji atrada šo lēnu kungu atkarībā. Ari viņas no sākumu nebij brīvas. Tomēr pamazām šīs pilsētas eekaroja brīvību un neatkarību, pāteicoties savas saimnieciskās dzīves uzplaukšanai. Šī brīvības eekarošana atstāja labu eespaidu arī uz apkārtejiem zemniekiem, uz viņu dzīvi. Pilsoņu brīvība izsauca arī zemniekos vēlēšanos un cenšanos eegūt tādas pašas tiesības, dzīvu pēc brīvības, jo taisni pilsētas bij tās veetas, kurās vispirms sāka parādīties jaunieem laikeem īpatnejšais brīvības gars. Muigņiekiem - feodāļiem kā neka ar šo zemnieku cenšanos pēc brīvības vajadzēja rēķināties, jo pretējā gadījumā viņiem bij jābaidās, kā zemnieki atstās savas līdzsinejās dzīves veetas un dosees vāj nu uz kādu citu senjoriju, kur dsīves apstākli būtu labvēlīgāki, vāj arī uz pilsētu. Pilsētas jau tad bij eeguvušas tādas tiesības, kā tee, kas viņās bij nodzīvojuši vismaz veenu gadu un veenu deenu, paši eeguva tiesību, tā tad zemnieki, ja viņi sajuta, kā dsīve uz senjorijas palika nepanesama, pārcedami uz pilsētu, eeguva brīvību. Tas viss pamudināja senjoriju zemes īpašniekus peegreest leelāku vēribu zemnieku stāvokļa pācelšanai.

Labvēlīgu eespaidu uz zemnieku atsvabināšanu atstāja arī krusta kari. Vispirms tas notika jau caur to, kā krusta karos no pāvesta bij atlaists peedalīties visiem, kā augstāk, tā zemās kārtās locēkļiem. Viņos tapēc zēma dalību arī zemnieku kārtās locēkļi, blakus muigņieku un bruņieku kārtās locēkļiem. Tas no veenas puses pašos zemniekos modināja leelāku pašapziņu, kā arī viņi ko nāzīmē, un no otras puses pamudināja arī senjorus skatīties uz zemniekiem ar citādām acīm, vismaz kā daudzējādā ziņā

uz sev līdzīgeem. Bez tam senjoreem, kad viņi gatavojās uz krusta kareem, bij vajadzīgi naudas līdzekļi. Šo līdzekļu iegūšanai daudzos gadījumos viņi bij speesti pret zināmu atlīdzību pārdot zemniekeem dažādas tiesības un tādejādi atļaut viņeem uzlabot savu stāvokli. Visbeidzot, tā kā krusta kara ānsejot viņi bij speesti atstāt mājā savas ģimenes, sievietes un bērņus, tad lai pādejee justos droši, viņeem vajadzēja eegūt zemnieku labvēlību. Vismaz šajā nolūkā viņeem vajadzēja uzlabot zemnieku stāvokli, jo preteņā gadījumā viņu ģimeneem no zemniekeem vāreja draudet briesmas.

Tad Francijas zemniekeem pār labu darbojās arī romeešu teesību izskaidrotāji t.s. legisti. Tee aizstāvēja ķēniņa intreses, ķēniņa absoluto varu un tapēc pavisām preteji nekā Vācijā uzskājās kā feodālu pretinieeki. Feodālu varu pār zemniekeem viņi uzskatīja kā ķēniņa varas uzurpāciju, kā tādu, kura netaisni atņemta ķēniņam. Tapēc legisti domāja, ka teesas turesanas teesības, kurās atradās feodālu rokās, ir nododamas ķēniņa teesām.

Zem visu tikko apskatīto apstākļu eespaida Francijā ar 12. - 13. g.s. sākās zemnieku atsvābināšanās. Kā jau teicu, ne visa Francija uzreiz, bet atsevišķi eemi, dažreiz pat atsevišķās ģimenes pamazām eeguva leelākas teesības, kas dārija zemnieku atkarību no senjoreem mīktaku, eesamaku, ķēniņi, kuri centās uzturet ar zemniekeem labas atteesības, gāja šai zinā feodāleem pār preekšu ar labu preekšzīmi, atceļot savās zemēs vārdzību un uzalcinot uz to pašu arī feodālus. Un jāsaka, ka vidus laiku otrā pusē Francijas zemnieku leelākā daļa bij eeguvusi vismaz personīgu brīvību (14. - 15. g.s.). Zeme tomēr vēl palika nebrīva, un eaur to arī zemnieeki vēl atradās senjoru atkarībā. Galīgās zemnieku atsvābināšanās process, t.i. kad šajā atsvābināšanās eetilpa ne tikai viņi paši, bet arī viņu zeme, norisinājās jauno laiku pirmā pusē visai lēnam. Tas izskaidrojams eaur vairākeem nelabvēlīgeem apstākļeem.

Vispirms ķēniņi, kuri no sākuma bij zemniekeem labvēlīgi, pēc tam, kad bij noestiprinājuši savu varu, palika pret viņeem veenaldzīgi un sāka pat noslēgt sābeedribu ar feodāleem, cenšoties uzturet no feodālisma zeedu laikeem pastāvoeās privileģijas. Nelabvēlīgu eespaidu atstāja arī 100-gadu kars. Bez tam absolūtiemā valdīšanas laikā no zemniekeem peeprasāmee valsts nodokli arveem peeāuga.

Francijas zemnieku stāvoklis īsi pirms leelās franču revolūcijas bij isumā gāds. Vies vairums no zemniekeem

personigā zinā bij brīvi. Dzimtbusanas stāvoklī atradās vairs tikai apmēram 8% no Francijas eedzīvotājiem, pa leelakai daļai tie zemnieki, kuri dzīvoja uz baznīcas zemem. Zeme tomēr bij un palika nebrīva. Bij veena daļa zemnieku, kuri skaitījās par savu zemes gabalu īpašniekiem. Tādu bij diezgan daudz, kuri varēja savus zemes gabalus pārdot, izrentēt, eekilat vaj mantosanas celā atstāt citeem, bet pavisam brīvi viņi nebij, jo zemes gabalu leetotājiem vajadzēja dot no viņeem dažādas nodevas. Zemes gabalu eedzīvotāji savās teesībās bij eeroģoti eaur bānalitētu teesībām. Tāpat senjoreem peedereja vēl teesas turesanas u.c. teesības. Vēl vairak izplātīts leetosanas vāids bij zemes rentesana no senjoreem pa leelakai daļai uz t.s. pusarāudu, t.i. kad pusi no rāgojumaem zemes gabalu leetotāji bij speesti atdot muižneekēem. Tādejādi eiksaimneecības Francijā pastāvaja arī jau pirms revolucijas. Šai pašā laikā blakus eiksaimneecībām sāka attīstītees arī leelakas saimneecības t.s. fermās, kuru zeme tika spētrādāaa jau ar algotā darba spēka palīdzību.

Leelā frāņu revolūcija izdarīja Francijas agrarā sekārtā leelās pārgrozības, proti - eeguva personigo brīvību tee zemnieki, kuri vēl atradās nebrīvībā, un arī zeme tika atsvābināta no nebrīvības. Tādā kārtā tika iznīcinātas peedējās feodālisma atleekas.

Revolucijas laikmetā apgarās eekārtās pārgrozību pamati tika likti Nacionālās sapulces 4. augustā 1789g. eedē. Caur šai sapulcei izstrādāto dekretu tika atceltas bez atlīdzības visas tās muižneecības teesības, kuru pamati, kuru sāknes bij meklejamas dzimtbusanas eekārtā. Pārejas muižneeku teesības, kuras arī eeroģeģoja zemnieku brīvību, pēc šī dekreta noteikumeem bij izpērkamas. Ši likuma izvesanāi dzīvē nākošā gadā tika izdots papildu dekrets, kura noteikumi bij ļoti grūti, pateicotees tam, ka dažādas feodālu teesības bij jāizpērk. Vispirms ļoti daudz bij tādu teesību, kuras eaur šeeem dīpreteeem tika atzītas pār izpērkāaa. Bez tam no zemes īpašneekēem jeb senjoreem netika prasīti nekādi dokumentāri peerādījumi par visu teesībām, turpretim no zemneekēem jeb eenaivā leetotājiem tādi tika prasīti, ka viņeem tādi vaj sitādi nodokli nav jāmakā. Peerādījumu smāgums gāls uz zemneekēem, nevis uz muižneekēem. Līdz teesību galigai izpērkšanai zemnieki bij speesti pildīt savus peenākumus pa veecām. Bez tam bij arī vēl citi preeks zemneekēem ļoti smāgi noteikumi.

Protams, see dekreti nevarēja zemneekus apmeerināt, kuri bij eāģaidījusi daudz vairak. Tapēc pa visu izdošānas un arī pēc tam zemnieki atteicās no visu viņeem uz-

krauto nodevu maksāšanas un došanas. Kā tas revolūcijās laikos parasts, viņi atņēma muižneekiem viņu īpašumus, izcirta muižneeku mežus u.t.t. Likumdošanas Sapulce, kurā sāka darboties pēc Satversmes Sapulces izbeigšanas, bij spiesta izlabot tās dekretu nepilnības. Bet arī Likumdošanas Sapulce vēl atzina atšķirību starp tādām muižneekā teesibām, kuras ir atceļamas bez atlīdzības, un tādām kuras izpērkamas. Tikai šo reizi atzina, ka peerādījumu smāgumam, vaj zināmas muižneeku teesības ir izpērkamas vaj ne, ir jāgulstas nevis uz zemneekiem, bet gan uz muižneekiem. Ja muižneeks domāja, ka viņam ir teesība par zīnāmeem nodokļiem peeprasit atlīdzību, tad viņam to vajadzēja peerādīt.

Tikai Nacionālās Konventa 1793. gadā beidzot pasludināja, ka ir atceļamas bez atlīdzības arī tās muižneeku teesības, kuras vēl gadu eepreks no Likumdošanas Sapulces bij atzītas par izpērkamām. Caur šo aktu Nacionālā Konventa izdoto dekretu visas feodāliskās eekārtas atleekas Francijā tika atceļtas un iznīcinātas bez kādas atlīdzības. Caur to Francijas zemneeki bij eeguvuši ne tikai personīgo brīvību, bet arī viņu zeme bij atsvabināta no jeb kādas atkarības, jeb kādam nodevam muižneekiem.

Mazāk apmeerinoši bij rezultāti, kādus deva revolūcijas laikā akti preeks bezzemneeku apgādāšanai ar zemi. Kaut arī samērā ne daudz, tomēr tajā laikā Francijā jau pastāveja bezzemes proletariāts. Tas izskaidrojams pā daļai ar to, ka tajā laikā valdīja uzskats, ka preeks lauksaimniecības attīstības un sakārā ar to arī preeks valsts dzīves uzplaukšanas izdevīgākas ir leelsaimniecības. Tās leelsaimniecības, kuras tajā laikā jau pastāveja, tika apetrādātas ar algotu darbu roku palīdzību. Sakārā ar to toreizejās eestādes nemaz neeekustināja jautājumu par bezzemneeku apgādāšanu ar zemi, nepeeegreka šim jautājumam nekādu vēribu. Tas nāca uz deenas kārtības tikai daudz vēlāku - 19. g. sīnteni.

- Tālak apearātīsim agrārās eekārtas attīstību un zemneeku atsvabināšanas Anglijā. Ari Anglijā, tāpat kā Francijā, vidus laiku pirmā pusē pastāveja zemneeku nebrīvība - dzimtbūšana. Ari tāpat kā Francijā te zemneeku atsvabināšanas eesākās jau ļoti sen atpakal, pat vēl agrāk nekā Francijā, un norisinājās tāpat kā tur tikai pamāsam, nevis caur kādeem atsevišķiem likuma akteem, kas tika atteecināti uz visu zemi. Izšķirība starp Francijas un Anglijas zemneeku brīvīgasanu ir tā, ka Francijas zemneeki, kā redzejām, pēc brīvības eegūšanas palika par savu zemes gabalu apeaimneekotājiem un pēc tam franču revolūcijas laikā par viņu pilnīgiem īpaš

neekeem, turpretim Anglu zemneeki atsvabinasanas laikā pa leelakai daļai zādeja sāvus zemes gabalus, kuri tika apveenoti leelās saimniecības un apstrādāti ar algotu darbā roku palīdzību. Tā ir galvenā izšķiršana starp Francijas un Anglijas zemneeku brīvlaigānu.

Tagad jautasim: kā un zem kādu apstākļu eespaida ir norisinājusies Anglijas agrārās eekārtas attīstībā. Zemneeku nebrīvības izceļšanās Anglijā tuvak neapskātīsim. Jāeevēro tikai tas, ka tāpat kā Francijā un citās Vakar-Eiropas valstīs, arī Anglijā zemneeku nebrīvības izceļšanās pirmais pamats - tāpat kā visas feodālās eekārtas pamats - ir t.s. naturalā saimniecība, pee kuras klauģi un naturalās nodevās bij veenigāis eespējamais atlīdzības veids par zemes leetosānu viņās ipasneekem, kuri reizē ar to bij sāvus zemes gabalu valdneeki. Uz šās naturalās saimniecības pamateem vareja uzplaukt un attīstītees feodalisma sociālā un politiskā zistēma.

Anglijas leelo zemes ipasumu izceļšanās un viņu ipasneeku varās un eespaida nostiprināšanās notika apmēram tādā pat veidā, kā Francijā. Pastāv tikai veena izšķirība starp Anglijas un Francijas feodalismu, proti tā, ka pateicītees dāģeem vēsturiskeem apstākļeem Anglijā feodālisms kā politiskā zistēma nesasneedza tik pilnīgu attīstības pakāpi un nepeedzīvoja tādu zeedu laikus, kā Francijā un citās Eiropas valstīs, jo ķēnina vara - te ir paturejušās leelaku eespaidu, un feodālu varā te nekād nāv bijusi tik eevērojama kā peem. Francijā, Sakarā ar to tad arī zemneeku kārtas attīstība Anglijā ir peenēnusi citādu virzeenu un norisinājusēs drusku citādā gaitā.

No veenas puses te krit svarā tas apstākļis, ka zemneeku nebrīvībā aiz tikko peemineteem eemesleem Anglijā nekād nāv bijusi tik leela kā citur. Tur zemneeki nekād nāv atradusees uz tik zemu teesiskā stāvokļa, kā kontinentā valstīs. Tur feodāleem nekād nāv bijušās par zemneekem tik neaprobeģotas teesības, un zemneekem arveen ir bijusi eespēja greestees pēc atbalstā pee centralās valdības - pee ķēnina. Kaut arī Anglijā feodalismu zeedu laikmetā pastāveja zemneeku šķira, kuras stāvoklis bij deezģan grūts, jo šo zemneeku personīgās teesības bij ee-roģeģotas, viņi bij saistīti pee zemes, bij speesti maksāt deezģan leelas nodevās un pildīt leelas klauģas zemes ipasneekem par labu, tomēr blakus šai zemneeku grupai pastāveja arī pilnīgi brīvi zemneeki, kuri bij sīkaku zemes gabalu ipasneeki un arī personīgā ziņā bij brīvi. Vēl vairak, Anglijā bij tādu savā ziņā pusbrīvu zemneeku, kuri personīgā ziņā bij brīvi, bet kā zināmu zemes gabalu leetotāji

atradās šo zemes gabalu īpašnieku atkarībā.

Pāte zemnieku atsvabinašanās Anglijā esākās agrāk nekā Francijā. Leeta tā, kā saskāpā ar leelaku mēru un pilnigaku kārtību, kas valdija Anglijā patelecootes centralās valsts varās eespaidam, arī saimnieciskās dzīves attāstība tur vareja norisināties sekmgigaki. Tāpat arī te tajā laikā, kad Francijā esākās pāreja no naturalās saimniecības uz naudās saimniecību, zemes īpašnieki, kuri līdz šim bij saņemusi savas prasības no zemniekiem natura-
lā veidā - graudā, atrada par izdevigaku, saņemot tās naudā. Tas bij parocigaki kā pāņem zemes īpašniekiem, tā arī zemniekiem.

Notika arī te tāpat kā Francijā pilsētu dibināšanas un attīstība. Ari te pilsētas atstāja uz zemnieku dzīvi un viņu atsvabinašanos leelu eespaidu. Tādā pat kārtā kā Francijā, arī Anglijā pilsoņu dzīve, pilsoņu brīvība nodereja zemniekiem kā par ideālu, pēc kura viņiem jācēnās. Ar to muižnieki - zemes īpašnieki bij speesti uzlabot zemnieku stāvokli, lai tee vītādi caur bēgšanu neatstātu viņu zemes gabalus un neaizētu uz pilsētu.

Tāpat kā Francijā legisti, tā Anglijā teesnēgi iztūrejas labvēlīgi pret zemniekiem. Nēndāmi vēra gādījumus kād feodālī veenā vaj ortā veetā nebij eavērojusi veenu-
otru formalitāti, pee teesās proceseem viņi šos gādījumus izleetoja un peeskīra zemniekiem leelākās teesības, leelaku brīvību. Peemēram - Anglijā teesās sūdzību vareja eesneegt tikai brīvs cilvēks; tā tad, ja teesa bij peenēmusi no zemnieka sūdzību, un ja muižnieks pret to nebij protestējis, līdz ar to bij notikusi zemnieka atzīšana par brīvu cilvēku. Ari vītādā veidā Anglijās teesnēgi vēl darija eespaidu uz zemnieku stāvokli.

Ar 14. - 15. g.s. Anglijās zemnieku leelakā daļa bij eeguvusi personīgu brīvību. Taisnība, gājā pasā 14. g. simtenī notika mēginājums apturet vai viamaz aizkāvet no atsvabinašanās procesu viņa attīstības gaitā. Šis mēginājums stāv sakarā ar t.s. " melno nāvi " - leelo sērgu, kura ap 14. g.s. vidū plosījās visā Eiropā, un kurās laikā gājā bojā arī leela daļa no Anglijās eedzīvotājiem, jo sevišķi Anglijā tā bij nīkna. Tā kā eedzīvotāju skaite bij pamazinājus, zemes īpašnieki sajuta leelu vajadzību pēc darba spēku. Ari darba algas pāauga, tāpēc torēzējais Anglijās parlaments, eedams pretim darba devejēem izdevā noteikumus, pēc kureem darba devejēem bij teesība peeprāsīt no katrā bezdarba cilvēkā, lai tas pret zināmu atlīdzību eestājas zināmā darbā. Bez tam tika izdarīti mēginājumi paplāsināt klausās u.t.t. Viss tas issauca

zemneeku starpā vilkošanas. 1381. gadā izcēlās t.s. Tailora sacelšanās. Kaut arī tā tika apspiesta, taču viņas pānkums bij tas, ka turīgās aprindās mainīja savu izturēšanos pret zemneekiem un bezzemneekiem. Sacelšanās sekas bij tas, ka 15. g.s. atsvabināšanās process vāreja norisināties sekmīgāk.

Kā jau redzējam, Anglijas agrarās eekārtas īpašība bij tā, ka zemneeku atsvabināšanās bij saistīta ar viņu zemes zaudešanu, t.i. zemneeki, eegūstot brīvību, zaudeja zemi. Leetā tā, ka naudas saimniecībai eezstājoties, Anglijas zemes īpašneeki atrada par izdevīgāku apveeot vairākas eikas saimniecības veenā leelākā un izdot tās uz renti t.s. fermereem, kuri tās apstrādāja ar algotu darba spēku palīdzību. Šādas leelākas fermas pastāvāja jau 14. g. simtenī, un šim procesam uz preekšu virzoties daudzi zemneeki zaudeja savus zemes gabalus, palikdami par lauku proletariātu. Zemes īpašumu koncentrāciju nedaudzās rokās pavelcināja arī daži likumdošanas akti, Starp kureem sevišķi eevērojams akts par t.s. zemes eezogosanu. Leetā tā, ka arī Anglijā bij zemes, kurās atradās visu eeema saimniecību kopejā leetosānā. Pee tādām zemem peedereja ganības, megi; tāpat arī tīrumi pēc tam, kad labība bij novākta, tika no viņiem izleetoti kā ganība. Leelsaimniecībam attīstoties, muižniecībai izdevās pānākt to, ka parlaments devā muižu īpašneekiem eespēju eezogot šīs kopīgā eeemā leetosānā eesošās zemes un peeveeot tās muižu saimniecībam. Tādā kārtā zemneekiem tika atmēmta eespēja izleetot mežus, pa daļai arī ganības un plāvas, eaur ko sevišķi šīko zemes gabalu īpašneeki nonāca jo grūtā stāvoklī. Vāri nevēreja vairs ismitināt savus lopus, un arī citādi viņu saimniecības ļoti eeeta eaur eā-du kopīgo eeemu zemju atmēešanu jeb eezogosanu. Pa leelākai daļai viņi bij spēesti likvidēt savas saimniecības tās pārdodot, peekām pīrceji pa leelākai daļai bij leelos zemes īpašneekilordi. Sevišķi leelos apmēros šī zemes eezogosāna notika 18. g. simtenī. Dažā zinā tas nāca par labu lauksaimniecības attīstībai, kura reizē ar leelsaimniecību attīstību Anglijā sevišķi uzpāūkā, jo leelsaimniecība vāreja peesmērot dažādus kapitālistiskus pānehmeenus, kas māsaimniecībam nebij pa spēkam. Negatīvā puse tomēr bij tā, ka Anglijā gandrīz pilnīgā izzuda šīko zemes gabalu īpašneekā un šīko zemes gabalu leetosāju eekirā.

Anglija tīspār ir leelo zemes īpašneeku zeme. Tā 19. g. simtenā beidzamos gadu desmitos apmēram 4/5 no Anglijas zemes peedereja tikai kādeem 7000 zemes īpaš-

neekeem, pee kam sis 4/5 sastāveja apmēram no 11.000 leelsaimneecibām. Puse no Anglijas zemes peederaja apmēram 150 personām. Irijā puse no zemes peederaja 35 personām.-

Anglijas zemneeki, eegūjami personigo brīvību, leelsaimneecību attīstībai uz preekšu virzotes, zaudēja zemi un tapa par lauku proletariatu. Sis apstākļis nāca par labu Anglijas rūpneecības attīstībai, un tapēc Anglija tapa par pirmo rūpneecības valsti.

- Visbeidzot apskatīsim īsumā Vācijas agrārās eekārtas attīstību. Dažā sīnā Vācijā sis process norisinājās eitādi nekā Anglijā un Francijā. Taisnība - ari še vidus laiku pirmā pusē nostiprinājās feodalisms un sakarā ar to līdzīgā kārtā zemneeki zaudēja savu brīvību. Ari te zemneeki savā nebrīvības laikā bij spēsti maksāt feodāļem nodevas, pildīt klaušas, bij saistīti pee sāvsem zemes gabāļem u.t.t. Bet izēkirībā nu ir tā, ka Francijā un Anglijā vidus laiku otrā pusē ir novērojama zemneeku stāvokļa pakāpeniska uzlabošāns, un jauno laiku pirmos gadu simteņos kā Francijas, tā Anglijas zemneeku leelais vairums bij jau eeguvuši vismaz personigo brīvību, kamēr Vācijā no vidus laiku beigām sākot zemneeku stāvoklis tapa arveen grūtāks un visu nebrīvībā pēeauga. Samērā vēlu - tikai 19. g. simtenā vācu zemneeki eeguva pilnīgu brīvību un pā daļai ari zemes īpašumu teesības.

Caur ko izēēhidrojams sāds Vācijas zemneeku stāvoklis un tik neveēnādā agrārās eekārtas attīstībai? Vispirms jāņem vērā tās, ka pāteicotees savam geogrāfiskam stāvokļam un preekš vīnā neizdevīgām pārgrozībām pasaules tirgus ceļos, Vācija saimneeciskā ziņā sāka palikt pakalā pārejām Vakar - Eiropās valstīm. Sakarā ar to feodalisms, kurs Francijā un Anglijā jauneem laikeem eesākotees beidza savu pastāvesānu, Vācijā turpinājā pastāvet un kā politiskā zistēmā taieni jauno laiku pirmos gadu simteņos sāsneedza savus zeedu laikus.

Blakus saimneeciskeem apstākļem ari toreizejāis Vācijas starptautiskais stāvoklis kā ari eepreekšejo Vācijas keizaru āreajā politikā veicinājā to, ka valsti apveenojosā keizara varā zaudēja savu eespaidu, un visu varu pamazām sāgrāba savās rokās atsevišku teritoriju jeb valstiņu valdneeki t.s. firsti. Šee firsti, kuri pā leelakai daļai bij cēļusees iz feodāļu kārtas, lai cīnā ar centrālo, - sai rādījumā kēnina - varu eegūtu savu apakšvasāļu pabalstu, bij spēsti atvēlet teem lee-

las teesības. Tāniba, firsti pēc tam, kad bij nostiprinājusi savu varu, atņēma saveem apakšvasaleem daudzas politiskās teesības, tomēr atstāja viņeem dažādas sociālas teesības un privileģijas atteecībā uz zemnekeem.

So muizneeku jeb feudālu teesību paplašināšanos un nostiprināšanos jo drīz dabāja sajaut vācu zemneeki. Jau no laiku garš sāka darīt savu espaidu uz feudāleem jeb muizneekeem tai zinā, ka viņu dzīves prasības peeaugā. Viņi bij redzejusi un novērojuši dzīvi, kādu vedā citās zemēs, peem. Itālijā un arī bagātās pilsētās. Arī viņos pamodās vēlesšanās vest pilnīgāku dzīvi. Tāpā kārtā pāleelinājās viņu prasības no dzīves. Bet lai šīs prasības vāretu apmeerinat vajadzēja eegūt vajadzīgos līdzekļus, un tādēļ vajadzēja paaugstināt prasības no zemneekeem, pāleelināt no viņeem peepprasāmās nodevas un klaušas.

No otras puses muizneeki sāka dibinat paši savas saimneecības. Šim nolūkam viņi iznīcināja daudzas zemneeku saimneecības, peeveenojot tās muizu laukeem, tādējādi veicinot lauku proletariāta attīstību. Līdz tam laikam arī Vācijā zeme pāleelakai daļai atradās sīkszemneeku leetošanā vaj pat ipāsumā. Tagad turpretim daudzos Vācijas apgabalos apmēram divas trešdāļas no zemes platības nāca muizneeku teesā leetošanā, sastāveja no leelsaimneecībām, un tikai veenā trešdāļa bij zemneeku leetošanā kā sīksaimneecības.

Pee zemneeku zemes saaurināšanās un viņu teesību esrobežošanās procesā leelu pakalpojumu muizneekeem izdārija toreizejie juristi - romeešu teesību tulkotāji. Francijā, kā jau redzējam, pāris gādu simtenus agrāk romeešu teesību tulkotāji-juristi bij isdārijuši pakalpojumu zemneekeem un palīdzējuši eegūt teem teesības un brīvību, Vācijā turpretim tas bij otrādi. Vispirms pakalpojumu muizneekeem Vācijas juristi isdārija eaur to, ka viņi uz katru nebrīvību atteecināja romeešu teesības pazīstamo vērgu jēdzeenu, katru nebrīvību iztulkoja kā vērdzības stāvokli un tā tad sīzstāveja domās, kā ar nebrīveem vār rikotees kā ar vergeem, t.i. kā ar saimneecības objekteem, pār kureem muizneekeem ir neaprobežotas teesības.

No otrās puses juristi vidus laiku zemes eekārtai arī peemēroja romeešu teesību jēdzeenus. Vidus laikos zemes ipāsumu teesības it kā dalījās starp divām pusēm. Zemes faktiskēem leetotājeem t.i. zemneekeem peedereja t.s. dominium utile, turpretim feudāleem jeb senjoreem t.s. dominium directum, sāprotot zem tā teesās turešanas

un citas teesibas. Romeesu teesibam gada ipasumu teesibu dalisana bij svega. Istulkojot sos vidus laiku teesibu jedzeenus, treizejee juristi izdalija no dominium-directum - senjoru jeb feodalu teesibam t. s. valdneeka teesibas - imperium, kas peedereja zemes un vinas eedzivotaju valdneekam. Pateesiba sis teesibas ir veena no dominium directum galvenam sastav daļam, bet vidus laiku juristi tas izdalija atseviski, nostadija tas ka valsts varu un saka tulkot dominium directum ka privat ipasuma teesibas. Dominium utile, atteecinot uz to romeesu teesibu jedzeenus, turpretim izskaidroja tikai ka leetoganas jeb rentesanas teesibas.

Pateicotees gadii teesibu iztulkošanai, muizneeki saka uzskatit visu zemi par savu ipasumu. Reize ar to vini saka cerobegot vispirms ceemu jeb sabsedribas kopiba leetoganas teesibas, anema zemneekem medibu un zvejas teesibas u. t. t. Driz vini gaja vel talak un saka visparigi peeveenot muizu zemem ceemu ganibas, plavas, visbeidzot koras pee zemneeku tirumeem un saka ar tos peeveenot muizu laukeem. Viss tas loti slikti atsauca uz Vacijas zemneeku stavokli. Vidus laiku otra puse sis stavoklis bij vel daudz maz ceegams, samera ar Angliju un Franciju varbut pat ne sliktaks, bet vidus laikeem beidzotees un jauneem laikeem esakotees tas tapa daudz grutaks. Zemneeku teesibatika cerobazotas, bet prasibas -- klausas un nodevas arveen peeauga. Daudzeem no Vacijas zemneekem pat tika atmesti vinu zemes gabalini.

Visu to eeverojot veegli saprotami Vacu zemneeku nemeeri, kuri noverojami sakot no 15. g. s. beidzameem gadu desmiteem. See nemeeri izbeidzas ar t. s. leelo zemneeku karu 1524. - 1525. g. ar vacu zemneeku visparigu sacelsanos. Si sacelsanas uzskatama nevis ka vacu zemneeku censanas nokratit kadu jau ilgaku laiku pastavesu verdzibas un nebrivibas jugu, bet taisni otradi ka censanas uzturet seno stavokli, atkratitees no jauna juga, kurs tapa arveen smagaks. Tas skaidri redzams programas kadas tika sastaditas zemneeku kara laika. Tur vacu zemneeki nevis prasa pec jaunam teesibam, bet prasa veco teesibu atjaunosanu. Si sacelsanas izbeidzas preeks vacu zemneekem nelzdevigi, un jugs, no kura vini bij gribejusi atkratitees, kluva preeks vineem vel smagaks.

Velak naca vel dazi nelabveligi apstakli klāt. Apmeram gadu simteni velak esakās breesmigi postigais 30. - gadu kars, kas zemneeku sailmneecisko dzivi pilnigi ispatija. Zemneeku stavoklis Vacija nekad nav bijis tik

grūts, kā taini sākot ar 16. g. s. otro pusi, 17. gadu sim-
teni un arī vēl 18. g. simteni. Tee bij visgrūtākie laiki
prieš Vācijas zemniekiem. Zemnieki šajā laikā bij zaude-
juši ne tikai brīvību, bet arī visas citas tiesības un ze-
mi. Tomēr jāsaprot, ka atkarība no Vācijas daudzi apgabali
daudziem ģeogrāfiskiem, saimnieciskiem un politiskiem ap-
stākļiem, šis stāvoklis nebija visur vienāds. Bij daži ap-
gabali, kuros zemniekiem, kaut arī ļoti nedaudz, bij izde-
vees pasargāt gandrīz pilnīgu brīvību, vismaz personīgo
un pat zināmas īpašumu tiesības uz zemi. Šādu apgabalu
tomēr bija ļoti nedaudz. Visās pārējās Vācijas daļās val-
dīja dzimtbūšana, nebrīvība, tikai dažādās veetās, dažā-
dās pakāpēs.

VISMĒRENĀKĀ BIJ DZIMTBŪŠANA DEENVĪDUS - VĀCIJĀ un
dažos Vidus - Vācijas apgabalos. Šie zemnieki gan neva-
reja atstāt zemi bez dzimtskunga atļaujas, tā tad bija
saistīti ar zemes, dēvēti no šīs zemes dažādas nodevas
un pildīja arī kārtības, taču šīs nodevas kā arī kārti-
gas nebija tik visai leļļas un vareja tikt pārveidotas
nāvē. Daudzos apgabalos tas arī tika darīts, pēc kam
šo kārtību un nodevu augstums bija noteikts caur pasta-
vošam eņģerim un dzimtskungs nevarēja viņas paaugstināt
pēc savas patikas.

ZEMEĻU VĀCIJĀ, SEVIŠKI PRŪSIJĀ ZEMNEEKU STĀVOKĻIS
BIJ GRŪTĀKS. Salīdzinot ar Deenvīdus - Vāciju te no-
devas bija daudz leļļākas, kārtību tika pieprasīts daudz
vairāk un viņas nevarēja nāvē tikt pārveidotas. Zemne-
ku tiesiskā atkarība no dzimtskunga arī bija leļļāka.
Bet arī šajos apgabalos zemniekiem faktiski tika dota
iespeja vismaz paturēt savus zemes gabalus un manto-
šanas kārtību atstāt saveem pēc nāvē.

VISGRŪTĀKS ZEMNEEKU STĀVOKĻIS bija tajās Vācijas
daļās, kur muigņiekiem bija izdevees tāda mērā papla-
sināt savu varu, ka viņi bija tapuši gandrīz neatkari-
gi no valsts varas. Tā tas bija vienā Slezvīgas-Holstei-
nas daļā, Zveedru Pomerānijā un sevīši Meklenburgā.
Šajās zemēs muigņieki vareja zemniekus pēc sava uzsāk-
ta padzīt no mājām un viņu zemes pieveņot muigu lau-
kiem. Faktiski tas tika arī darīts, sevīši plašos ap-
mēros Meklenburgā. Viņi vareja pēc patikas uzlikt zem-
niekiem kārtības un nodevas, viņiem pēdējā mājās
pārmācīšanas jeb tiesas turēšanas tiesības par zemne-
kiem, viņi vareja vismaz dažās no piemērotām zemēm -
pārdot zemniekus, bez zemes, eekilāt u. t. t. Ar citeem
vārdeem, šajos apgabalos zemnieki atradās pilnīgi bez-
tiesiskā stāvoklī.

PIRMEE ZEMNEEKU STĀVOKĻA UZLABOŠANAS MĒGINĀJUMI VĀCIJĀ EESĀKAS 18 g. SIMTENĪ. Valstīnu valdīneeki gājā zinā gāja privāto muižu īpašneekēm ar labu preekzīmi pā preekšu, atsvabīnādāmi savās zemes zemneekus no nebrīvības vaj arī uzlabodāmi viņu stāvokli. Šai ziņā vispirms peemināms Prūsijas ķēniņš Fridrihs Vilhelms I. kurš jau 1719. - 1723. g. atcēla dzimtbūšanu uz savēem kroņā zemes gabaleem, pee tām nodrošinādāms zemneekēm dzimtsrentes teesības uz viņu leetošanā esošēem zemes gabaleem. Kaut arī privāto muižu zemneeki palika senākā stāvokli, taču no valdības puses tika sperti dažī soli arī teem par labu, t.i. valdība centās pēc tā, lai viņu saimneecības netiktu iznīcinātas, lai viņu zeme netiktu pēveenotā muižu lāukeem, u.t.t. Dažus solus zemneeku ~~uzlabošanai~~ stāvokļa uzlabošanās zinā spērā arī Fridriha Vilhelma pēnāceji-Fridrihs II un Fridrihs Vilhelms III

Taču vajādzejā nākt vispirms franču revolūcijai un franču eekarojumeem, lai Vācijas zemneeki panāktu savā stāvokļa uzlabošanu un brīvību. franču revolūcija un franču eekarojumi bij tee, kureem pāteicotees vācu zemneeki vispirms eeguva brīvību un pāplāšināja savās teesības. Vispirms tās notika tajos apgabalos, kuri revolūcijas un pēc tam Napoleona laikā tika pēveenoti Francijai, t.i. Vācijas zemes, kuras atrādās uz Reinas kreisā krastā. Šajās zemes veenkārši tika eevestī Francijā pastāvošee un revolūcijas laikā eevestee likumi, pēc kureem zemneeki eeguva ne tikai personīgu brīvību, bet tapā arī par savu zemes gabalu īpašneekēm.

Līdzīgā stāvokli atrādās to zemju eedzīvotāji, kuras atrādās zem Francijas eespāida. Pee tām pēskaitāmi tee Vācijas apgabali, kuri sastādīja t.s. Reinas saveenību, kurā atrādās zem Napoleona protektoriātā. Arī viņās zemneeki eeguva personīgu brīvību, eeguva pāt īpašuma teesības, taču no zemes, kura gān tika atzīta par viņu īpašumu, bij spēesti dot muižneekēm parastās nodevas, pildit parastās klāušas. Šīs nodevas skaitījās it kā par reālu nāstu no zemes, kuru kātreizejāis zemes leetotājs bij spēests nest, kā arī pildit atteecijas klāušas.

Arī preekš PRUSIJAS ZEMNEEKU ATSVABINĀŠANAS franču kari noderejā par pamudinājumu. Gān jau 18. g. simt. beidzamos gados toreizejāis Prūsijas ķēniņš Fridrihs Vilhelms III. spērā dažus sagatāvošanās solus vispārīgai dzimtbūšanas atcēšanai, taču viņš nebij spējīgs salaust viņam no muižneeku puses izrādīto pretestību. Atsvabīnāšanas process apstājās. Tikai pēc tam, kad valsts pamati, pāteicotees franču uzvāram bij ti-

gam arī notikā. Piemēram, Hanoverā dzimtbūšana tika atjaunota 1814. gadā, kādā Hesenes daļā tajā pat gadā un pašveža līdz pat 1831. gadam.

Šāds samēra neapmierinoss preeks zemnieku stāvoklis turpinājās līdz 1848. gadam. Pateisoties 1848. g. revolūcijas notikumiem Vācijas zemnieki beidzot eeguva pilnīgu brīvību un arī zemi, gai laikā tika izdoti likumi, pēc kuriem visas nodevas un klaušas, kādas zemnieki maksāja muižniekiem par labu, tika galīgi atceltas, pa daļai bez atlīdzības, pa daļai pret zināmu atlīdzību, kuru aprēķināja nauda un pēc kuras nolīdzināšanas valsts sniedza pabalstu. Reize ar to tika atceltas arī muižnieku tiesas turesanas tiesības par zemniekiem, muižnieku policijas tiesības, bet zemniekiem tika piešķirtas plašākas pašvaldības tiesības. Tādejādi starp 1848. g. un 1850. g. Vācija tika galīgi izskirts agrarais jautājums.

- Ja nu beidzot salīdzinām VIDZEMES LATVEŠU ZEMNIEKU STĀVOKLI 18 G. SIMTENA BEIGAS, t. i. tajā laikā kād esākās leelo agrāro reformu laikmets Vidzemē, ar toreizejo Francijas, Anglijas un Vācijas zemnieku stāvokli, tad jāsaka, ka grūti būs visā Vakar-Eiropā atrast veestip, kur zemnieki būtu atradusees tādā nebrīvības un beztiesību stāvoklī kā Vidzemē. Par Franciju nevar būt pat runa. Tur, kā redzējam, jau pirms leelās franču revolūcijas zemnieku leelākā daļa bij eeguvusi personīgu brīvību; leelā daļa no teem jau skaitījas par savas zemes īpašniekiem un tikai bij speesta dot no saveem zemes gabaleem muižniekiem par labu dašādas nodevas. Tapat Anglijā, kā redzējam, jau no vidus laiku otras puses sākot zemnieki bij eeguvusi personīgu brīvību, kaut arī bij zaudejuši zemi un bij speesti vaj nu strādāt fabrikās, vaj arī pee leeleem zemes īpašniekiem kā algas strādnieki. Grūtaks bij Vācijas zemnieku stāvoklis, bet arī tee pa leelakai daļai atradās nesalīdzināmi veegliākā stāvoklī nekā Vidzemes zemnieki. Vismaz Dsenvidus-Vācijā viņi bij jau personīgi brīvi, pee kam arī zemes īpašnieku tiesības viņeem bij jau kaut eik nodrošinātas. Arī Prūsijā un citās Vācijas valstīnās zemnieku stāvoklis, salīdzinot to ar Vidzemes zemnieku stāvokli, bij daudz labāks. Kaut eik šim Vidzemes zemnieku stāvoklim līdzinājās Vācijas zemnieku stāvoklis divās valstīnās. - Romānija un Meklenburgā, kur muižnieki bij eeguvusi leelu politisko un zocīalo varu.

Atceresimees tikai to teesisko stāvokli, kādā atradās latveegu zemneeki 18. g. sīmtēnā otrā pusē. 1765. gada landtagā no muižneeku puses tika formulēts, ka zemneeki esot vergi romeešu teesību nosimē. t. i. ka viņi teesiskā ziņā nav uzskatāmi par subjektēm, bet tikai par objektem. Šis pats formulējums tika atkārtots 1774. gada no tereizejas pilsteesas. Nebij nekādu teesisku normu, kas eerobegotu muižneeku patvaļu. muižneeki pēc patikšanas vareja izlikt zemneekus no mājām, vareja peeprasit no viņeem kiaušas un nodevas, tādos apmēros, kā pāseem patika, vareja tos pārdot pāt uz tirgus u. t. t. muižneekeem peedereja ļoti piāšas mājas pārmācīšanas teesības. Gan daži vācu vēsturneekiātzist, kā no pilnīgās verdzības latveegu zemneekus tāi laikā esot šķiris tas, ka viņeem bijušas atstātas ipašuma teesības uz kustamu mantu. par teesībām šī vārda stingrā nosimē te tomēr nevar būt runa. Tās nav teesības, ja muižneeki aiz saimneeciskā aprēķina atļauj zemneekeem paturēt to, ko viņi caur savu darbu eeguvuši. Ja muižneekeem patika, viņi vareja gos zemneeku eeguvumus teem atņemt, un zemneekeem nebij nekādas eespejas savas teesības aizstāvet, meklet aizsardzību pee teesas. Katrā ziņā Vidzemes zemneeku torsizejais stāvoklis atzīstams par pilnīgi besteesisku.

Pec vispāreja pārskata par agrārās eekartas attīstību un stāvokli vāram pāreet uz agrāro reformu laikmeta ideologu uzskātu un darbības apskātu, kuri pirmee atklāti uzstājas par Vidzemes agrārām reformām, par to, lai Vidzemes zemneeku stāvoklis tiktu uzlabots.

Ka pirmais stārp scheem ideologeem, kāš jau 18. g. sīmtēnā vidu peeprasīja Vidzemes zemneeku stāvokļa uzlabošānu, pāt dzimtbušanas atceļšānu, butu mīmams Johāns Georģs Eizens fon Svārcenberģs. Tormās un Lohuzas mācītājs. Viņš bij dzimis 1717. gada vāeija augstāko izglītību baudījis Veizenberģas un Jenās augstskolas, kur blakus teologijai studeja fiziku, medicīnu un botāniku. 1741. gada viņš pānāca uz Vidzemi. Sakuma viņš nodarbojas kā mājskolotājs, kāmer tika eecelts par mācītāju Tormās un Lohuzas draudzes, kur sabija no 1745. - 1775. g. veselus 30 gadus.

Eizens fon Svārcenberģs bij cilvēks ar ļoti dārdz pusīgām intresēm. Blakus saveem amatu peenā-

kumeem viņš nodarbojās ar ārstniecību un metāla kau-
sesānas mākslu, un ir eeverojāms ar to, ka pirmais
rupejās par baltu potesānas mākslas izplatīšanu. Vid-
zeme gan ar rakstiem gan prakse. Bez tam viņš ir kļu-
vis pazīstāms ar savu mākslu kaltēt un uzglabāt vi-
sādus darza augļus. Viņa raksts par šo mākslu tika
tulkots kreevu, poļu, zveedru, spāņu un angļu va-
lodās. Visbeidzot Eizens fon Švarcenbergs intrese-
jas arī par sabiedriskiem, sevišķi sāimnieciskiem
un politiskiem jautājumiem. Viņš bija pirmais, kas
sakarā ar šo griezta verību uz Vidzemes zemnieku be-
digo stāvokli un gan vārdos, gan darbos aizstāve-
ja pē kreevu valdības šī stāvokļa uzlabošanu. Ee-
pazīnes ar Vidzemes zemnieku apstākļiem sevišķu ve-
ribu viņš pēgriezta jautājumam par lauksaimniecības
stāvokļa pācelšanu Vidzeme. Eizens fon Švarcenbergs
nāca pē tas parlecības, ka galvenais kavēklis nekai-
gai lauksaimniecības uzplaukšanai ir dzimtbūšana.
Bez tam dzimtbūšanu viņš uzskatīja arī par vienu pā-
stavogās eekartas nepilnību dzīlako pamatu. Šis sa-
vas domas Eizens fon Švarcenbergs attīstīja jau 1759
gadā, kad raksta, kas nodrukāts rakstu krājumā "Gar-
tenbuch". Velāk viņš attīstīja pat veselu valsts uz-
buves sistēmu.

Tuvākā apkārtnē Eizens fon Švarcenbergs atrada
saveen uzskateem tik maz pēkriteju. Tas tomēr vi-
ņā dedzību tikai pavairoja. Viņam izdevās eegut ee-
verību kreevu valdības aprindās, un viņš tika sta-
dīts pēesā keizaram Pēteram III. kurš viņam uzdeva
sastādīt projektu par to, ka pēvilkt Vidzemes pil-
setās vairāk vācešu. Arī keizareene Katrīne II ar
labpatiku uzņēma viņa projektus. Protams eeg projekti
un visa Eizena fon Švarcberga darbība radija Vid-
zemes muigņeikos leelu nemeeru. Galvenā kartā viņu
bus domājis arī barons Šulcs, zinodams par savu de-
putātu darbību Pēterpilī, ka tur Vidzemes muigņeiki
tikusi pē trošā nekaunīgā kartā apmeloti par tira-
nisku iztūresānos pēt zemneekiem. ka nā lāi ar pu-
tu bijis, Katrīna II ir tikusi eeintresetā par Vid-
zemes zemneekiem un ir uzdevusi Eizenam fon Švar-
cenbergam aprakstīt šo Vidzemes zemnieku stāvokli.
Laikam 1763. gadā Eizens fon Švarcbergs ir saraksti-
jis savu pazīstamo rakstu "Eines livlandischen Patrio-
ten Beschreibung der Leibeigenschaft, wie solche in
Livland über die Bauern eingeführt ist". Šo rakstu

viņš aizsūtīja akademikam Milleram, kurš to nodeva Kātrīnai II. Uz keizareenes vēstules tas tika nodrukāts akademiķa Millera izdotā "Sammlung russischer Geschichte", IX. sējuma, 1764 g. 31. pusē 1764. gadu jūnijā un jūlijā mēnešos keizareene Kātrīna II. apbraukāja Igaunijas un Vidzemes pilsetās, Meitresētā no Kizena fon Švarcberga rakstiem, leetu vērtību viņa pēgriezā zemnieku stavoklim. Šai laikā viņa arī ir devusi pavēli toreizējam ģenerālgubernatoram Braunam, sakāra ar kuru tas 1765. gadu ielādtaga uzstājas ar savam pazīstamam prozocijam. Ta tad savā ziņā Kizens fon Švarcbergs butu uzskatāms par šo prozociju aerosinātajū.

Uz šus gadus vēlāk Kizens fon Švarcbergs izstrādāja JAUNAS VALSIS EEKARTAS PROJEKTU, kuru tas atkal izteica kādā rakstā. Šajā rakstā viņš jo noteikti jau uzstājas par zemnieku brīvīgas, dzimšanas atseigšanu.

Neskatoties uz savu daudzpusīgo darbību, arī kā macitājs Kizens fon Švarcbergs, kā tas redzams no vizitācijas protokolēm, ir eeguvis visleelāko atzinību, visticamākās atsaukmes tikai no vācu, kā arī nevācu t. i. igāņu draudzes locekļu puses. Viņā draudzes izdarot revīziju ir atrastas vislabāka stavokli. Ja nu Baltijas vācu vesturnieki ar nedaudz izņemumem izsakās, kā Kizenu fon Švarcbergu nevēens visa zeme neesot ceetis, tad tas jāatteecina uz viņa uzskatu pretiniekiem, caur kuriem viņam dzīve pāteesam kļuva neeesama. (1775 gada Kizens fon Švarcbergs grībeja aizēt par macitāju uz Leetāvu, bet līdz Leetāvai nenotika, jo palika par skolotāju toreizējā Kurzemes heroga dibinātā Jelgavas ģimnāzija. Bet arī šē viņš sabija tikai ļoti īsu laiku, kad heroga neatlāva viņam brīvi rikotees, viņš atstāja Jelgavu un devās uz Peterpili, grībedams peeteiktēs uz brīvo superintendentu vēetu. Bet šē no kādā kreevu muizneekā, grāfa Cernišova peerunāts, viņš aizgāja par parvaldneeku uz kādu no grāfa muizām maskavas tuvumā, kur arī mira 1779. gada.

Baltijas vācu vesturnieki ar nedaudz izņemumem atsaucas par Kizenu fon Švarcbergu ļoti neatzinīgi. Viņi parmet tam, kā tas parāk tumsas krasas esot attelojis Vidzemes zemnieku stavokli un esot centees pee kreevu valdības nomelnot Vidzemes muizneekus. Bet ja lasām viņa galveno darbu, Beschreibung der Leibeigenschaft u. t. t., tad mus tāieni parsteidz sarak-

stitaja mereniba un leetigkiba. No raksta redzams ka saja gadijuma ir darigana ar personibu, kura ne tikai silti jut lidz apspeestai zemneeku kartai, bet kura bez tam, loti pareizi noverojusi apkartejas dzives trukumu, skaidri parredz so trukumu sekas un uzrada izeju iz si stavokla. Peemineta raksta galvenais saturs sade:

Raksta pirma daļa Eizens fon Svarcenbergs attelo to stavokli, kada patlaban atrodotees Vidzemes zemneeki. Pilnigi saskana ar ta laika sabiedriba un zinatne valdosem uzskateem vins atzist, ka dzimbušanas stavoklis esot eekarosanas sekas. Kristigas ticibas sludinataji esot saukuši paliga brucineekus pret ticibas pretnekeem jeb vergeem. Tadajadi pilnigi saskana ar toreizejeem uzskateem vins megina izskaidrot dzimbušanas izcelšanos Baltija. Talak vins apraksta Vidzemes zemneeku toreizejo stavokli. Vidzemes zemneeki atrodotees pilnigi dzimbušanas jeb mugas peederibas stavokli. Vins neesot nekada ipasuma, visu setas un budibas, kuras tee dzivojot, apstradajames zemes gabali - viss tas peederot kungam. Muiga un zemneeku majas esot uzskatamas par vvenu veenigu saimnesibu, kura visa rikojot kungs. Zemneeki esot speesti rapetees par kunga ipasuma pavairošanu un uzturešanu. Kungs varot zemneekus parcelt no vvenas veetas uz otru, varot ari vineem pilnigi atņemt zemi, lai tad viņi ka algadgi pelna savu maizi. Kungs varot zemneekus apkraut ar darbeem tada mera, ka tee nee deenu ne nakti nebaidot meeru. Tikai no kunga atkarojotees, kadu mantu tas zemneekeem atstajot vaj atņemt. Zemneeki nevarot kungu sudzet pee teesas par to, ka tas vineem atņemt visu mantibu. Kungs varot parrot zemneekus vaj viņu bernus vaj majas, kam gribedams, un pircijs eegustot par vineem tada pasas teesibas, kada bijugas pardevejam. Ar vardu sakot, zemneeki ar visam savam teeksmem, spejam un mantu pilnigi peederot kungam. Tikai teesibas par zemneeku dzivibu un navi nepeederot kungam, jo tas esot atņemusi zveedru valdiba. Tomer meesas sodu teesibas esot kungam atstatas. kaut ari likums sai zina nosakot zinamu normu, zinamas robezas, tagu briviba esot tik leela, ka gadijuma ja muizmeeks gribot pilnigi izleetot savas teesibas, zemneeks varot pazaudet savu dzivibu, pastavot gan t.s. vaku gramatas, kuras eerakstot zemneeku nodevas un klausas, bet tas esot peespeestas ti-

kāi preeks kronā muigū rentneekem, kamer privato muigū ipāgneeki pee viņam nepeeturotees. Veenigais, kas pamudinot muizneeku kācēik zaudēt zemneekus, esot tas, ka viņš pats ceesot zaudējumus, ja zemneeki krietot postu.

Talaka daļa Eizens fon Švercenbergs pareet uz to seku apskatu, kādas ceļotees no sada nebrīvības stavokļa. Pirmas sekas esot tas, ka macitājeem teekot atņemtās pules sludināt evāngelija aizleegto zudīšanās par maizi, jo neesot neka bezrupigaka par Vidzemes zemneeku. Un kāpec gan lai viņš pulātos ko eegut, ja nevarot but dross, ka tas atnesisot viņam vaj viņa berneem kadu labumu. Viņa mantība pa laikam pastāvot no veena pāsa zirgā, veenas govā, dažam aitam un vistam, neleela vairuma sliktu, drebju un nepilnīgu darba rīku. Ja beidzotees gads lops, zemneeks pats neesot spejigs citu eegādātees un kungam jāgadādot cits veeta. Ja gadotees nerāza, kungs esot speests zemneeku uzturet līdz jaunai rāzai. Tapat kungs esot speests palīdzēt viņam ar seklu, eerekinot šo aizdoto seklu kā paradu. Leelam vairumam zemneeku neesot pat peenacīgu darba rīku. Viņi par teem ari nerupejotees, jo tik daudz labības, cik viņeem vajadzīgs preeks uztura, izaugot bez leelam pulem, un ja nekā nepāleekot pari, tad viņi neesot speesti muizneekam ko maksāt. Muizneekam vajāgot āpgādāt ari lopus ar labību. Ja tas trukstot un kāds lops nobeidzotees bada, tad tas esot ne zemneekā, bet kunga zaudējums. Veenīgi par drebem zemneeks esot speests kaut cik rupetees pats, jo sai zinā kungs viņam nepālidzot. Ja kungs prasot, cik puru labības eekulis, cik dabujis seklas vaj seenā, tad zemneeks tikai smeļotees. Tada kartā visleelāka bezrupība, pee Eizena fon Švarzenberga domām, esot dsimtbūšanās pirmās sekas.

Sakara ar šo bezrupību esot ātras sekas, kas ceļotees no nebrīvības stavokļa, proti - zemneeku nabadzība. Ka izņemums esot uzskatāmi tikai to muigū zemneeki, kuru ipāgneeki apejotees ar viņeem saudzīgāki. Tee atrodotees daudz maz labākos materialos apstākļos. Bet ari te zemneeks nevarot but pilnīgi dross. Nevarot viņš zināt, vaj muizneekā peenaceji staigāšot sava preeksgājega pedas, nevarot zināt, vaj gadījuma, ja muizneekā eenakumi vairs nevarētu segt viņa izdevumus, iztrukums netiksot uzlikts viņam. Ta tad ari gados labvelīgākos preeks zemneekā apstākļos viņam trukstot pamudinājuma vairāk verības peegreest, vairāk rupetees par sava saimniecības pācēšanu.

Tada nabadzība un apspeesāna pamudinot dažus zem-

neckus bēgt no stingreem kungeem pee labakeem. Tā tad tresās dzimtbūšanas sekas būtu bēgšanas veicināšana.

Zemneeki ESOT ZAÚDE. USI KATRU SAPRATIBU, KATRU DOMAŠANAS SPEJU. Pa dāļai gan te esot valnigs zemneeku eedzintais slinkums, bet pa dāļai ari Vidzeme saimnieciskā eekārta. Zemneekam neesot vajadzīgs rūpetees ne par ko, jo viņa kungs esot speests rūpetees kā par viņu pašu, tā ari par viņa lopeem, ja negribot, lai tas nomirstot badā, vaj ari aizbēgot. Zemneeks nevarot rikotees tā, kā pēc nopeetnās pārdomasanas to būtu atzinis par labaku. Kungs domājot preekš viņa un zemneekā rokās tikai izpildot to, ko kungs izdomājis. Ja viņam ko mācot, tad mācība maz ko atšķirotees no zirgu dresurās mānežā vaj ari no supu eedidigānās dažādos stīkos.

Tālakās dzimtbūšanas sekās esot zemneeku sirdsapzinās notrulīnāšana. Zemneekšgluži labi apzinotees, kā viņam caur pārleecīgu dzimtbūšanu esot laupitās no dabas peeskirtās teesības. Tāpēc viņš sajūtot, kā viņam pret kunga neesot nekādu peenākumu un padēdotees tikai savā kunga ārejeem spaideem. Ja viņš gribot rikotees pēc sirdsapzinās, viņš leetās klūt apzinīgs, tad viņš klūstot tikai noderīgaks savam kungam, kuru tas no viņās sirds eemistot, jo tadā gadījumā kungs viņu kā apzinīgu strādneeku eecelot par uzraugu, vāgaru, leekot pee eesala pagatavošanas vaj degvīnu dedzināšanas u.t.t. Te viņam esot daudz vairāk darba, leelaka atbildība un ari leelaka kārdināšana. Caur to teekot zemneekā noslāpeta dzīva būt apzinīgā. Bet nevarot noleegt to, kā starp zemneekem esot ari daudz uzticamu cilveku.

Tālak zemneekos esot izplātīta stipra teeksme uz zagsānu. Te zemneeki uzskatot tikai kā līdzekli, tikt atpakaļ pee zaudētām teesībām. Dāzus uz zagsānu pamudinot ari nabādžība, dāzus kungu ceetsirdība. Kad zemneeks pee zagsānas jau esot peerādis, tad viņam nedarot vairs raizes tas, kā zādžību atklājot tām bus jāizcees sods. Starp simts zemneekem, kuru starpa esot visai godīgi kristīgi cilveki, neesot eespejams eeskaitīt pat desmit tādu, kuri nepalaistu pirkstus, ja tikai gādītos izdevīgā reize. Esot eevērots, kā ja kāds zemneeks zādžības dēļ teekot nosodīts, viņš modinot starp citeem zemneekem vispārīgu līdzjūtību, nevis nicināšanu.

GODKĀRĪBA VIDZEMES ZEMNEEKAM ESOT PILNĪGI SVESA.

tāpat arī GODA JŪTAS. Viņš esot pēc tā peeradīš, ka viņu turēt par blēdi, lai cik taisni viņš ar neizturēties; ar kādu veenalīdzību zemneeks pānesot bānīšas sodu par laulības pārkāpšanu un citiem nozēģumeem. Kad polu ķēniņš Stefāns Batorijs grībejis meesās sodu pārverst naudas sodā, zemneeki to esot lūgusi atstāt visu pa vecām. Naudas soda, ja teesam arī būtu bijis, vairāk sajūtams kungam nekā zemneekām. Zemneeks esot spējīgs sajūst tikai meesās sodu, pēc kurā arī viņš arī peerodot. Tāpēc esot vajadzīgs to pāssināt, caur ko zemneeku zemaīrdība vēl vairāk pēcaugot.

Tālakās dzimtbūšanas sekās esot slinkums un reebjuņš pret kuru katru darbu. Ree darba pastāvīgi esot vajadzīgs uzraugs, vaj arī to vajāgot stingri eedalit, jo tikai tad zemneeks aiz bāilem, no soda go darbu kaut kā padarot. Zemneeks labprāt zik veen eespējams slinkojot. Viņu vajāgot pēespeest pat viņš pašā laukus apstrādāt, jo viņš domā, ka gan tas esot vajadzīgs. Ja arī nepāaugstot, iztika viņam tomēr nodrošinātā, jo kungam par to jārupejas.

Tālak zemneekā attīstoties NEUZTICĪBA PRET KUNGU, kurā esot nomanāma visās veetās. Kaut gan dzīvē pēc ipasumu pastāvot katrā cilvēkā no dabas, zemneeks tomēr neesot drošs no kungā, vaj viņam savu eegūto ipasumu būst eespējams paturēt un atstāt saveem bērneem. Tāpēc, ja viņš ko eegūstot, tad slēpjot to no kungā. Visizdevīgāki preeks vāpā esot pārverst eegūto ipasumu naudā, kuru tad varot paslēpt zeme. Zemē. tā esot zemneekā naudā glābatava, paslēpsana noteekot tik slepeni, kā beegi veen, pat zemneekā eevā un bērni par to nekā nezīnot.

ZŪPĪBA esot veens no galvenēem Vidsees zemneeku netikumeem. Tā pa daļai esot izskaidrojama ar zemneeku bezrūpību un ipasuma teesību trūkumu, kā arī caur smagām klaušām, pēc kurām zemneeki sajūtot vajadzību atspirdzināties.

LAUNU EESPAIDU atstājot dzimtbūšana arī uz ZEMKOPĪBU, kur esot novērojama visleelākā nolaidība. Dāģe tāpēc zemneeks, ja netīktu ne to no kungā speests, ne liktu pat roku pēc arkla. Bez stingras uzraudzības aršana un eēšana teekot izdarīta loti pavīrsi. Ne par kādu zemes uzlabošānu zemneeks nedomā, jo kāpēc gan lai viņš to darītu, nezīnādams, vaj nākoģu gadu, būst dzīvotājs tāl veetā vaj ne, vaj viņš no teem uzlabošānās mēģinājumeem kādu labumu eegūstot vaj ne. Labība paleekot uz laika beegi veen līdz pat zēem-

svētkeem, kur pee viņas meelojotees peles, vārnas un siti putni. Zemnieks negriezot nekādu vēribu, uz to, ja pee viņa labības gubām ejot māju lopi, jo labība esot vērtīgā preekš viņa tikai tad, kad tā esot izkulta. Līdz tam viņam nerodotees pat vēlēšanās zagt labību; tikai pee kulšanas un tīrīšanas kungam esot jābūt uzmanīgam.

Ar PLAVKOPIBU stāvot bēdīgi. Plavu zemniekeem esot maz un tās pašas viņi nevarot kārtīgi nokopt, jo kunga darbeem veenmēr esot jādod preekšroka.

No DĀRZKOPIBAS zemniekeem neesot tikpat kā ne jausmas. Jgaugu sakņu dārzos esot redzami tikai kāposti un rāceņi; latveesū audzinot vēl rutkus un zeltenos burkanus dažās veetās. Tikai pa 2 - 3 jūdзем varot atrast šur tur pa mājai, pee kurām redzamas pāris ābeles.

Ļoti bēdīgā stāvoklī atrodotees arī LOPKOPIBA, tāpat BĪSKOPIBA.

ĻĪDOMS TĒKOT DEDZINATI leslā vairumā, tā kā daži no Vidzemes apgabaleem jau esot palikuši bez mezeem. Pēc malkas dažās veetās esot jābrauc 5-6 jūdzu tālu, pēc būvkokeem vēl tālak.

Arī KREETNU AMATNEEKU TRŪKUMS zemē esot uzskatams kā dzimtbūšanas sekas, jo dzimtbūšanas uzliktee spāidi reti kād radot labus meistarus. Daži amatneeki nesapemot no sava kunga kā atalgujumu par savu darbu vairāk par kreetnu malku, alus jeb degvīna. Caur to tas arī zaudejot katru patiku uz darbu un patiku pāpildinatees savā amatā.

Visbeidzot dzimtbūšana KĀITEJOT ARĪ PILSONU KĀRTAI, jo jā zemnieki stāvot tik zemu apakš pilsoņeem, bet muizneeki savukārt eedomājotees stāvam augstu par pilsoņeem, tur jāizceļotees visādām kārtu preteetībām un ķildām, kur neveens nedomājot par vispārības labumu, par to, kas būtu derīgs un vajadzīgs sābeedribai.

Beidzot rakstā tresā daļā Eigens fon Svercenbergs rauga rādīt izeju iz šāda stāvokļa, rādīt to, kā šis stāvoklis būtu uzlabojams. Viņš tad arī nāk ar dažādeem preekšlikumeem.

Vispirms viņš izteic domas, kā nekāds dzimtbūšanas neesot ne caur likumu ne caur parādumu tādā mērā nodrošināts, kā ļaunprātīgas rikosanas gadījumos, kād valetij no tam celotees zaudejumi, valdneekam nebūtu teesiba izdomāt pārgrozījumus. Tādā kārtā viņš uzstājās pret domām, ka pastāvošā eekārtā, kurā tajā laikā bij visi aprāditee trūkumi, nebūtu

teesiba izdarit kādus pārgrozījumus. Te viņš aizrādā, ka zemneeku kārtai zemes dzīve esot tik svarīgā nozīme, ka viņai no valsts valdneekā puses peegreesana visleelākā vērtība. Neesot grūti peerādit, ka tāda mēra attīstīta dzimtbūšanas stāvoklis, kāds tas esot Vidzemē, esot uzskatāms nevis par pāreizu, bet gan par launprātīgu varas un teesību izleetosanu no muižneeku puses, kurā tāpēc valdneekām esot teesiba eejauktees un izdarit pārgrozījumus. Launprātīgu varas izleetosanu esot vajadzīgs eerohegot.

Eizens fon Svārcenbergs tomēr neuzstājas par dzimtbūšanas pilnīgu atceļšanu uz reizi un ar pāveili no augsas, ja eaur to stāvoklis nelāpotos, tāpēc ka zemneeku kārtā, kurā eaur ilgo dzimtbūšanas stāvokli esot samaitāta, teektos tikai uz launu. Pirmā laikā būtu bijis peeteekosi, ja dzimtbūšana tiktu eerohegota, lai eaur to pamudinātu zemneekos dzīvu uz labu, veicinātu rūpību un uzcītību, attīstītu viņos uzticību un mīlestību uz saveem kungeem u.t.t. Arzrānēkus pārsteidzot tas, cik maz Vidzemes muižas eenesot. Ieskaidrojams tas esot eaur zemneeku nabadzību un slinkumu, pārmērīgām klausām, ipāsumā teesību trūkumu u.t.t. Bagāts zemneeks vārot būt kungam daudz vairāk noderīgs, nekā nabadzīgs, kā peemēru Eizens fon Svārcenbergs peevēd kreevu zemneekus, kuru stāvoklis, pēc viņa domām, esot drusku labāks. Kreevu zemneekiem viņu kungs neleedzot eet uz pilsētu pelnā, ja tā pelnā galā galā nākot par labu pāsam muižneekām. Tāda brīvība pēc Eizena fon Svārcenbergā domām, atneestu savu labumu arī Vidzemes zemneekiem.

Tālak pēc Eizena fon Svārcenbergā domām būtu derīgi atceļt klausu dārbus, eaur ko atrīstītu veltīgā laikā tēresānā neatalgājot uz muižu atpakaļ, leelās muižas pāt 3 - 4 jūdzes tālus eela gabalus pā pūrveem un mezeem breenot. Tāpat nākotees nemt vērā veltīgo laikā tēresānu leetainā laikā muižā eēdot u.t.t. Pee klausām teekt tērets veltīgi daudz laikā un daudz darba spēkā. Klausu veetā, pēc Eizena fon Svārcenbergā domām, vāretu turet vairāk muižas laugu, kas padarītu visus muižas un tās lauku dārbus.

Tālak pēc Eizena fon Svārcenbergā domām, būtu ATLAUJAMS KATRĀM ZEMNEEKĀM APSTRĀDAT TIK DAUDZ ZEMES, CIK VIŅŠ VEĻAS, pee tam DODOT VIŅĀM DROŠĪBU, ka tā zeme palīks viņām un viņā pecnacejeem, kā kungām nāv teesiba viņu no šīs zemes padzīt. Bez

tam būtu atļaujams zemniekam leekoa zemes gabalus iz-
nomat vaj pārdot. Caur gadu zemes ietogaņas tiesības
nodrošināšanu zemnieks tiktu pamudināts izdarīt pār-
labojumus saimniecībā, un caur to sāktu nest auglus
daudzi leeli zemes gabali, kuri gulot atmātā. Labas
rāžas gadījumos zemniekam būtu atļaujams pārdot la-
bības atlikumu, kā arī viņš to gribētu.

Ēpat muižniekiem vajagot ATAICINAT UZ VIDZEMI
VISADUS AMATNEEKUS UN DARBU PRATEJUS, no kuriem arī
zemnieki vērtu ko mācīties. Tā vārbut ar laiku ra-
dišotes fabrikas, dažādas rūpniecības ēstādes, un
muižnieki caur šādām pārgrozībām neesietot nekādus
zāudējumus, bet gan tikai pavairost savus eekākumus.
Ari valstij lauksaimniecībā, amatniecībā un tirdz-
niecībā uzplauksana nāksot tikai par labu. Vajagot
tikai izdarīt mēginājumu neuzticībā un saubu no-
vērsānai. Tāpēc Eizens fon Svārcenbergs dod pādumu,
lai kādā kroona vai arī kādā privatmuizā tiktu pee-
skirtas zemniekiem izmēginājuma dēļ ipasumu tiesībā
kā viņiem pāseem, kā arī viņu bērneem. Nedaudz ga-
dos būšot redzāmas sekās. Peeaugšot zemes eedzīvota-
ju skaits, pāmāzināšoties neapstrādātas zemes daudzums,
peeaugšot muižnieku un arī valsts eekākumi. Tikšot
iznācināts aizspriedums, it kā veena no muižniecībā
preekrocībā esot tā, lai zemnieki atrāstos zem viņ-
neem dzimtbūšanas stāvoklī.

Kā redzām, Eizens fon Svārcenbergs eai savā rak-
stā gan ir aprādījis jo pamatīgi dzimtbūšanas launās
sekās, sevišķi attēcībā uz zemnieku saimniecisko st-
tistību, tomēr vēl noteikti neaizstāv viņas pilnīgu
atsēlšanu. Vārbut te savu lomu ir spēlejis tas apstāk-
lis, kā Eizens fon Svārcenbergs ir gribejis darit ee-
spāndu uz muižniekiem un tāpēc ir atturejis ealt teem
preekšā pārak radikālu, visai līdzsinajai eekārtai un
līdzsinejiem uzskāteem pilnīgi preteju preekšlikumu.
Vajaga tikai eedomātes toreizejos apstākļus. Jau ilgu
laiku, gadu simtešiem bij turpinājees stāvoklis, kurā
muižniekiem peedereja zeme, peedereja noteikšana par
zemniekiem, pāstāveja uzskāti un tradicijas, ar ku-
rām sākāpā tādas muižnieku un zemnieku attēcības
tika uzskātitas par pilnīgi normalām. Tagad vajādze-
tu šo stāvokli pilnīgi pārgrozit, nodibinot jaunu sa-
bedrieku un saimniecisku eekārtu, kurā dibinātos uz
pavisām vitādeem pamāteem, nekā līdzsinejā eekārta,
uz zemnieku personigo brīvību un viņu personīgām teesi-

bām. Preeksā liktee pārgrozijumi vareja izliktees
pārak radikāli pat pašam Eigenam fon Švarcenbergam,
jo arī viņš bija tikai sava laika bērns. Jo radikā-
lāki tee vareja izliktees Vidzemes muizneekiem. Ta-
pēc izejot no praktiskā un leetderības veedokļa Ei-
zens fon Švarcenbergs aizstāvējis tās domas, kā ir
vajadzīgs tikai eerebesot dzimtbūšanu, vajadzīgs
rūpēties par zemneeku stāvokļa pācelsānu, peerādot,
kā tāda rūpešanās saskan ar pašu muizneeku intresēm.

Est dažus gadus vēlāk Eigens fon Švarcenbergs
uzstājis jau noteiktāki un skaidrāki pret dzimtbū-
šanu. 1767 gadā viņš sarakstīja rakstu par trim
valsts eedzīvotāju atteesību veideem. Šis raksts ir
palicis nemodrūkats un viņa saturu ir atstāstījis
Diederichs savā rakstā "Garkieb Merkel als Bekämp-
fer der Leibeigenschaft und seine Vorgänger" ("Bal-
tische Monatschrift" 1870).

Sajā rakstā Eigens fon Švarcenbergs izeet no
valstiska veedokļa, nemdams vēdā valsts mērķus un
uzdevumus. Tiri *apriorā* kārtā un veidā viņš mēģina
noskaidrot, kādam zemneeku stāvoklim pastāvot viela-
bāki veicināma valsts uzstādīto mērķu sasneegšana.
Valsts mērķis esot pēc Eigena fon Švarcenberga domām
un eai zinā viņš pilnīgi seko sava laika - 18 g. sim-
tenā apgaisības laikmeta uzskateem - eedzīvotāju lai-
me un labklājība. Lai šo mērķi varetu sasneegt, vi-
šam zemes kārtām vajagot ātrāstees veenai pret otru
pareizās atteesības. Katrā valstī, taisnību sakot, esot
tikai divas kārtas, pilsoni un zemneeki. Muizneeki
esot tee paši pārgrozītāji, tikai apbalvoti ar godā ama-
teem. Vispilnīgākā valsts eekārtā esot tā, kurā zem-
neeki esot brīvi un kurā teem esot eavs ipašums. Šis
ipašuma teesības tee dabūjot no sava kunga, kuram
tad par to maksājet zināmās nodevas. Nodevām vajagot
būt ne mazākām par muizneekā eesākumeem līdz zemne-
ku brīvlaišanām. Tā - tad - kaut gan zemneekiem jau
vajagot peederet ipašumam, viņiem tomēr jāmaksā no-
dokli. Bez tam, reizē ar zemneeku labklājības pācels-
šānes arī šim nodevām vajagot pssāugt. Tomēr šis no-
devas nedrīkstot būt pārak nespeedešās preeks zemne-
kiem, tāpēc viņu augstums nosākams ar likumu. Šāde
stāvoklis, kād zemneeks esot personīgi brīvs un vi-
ņam esot ipašuma teesības, kaut arī aprobrētas, esot
tā pilnīgākā un pareizākā valsts eekārtā.

OTRĀ EESPEJAMĀ EEKĀRTĀ esot tāda, KA ZEMNEE-
KEEM PEEDEROT TIKĀI PERSONIGA BRĪVĪBA UN ZEMI VIŅI
RENTEJOT, t.i. viņi eegūstot teesību izleetot zemi

uz zināmu laiku, šāda eekārta noderot pārejās stāvoklī no dzimtbūšanas uz pilnīgāko eekārta. Patiesībā viņa esot valstij kaitīga, jo zemneeki gājā gadījumā nezinot, cik ilgi viņi savus zemes gabalus varēšot izleētot, tāpēc nerūpējoties par zemes uzlabošanu, kāš lauksaimniecības uzplaukšanai par labu nekād nevarot nākt.

Ar visleelāko noteiktību Eizens fon Švarcenbergs uzstājas pret prese eespējamā stāvokli, kurā zemneeki atrodoties pilnīgā dzimtbūšanas stāvoklī. Šai gadījumā valsts ne tikai nevarot izpildīt savu uzdevumu-veicināt vispāreju laimi un labklājību, šāda eekārta esot valstij pat kaitīga, jo zemneeki neesot vairs zemneeki, bet tikai vergi, kuriem ar citām kārtām neesot nekā kopeja. Dzimtbūšanai esot vislaunākās sekās kā preeks zemneekam tā ari preeks kungeem. Te Eizens fon Švarcenbergs uzskatītos pašus dzimtbūšanas launumus, kādus jau savā pirmā darbā ir minējis. Dzimtscilveks rāzotot tikai preeks vistuvākās nākotnes, strādāotot tikai tik daudz, cik viņam preeks dzīves nepeceesami vajadzīgs. Ar to ari esot izskaidrojams tas, ka zeme esot tik daudz purvā, tukšā un neapstrādātu veetu. Kungs esot spēests visu uzraudzīt, jo viņa kalpi katrā izdevīgā gadījumā darīšot viņam zaudejumus. Viņi censtot darbu, ne kurā viņem nenākot nekādā labumā. Viņi dzimtscilveka netikumī un klūdas ceļētes no viņu nosēlojamā stāvokļa. Viņi esot zagīgi, slinki, izskērdīgi, launprātīgi, nodevusees gupībai. Viņem trūkstot dzīnas censtees uz preeksu, tāpat svešā esot cēnsāns pēc bagātības un pēc godā, vispāri viņem neesot nekādu galveno augstākās kulturās dzenuli. Dzimtbūšanas stāvoklis ārdot pašus valsts uzplaukšanas pamatus. Tāpēc dzimtbūšanu pēc Eizena fon Švarcenberga domām, esot atceļama par katru maksu.

Tāpēc ari Eizens fon Švarcenbergs atzīst, ka peš šīs atceļšanas vajāgot rikētes meerīgi un apdomīgi. Pirmās, par ko vajāgot rūpētes, esot - nodrošināt zemneekam īpašuma tiesības. Kad tas būšot nodrošināts, tad viss tālākais nāšot pats no sevis. Daudzi dzimtskungi domāšot, ka zemneekus esot vajadzīgs vispirms sāgātavot brīvībai eaur skolām un izglītību. Pēc Eizena fon Švarcenberga domām tas nebūtu pareizi, jo tas vilktos pāraki ilgi un galvenaisko gan lai dzimtscilveks eesākot ar cilveciģēm jē-

dzeeneem un sajūtām, kā arī citām kultūras vērtībām, kad viņam trūkstot pate galvenā - brīvība. Papreskau brīvību, un tad tikai skolas. Jaunās eekārtas diglā pastāvēt no veenas puses brīvība, un no otras puses ipašuma teesībās. Iz šim divām seklām attīstīstotes visa jaunā eekārta, no tām izcelstotes valsts darbām peemērotās kārtu atteecības, no kurām tālak celstotes vispārīgā sābeedribas labklājība, kas esot valstgs a mērkis.

Pēc Eigēna fon Svārcenberga ilgāki āpakāvejas spēcs, kā viņš bija BERMAIS, KAS ATKLĀTI LITERATŪRĀ EEKUSTINAJĀ JAUTĀJUMĀ PAR VIDZEMES ZEMNEEKU STĀVOKLĀ UZĻĀBOŠĀNU UN VIŅU BRĪVLĀIŠĀNU. Sāvos rakstos viņš jau ļoti pilnīgi ir attīstījis tos ārgumentus, kuri vāretu tikt vērsti pret to neeerobrototo dzimtbūšānu, kādā toreiz Vidzemē pastāveja. Daudzi no rakstneekēem, kuri pēc Eigēna fon Svārcenberga āpkāroja dzimtbūšānu, atkārtotā jau viņā peevēstos ārgumentus, ne reti pat vēl mazāk skaidri, ne mazāk pilnīgi. Ari Gerlibs Merhels un viņā domu beedri, kuri āpskatīja dzimtbūšānu no citā veedoklā, atkārtotā to pāsu.

Kā redzejām, Eigēns fon Svārcenbergs SEVISKI UZSVĒR LAUNĀS SEKAS, kādās dzimtbūšānā atstājet uz zemes sāimneecisko attīstību, it pāreizi viņš bij novērojis Vidzemes muižneeciskā dzīvē vāldošās nepilnības. Viņš bija pārtiskās dabās cilveks, un tā pēc kā uzmanīgs novērotājs nevāreja neredzēt tos āpstākļus, kas kāveja sāimneeciskās dzīves attīstību, jo vāirāk tādēļ, kā sāvus jāuneklā gādus viņš bij pāvādījis vācijā, kur dzimtbūšānā tājā laikā - vismāz tājos āpgabalos, iz kureem bij eēlees Eigēns fon Svārcenbergs, tadā veidā vāirs nepastāveja. Si Vācijās eekārtās pāzīšānā viņām pālīdzēja orientētees arī Vidzemes sāimneeciskos jāutājumos.

Galvenee sāimneeciskā dzīves trūkumi un pātrunās, kādās toreiz Vidzemē pastāveja devā sevi sājust, kād Vidzemes muižneeki, lai āpmeerinātu sāvas peeāugmāšās dzīves pāsības, ārveem vāirāk sāka pāleelināt sāvas pāsības no zemneekēem. Zemneeki sāvukārt sājusdami, kā viņu nāšānā pāleek ārveenu smāgākā, negribeja būt vāirs kā senāk ākli eeroēi sāvu kungu rokās. Jo vāirāk tos spēeda, jo vāirāk tee sāka izrādīt vispārms pāsīvu, bet pēc tam arī āktīvu pārestību, tā kā muižneeki cerēto eēnākumu vēstā peedzīvoajā zāudejumus. Viņi domāja, kā viņi eegūs jo vāirāk no zemneekēem, jo vāirāk viņi tos spēedis. Bet izrādījās pāvīsam otrādi. Tāisni 80 - 90 gādos Vidzemes zemneekipār-

dzīvoja loti sāpīgu saimniecisko krīzi. Veenigo iz-
ēju iz šī grūta atāvokļa Eizens fon Švarcemberga redz
tad, ja zemes saimnieciskai dzīvei par pamatu liktu
likta zemnieku brīvība un īpašumu tiesības. Bet apzi-
nadāmees kā šos planus izveidot dzīvē visai pastāvō-
sai eekārtai jātop radikāli pārgrozītai, un varbūt
negribedams atbaidīt mātīcīgos, varbūt pa daļai arī
pats vēl nebūdamš dross par plāneem, kurus griebeja iz-
vest, viņš peelaiz zināmu pakāpenību viņu realizēšanā.
Par veenu no saveem galveneem uzdevumeem viņš uzskatā
visēem spēkeem tenstees pārleecināt pāgu muižneekus,
kā caur zemneeku brīvīaišanu un īpašumu tiesību pee-
šķiršanu visēem, tee nekā nezaudetu, bet kā viņu pāgu
intreses tāini prasa šādu reformu izvešanu dzīvē. To-
mēr neskatotees uz pastāvōsās eekārtas trūkumeem tra-
diciju spēks bij tik leels, kā Eizens fon Švarcemberga
mērenee preekslikumi un viņā pārleecinōsee argumenti
neatstāja vajadzīgo eespaidu uz muižneekseem. Viņa
preekslikumi tika uzskatīti kā visleelākā, vienekau-
nīgākā pastāvōsās eekārtas nonelnošana un noķengāša-
nā, pat kā višarevolucionārākās prasības. Tapēc Ei-
zens fon Švarcemberga tika uzskatīts par bīstamu cil-
veku, kuram no tā laika eekārtas aizstāvjeem nācās
peedzīvot daudz vajāšanu.

Tomēr Eizens fon Švarcemberga DARBS NEPALIKA BEZ
REZULTATEEM. Pēc tam, kad zemneeku jautājums veenreiz
bij eekustināts - vispirms liberāturā un pēc tam arī
zemes preeksstāvneecības eestādē-landtagā, pēc tam,
kad par viņu saja pāgā landtagā bij uzstājuses val-
dība, tas vairs nevēreja tikt apklusināts. Pati dzi-
ve nelāva viņam vairs apklusēt. Saimnieciskee apstākli,
saimnieciskās dzīves grūtības, zemneeku nepaklausība,
pretestība, muižneeku eenaķumu pamazināšanās - viss
tās speedā pārdomat šo jautājumu, pārdomat vaj tee-
šam pastāvōsā eekārtā viss ir pareizi. Bez tam jāņem
vērā, kā 80 un 90 gados arī Vidzemes muižneecības
un intelligences aprindās arveenu vairak sāka izplā-
tītees lē g. simtepa humanās apgāismības idejas, ee-
viski franču idejas. Šo ideju peekriteji nevēreja
neredzet, kādā nesaskaņā atrodās visi gadu simtepa
ideāli ar dzīves īstenību. Ar to izskaidrojams, kā
nākošo gadu desmitos parādījās vairaki raksti, kuros
teek apskatīte zemneeku jautājums visā pilnībā vaj arī
veena otra viņā daļa, peem. jautājums par klausām,
vaj tee ir atceļami. vaj atstājami. jautājums par zem-
neeku zemi, uz kādseem noteikumeem tā būtu peekširama
zemneekseem. vaj par pilnīgu īpašumu vaj mūža leetoga-

nā u.t.t., tāpat jautajums par pusmuizņu eerikozāmu, jo arī te Latvijā, tāpat kā Vakar - Eiropā sāka dibināties leelsaimniecības, šim nolūkam iznīcinot zemneeku saimniecības. Šee jautājumi, protams vāreja tikt izskirti, kā pozitīvi, tā negatīvi, vāreja tikt aizstāvēta vāj nu pastāvosa eekārta vāj reformas - taču pati jautājuma uzstādīšana pērāda, ka pastāvosa eekārta - dzimtbūšanas stāvoklis netika vāirs uzskatīts par neapsaubāmu, par gluži passaprotāmu leetu, bet jau bij izplātījes un arveen vāirak izplātījās zināms saubu gārs.

Jau 1770 gādā, tā tad pēecus gādus pēc Eizena fon Svārsenbergā darbā iznāksanas un 1765. gādā landtāgā, iznāca jauns darbs no nezināmā autora: "Versuch einer Abhandlung vom Eigenthume der Bauern. nach Anleitung einer Frage". Ši rakstā saceretāje cēnsās atrisināt jautājumu: kā ir labāki pēeks sābeedribās, vāj tās, ka zemneekēstēteek atļauts eegūt tikai kustāmu mantu par īpašumu, jāb vāj kād vīnām atļauj eegūtā arī zemi par īpašumu. cik plāss, cik neerobegotās drikst būt, raugotēs no sābeedriaka stāvokļa, zemneeka īpašuma teesības? Autors domā, ka jā nemot zemneeku kārtu veenu pāsu par sevi kā tādu, tad pilnīgās īpašuma teesības esot pēeks vīnās visizdevīgākās, jo tad vīnā eegūstēt pilnā spēmērā zemes augļus. bet autors ee jautājumu grib apskatīt ne tikai no zemneeku kārtas vērdokļa veen, bet arī no valstiska. Valsts pāstāvēt no dažādām kārtām. Bez citām kārtām arī muizneeku kārtā esot valstij nepeceesāma, bez tās vīnā nevarot pāstāvēt. Bet tā kā šī kārtā nevarot savukārt pāstāvēt, jā vīsi zemneeki būtu brīvi zemes īpašneeki, tad šis muizneeku kārtas pāstāvēšanas labā un reizē ar to vīsas valsts pāstāvēšanas labā esot vājadzīgs eerobegot zemneeku īpašuma teesības. Pēe tam izceļās jautājums - kādos spēmos tās būtu eerobegojāmās? Te nu autors atrāzdāmees zem sāvā laikā vāldošēm uzskatees par dabiskām teesībām atzist, kā katrs cilveks no dabās esot brīvs, ka brīvībai esot pēeks cilveka neatverāmā vērtība un verdzība jeb dzimtbūšana līdzinotēs nāvei. Tapēc dzimtbūšanas stāvoklis atrodotēs vistālāk no dabiskā stāvokļa un pilnīgā brīvība šim stāvoklim vis tuvāk. Bet tā kā brīvi zemes īpašneeki zemneeki nevarot pāstāvēt reizē ar dzimtekungu kārtu, kura arī vāletij nepeceesāma, tad vīslabāk esot

ja zemneeki, līdzsinejee dzimtsilveki, topot par savu zemes gabalu mūža leetotājiem, maksājot par to kungeem zināmas nodevas un pildot zināmas klaušas, pee kā dzimtskunga viņus no seem zemes gabaļiem nevarot padzīt.

No šī rakata redzams, ka viņa saceretājs, gan vēl atrāzdamees senq uzskatu varā, tomēr rēķinas ar jauno laiku idejām un mēģina atrast šādu vaj tādū kompromisu.

No turpmākiem rakstneekiem, kas pēc Eigena fon Svārcenbergā vairak vaj mazak ir intresejušees par zemneeku jautājumu, būtu mināms Oberpāles mācītājs, Augusts Vilhelms Hupels. Ari Hupels, tāpat kā ļoti daudzī citi tā laika Vidzemes mācītāji, bij dzimis Vācijā, 1737 gadā, un, 1757. gadā kā teologijas kandidāte un mājskolotājs pārnāca uz Baltiju. Sava mūža leelako daļu viņš pavadija kā Oberpāles mācītājs, no 1763 - 1804 gadam. Neskatoties uz to, kā viņam tika peedāvatas pilsētās - Rīgā un Peterpilī šaudz labākas veetas, viņš atrāda par labaku palikt uzticīgām savai draudzī. Ļoti apzinīgi īspildidams savus mācītāja pienākumus, Hupels ļoti ēakli darbojās ari rakstneecībā. No viņa rakstneeka darbeem un izdevumeem preeks Lātvijas vēstures vispirumā kārtā nozīme ir darbam "Topographische Nachrichten von Liv- und Estland", kā vēsturisku zinū avotām un materiālu sakopojumām. Šis darbs ir Baltijas ģeogrāfija, kurā apskatīte ari torseizejais lauksaimneecības, tirdz- neecības un amatneecības stāvoklis, Baltijas pārvaldes ēekārtā u.t.t. No ēiteem Hupela darbeem atzīme- jams zem viņa redakcijas izdotais "Nordische Mis- cellancen", rakstu sakopojums, kurš savā laikā tika uzskatīte par Vidzemes apģaismības peekriteju centra- lo orgānu un kurā tika apskatīti dāzadi uz veetejo dzīvi attēcošees jautājumi.

Hupels savā ēaklā un nenogurstošā darbībā ir centees HODZILINĀTERS AR MĪLESTĪBU ZEMNEEKU DZĪVEI, HOVĒROT VIŅU DZĪVES VEIDU, ĒĒRŠĀS, SAIMNEECĪSKO STĀVOKLI u. t. t. Ar preeku viņš konstatē, ka ari latveesu un īģaunu zemneekiem peesmitot dāzās īpa- šības, kurās asot kopīgas ar īģlītoteem vāceeseem. Dāzās viņa rakstura īpasības turpretim esot ap- speestās, pateicotees grūteem dzīves apstākļiem. Protāms, Hupels nevarēja peeset ģarām ari dzimtbūšā- nas jautājumām. No viņa raksteem redzams, ka tas ir bijis dzimtbūšanas pretineeks. Tomēr raksturīgi

preeks Hupela ir tas, ka viņš šos savus uzskatus ne-
tur nāv droši un skaidri izteicis. Runājot par zemneeku
attecībām pret kungeem, par zemneeku stāvokli un ne-
būdamšmeerā ar veenu vaj otru paradību zemneeku dzi-
vē, viņš neizskaidro šo paradību teesi, bet atstāsta
tikai domas, kas izteiktas no citeem un kuras vērstās
pret pastāvīgo eekārtu. Tomēr, lai gan viņš savas do-
mas skaidri un skaidri izteikt neuzdrošinājis, dau-
dzās veetas ir nomanāmas, ka viņš nāv meerā ar pastā-
vīgo eekārtu. Visvairāk tas nomanāms viņa darbā "To-
pographische Nachrichten" II daļā (1777) g., kur ir
plašāka raksta par igauņu un latveešu zemneekiem.

Sajā rakstā Hupels ļoti sīki ATTELO DAUDZAS IGAU-
ŅU UN LATVEEŠU TAUTU EEERASAS, RAKSTURĀ IPASĪBAS u.t.t.

Pēdējā rakstā sakumā viņam nākas izteikties arī par
zemneeku teesisko stāvokli. Šī stāvokļa attēlošanu
viņš esot ar to, ka saka: abas tautas, kā igauņu tā
latveešu zemneeki, esot vergi, citu cilvēku īpašums.
Dzintscilveks esot preces leeta, - tā izsauca Hupels.
Tālak viņš met ekatu uz to, ka zemneeki neesīgu pār-
kāpumu dēļ teekot soditi ar rikstem, teem daudzārt
teekot pāri darīts, teem neesot nekāda īpašuma u.t.t.
Tālia tālak Hupels tomēr cenšas šo Vidzemes zemneeku
stāvokļa attēlojumu mikstināt. Ne katrs vergs esot ne-
laimīgs. Esot arī mikstsirdīgi dzimtskungi, kuri pa-
ši savas teesības eerobegojot. Kas gan esot no dau-
dzeem slāvētā brīvība citās zemēs, kur nodokli jo sma-
gi nospeesot zemneekus, kur viņi paši un viņu bērni
teekot vārdzināti, lai tikai valdneeki vāretu pālee-
lināt savus līdzekļus un lai vāretu tikt apmeerināta
augstmaņu mantkāriņa. Esot galu galā veens un tas
pats: esot badu kā vergam vaj kā brīvam cilvēkam.
Vidzemē esot sastopami zemneeki, kuri dzivojot des-
mit reiz labāk un laimīgāk nekā Francijas zemneeki.
Teē dāzgos gādījumos nemaz nesajūtot parasto verdzību.
Te Hupels peemin, ka labības seklaš vaj cita kā trū-
kuma gādījumā zemneeki vārdzīgās leetas peeprasot
no kungeem, kuri esot speesti teem palīdzēt, ja gri-
bot, lai no zemneekiem būtu kāds labums. Tomēr tālak
viņš izsaka, ka nebūt negribot aizstāvēt verdzību;
viņš nolūks esot tikai mikstināt to nepatīkamo eespai-
du, kas esot sāveenots ar šo vārdu "verdžība" vaj
"dzimtbūšana".

Par JAUTAJUMU, VAJ BŪTU EETEICAMA ZEMNEEKU ATSVABI-
NASANA, HUPELS IZSAKAS ĻOTI NENOTEIKTI. Eepreeks esot
vajadzīgs noskaidrot vēl daudzus citus jautājumus un

tikai tad varesot kertes pee pasa galvenā jautajuma atrisināšanās. Vins atzīmē tādu gadījumu, kur kāds dzimtskunge esot izrentejis savu muižu zemneekiem, un viss esot labi, zemneeku stāvoklis esot uzlabojies. Tāpat vins atzīmē, ka zemneeki esot vēl uzlabājuši savu senako mīlestību uz brīvību. Ši dzīvē pēc brīvības parādotes dažādā veidā, peem, dāzi izceļojot no zemes, vaj arī izpērkotes no dzimtbūšanas u.t.t. Bet atkal tūlī tālak Hupels peezīmē, ka caur brīvības eegūšanu daudzi zemneeki atrausotes no sava darba, paliksot par laundareem u.t.t.

Izsakotes tik nenoteikti par zemneeku brīvlaišanu Hupels DAUDZ NOTEKTAKI IZSAKAS PRET TO PATVALU, AR KĀDU DAUDZI DZIMTSKUNGI PAAUGSTINOT KLAUSAS. Vins vēlas, lai 1765 gada noteikumi tiktu visur stingri eeveroti. Vispārī klausu un nodevu normegānā visās muižās vinam izleekas nepeseesānā, lai paceltu zemneeku stāvokli. Tāpat vins atzīst, ka zemneeku teesības celt sūdzības pret saņem kungeem pee dāzeem teeseseem esot palikušās gaišā kārdjotes, pateicotes bārgem sodeem, kādi sekojot katrai nepareizai sūdzībai.

Vispārī no Hupela raksteem, redzams, ka kaut arī vins jūt zemneekiem lihdz, vins tomēr ir vēl padaudz atradees senako uzskatu varā un tāpēc it ka baldas savas domās skaidri un droši izteikt. Vina nozīme pee Vidzemes zemneeku atevābināšanās pastāv ne eeks tā, ka vins līdzīgi Merkelam un citeem laikmeta ideologeem būtu uzstādījis kādu noteiktu mērki zinamai sābeedrīskai grupai vaj virzeenam, bet gan eeks tā, ka vins ar mīlestību nodzīlinādamees zemneeku apstārlis ir devis eerosinājumu uz šo apstākli apskatīšanu un pārdomāšanu, ir palīdzējis izkustinat zemneeku jautājumu iz tā sastingumā stāvoklī, kādā tas līdz tam atradās, un tādejādi ir sagatavojis zemi šī jautajuma izskiršanai, pee tam zemneekiem labvēlīgā virzeenā.

Līdzīga nosīme peeskīramā arī vēl dāzeem citeem šī laikmeta rakstneekiem, pat tādeem, kuri ir uzstājusees par pastāvošās eekārtās aizstāvejeem; arī teem sava nozīme dzimtbūšanas atveļšanās gaitā. Pee teem peeskaitams kāds anonīms rakstneeks, kura 1732 gadā "Nordische Miscellancen" 4 sējumā apskatā jautājumu par klausām, pee tam loki raksturīgi preeks apskatāmā laikmeta. Autors pasa raksta sākmā peezīmē, ka daudzi rakstneeki censotes jautājumu

par klausam iztēlot ļoti tumsās krāsās. Tā tad, kā redzams, jau 80. gadus šis jautājums ir ticis apskatīts literatūrā ne daudzēm rakstneeksem, un domājams ticis apskatīts ne tikai literatūrā, bet vēl leelākā mērā ticis pārrunāts dzīvē. Ir redzams, ka līdzsinejais zemneeku stāvoklis nav vairs ticis uzskatīts par tik pašaprotamu leetu, kā pat pārrunāt par to nebūtu vajadzīgs, kā tas bij vēl 1765 gadā. Pat līdzsinejā stāvokļa aizstāvji ir bijuši gatavi eelāstees diskusijās, ir bijuši gatavi pat uz veenu otru kompromisu. Tā tas ir arī ar apskatāmā raksta autorā. Arī viņš ir reformu pretneeks un visādeem argumenteem cenšas aizstāvēt pastāvoso eekārtu. Viņš mums palīdz nodzilinātees toreizejo muižneeku psiholoģijā, rādēt kādi aizspriedumi viņeem ir bijuši sevi jāpārvār, pirms tee vārejuši stātees uz reformu cēla.

Pēc raksta autora domām KLAUSU APKAROTAJI PEE-LAIZOT DAZAS KLŪDAS. Vispirms viņi peņemot, it kā višeem cilvekeem būtu veenādas teesības. Otrkārt viņi uzskātot zemneekus it kā par viņē leetosanā atrodosos zemes gabālu briveem ipāgneeksem un tāpēc viņeem uzliktās klausās uzskātot kā netāisnu nāstu. Visbeidzot viņi samāināt teesību launprātīgu izleetosānu ar viņu tāisnīgu izleetosānu. Attēscībā uz pirmo klūdu autors aizrādā, kā preeks tāda cilveka, kas esot pāradis tikai pulksten 8 gultu atstāt un visu dienu nodarbojotees ar dažādu plānu kalšanu, klausu darba pāteešām varot izliktees kā ceetsirdība, jo viņš pee tāda darba neesot peerādis. To raksta autors mērkā uz teem rakstneeksem, kas uzstājas pret klausām. Bet esot jāņem vērā, kā zemneeki esot rāditi preeks darbā un pee tā peerādusi. Tāpēc viņeem klausās nebūt neesot tik grūti pildāmās. Esot arī maldīgi uzskātit zemneekus par viņu zemes gabālu ipāgneeksem, jo vispārīgi esot atzīts, kā zeme pēederot nevis zemneekem, bet dzimtskungeem un kā tā esot tikai nodota zemneeku leetosanā, par ko teem, protams esot jāpilda kā atlīdzība zināmās klausās. Autors aizrādā, kā turet klausu darbīneeku veetā algotus kalpus būtu neērti. Vispirms būtu grūti atrāst vajadzīgo skaitu strādneeku, jo neveen cilveks kas neātrodotees vispāidīgākos apstākļos, negribot nodarbotees ar tik grūtu darbu kā zemkopība. Otrkārt - dažā laikā pee

esot kādi bagātāki zemnieki, tur viņi savu bagātību esot eeguvuši ar tirgošanu, augļošanu vaj kādeem amateem. Tas tomēr neesot peelaizāms, jo caur to eegot zemkopība. Sev visu nepieciešamo zemniekiem vajagot eegūt no zemes. Ja tas viņiem esot eespējams, tad tas esot taissi tik daudz, cik viņi varot un drikstot vēlees.

Uz gadu simteņa beigām pret dzimtbūšanu vēroto balsu skaits pastāvīgi pēcauga. 1786 gadā iznāca anonīmā veidā Laisās mācītāja Heinricha Johana Jannaus "Geschichte der Sklaverei und Charakter der Bauern in Liv- und Estland." Šis raksts ir pirmais mēģinājums sneegt lātveesu zemnieku nebrīvības - dzimtbūšanas vēsturisku apskatu. Jannaus te sīkaki attīsta uzskatu, kurš 18. gadu sīnterī bij visai izplātīts un kuru atrādam jau pēe Eizena fon Svarceberga, proti, ka zemnieku nebrīvība jeb dzimtbūšana esot uzskatāma kā eekarogānas sekas. Šo uzskatu arī Jannaus atteecina uz Vidzemi un eensas rādīt, ka pāteicotees dēku meklētāju mantkārībai un melkulībai, aizglātāi nā deevbijības maskas, lātveesi un igauņi noklūvēsi vērdzībā, un ka tikai pēe ordeņa vārstis bojā eesānas un un kārtīgas valdības nodibinasāntikai polu, zveedru un kreevu valdības vīns atzīst pā kārtīgam - esot sākusi cilveigaklāpētees un tee esot eeguvusi dāžas atsevišķas teesības. Ordeņa bruneeiki esot bijusi tikai barbari un tautu spēdzinātāji. Tikai Stefāns Baktarijs, Karlis XI, un Gustavs Adolfs esot eegēkojusees pā zemniekiem, un kaut arī vīneem neesot izdevees dzimtsilvekus pilnīgi atsvabīnāt, tagu vīns dāzādī teem sēgādājusi daudz māz pānesamāku stāvokli. Tā Jannaus atzīst, ka ordeņa laikā zemnieku stāvoklis esot bijis grūtāks, kā vēlākos laikos atveeglinājees. Pateesībā tas bij otrādi. Vīneem valdneeku mēģinājumeem uzlabot dzimtsilveku stāvokli muižneeki esot izrādījuši pretestību un vīneem arveem esot izdevees azkavēt izdoto likumu izvešanu dzīvē.

Jo sīki Jannaus apskatā no zveedru valdības izvesto muižu redukciju, kurai muižneeki izrādījuši tik sīkātu pretestību. Jannaus aizstāv zveedru valdības izvesto redukciju un cer, kā arī tagād no augšas - no valdības puses tiksot spērti soli, kā eerobezogot muižneeku varu.

Grāmātas otrā daļā, kurā toek apskatītas zemnieku rakstura īpaģības, Jannaus izsakas arī pā līdzekļiem, ar kādeem būtu pānākāma zemnieku stāvokļa pāeelsāna. Loti noteikti vīns uzstāģas pret dzimtbūšanas

atceļšanu, jo brīvība, nemot vērā zemneeku tagadējās rak-

stura īpašības, būtu preeks vīņeem, pēc Jannan'a domām, viskaitīgākā dāvāna. Vajagot eepreeks rūpetees par to, lai dzimtbūšana paliktu vīņeem patikama, par saveenbšanu ar vīņu pasu gribu. Tās būtu saaniedzams pēc Jannan'a domām ar to, ja zemneeksem tīktu noskaidrots vīņu stāvoklis sābedribā un nodrošinātās pilnīgās īpašuma teesības, noteicot preeks vīņeem laikeem vīņu peenākumu un nodevu apmērus. Šim nolūkam esot vajadzīgs, lai visas strīdus leetas starp zemneeksem un vīņu kungeem izskīrot tīktu pēaicināti klēt arī zemneeku kārtas preekstāvji. Tāpat esot vajadzīgs visus likumus un rīkojumus, kuri atteecotees uz zemneeksem, tulkot latveesu un igauņu valodās un dot zemneeksem pāseem rokās, darīt tos vīņeem pēeetamus. Esot vajadzīgs eerobegot arī pātvarīgo t. s. māju spridzināšanu jeb iznīcināšanu, pēeveenojot tās jaundibināmām pusmuizām jeb t. s. lopu muizām. Par vīņeem darbeem un nodevām, kuri nebūtu uzskatāmi kā zemneeka teess peenākums, teem izsneedzama noteikta atlīdzība. Katrā muizā būtu eeteicams drukat vāku grāmatas, no kurām noraksti būtu izsneedzami arī māju saimneeksem, t. i. lai pastāvētu tāda kārtība, kāda tika eevēstā zveedru laikā, kad arī zemneeksem tika izdotas grāmatīņas, no kurām vīņi redzeja savus peenākumus pret muizneeku. Tikai tad, ja vīši eee preekslikumi tīkstot izvesti dzīvē, tikai tad, kad zemneeki jutisotees droši par to, kā vīņi veenmēr palīkstot savās tēvā tēvā mājās un caur savu izveicību nenākstot vēl leelākā atkarībā no dzimtskungeem, vīņi ar preeku nodosotees savām darbām, mācisotees amatūs un pēesavināšotees izglītību.-

Jannan'a raksts, kaut arī bij deezgan mērenā garā sarakstīts, greeza uz sevi leelu vēribu un modināja pret sevi daudz pretneekus. No pretraksteem būtu peemināma Ņēsu aprīnka mārsala Aleksandra fon Böttigera raksts. "Der liv-und estländische Bauer ist nicht der so gedrückte Sklave, für den man ihn halt". (Terbatā, 1786 g.)

Böttigera cēnsas pēerādīt, ka KRĒVU ZEMNEEKI AT-
RODUTEES VĒL DAUDZ GRŪTĀKĀ STĀVOKLĪ nekā Vidzemes zem-
neeki un cēnsas ar to attaisnot pēdejo grūto stāvokli. Bez tam vīņi cēnsas pēerādīt, kā šis stāvoklis nebūt neesot tik grūts, kā to attēlojot Jannans un daži citi rakstneeki. Pēemēram, vīņi aizrāda uz to, kā Vidzemes un Igaunijas zemneeki pilnīgi droši eegūstot savās mājās no savās zemes tik daudz labības, cik vajadzīgs vīņu pasu un saimes uzturam, pēe kam paleekot pēri arī preeks lepņakas dzīves. Muizu vāku grāmatā noteiktais

zemneekā darba daudzums esot piinīgi peeteekoss, lai veiktu muižas darbus, un dzimtskungeam neesot nekāda vajadzība uzlikt teim īsaiakus prasības. Jāsaka tomēr, ka peevestee peerādījumi un pat skaitļi nav visai pārteestinosi.

Tālak bottigers uzstājas PRET JANNANĀ DOMAM PEC KUNAL ZEMNEEKEEM BŪTU PEESKIRAMAS TEESIBAS SUDSETEES PRET SAVIEM KUNGIEM. Zemneeksem arveenu būgot ko sūdzes tees pret savu kungu, un caur šādu pastāvīgu sūdzesanos tiksot iznīcinātas patriarhālās atteecības, kādas līdz šim esot pastāvejušas starp dzimtskungu un dzimtsalīvekeem, atteecības it ka starp tēvu un bērneem.

Galū galā štöttigers atzist, ka vāretu ari zemneeksem peeskirt brīvību, tikai lai NEATNEMOT ĪPASUMA TEESIBAS UZ VIENEEM TEEM, KAS EEGUVUSI PRET SKAIDRU NAUDU VĒJ MANTOSANAS CEĻĀ, VĀJ ARI KĀ ATLIDZIBU PAR VALSTIJĀ PĒDARI TEEM PAKALPOJUMIEM.

Kā redzam, visi līdz šim apskatīto rakstu autori, kuri ir uzstājušees pret dzimtsbūšanu, tomēr negrib, lai šī dzimtsbūšana tiktu atcelta uz reizi, bet peelaig tikai viņas pakāpenisku auceļšanu, atzist par nepeceesamu zemneekus vispirms sagatavot šim jaunām brīvības šāvoklam.

Šo domu sevišķi uzsver pazistamais 18 gadu simtēra Vidzemes vēsturneeks un ari ekonomisku rakstu saceretājs Vilhelms Fridrihs Friebe, ari Friebe, tāpat kā mizens von švarzenbergs un Mupels ir dzimis Vācijā, štūdejis teologiju, bet blākus teologijas študijam ir nodarbojees ar statistiku un dabas zinātnem, pec tam pārnācis uz Vidzemi un tāpat kā daudzi citi vācu teologi, vispirms darbojees kā mājskolotājs, kādus 17 gadus, un beidzot ticis eecelta par Vidzemes vispārderīgās ekonomiskās sābeedribas sekretāru, kurā amatā ir palicis līdz mūža beigām. Friebe pazistams ka ļoti rāzīgs ekonomiskā saturā rakstā saceretājs, ir rakstijis par dažādeem saimneeciskiem jautājumiem, bez tam ir sarakstijis ari, Bāltijās vēsturā peecos sejeemos. Savus uzskatus par dzimtsbūšanu Friebe ir izteicis ļoti daudzos rakstos, bet sevišķi spilgti raksta " Etwas über die Leibeigenschaft und Freiheit sonderlich in Hinsicht auf Livland", kurš no- drukāts " Nordische Miscellaneen" no 15-18 shjumas 1788 gada.

Ari Friebe peeturas pee uzskatā, ka vācu senāceji jeb eekarotāji padarījuši Bāltijas tautas par saveem vergeem. Līdz tam šis tāntinas būjušas brīvas, bet tikusās pārsteigtas pee savā meerogā zemkopības un lopkopi- bas darba no brunoteem vīreem, kuri tam nolāupijusi Īpa-

sumu un brīvību. No mūķeem šis tautiņas esot tiku-
sāspeestās pildit dažādās religiskas darbības, par
kurām tām neesot bijis nekādas saprāšanās. Esot jā-
brīnās, cik maz šis tautiņas no tā laika esot vir-
zijušs uz preekšu apgaismību. Tomēr vainīgas esot
ne tik daudz viņas pašas, kā viņu āpspeedeji, kuru
princips esot bijis uzturet tautu cik ilgi iespē-
jams mūķībā, lai tad paši tiktu uzkatīti ik kā par
zemes deevēem. Vācijā zemneeki vaur 1524 gada sacer-
ģanos esot likuši savai brīvībai pamatus, esot to
eserājuši ar eserģeem rokā. Tomēr tas nevarot node-
ret par paraugu citeem, bet gan valdneekēem, kuri
dzimbušānu esot eveduši, peenākotees to atkal at-
cēlt, ja viņi to atrodot par vajadzīgu. Vācu zemneeki,
kuri jau 16. gadu simtenī eeguvuši brīvību, tomēr
pateļotees savai izglītībai, esot bijuši jau pil-
nīgi sagatavoti brīvībai, vismaz vairak sagatavoti
nekā vēl tagad slāvu un somu tautas. Ari latveegus
Friebe peeskaita pee tām. Katram auglām esot vajā-
dzīgs laiks preekā nogatavošanās. Ja viņš teekot par
āgru norauts, tad tas neesot baudāms. Tas pats esot
ari ar brīvību. Ari Vidzemes zemneeki nākamībā pee-
dzīvošot brīvību, bet tas nekādi nenotikšot caur vā-
ru un jau pārdzīvojamā gadu simtenī. Kad nebūt viņi
to eegūšot, tapēc esot vajadzīgs stādīt jau tagad
brīvības dāglus, lai nākamānpāaudzem būtu eespejams
baudit viņas auglus. Tam esot jānotiek caur audzinā-
šanu. Ja zemneeki savu darbu pildīšot ar peenākumu
apziņu un nevis aiz bailēm no kaņķukas vaj rīkstēm,
tad varešot sāneegt ari visu pārejo. Tagad tur pre-
tim neesot citu līdzekļu, ar ko peedabūt zemneekus
pee paklausības, kā sodi. Vidzemes muigneeki tomēr
eegūtu vairak eenačkumu no savām muigām, ja viņi vis-
maz sākamā dotu zemneekēem zemi uz dzimtanomu, lai
caur to viņeem dotu vismaz kādu eepreekšeju nojāutu
par brīvību, lai viņi zinātu, eekš kā tā brīvība pā-
stāv. Kamēr zemneeki atrodotees dzimtsilveka stā-
voklī, tikmēr viņš nekād nebūšot uzticīgs un peete-
kosi darbīgs. Jo reizē ar prāta peesemsānas viņā at-
tistotees uzekats: ja mans kungs grib, lai es strā-
dāju un viņam klāusu, tad viņam jāod man ari maize.
Zemneeki esot nogēlojams nevis savā dzimtbūšs stā-
voklā dēļ, bet gan tapēc, kā viņam trūketot līdzekļu
tupetees kaut soli ciļvečībai tuvāk. Preekā attīsti-
ģanās un us preekšu eegānas esot vajadzīga brīvība.
Tomēr reizē ar visu to Friebe izsaka dažas

skeptiskas domas par brīvības vērtību un viņas labu-
meem. Viņš uzstādā jautājumu, vai zemnieka saja gadi-
jumā, ja viņš esgūšot brīvību, pātesām jutisotees
laimīgaks nekā līdz tam. Ka viņš jutisotees laimi-
gaks, tas vēl nebūt neesot peerādams, jo tad viņu no-
speedisot vēl citas nastas, kuras tam tagad vēl esot
svešas. Kā peerādījumu Friebē peevēd vācu zemnieku stā-
vokli. Brīvais vācu zemnieks pātesībā nemaz neesot
brīvs, jo viņš teekot tādā mērā nospeests no bezgali-
geem nodokļeem, ka varot teikt, ka viņš strādājot ne-
vis preeks sevis, bet preeks sāveem firsteem, vald-
neekseem un eeredneem. Tādejādi viņš esot uskatāms
it kā par valsts vergu. Tāpēc Friebē arī nobeidz sam-
vu rakstu ar vēlesanos lai nevenam Vidzemes zemnie-
kam, ja viņš nākamībā pāditu zelta brīvību, tai pa-
šā laikā nebūtu lemts sajūst tās maldinosās vāzas,
kuras nes sev līdz skanais vārds "brīvība", jo cita-
di viņš būšot nelaimīgs, mazākais ne laimīgaks.

Par viskarstāko un dedzīgāko, pee tam arī
visnoteiktāko dzimtošanos ēkārtas pretineeku un
brīvības aizstāvi uskatāms Ģarlis merkels. Ģar-
libe merkels ir dzimis 1709 gadā Lēdurgā, kā tureenes
mācītāja Daniels merkela dēls. Tā kā Daniels merkels
uz sava dēla uskatu un centeenu izveidošanos ir
atstājis leelu eespaidu, tad arī par viņa dzīvi jāsa-
ka pāris vārdus. - Daniels merkels bij kāda rīgas pii-
soņa dēls. Jau viņa bērniņā bij nolemts, ka viņam
vēlāk būs jāusnemas mācītāja amats. Lai sagatavotos
saim amatam, viņš devās uz Vācijas augstskolām. Vis-
pirms viņš studeja Vitenbergā, kur blakus teologijai
nodarbojās arī ar dabas zinātnes un matematikas stu-
dijām. No Vitenbergas viņš pāgāja uz Strāsburgu. Šā-
jā laikā Daniels merkels eepazinās ar Francijas racio-
nalistu uskāteem un palika visu mūžu par šo uskatu
peekriteju. Pēc akadēmisko studiju beigšanos viņš kā
mājskoloitājs pavadīja 7 gadus Hamburgā. No sejeenes
viņš pārnāsa uz Vidzemi - uz Lēdurgu kā mācītājs. Cik
spreešams, savam mācītāja darbam viņš nāv nodevees ar
visai labu dedzību. Ias veegli saprotāms, pemot vē-
ra viņa brīvprātīgos uskātus. Vairāk viņš ir node-
vees kabinetā studijām, noslēgdamees pat no savas
ģimenes un izvairidamees no tuvākeem sakāreemār sā-
veem radneekseem. Cik vērojāms, tikai, ar zināmu nepā-
tikšānu viņš ir pildījis savus amata peenākumus. Ar
laiku viņš ir tāpis par pilnīgu mizantropu, cilveku
nīdetāju, ir izvairījees no sakāreem ar citeem cilve-

keem. Lai gan teorijā viņš ir sajusminājies par sava laikmeta humanām idejām, tomēr praktiķā, sevišķi savās atteecībās pretzemeņiem viņš izturejies ne mazāk nesaudzīgi, kā citi tā laika muizneeki. Dāļ no laidības amatā peenākumu ispiļdišanā viņš ir sanācis naidā ar saveem draudzēs locekļiem. Prēt viņu tieis esakts process, kurš vilcees vairakus gadus, līdz beidzot 1771 gadā uz virskonzistorijas spreedumā pamatu bijis speest atstāt savu amatu. Tad viņš pārceles uz Vec-reebalgu, kur dzivojis pee mācītāja Lindes, sava bijušā adjunkta. Te tad arī Garbībs Merķels ir padādijis savus pirmos bērņības gadus. Viņa tēvs kā paraksts, nodalījies no ģimenes un nodarbojies galvenā kārtā savā bagatā bibliotekā ar savu semi-lete rakstneeku darbu studēšanu. Tikai tad, kad Garbībs nāca tajos gados, kad bij jāeesāk mācīšanās, arī vecais mācītājs tika pamādināts atstāt kabinetu un peegreestees pasaulei. Garbībs izrādijās par ļoti uzņēmīgu un atjautīgu zēnu. Lasit viņš eemācijās ļoti ātri un isrādija leelu intresā pret apkārtejam dabas parādībām. Vecais Merķels, eepazīstinādams savu dēlu ar pirmēem jēdzeeneem no ģeografijas, fizikas un botānikas ir isrādijis istas pedagoga dāvanas. Ar dabas parādībām Garbībs Merķels eepazīnās pa leelākai daļai staigājot pa lauku. Reize ar to, kā Garbībs Merķels to savā autobiografijā atzīmē. Tēvs viņam stāstījis par dažadeem vēsturiskeem notikumeem gan iz vispārīgās, gan Baltijas vēstures. Stāstīdams 7 gadus vecajam zēnam par Brutu, par Grakhem n.c. tēvs viņā modinājis sajūsmu gan pret eēleem varoņu darbeem, gan līdzceetību pret apspeesteem un naidu pret apspeedejeem. Pats Garbībs Merķels ar vialeelako pateisību atceeras šos ar tēvu kopā pavadītos brīžus Vec-reebalgā. Rēc tam, kad viņš bij sasneedzis 8 gadu vecumu, viņu nodeva rīgā skolā, vispirms kādā lasamā skolā, par kuru viņam ir uzglabajusis tikai visnepatīkamākās atmiņas, un kuru viņš apšme' par istu bērnu eelli. Šai skolā viņš pavadīja tikai apmēram pusgadu, rēc tam viņš tika nodots tāi laikā dēezgan paziatāmā Rīgas domas skolā, kas vēlāk bij pārversta par ģimnāziju, kur apmekleja apmēram 5 gadus. Bet 1782 gadā nomira Garbība Merķela tēvs, un Garbībam skolu nebeigūšam, vajādēja no tās izstātees. Pusotra gada Garbībs pavadīja Sādzenes muizā Madleenas draudzē, kuru viņā tēvs lai preekš mīrgāns bij sūnēmis uz renti, lai eegūtu istikšānu. Šo pusotra gada laikā Garbībs Merķels izleetoja preekš tā, lai nodarootos tēva atstātā biblio-

philosophischen Jahrhunderts Bez paša nowērojumeem pēc grāmatas sarakstīšanās Merķelam par labu nāca tas, ka viņam kaimiņos dzīvoja kāds mācītājs, kurš kādreiz bij ispidijis mācītāja ~~stātu~~ stātu, Aizkrauklē un uzturojis draudzīgus sakarus ar tūreenes Hāronu Karli fon Šulcu. No šī mācītāja Merķels dabūja daudz materialu par jau notikuseem zemneeku stāvokļa uzlabošanās mēģinājumeem. 1795. gada rudenī darba leelākā daļa bij jau nobeigta. Ar viņa eevādu, kā arī ar saveem nodomeem atteecībā uz grāmatas izdošanu, Merķels eepazīstināja tānaisējo Vidzemes superintendentu Zontāgu, kurš arī bij sava laikmeta humano ideju peekritejs un kurš par Merķela nodomemizeācijās deezgan atzinīgi.

1796 gada pavasarī Merķels, galīgi nobeidzis savu darbu, devās uz Leipcigu. Jau tā paša gada rudenī "Latveesi" iznāca drukā. Darbs greeza uz sevi vēribu tā Vakar - Eiropā, kā it sevišķi Baltijā. Tas sagādāja viņa autoram daudz dedzīgu peekriteju, bet arī daudz niknu senaldneeku. "Latveesi" drīz iznāca arī dažās citās valodās, kā franču un dāņu, vācu valodā grāmatai drīz veen bij vajadzīgs otrs izdevums, kurš iznāca 1800. gadā.

Pate raksta autors palika Vācijā. Vispirms viņš eestājās Leipcigas augstskolā: vēlāk studeja Jenas augstskolā medicīnu un pēc tam pārgāja uz valsts teesibam. Pēc tam Merķels pārgāja uz Veimaru, kur stājās tuvākos sakaros ar Herderu un Vilāndu. Tur viņš arī sarakstīja vairākus dārbus, kuros arī teek aizkustināts dzimtbūšanas jautājums. Pēc tam viņš sarakstīja un izdeva Vidzemes vēsturi sem nosaukuma "Vidzemes senātnē". No tagadejā stāvokļa raugoties tas ir darbs, kura zinātniskā vērtība ir ļoti neesīga. Merķels tajā grib rādīt, ka ne brīvas, ar visam meesam un gara spējam apbalvotas tautas, pāteicotees vācu laupitāju vainai, par gadu simteem ir attīstījusees tā apspeestā un trulā tauta, kādā tagad esot latveesū.

1799. gadā Merķels pārgāja uz Berlīni, kur nodarbojās kā žurnālists un literatūras kritikis. Starp citu viņš tur bij pazīstams ar to, ka uzstājās kā Getes darbu stingri kritizētājs un pretineeks. Bez tam savā paša izdotā laikrakstā viņš uzstājās arī pret Napoleonu un franšeem. Tādēļ kad Napoleons tuvejās Berlīnei, Merķels bij spēest atstāt.

Pēc 10 gadu ilgās prombūšanas Merķels 1806 g. no jauna atgreesās dzimtenē. Ari te viņš nodarbojās

kā žurnālists un kritiķis, izdodams patē savu laikrakstu Gan vēlreiz 1816 gadā Merķels mēģināja nomestees uz dzīvi Berlīnē un izdot savu laikrakstu, bet neēģinādams peekrišanās viņš atkal atgriezās āspakā Rīgā. Te viņš pilaētas tuvumā nopirka Depķena muižņu un pavadija savu laiku nodarbotamses gan ar laiksaimeecību, gan ar žurnālistiku. Viņa žurnālista darbība, cenzuras apstākļu dēļ, tika tomēr stipri apgrūtināta, tā ka 1831 gadā viņš bij spēests pārtraukt savu laikraksta "Zuschauer" izdošanu uz 1838 g. tāpat spēests atstātees no laikraksta "Provincialblatt für Kur-Liv- und Estland". Sava mūža pēdeķās gadus viņš pavadija savā Depķena muižņā pilnīgā veentulībā. Mīra Merķels 1850 gadā un ir paglabāts Katlakalna kapsētā.

Bez jau peemineteem raksteem Merķels apskata dzimtsbūšanas jautājumu arī vēl citos darbos, vispirms savā dzejiskā darbā "Varum Imanta" un tad rakstā "Brīves latveeši un igāuni", kuru izdeva dzimtsbūšanas atceļsanai par peemiņu 1820 gadā. Šai pēdeķā darbā Merķels attēlo dzimtsbūšanas vēsturi. Baltijā no visseņakeem laikeem līdz viņas atceļsanai. Tomēr vis eevērojamākais un pazīstamākais Merķela darbs ir viņa "Latveeši", kurs tāpat kā leelākā daļa no Merķela darbeem ir tulkots latveesu valodā. Raksta saturis īsumā sekosais.

Grāmatas eevadā Merķels vispirms pacilatā toni cildina savu laikmetu. "Prāts ir uzvāreķis un taisnības gadu simtenis sākas" - gādeem vārdeem viņš eesāk savu sākumu. "Vāzas teek rāisītas, teek grauti ceetumi, kuros smok nevainīgi ļaudis, un pāt nelāimīgā nozeedzneeķa likteni lemķ cilveķā mīlestība". - Bet esot vēl Eiropā "veselas tautas, kuras lokas zem visnezēligākā despotisma pātāģas, zvādzīnā vergu ķēdes ap savu brīvo tēvu tēvu kapeem." Pee tādam tautam peederot arī latveeši un igāuni. Bet arī viņeem peenāķeot atsvābināsānās brīdis. Vislabāķi bātēt bijis, ja Vidzemes muizneeki pāsi labprātīgi atsācītos no savām netāisnīhām. Bet us so soli viņas speedisot tikai atklātība, kād viņu darbi un viņu stāvoklis klūšot vispāri pazīstams un kād Eiropā ar reebjumu pācelsot pret viņeem savu balsi. Merķels sāķa, kā viņa nolūks esot rādīt Vidzemes muizneekeem uz mācītāķeem spoguli, kurā raugotees tee izbītes pāsi no sevis. Otrs nolūks, kās esot viņām, esot greest valdības vēribu uz latveesu stāvokli. Jau daudzi esot rakstījuši par so veelu un māskotos vārdees izsāķotees par so

stāvokli miksti un saudzīgi. Viņš gribot raketit neveenu nesaudzejot, lai pateesam viņa baļse tiktu uzklausīta. Viņš zinot, ka ar to viņš leekot kīlā savu meeru un varbūt visu, ko veen varot zaudet, bet to viņš darot kā savu peenākumu. „Uz tēvu zemes mīlestību es esmu aizināts un tainības mīlestība ir manās dāvanas”, saka Merķels.

Pēc tam Merķels sāk apskatīt, kā latveesi bijuši senāk un kas viņi esot tagad. 12. simtēnī latveesi dzīvojuši meerīgās un laimīgās dabas tautas dzīvi, nesamaitāti un tikumīgi. Viņi jau atradusees uz deezgan augstas izglītības pakāpes un tuvojusees jau augstākai kulturalai. Ja viņu attīstības gaitā nebūtu tikusi pārtraukta, varbūt jau tagad latveesi būtu spīdejuši citu Eiropas tautu vidū, varbūt viņsem jau būtu bijuši pāseem savi Kantī, savi Herderi, Vilandi u.t.t. Bet tad peepēzi viņsem uzbrukusi bruņoti karavīri un svaidīti slepkavas, kuri tos pārvarejuši un atņēmuši viņsem visu mantu un visas teesības. Tagad latveesi dzīvojot nozēlojamās būdīnās jēv telpās, līdz noslāpsanai pildītās ar dūmeem. Tur mitinotees saimneeks ar savu saimi, kalpi ar savām, gaiļi, cūkas un suni ap skāleem kuri sasprausti seenu skirbās, tērpti skrandās, vassam kājām. Un ne tikai ārejo labklājību latveesi esot zaudējuši, bet arī savus tikumus. Lat eeskatotees tikai būdīnās eedzīvotāju gājjos, tur esot lāsama bezjūtība glēva verga daba. Šis īpašības latveesos esot attīstījušās gadu simteņem ilgai verdzībai pāstāvet. Viesspilgtākā viņu rakstura īpašība esot verdzīskās bailes un neustīvība pret saveem kungeem. Reizē ar to viņās peemājojot rūgte reebjums un nāids pret teem, kas vāceeseem leekot drebet un baidītees no se jūtu izplūdumy. Latveesi esot nodevusees gūpībai tādā mērā, ka pat mātes dālotees pāseegta brandvīna glāzē ar saveem zīdameem bēneem. Pilnīgi bezjūtīgi, ar meerīgu skatu latveesi noskatotees, kā pat viņu bērni un vistuvakee radi ceesot un mirstot. Viņi esot negodīgi, zāglīgi, melkulīgi, un kas tas ļaunākais, viņsem trūkstot tautas lepnuma apzinās. Katrs atsevišķs latveetis, kuram esot sāgā vaj tādā kārtā isdevees eegūt brīvību, turot par rūgtako apvainojumu, ja viņam atgādinot, ka tas esot latveetis.

Visas šīs īpašības esot uzskatamas kā ļauno apstākļu sekas. Latveesi esot tādi, kādi varot

būt laudis, kuru cilveciņu jau sešus gadu simteņus krentot verdzības pūka zobu.

Tālak seko Vidzemes zemnieku klausu un nodevu apraksts. Vidzemes zemnieku leelais vairums esot ceturtdalarklineeki t.i. saimnieki, kuru māju vērtība līdzinoties pēc tā laika aprēķina 15 dalderiem, pēc vēlākā 20 dalderiem. Pēc Merkļa aprēķina iznāk, ka parastās razas gados katram ceturtdalarklineekam peetrūkstot līdz 12 pāru labības, neeskaitot to, ko viņš esot spēests dot muižai, mācītājam un skolotājam. Kā nu tadā gadījumā zemnieki varot eksistēt, kā esot izskaidrojams tas, kā zemē vēl tomēr neplosoties bāds? Tas nu esot tāpēc, ka latveši pee milteem peejaucot zirņus, auzas un galvenā kārtā pelavas. Pēc vājam razam esot stājoties bāds, no kā mirstot nereti daudz cilveku. Tikai pēc daudz maz svētītām razām zemnieki ar pūlem eegūstot sev uzturu.

Jo smagās esot zemnieku klausās. Katrs ceturtdalarklineeks kalpojot muižā ik pārnedeļas.t.i. 24 - 25 nedēļas par gadu, ar veenu kalpu un veenu zirgu. Tam peeveenojoties klāt tas, ka leelākā darbā laikā peem. pee seenā plausanas vaj mēslu vešana no katras mājas teekot sūtiti uz muižu 3 - 4 strādneeki, t.s. talkās. Pretams. darbi pašu zemnieku saimniecībās paleekot nedariti, un tikai pa svētdēņam un svētku deenam zemnieki varot apetrādāt savus laukus, ko viņi arī darot. Ja muižneekam esot kādās ārkārtīgas vajadzības, peem. pee ēku celšanās, būvkoņu peevešana, dēļu zāģešana u.t.t. tad teekot peeprasiti strādneeki pēc vajadzības. Tāpat tas esot arī ar seeveenu darba spēku. Tikai pazinojot, ka vajadzīgās seeveetes pee tāda un tāda darba. pee kāpostu stādīšanas vaj citu, un tās esot jāsūta bez eerunām.

Jo smagā esot t.s. muižas otrā klausu skira, muižas ražojumu izvadašana pārdosānai uz pilsētām. Brauceenu dābiskās sekas esot tās, ka pēc katras mīkstakas zemes leelā vairumā beidzoties zirgi, un zemniekam, kurg jau tā tikko spējot garu vilkt, jātaisot parādi, lai vāretu eegādāties mānu zirgu.

Meskatoties uz smagām klausām un nodevām - kas esot tas bēdigākais zemnieku stāvoklī - arī viņā dzīves veistā neesot viņām droša. Zemniekam peederot tikai tās, ko dzimtskungs no laba prāta viņām neesot atņēmis. Ja dzimtskungs vēloties, viņām peederot leelākā varā, kā jebkuram firstam visā Eiropā.

Vins namā tēvus pārversot pār sava nama puiseem un puisus pār nama tēveem. Ja vins to gribot, veselām gimenem esot jaatstāj savu tēvu-tēvu veetas un viņu celtās mājas jaatdod citeem. Ja vins gribot, jaunajam zemneekam savi svārki esot jaizmainā pret zaldāta mēteli un uz visu mūžu jāskīrās no sirmseem vecakeem un jāaizeet karā.

Tālakā nodalā Merkels apskata līdzsinejos mēginajumus uzlabot zemneeku stāvokli. Šee mēginajumi esot eesākusees pēc tam, kād svētulīgā brunineeku valsts esot gājusi bojā un kād monarchistiskee valdneeki sākusi eerobegot līdz tam patstāvigo aristokratiju. Merkels aprakstā Stefānā Batorija, Gustava Adolfa un Karļa XI. solus zemneeku labā un tad pārceet uz Karļa Fridricha fon Sulca darbu apskatu. Vins aizrāda kā Sulcs, skubināts no visnopeetnākās taisnības un brāļu mīlestības esot izdevis savus zemneeku likumus, un par to tas ticis apsmeets un eeenists no sargeem kārtās brāleem. Tomēr Merkels atzīst, kā tā gaita, ko Sulcs ar savu peemēru uzsācis, turpinājoties. Tikai no tā laika sākot Vidzemē esot eedrosinājusees rakstīt par Vidzemes apstākļeem, un atklāti pelt zemneeku apspeesānu. Visi pilsoņi esot sākusi nīcināt šo rīcības veidu, kurš senāk viņeem izlicees veenaldzigs. Pat pee muižneekeem pāseem esot eeeveasusees parāsa runāt tēvišķīgā gārā pār zemneekeem un par to, kā jārikojās labdarīgi. Vārot dzirdet, kā muižneeki nožēlojot to, it kā kād zemneeku mezonības dēļ vēl neesot eespējams dot viņeem brīvību. Tomēr visas šīs runās, kas no viņu mutes esot dzirdamas, atstājot vēl tikai mazu eespaidu uz muižneeku rīcību.

Tālakā nodalā Merkels runā pār Vidzemes zemneeku teesības, peeturctees pee 1765. gada lāndtāga publikācijas noteikumeem. Vins rāda, kā pāteesībā Vidzemes zemneekeem neesot nekādu teesību. Pēc publikācijas noteikumeem zemneekām vārot peederet īpašums, kā: labība, lopi, drēbes un tas, ko vins eeguvis; to muižneeka nedrīkstot viņām pār velti atņemt, t. i. kā Merkels to pastrīpo, nemotivētas lāupisanas laiģi esot beigusees, bet dzimtskungs veenmēr, ja tam patikot, vārot tikt pee zemneeka īpašuma, kaut arī tas esot nolēgts. Pāteesībā eaur pārmērigām klaušām zemneekām esot nēmta eespēja tikt pee kaut kādā īpašumā. - Tālak viņš pastrīpo, kā pēc publikācijas noteikumeem arī tirgosanās ar latveesu zemneekeem esot eerobegota, bet ar ironiju atzīmē, kā vergus vairs nevedot uz tīrgu, kā Alģirā, kas publikācijas noteikumos aizlēgts, bet izsludinot avizēs, kā

teek zemneeki pārdoti; vai pīrcejs viņus nevedot pāri par robežu, par to pārdevejam neesot dalās, lai gan arī to neesot brīv darit. Tāpat esot aizleegts zemneekus pārdodot skirt laulātus laudis veenu no otra, un tomēr tas teekot darits, tāpat ka teekot rauti bērni no vecakeem lai tos pārdotu. Pēc pulbikācijas noteikumeem esot gan it kā eero- bezotas muigneeku mājas pāmācīšanās teesības, bet kā tā peemēri peerādot, ka viņu rokās esot atstā- tasvēl tik leelas teesības, tik leela vāra, ka dag- reiz pēc savu rāislibu un eegribu apmeerinsāmas viņi tik nevēlīgi sodot zemneekus, ka tā sociāla beidzotees pat ar nāvi. Esot noteikums, ka dzimts- kungs nedrīkstot iēgt zemneekem prezetses, bet eevērojot leetas istos apstākļus dzimtskungam esot ļoti veegli izjaukt jeb aizleegt precetees. Pilnīgi iluzoriska esot zemneeku teesībā sūdzetees pār muig- neekem, tapēc ka teesās spreedeji esot paši muig- neekā un bez tam, ja sūdzību nevērot peerādīt, sū- dzetajam par to jāsaņemot soda. Ja kāds no latveeseem esot eesācis sūdzetees, tad viņi to tzsakot ar sa- kamu vārdu: "viņš ir aizgājis pēc zagareem", jo apmē- rām 9/10 no visām zemneeku sūdzībām beidzotees ar rīkšu sodu preeks viņeem pāseem.

Kādas tad nu, pēc Merkela domām, būtu sekas, kas būtu sagaidāmas no šādas izturešanās pret lat- veeseem? Uz šo jautājumu Merķels mēģina atbildēt nākošā nodalā - "I skats nākotnē". Tur viņš saka: "Manā mīlā tēvijā! Tev smaidis laimīgākas deenas; bet braesmīgas vētras būs viņu preekstetes." Mer- kela pāredz divas eespējamības: vaj nu pate tauta sacelsetees, lai nokrātītu savas vāžas, vaj arī viņu atsvābināšot no nebrīvības ķēdem valdība. Vis- vairāk Merķeli nodarbina pirmā eespējamība. Viņš rāda, ka kāda tauta preeks revolucijas esot nobree- dusi nevis tad, kad viņā posts esot sāsnēdzis vis- augstāko pakāpi. Tādā gadījumā tautas nemēdzot sa- celtees, jo nelaimē pamāzām notrulīnot jūtas un ap- stulbojot prātu. Preeks revolucijas kāda tauta esot nobreedusi tad, kad viņā visdziļāki sajūtot savu sēumirkliigo jūgu. Latveegu tauta pēc Merkela domām taini atrodotees gādā stāvokli, jo laikmets, kurā mainotees labklājība un posts, gēlāstība un neeil- vēcība esot modinājis latveegus savu nelaimi dzi- ļāki sajūst. No likumeem, kuri it kā viņu labā esot izdoti, tee nojaušot, ka viņeem gan peenākotees kā- das teesības, ēti gāisi viņi arī novērojot, kas esot

vainigi pee tā, ka viņi šis teesības nedabujot. Latveešu tauta pēc Merkela domām esot peeldzināma tīgeram, kas klusās dūsmās grauzot savas važas un ar ilgām gaidot to acumirkli, kur viņš tās vāresot pārraut un savu kaunu nomažgat asiniš. Daudzas zīmes latveešu tautā it ka apakšzemes dūkonā aizrādot uz zemes tīrces sāksanos. Kā uz tādu apakšzemes dūkonā

Merkels aizrāda uz nesenejeem t. s. galvas naudas nemeereem. Jau toreiz būtu notikusi visbreesmigākā izrēkināšanās ar vāceseseem, visi vāceši šai laikā būtu tikusi nonāveti, ja laimīgā kārtā nebūtu gadījusees Vidzemē deezgan zaldatu. Un tomēr muižneeki tīšām aizverot acis, lai tikai neēdžetu draudoso breesmu, tai cerībā, ka nenovērsamais aianemot varbūt tikai viņu pēctesūs. Viņi nelūkojot breesmas novērst iznīcināt to cēlonus, bet raugās tās aizkavēt ar viltību vaj naidu. Ta esot smeekliga cīņa pret nenovērsamu vajadzību. Negaisis neapturami sāksot plosītees pār muižneeku galvām, ja viņi nenogreezisotees pa veenigo seļu, pa kuru vēl esot iespējama glābsšanās, t. i. ja viņi paši sevi neaerozesot.

Nākošā nodalā Merkels mēģinā apgāst tos aizspredumus, kas muižneekus atturot no dzimtbūšanas atcelsšanās vaj sevis cerobezosanas. Viņš mēģinā pērrādīt, ka tee eebildumi, ka dzimtbūšanas atcelsšanai varot būt kaitīgas sekas, neiztur nekādas kritikas. Veens no galveneem eebildumeem pret dzimtbūšanas atcelsšanu esot tas, ka zemneeki vēl neesot sagatavoti brīvībai. Uz to Merkels atbild, ka aizrādot uz šo eebildumu muižneeki dzimtbūšanas atcelsšanu veenmēr vāresot atlikt uz nenoteiktu laiku. Pātesībā šis eebildums esot pilnīgi tukšs, jo brīvība peederot pee cilveka dabas tāpat kā elposanā un jusanas. Tāpēc nekād nevarot būt tāds stāvoklis, kad cilveks nebūtu brīvībai sagatavots. Uz aizrādījumu, ka latveešu rakstura īpašības darot preeks viņeem brīvlaišanu par neespējamu, Merkels atbild, ka visas šīs rakstura īpašības, kā: slinkums, izskērdība, zagliņgums u. t. t. esot taisni vērdzības sekas, kas izzudīsot reišē ar brīvību. Tāpat pilnīgi bez pamāta esot bāzas par latveešu grūto, nenodrošināto saimneecisko skāvokli pēc brīvlaišanas. Viņš aizrāda, ka vajagot tikai zemneekām nodrošināt, ka tas, ko viņš eetaupīsot, viņam arī peederēsot, tad viņš klūsot par rūpīgu saimneeku. Latveešu zemneeks nebūšot sliktaks kā brīves zemneeki citās zemēs.

Reizē ar to Merkels aizrāda uz launām sekām, kā-

das dzimtbūšanai esot preeks valsts, sevišķi tadā, kur aristokrātijai esot leels eespaids. Kā uz bīstamu peemēru viņš aizrāda uz Poliju un viņas likteni. Polija esot gājusi bojā nevis saur ārejeem esnāidneekem, bet viņas bojā esšanās dzīlakais esesels bijis dzimtbūšana. Pēc dzimtbūšanas atcelšanas Merķels pāredz vispārīgu zemes sainneeciskās dzīves uzplaukšanu. Tad sākot attīstītees daudz seknīgāk lauksaimneecība, amatneecība, rūpneecība, tirdzneecība u.t.t.

Grāmatas pēdeajā nodalā Merķels uzskaita līdzekļus, ar kādeem lātveeseem būtu sneedzama izglītība, brīvība un labklājība. Ari viņš pāredz pakāpenisku brīvīlāišānu. Pirmāis un nepeceeseamākāis solis šai virzeenā esot zemneeku teesu eerīkosānā, kurās locekļi lai pāstāvetu no pāseem zemneekeem un kurās preeksēdetājs lai būtu dzimtskungs. Šim teesām būtu jāišķir neveen zemneeku pāšu savstārpejee strīdi, bet ari zemneeku sūdzības pret savu dzimtskungu. Ar šo teesu eerīkosānu zemneeki zināmā mērā jāu būtu pasargāti no muizneeku patvarībām. Otram solim uz brīvību pēc Merķela domām vajadzētu būt tam, kā šis teesās revidētu zemneeku klaušas un nodevas un noteiktu visu leelumū, uz vīseem laikeem, sāskānā ar zemes vērtību. Tālak viņš prāsa, lai zemneeku labā tīktu izdodi vaj atjaunoti daši likumi, no kurseem svarīgākāis pēc viņā domām būtu tas, kā dzimtskungs lai neveenām saimneekām nevēretu atņemt viņā mājas bez muizas teesās peekrišanās. Tad - neveenu dzimtsilveeku muizneeks lai nedrīkstētu pārdot, lai nedrīkstētu pāleelināt zemneeku klaušas un nodevas, lai neveenām nebūtu vajadzīgs greestees pē dzimtskunga dēl presību atļāujās u.t.t. Pēc visu noteikumu īspīldīšanās pēc Merķela domām lātveeseem vāresot peeskirt pilnīgu brīvību, pē tam tomēr mēleekot 5 gadus ilgu sagatāvošanās laiku. Tikai pēc šī termīnā noteesšanās vāresot peeskirt zemneekeem brīvību, bet ari pret zināmu atlīdzību no 30 - 40 dalderu. Jā nu šis brīvā atlāistāis zemneeks būtu saimneeks - mājas turetājs, tad līdz ar to viņām vajadzētu dot viņā mājas par mūzīgu, katāri ar klaušām apkšāutu īpasumu.

Tādī ir Merķela, kā viņš pāts saka, veegli izvedānee preekslikumi. Viņš aizrāda, kā ar nodomu esot izvairījees no visā tā, kas vāretu rādītees saubīgs un pārdress. Un tomēr viņš saubotees, vaj pat see mērenee preekslikumi tīkst izvesti dzīvē, jo kas gān galu galā par to lai rūpetos. "Vaj muizneeki?" - jautā Merķels un turpat dod atbildi: "spredīkojot

vilkam, ka jērs, kurš viņam zobos, ir nevainīgs." Vaj varbūt valdība rūpesotēes par viņa preekšlikuma izvešanu dzīvē? Ari atteacībā uz to Merkels izsakās skeptiski. Tā vēl ilgi būšot aizņemta no citām svarīgākām darīšanām. Tāpēc Merkels griezās pie "cila-Keem no visām tautām", kā viņš izsakās, un uzāicina ari viņus pacelt savas balsis pret cilvecības apspeerdejeem, lai beidzot šīs balsis tiktu uzklausītas un "varmācība, no sveloša kauna pārņemta, skreotu atpakaļ ellē".

Jā salīdzinām Merkela uzskatus un stāvokli dzimtbūšanas jautajumā ar viņu preekšgājeju uzskateem, tad redzam, ka pastāv leela izšķirība starp viņiem. Šī izšķirība pastāv ne tikai eekā tā, ka Merkels uzstājās pret dzimtbūšanu daudz noteiktāki nekā viņa preekšgājeji, bet gan tajos motivos, kas viņu uz to pamudināja, tajos argumentos, ar kuru palīdzību viņš dzimtbūšanu apkaroja. Merkela preekšgājeji, ar Eženu fon Švarcenbergu sākot apkaroja dzimtbūšanas eekārtu pa leelākai daļai aizrādāt uz šīs eekārtas launām, nelabvēlīgām sekām saimneeciskā un ari politiskā ziņā. Šee rakstneeki mēgināja uzmanīgi novērot šo eekārtu un atrada viņā daudz trūkumu. Viņi mēgināja ar mīlestību eedzilinātees zemneeku dzīvē, mēgināja eepazītees ar viņu rūpēm un raizem, ar viņu uzskateem, centēneem un eerībām un redzeja ka veenigo gala mērķi, ka veenigo izeju - dzimtbūšanas atcelsānu. Merkela veedoklis ir citāds. Jau no agrās bērības viņš bij ticiis eevadīts nevis tikai apkārtnes reālā pasaulē, nevis dzīvē kādā tā bij, bet vairak sava laikmeta ideju pasaulē. Jau no pēdas agrās bērības Merkeli bij tikusi modināta sajūsma preekšbrīvības, brālības un veenlīdzības ideāleem un reizē ar to stiprs naidis pret katru varmācību un apepeesānu. Metot skatu no savas ideju pasaules uz apkārtējās dzīves īstenību Merkels redzeja taisni to, pret ko viņš jau no bērības deenam bij ticiis modināts naidis un reebjums. Taisnības veetā viņš redzeja pilnīgu teesību trūkumu, stāvokli, kurā ar cilvekeem eepgājās, kā ar nedzīveem objekteem; brālības veetā viņš redzeja visleelākās neeēlības un varmācības, un veenlīdzības veetā to, kā uz zemneekeem skatījās ka uz zemakeem radijumeem. Nesāakanā starp ideālu pasauli un reālo īstenību bij tas motive, kas pamudināja Merkeli uzstātees pret dzimtbūšanu. Šis pats apstāklis ari noteica Merkela uzstāšanās raksturu. Merkels sāka ka viņš ar sāveem "Latveeseem" gribot muizneekeem un mācītājeem rādīt spoguļi, kurā raudzidāmees un se-

vi eeraudzīdami viņi paši izbitos. Tāpēc viņš at-
skirībā no agrākiem rākstneekiem gribot būt nesau-
dzīgs. Pateesam, lasot viņa darbu, mēs redzam, ka
Merkels ar vislelāko noteiktību un stingrību uz-
stājas pret katru atkāpšanos no viņa ideāliem. Tā,
kā Merķels rakstīja, vēl nevēlams rākstneeks līdz tam
nebij rakstījis, ar tādu sajūsmu preekas viņa cil-
vecīgā, cēlā un cildināmā un ar tādu eenaidu pret
katru netaisnību un varmācību.

Savu nolūku Merķels sasniegza. Viņa rāksts
eeguva tādu vēribu, kādu vēl nevēens saijā pasā
dzimtbūšanās jautajumā nebāj eeguvis. Veena lasitāju
dalā, sevišķi jaunātnē, tas modināja sajūsmu un eee-
su apņemsanos strādāt preekas latveesu zemneeku stā-
vokļa pācelsanas. Dazi no vēlāko laiku agrāro refor-
mu darbīneekiem līdz mūšā vakaram ir paturejusi Mer-
keli pateicīgā peeminā. Turpretim pee eiteem šis
Merķela rāksts modināja kugtumu un eenaidu pret vi-
ņā sarakstītāju par to, kā tas ar tādu nesaudsību
bij uzdrošinājis izteiktees pret pastāvoso eekārtu.
Bet ari saijā muizneecības dalā Merķela darbs preekas
turpmākās agrāro reformu gaitas nepalika bez nozi-
mes. Paši muizneeki tomēr kā nekā tika pamudināti
kritiskāki raudzītees uz veenu otru no rākstā apskā-
tītām parādībām, tika pamudināti rikotees uzmanīgāki,
ņemot vērā to, kā uz katru muizneecības rīcību var
skatītees ar dažādām acīm. Tā Merķela kā viņā preek-
gājeju nozīme pastāv nevis eeks tā, kā viņi ar eaveem
darbeem it kā būtu eevēcinājuši, bet gan eeks tā, kā
viņi ar eaveem rāksteem sekmeļā viņu gaitu. Tas noti-
kā no veenāspuses caur to, kā viņi popularizeja pa-
su agrāro reformu un brīvlaišanas ideju, peegrezdāmi
tai netieģigos un stiprinādāmi saubģigos; no otras
puses noteesādāmi dzīvē pastāvosos trūkumus viņi ap-
eavēra dažādos eelus un līdzekļos eo trūkumu novēr-
ešanai un tādā kārtā sagatavoja paģus agrāro reformu
pamatus. Merķela un eitu rākstneeku darbos apskāti-
tās eespēģamības un preekālikumi vēlak teesam tika
apēvērti un dāudzi no teem eeguva ari likuma spēku.

Lai vāretu stātees pee agrāro reformu apskā-
tu, īsumā jāpakaveģas pee VIDZEMES ZEMNEEĶU STĀVOK-
LA 18.G. SIMTENA BEIDZAMOS GADU DESMITOS.

Vidzemes saimneeciskā stāvokli 18.g. simteģā
pēdeģos gados norisināģās eevēroģamās pāģģrozģbas.

Līdz tam zemes saimnieciskā dzīve, kura pastāveja galvenā kārtā no nodarbošanās ar Lauksaimniecību, pamatojās uz klausu darbeem, kuri tika pildīti no savas teesības un brīvībā pilnīgi eerobezotās zemneeku kārtas. Bet jau tajā laikā šī saimnieciskā eekārta pārdzīvoja nopeetnu krīzi, tuvodamās savam galīgam sabrukumam. Ar esdesmitiem gadeem sākot acimredzot zem saimnieciskā dzīvē novērojamo pretmūu eespaida, vairaki raketneeki to sāka jau apkārot, aizrādīdami, cik neeneisigs esot klausu darbe, cik daudz leeka laikā pee tam teek velti pātērets, cik daudz pee tā vajadzīgas uzraudzības, cik maz tas eenesot - ar vārdu sākot, apkaroja klausu darba launās sekas, mazo razību.

Bet ja nu kalugu darbam pesmita tādi trūkumi, celas jautajums, KĀ TAS BIJ EESPĒJAMS, KĀ SIMNIECISKĀ DZĪVE WAREJA GĀDU SIMTENĒM ILGI PAMATĒTES UZ GĀDU DARBU UN GĀDU TEESISKO STĀVOKLI. Te jāņem vērā, ka bij ipasi apstākli, kas gādu saimniecisko eekārtu darija ne tikai par eespējamu, bet pat par nepeeseesamu. Sos apstākļus kas issauca tādu saimniecisko eekārtu, varam sadalit divās kategorijās, - pirmkārt, objektīvās un otrkārt subjektīvās dabās apstākļos. Pee objektīvās dabās apstākļeem galvenā kārtā peeskaitāms vispirms tas, ka daudz zemes, pee tam samēta auglīgas, bij vēl neizmantotas un samērā ar šo zemes auglību un platību zemes eedzīvotāju skaits bij nevisai leels. Pee subjektīvās dabās apstākļeem peeskaitāms tas, ka zemes ipāsneeku, šai gadījumā muižneeku prasības no dzīves nebij visai leelas, un viņi apmeerinājas ar to, ka samēna no savās zemes, kas peedereja pee viņu muižam, neleelas nodevas, kas bij nepeeseesamās viņu dzīves veankāršo vajadzību apmeerināšanai. No otras puses, zemneeki bij peerādusi pee paklausības un pazemības, uzskatīja muižneekus par saveem kungeem, kuri viņus arī pārleesīgi neizmantoja. Kur gādi apstākli pastāveja, tikai tur bij eespējams pastāvet tādai saimnieciskai eekārtai, kāda pastāveja vidus laikā Vidzemē.

Bet 18. gādu simteni šee apstākli sāka mainītees līdz ar to bij jāmainās visai saimnieciskai un teesiskai eekārtai. Zemes eedzīvotāju skaits, pātēcotees ilgaku laiku pastāvošam meeram, peeauga. Bet sevīnī pee prasības pēc pilnīgākās saimnieciskās un rāgošanas eekārtas krita svarā tas apstākļis, ka Vidzemes muižneeciības stārpā, sakarā ar jauno laiku gārā eespaidu, gāka mainītees viņu dzīves voids,

sāka pēcaugt viru prasības no dzīves. Muizneeki-sevišķi tā laiku muizneecības jaunā paaudze - gan ārsemēs, gan pilsetās uzturedamies bij eepazīnušies ar daudz leelākām prasībām no dzīves, ar prasībām pēc leelakas greznības, leelaku komfortu, lepnākām ēkām u.t.t. Šo leelako dzīves prasību apmierināšanai bij vajadzīgi līdzekļi, kuru iegūšanai vajadzēja pācēlt muizu eēnākumus. Veens no šo eēnākumu pācēšanas veideem bij muizu lauku paplašināšana un jaunu pilnīgaku lauksaimneecības metodu eēvešana. Bez tām muizneekēm par labu nāca arī vēl lāds eits apstākļis, proti - toreizejā tirgus konjunktūra. Labības un tāpat arī eitu lauksaimneecības ražojumu cenas tāi laikā stipri pēcauga. 1760. gadā veens lāsts labības Baltijas galvenās pilsetās maksāja tikai 17 - 24 rubļus, t.i. ne pilnu pusrubli par pūru; bet eēdesmito gadu otrā pusē labības ^{cenas} tri pēcauga, sasneegdamas pāt 70 - 100 par lastu. Kaut arī pēc tam tās drusku kritās, tomēr turejās vēl arveenu deezgan augstās un devindešmitos gados dažu reizi sneedzās pāri par 100 rubļem par lastu.

Reisē ar labības cenu zēlsanos un muizu eēnākumu pavairošanos sāka pēcaugt arī muizu cenas. Par veenu arķlu zemes, par kuru 18. g. simtenā eēdesmitos gados maksāja 1500 - 2000 r., sāka maksāt 3000 - 5000 r. šis apstākļis nodereja par pamudinājumu uz spekulacijām ar muizu pirkšanu un pārdošānu. Tika pirktas muizās, paplašināti viru lauki un tādejādi pavairots viru arķlu skaits. Pāt pāt tam tās vāretu pārdot ar leelaku peļņu. Šajos gadu desmitos Vidzemes muizneeku stārpā vispāri novērojama jaunneem laikesm īpatneja dzīve - dzīve ne tikai pēc ērtakas dzīves, bet dzīve pēc eēspējami leelakas peļņas.

Tā tās gāja kādus gadus. Tad muizneekus eēgaidija jo sāpīga saimneecības krīze. Censoties pēc lauku paplašināšanas, uzplēst vēl neapstrādātās zemes, līgot līgumus, muizneekēm tomēr nebij eēspējams jaunos laukus kārtīgi apstrādāt, galvenā kārtā kārtīgi nomēsnot. Zeme izdevā pēsteekošu rāžu tikai sākumā. Ar laiku tā pamazinājās un galu galā zemes apstrādāšana pēc toreizejām saimneecības metodēm vāirs neatmaksājās. Apstrādājamo lauku platība bija ļoti leela, darba spēka nācās izleetot ļoti daudz, bet rāža, ko sāvāca, bij neeēīga. Tapēc leeta nonāsa līdz tādām stāvoklim, kā jo leelaka bij kāda muizsa, jo leelaki bij vinas lauki, jo vāirak tā atnesa

vinas ipasneekam zaudejumu. rapiasinato lauku ap-
strādāšanai vajadzēja paleelināt zemneeku klausās,
kuras sajos gadu desmitos tad arī pēdējā loti strau-
jā gaitā. Tā pēc Hupela ziņām 1760. gadā veens saim-
neeks, kuram bij $1/8$ akra zemes, t. i. dalderu vēve
tībā, katru nedēļa strādāja muižā $1\frac{1}{2}$ deenas, bet 1798
gadā tads pats saimneeks jau strādājis 3 deenas. Tā
tad nepilnu 40 gadu laikā klausās bij pēdējās
divkārtīgi. Caur to zemneeki, nespējami vairs sa-
vus laukus kaut cik kārtīgi apstrādāt, kļuva nēma-
dzīgi, tā ka muižneeki ceeta ne tikai caur to, ka
vinu pašu lauki izdeva mazu ražu, bet arī caur to,
ka ļoti bieži nācās pabalstīt arī zemneekus gan ar
uzturu, sēklu u. t. t.

No otras puses zemneeki, sājusdami, ka viņu
nāstas paleek arveem smagākas, sāka uzstādīt muiž-
neekiem arveem leelaku pretestību gan pasīvu, gan
aktīvu. Zemneeku pasīva pretestība pastāvēja eeks-
tam, ka viņi pēc katras iespējamības raudzījās izvair-
īties no pēdējās darba, pretodamees ka-
tram jauninājumam pastāvēsā saimnieciskā eekārtā,
redzēdami, ka ar katru saimnieciskās metodes pār-
maiņu viņu nāstas tēp tikai smagākas. No otras pu-
ses sajos pašos gadu simtos zemneeki izrādīja
muižneekiem arī aktīvu pretestību, atklāti sācēlo-
tees pret teem un pūlotes nokratīt savu smago jū-
gu.

Visi šee apstākļi, kopā sanēmti iessāuca ga-
du simtenā beigās Vidzemē jo grūtu SAIMNEECISKO KRĪ-
ZI. Muižneeki, eendākumeem pamazinotees, nokļuva
ārveenu leelakos parados, pee kam viņu parādu deve-
ji pa leelakai daļai bij bagāti pilsoni un tirgo-
ņaji. Šeem parādu devejeem tika eekilotas muižas,
un ja parādi noteiktā laikā netika nolīdzināti,
muižas nāsa pārdosānā. Par toreizejo saimniecisko
krīzi leecina starp eitu pārdodamo muižu skaits,
kura gadu simtenā beigās stipri pēdējā. Tā no 1765-
1770 g. Vidzemē bij tikusās pārdotas tikai 8 muižas;
turpretim 30 gadus vēlāk no 1796 - 1801 g. pārdotas
veselas 84 muižas. Ši muižu pārdosāna pate par se-
vi leecina visskāidrāk, ka toreizejais saimniecis-
kais stāvoklis nav vairs bijis uzskatams par normalu.
Pāteesībā tā tas arī bij. Kāds Vidzemes rakstneeks
izsakās, ka vecā lauksaimniecības eekārtā kopā ar
visu veco saimniecisko eekārtu bijusi sasneegīsi
savu kulminācijas punktu. Tā vergu kā pašu kungu
stāvoklis bijis kļuvis veenādi grūts. - Tādejādi

zemes saimnieciskais stāvoklis presija pēc šādas vaj tādas izejas.

Šādos apstākļos veegli saprotams, ka arveenu dzirdīgākas ausis sāka atrast laiku balsis, kurās veenigo izeju un līdzekli zemes saimnieciskā stāvokļa pabeigšanai atrada zemnieku saimnieciskā un teesiskā stāvokļa pabeigšanā un uzlabošanā.

Blakus saimnieciskās dabas grūtībām pēc tādas pašas stāvokļa uzlabošanas arveenu neatlaidīgi sāka peeprasīt paši zemnieki. Uz to viņus speeda pa daļai viņu grūtee dzīves apstākļi, kuri tapa arveenu vēl smagāki, bet no otras puses, arī tas, ka pee viņiem šādā vaj tadā celā bij atradusi peeeju uzskati, ka ir iespējama un ir vajadzīga

ari preskš viņiem citādā dzīve, citāds saimnieciskais un teesiskais stāvoklis.

ZEMNEEKU NEMEERI sāka uzleesmot jau septiņdesmitos gados, bet uz gadu simteņa beigām tee atkārtējās arveenu beezāki un peepēmā arveenu plašākus apmērus. Pirmee zemnieku nemeeri, pār kureem ir uzglabājušās kaut cik sīkākās zinās, uzleesmoja 1771. gadu vasarā Vidzemes māleenā. Aprakstījis šos nemeerus ir toreizejais Aluksnes un Zeltiņu mācītājs Pritzbūrs savā "teesas sprediķī", kuru viņš turejis šo nemeeru dalībnieku teesāšanās deenā. Šis sprediķis uz toreizejās Cēsu zemes teesās vēlesanos ticis nodrukats. Sprediķā eevadā isumā teek aprakstīti arī paši nemeeru notikumi. Nemeeru izcelšanās un gaita bijusi dekoša.

1771. gadā isi pirms Jekabeem Aluksnes draudzē, kurā toreiz atradās uz robežām ar Poliju, bij izplātījušās baumas, ka sagaidāms kāšs ar Poliju. Pēc autora vārdeem, celā viri no Rīgas esot atvedusi zinās, ka poli jau esot "leelu skādi leiseem nodarījuši" un ka esot sagaidāms viņu uzbrukums Vidzemei. Šis zinās protāms, sacelā leelu uztraukumu. Tikusi sātīti izlāki uz leisu zemi. Atgriezūšes tee stāstījuši, ka poli jau nākot uz Litenes muižas pusi un gribot sajā virzeenā eelaustees Vidzemē. Uztraukumu pavairojis vēl tas apstākļis, ka Litene stāvogais virsneeks, kurš pārzinājis robezsargus, sašicinājis pēdejos pee sevis. Zemnieki domājuši, ka poli esot jau klāt. Baumas pār polu uzbrukumu Vidzemes robežām bijušās izplātītas it sevišķi tajos apgabalos, kas atradūšes vairak

uz Vidzemes zemeļiem, sākot no Litenes, ap Kaln-
muizu, Vec-Gulbeni, Zeltīnem u.t.t. Veenā veetā
runājusi, ka pee Litenes jau esot kaujas, citā -
ka Litene jau degot, ka ta esot jau eexemta no po-
ļem u.t.t. Zemneeki padādāmees šo baumu eespaidam,
atstājusi savas mājas, novedusi no dārziem māpostus,
novākusi vēl negatavas rudzu vārpas, nokāvusi cū-
kas un ar visu mantu un lopeem devusees mezos. Pa-
teicotees šim pašam kara baumām Lāsbergas muiza iz-
cēlees dumpis. Ari te peenākusās zinās pār polu celāu
šanos un proti, tāl brīdī, kad junkurs ar zemneeku
darbineekem atradees plavā. Kamt gan junkurs esot
strādneekus maerinājis, mēginādams peerunāt, lai
paleekot pee darba, kamēr viņš eevāksot pareizas
zinās, darbineeki neesot to klausijusi, runādami:
" nu esam mēs virsū". Viņi mēginājuši pāt junkuram
uzbrukt, tā ka tas glābees sēzdāmees zirgam mugurā.
Pēc tam zemneeki ar mantam, seevam un bērneem devu-
seem mezos. atstājuši tur šimenes, bet paši gājuši
atpakaļ uz Lāsbergas muizu, kur tad sākusās laupišā-
nās un postišānās. Junkurs pa tam jājis uz Aluksni,
lai no tureenes virsneeka eevāktu tuvakas zinās par
kara baumām. Ari tas bijis izjājis, lai ari eevāk-
tu tuvakas zinās par to, cik visas būnas pamatotās.
Virsneeku sagaidijis, junkurs devees kopā ar to di-
vu zaldatu pavādībā atpakaļ uz Lāsbergu. Zemneeki,
kas bijusi paslēpusees rijā, tos pa gabalu eeraudziju
ši. Teem tunāk peejājot, tee igāvusi, pee kam virs-
neeka zirgs ticis eevainots, ka ari veens no zalda-
teem, kurš nokritis no zirga, palicis zemē gulot.
Virsneeks ar junkuru un otru zaldatu bēgusi atpa-
kaļ uz Aluksni. Eevainotais zaldats ticis nonāvēts,
viņā drēbes, eereši un zirgs nolaupiti. Nemeeri
peenēmusi arveen plasakus apmērus. Visas muizas man-
tās tikusās nolauptas un aizvestas. Gan nākosā de-
nā no Aluksnes eerādees virsneeks ar 20 zaldateem, ku-
ri Lāsbergas muizā saņēmusi 6 nemeerneekus, kuri
tur bijusi palikuši, un aizvedusi tās uz Aluksni.
bet pēc viņu aizeešanās nemeera leesmās atjaunoju-
šās un draudejušās izplātitees ari uz apkārtejiem
pagasteem. Tad uz mācitāja lūgumu no Litenes eerā-
dusees leelaka karaspēka nodala. Veenā nemeerneeku
dala bēgusi pāri robežai uz leiseem, citi atgreezu-
sees labprātīgi nō mezeem, atnezdami muizā nolau-
pitās mantas, citi tikusi uzmekletī un apceetināti.
Lāsbergas muizā tikusi eemitināta notikumu izmekle-
šanai zemes teesā, kura tur darbojusees no Labren-

geem līdz Bērtuleem, apmēram divas nedēļas. Spriedums bijis šāds: 9 galvenos vainīgos ticis nolemts sūtīt uz Rīgu, bet pārējiem, 33 skaitā, ticis pēspreests rīksu sods un pēc tā izcešanas t. s. bānīcas sods. Soda deena geem 33 nemeerneekiem bijusi nolikta uz Bērtula deenu. Uz 90 deenu tad visa draudze, kā jauni, tā veci, tikusi sapulcināti kopā, lai būtu klāt pēspreduma izpildīšanas, šajā reizē mācītājs Pritsbūrs tad arī turejis savu teesās sprediķi. No 9 nemeerneekiem, kuri tikusi nosūtīti uz Rīgu, 2 notesāti uz nāvi galvas nocērtot un pākus uz rāta saplosot. Pārējiem ticis pēspreests meesās sods un spaidu darbi no 1 - 3 gadeem.

Šajā gadījumā, kā redzam, ir darīšana ar weetejā rakstura nemeereem, kādi deviņdesmitos gados uzleesmoja šād un tad arī pārējos Vidzemes apgabalos. Zemneeki, zem arveenu pēaugoschā nastu speedeena zaudedami pācētību, tīri instinktiivi sāka saceltees pret saveem apspeedejeem un izsūcejeem. Tādos gadījumos, kā nupat apskatītā, kas bij noticis sakarā ar kara baumām, kad zemneeki eedomajās stāvokli par tādu, ka viņi varēs tikt no visēem kungeem valā, viņi sāka nesaudzīgi izrēķinatees ar teem.

No turpmākiem nemeereem visplasākes un nopeetnākes bij t. s. GALVAS NAUDAS NEMEERI 1784 g. Ieeta tāda, ka ar 1783. gada ukazu arī uz Vidzemi tika atteesināts preeks Eekš - Kreevijās izdotais galvas naudas likums, pēc kura visi vīreesu kārtās lovekli bij spēesti maksāt kronim zināmu nodokli, t. s. galvas naudu. Zemneeku nodevas caur to tapa atkal smagākas. Sakarā ar jauno nodokli sāka izplātitees būmas, ka ar jaunā nodokļa maksāšanu zemneeki peederesot uz preeksu kronim un būšot brīvi no visām nastām un klausām, par labu muizneekiem. Mācītājiem, kureem bij uzdots pazinot un paskaidrot jaunā likumu, zemneeki neticeja. Merkels savos "Latviesos" nemeeru gaitu apraksta šādi: "Tālis pa visu zemi sāka staigāt sūtni no Raunas latveesem un visur uzaicināja tautu, izleetot savas jaunās teesības. Tadēl daudzi pagasti atteicās kalpot saveem kungeem. Z. muizā to darija pat muizas saime, un pavars izskaidroja, ka kungi paši varot vārit sev ēdeenu: viņš esot brīvs. D. muizā draudze mācītāju eeslodzija baznīcā, tadēl ka viņš, kā tā apgalvoja, esot nolasiijis sēgrozitu ukasu un grībot

vineem novilt viņu brīvību. Visur viņi draudeja ar dedzināšanu un slepkavībām, ja vineem nedogot taisnības. Tūkstoseem viņi plūda uz apriņķa pilsētu Valmieru un peeprāsija ar visleelāko sparū, lai tešas tūlī no vineem pāseem saņemot galvas nodokli, lai vineem nesot vairs nekādu darīšanu ar leelkungeem".

Toreizeja stāvokļa nopeetnību attēlo arī kāda generalgubernatora Brauna vēstule keizarsenei Katrīnai II, kura rakstīta 15. jūlijā 1784. gadā iz Smiltenes, kurā generalgubernators toreiz uzturējās. Starp citu, viņš rakstā sūdi: - Jau šī mēnesā 11. un 13. deenā es ziņoju Jūsu majestātei par sejeens zemneeku dumpi. Tagad varu vēstīt, ka saziņšānās visā guberņā ir tik vispārīga, ka es nezinu neveena novada, kur būtu viss meerīgi. Ja arī dažās nedaudz vēstās vēl nav sākušies atklātā kustība, tad tur zemneeki tikai gaida, līdz eesāksies vispārīgs dumpis. Tešas kungeem uzbrūk, virsneekus saņem ar neceenību, un zemneeku leelākā daļa prasa brīvību, no savām nastām. Daži grib savu galvas mandu paši rentejās eemāksat un saņemt preekš sevis no rentejās kvītes. Citi grib maksat vairāk galvas naudas, nekā no teem prasa, citi grib no maksat Rīgā un ne apriņķa pilsētās. Es gan eemā abos Vidzemes apriņķos divus karābineeku pulkus eevētojis, lai atturetu zemneekus no slepkavībām un dedzināšanām, kas sūdā kustībā pilnīgi eespējamas. Tagad es redzu, ka nekādi mēreni uzskāti es nevar līdzēt. Man jārikojas ar stingreem un smegeem eodeem, tiklīdz palīga karāpulkī peenāks. Bet tā kā līdz šim zaldātāms neredzu eerodānees, tad raudziņu es uzturetees līdz šī mēnesā 24. deenai. Tad man vairs nestliks nekā cits, kā atkāptees uz Rīgu un gādāt par savas dzīvības drošību, bet zemi ar eeseem maigneeksem, atstāt nemeerneeku rokā. Mazām apriņķu pilsētīnām viņi jau uzbrūk, tās nopostā un viņu eedzīvotājus apkauj, tapēc kā tās nestāv viņu pāsē. Man būs jāizleeto visi līdzekļi, lai gādātu pilsoneem daudz mās drošības. - No šī Generalgubernatora Brauna ziņojumā redzams, kā stāvoklis pāteešām ir bijis ļoti nopeetns un nemeerā leemas bijušās pārvēnūsās gandrīz visu zemi. Taisnība, ar karā spēkā galīdzību gan izdevās drīz nodibinat atkal meeru, bet šī nodibināšana nenotika bez asins izlēešānām.

Zemneeku nemeeri gadu no gada atkārtojās, peependami dažādās veetās gan plašākus, gan saurākus apmērus. Kaut arī tee tika pastāvīgi apspēsti, tamer tee nodereja muižneekem kā pastāvīgs atgādinājums par reformu nepieciešamību. Stāvoklis daudzejadā zinā pateesam līdzinājās tam, ko attēlo Merkels savos "Latvešos", rakstīdams šādi: "Tauta vairs nāv vērdzīgs suns, kurū ar siteeneem vār dzit pee ķēdes. Viņa ir tīgeris, kas klusās dūsmās grauz savās vāzās un ar ilgām gaidā tā acunirkļa, kur viņš tās vāres pārraut un savu kaunu asinis nomazgat. Neskaitāmi ir izteikumi, kurī to vēsti, kā apakšzemes dūkonā zemes trīzes sāksanos."

Agraro reformu idejai par labu nāca arī toreizejās POLITISKĀS ATTEECIBAS, kādas tās pastāveja VĀCU EEDZIVOTĀJU DAŽĀDO GRUPU STARPĀ. Leeta tā, ka 18.g. simtenā otrā pusē Baltijas vācu eedzīvotāju starpā bij radusās un pastāveja deezgan asās nesaskāpas. Vispirms pastāveja nesaskāpas un preteškības jau no muižneeku ciltēgramātas jeb matrikulā nodibināšanās laikā starp matrikuleteem muižneekem un pārejeem, vaj nu muižneekem vaj pilsoņu kārtās muižu īpašneekem, nesaskāpas starp t.s. brunneecību un zemi. - "Ritterschaft und Landschaft", jo visi matrikulā eevestee muižneeki baudi ja pilnīgas politiskās teesības landtagā, kamēr pārejee muižu īpašneeki ne. Sevīski tee muižu īpašneeki, kas bij muižneeki, bet nebij matrikulā uzņemti, nepavisam nebij apmeerināti ar savu stāvokli un noetājās deezgan asā opozīcijā pret brunneecību.

Vēl leclakās preteškības pastāveja starp muižneekem no veenas un pilsoņem no otrāpusēs, PILSONIBAS NOLĪME Baltijā, ņemot vērā pilsetu eedzīvotāju skaitā un turības peesmagšānu, ar katru gadu peepēnās. Tapēc pilsonība nebūt nevareja apmeerinātees ar to stāvokli, ka viņai zemes teetās nāv nekādāsteesības līdzpreest. It sevīski viņa bij nemeerā ar to, viņās kārtās teesības, pat vēl sāka eerobegot muižneecībai pār labu. Sevīski nepātikāmi preeks pilsonības bij tās, ka jāutājums par to, kam ir teesības turēt muižas par īpašumu, kam teesības tās rentet, bika izskirte muižneecībai pār labu, tā ka no 18.gadu simtenā 80 gadeem muižas vāreja eepīrkt un eegūt pār īpašumu, ka arī kronā muižas rentet tikai muižneeku kārtās locekli.

Tadēļ saprotams, ka šādam opozīcionēlam

un naidīgam gara stāvoklim pastāvēt, sevišķi pilsonības aprindās leelu peekrišanu un zimpātijas eeguva uzskats pār muižneeku teesību eeroberģošanu pār zemneekiem un pār pēdejo teesiskā un saimnieciskā stāvokļa pācelšanu un nodrošināšanu. Bez tam jāņem vērā, ka šajos gadu desmitos 18. gadu simt-
nā humanās un brīvprātīgās idejas Baltijā vispārīgi sāka eegūt arveem vairāk peekriteju ne tikai toreizejās vācu t. s. intelligences t. i. mācītāju, mājskolotāju u. c. aprindās, bet arī muižniecības jaunās paaudzēs starpā. Šo ideju eoplāšanu Vidzemē veicināja vidzemneeku arveenu dzīvākā satiksmē ar Vakar - Eiropas tautām, kā arī tas, ka Vidzemē nebija augstskolas (Terbatas augstskola no zveedru kara laikeem vairs nepastāvēja un tika atjaunota tikai 19. gadu simtā sākumā) un un Vidzemneeku jānātnē izglītības eegūšanā bij spēsta apmeklet Vācijas augstskolas. Tur tad viņi veegli bij eespējams eepazīties ar laikmāta idejām. Otrs ideju eoplāšanas ceļš bij toreizejā apgaisības literatūra, pee tam ne tikai tā literatūra, kas tika izdota eētās zemēs - Vācijā, Francijā u. c., bet arī tā, kas tika izdota pašā Vidzemē. Bij vesela rinda rakstneeku, kuri vairāk vaj mazāk atradāmees zem šo ideju eespaidu, noteikti uzstājās pret dzimtbūšanu un pār zemneeku stāvokļa uzlabošanu. Peesādeem rakstneekiem peeskaitāms vispirms Eizens fon Švarcenbergs. Viņam līdzīgā garā kaut arī daudz mērenāki, ir rakstījuši Hupels, Friebe, Jannans, bet jo sevišķi Garlībs Merkels. Visu šo rakstneeku nozīme un nopelni pee agrāro reformu eevādišanās ir nenoleedzama. It sevišķi jau tas notika caur to, ka viņi popularizeja pašu agrāro reformu ideju, eepazīstināja ar viņu muižniecības aprindās. Viņi peerādīja, ka zemneeku teesiskā un saimnieciskā stāvokļa pācelšana ir veenīgā izejā iz tās grūtās krīzēs, kurā toreiz atradās Vidzemes saimnieciskā ziņā. Veenā otrā lasitājā viņi nodināja sajuēmās dzirksteli cīnīties un strādāt pār savas kārtas teesību eeroberģošanu un apspeesto zemneeku stāvokļa uzlabošanu. Sevišķi dedzīgs rakstītājs bijis Merkels. Ir dažas leecības, no vēlākeem reformā darbineekiem, kuri ar pāteisību atcerās Merkela rakstu eespaidu uz viņem jāunībā. Starp šīm leecībām vispirms būtu mināma tā, kurā nodod veens no Vidzemes zemneeku brīvīlās galvenem darbineekiem. 1819 g. šķtā galvenais autors Reinholds Sāmons fon Himmelstjērnis, kurš studejā veenā

laikā ar Merkeli, Leipēijas Augstskolā. Viņš stāsta, ka no "Latvešiem" tas bijis dziļi aizgrābts. No Vidzemesku studējošās jaunātnes tikusi nodibināta sabiedrība, kuras locekļi uzstādījuši sev par mērķi nākotnē peļķt vāsus spēkus pē Vidzemes zemneeku stāvokļa pācelšanas. Kādā citā vēstā tas pats Sāmons fon Himmelstjerna leecinā, ka dāgs labē jaunēklis, lasidāms "Latvešus" eeguvis cildēnakus uzskātus preekē nākotnes darbības. To pāšu leecinā arī kāds cits eevērojāms agrāro reformu darbīneeks Bruinēgks. Pēc Merkela "Latvešu" iznāksānas Bruinēgks, kurē tajā laikā bijis tikai vēl 16 gādus vēcs jaunēklis un atrādees Halles pilsētā, rakstijis Merkelām sājūsmās pilnu vēstuli, attēlodāms, kādu dziļu eespaidu uz viņu atstājuši "Latveši". Ar tādu pāšu atzinību Bruinēgks peemin Merkela "Latvešu" eespaidu uz viņu turpmāko darbību kādā arī Merkelām rakstītā vēstulē 1840. gādā.

Tādejādi, nemaz nepeēvedot citas pārejās leecības, var teikt, ka Merkela un dāgu citu rakstneeku eespāids uz agrāro reformu gaitu ir nenolēdzāms.

Višus tikko āpākatītos āpstāklus - sāimneeciskos, politiskos unīdejiskos - kopā sāņemot, ir redzāms, ka zeme preekē sekmīgās agrāro reformu darbības bij sāgatāvota. Vājādzeja tikai rāsteem personām, kas ar leetprātību, neātlaidību un sājūsmu eevādītu šo darbību. Sekmes viņu darbībai bij nodrošinātas.

AGRĀRO REFORMU GAITA LIHDZ 1804. GĀDĀ ZEMNEEKU LIKUMU IZDOŠANĀI. Pēc 1765. gādā lāndtagā noteikumu izdošanas ilgāku laikā Vidzemes zemneeku stāvokļa uzlābošanas jāutājums oficielās eestādēs netika kustināts. Kā iznēmums jāuzskātā 1777. gādā lāndtags, Generalgubernātrē Brauns sākarā ar tajā gādā notikušēem zemneeku nemeereem greezās pē lāndtagā ar atgādīnājumu, lai tāšu muižneeki pārupejētes pā 1765. gādā noteikumu izvešanu dzivē, lai pāzīnojot, cik leeli klāusi un nodevās viņēem no zemneekēem peenākotēs, tā kā uz preekēu lai vāirs nebūtu eespējāms muižneekēem šīs nodevās un klāuās pātvāļīgi pāaugstināt. Brauns savā atgādīnājumā āizrādīja, ka 1765. gādā noteikumu neīzpildīšana eesot uzskātāmā pā eemesļu dāudzēem zemneeku nemeereem un arī dāudzām viņu sūdzībām.

Lāndtags savā āthildē pāteesām bij spēests ātīt, ka dāzi muižu īpāneeki vēl neesot eesneeguši

brunnesības kanclejšā ziņās par klausu un nodevu augstumu, tā tad neesot iespildījusi 1765 gada noteikumus. Gādotees arī veen otrs tāds, kas nerēķinotees ar esneegtēm zinām un pēc tam vēl patvaļīgā kārtā paaugstinot zemneeku klausas un nodevas.

Tikai 80. gadus pēc Merkela ziņām, sakarā ar gubernas serārtas eevēšanu, (kad arī Baltijā tika eevestā Eeks - Kreevijā pastāvošā gubernu eekārta, kas pastāveja te ap 15 gadus), muižneeki ar leelaku n nopeetnību esot kērušees pēc vāku grāmatu isdalīšanu siveem zemneekēm, t. i. dārijusi vīņem zināmu vīņu klausu un nodevu leelumu. Bet arī šis vāku grāmatās nebūt neeserobežojā muižneeku patvaļu pēc klausu paaugstināšanas, Ja tik tas vīņem izrādījās par izdevīgu, vīņi nebūt nekātrejās paaugstināt klausas un nodevas.

Pēc tam zemneeku jautājums atkal tika eeku- stināts 1792 gada landtagā. Toreizejais Rīgas aprīn- kā mārsāls fon Hāliers eesneedzā landtagam dāzus preekslīkumus zemneeku teesiskā stāvokļa uslaboš- nai. Stārp teem bij preekslīkums par zemneeku došanu stingru normēšanu, par to, ka būtu eerobežojamās t. s. muižneeku mājas pārmācīšanas teesības, ka būtu eerīkojamās labības māgāsinās, par skolu eelšanām u. t. t. Landtags šos preekslīkumus tomēr atraidīja, motivedams savu iztūrešanos ar to, ka 1765. gada notei- kumi un lēmumu esot vēl pilnīgi peeteekosī-

Pēc tam agrāro reformu leetu pema savās ro- kāš Fridrihs fon Ziverss. Tas bij cilvēks ar dāelās gribu un neatlāidīgu energiju, kurš reiz usstādījis zināmu mērki, vīņem spēķēm un līdzekļēm sentās to sasneegt. Vīņš bij dzimis 1748 gadā un savu jau- nību pavādījis visvairāk kārā deenestā, nemdams dā- libu vairākos kārā gājeenos. Ilgais kārā deenests bij atstājis zināmu eespāidu uz Ziveres rakstura īpasībām. Vīņš usstāsānās bij visur kāreiviskā un pēc pāvēlēšanās peerādis, tas nekur negribējā pee- laist kaut kādās pretim runāšanas. Ēaur to vīņam sā- kārā ar vēl dāģēm citeem apstākļēm vēlāk izcēlās jo dāās sadursmes ar savās kārtās brāļēm - Vidze- mes muižneecības leelāko vāirumu. No 1786. gada sā- kot vīņš atstājis kārā deenestu, atgriezās Vidzemē, ar ko tad arī sākās vīņš sābeedriskā dārbībā. Vis- pirms vīņš tika eecelts par aprīnkā mārsālu. Te vīņš greezā pārejās muižneecības vērību uz sevi ar savu usstāsānos pret toreizejo kronā policejās eestāģu

patvarībām un tika sevišķi pasīstams kā tāds kas uzdrošinās stāties celā un pretoties pat toreizējā generalgubernatoram Braunam. Pateicoties šiem apstākļiem un sevīribai, kādu Zivess bij seguvis pēc Vidzemes muižniecības, 1792 gadā viņš tika eccelts par gubernārs muižniecības maršalu. Pēc Vidzemes senākās eekārtas atjaunošanas, gubernārs eekārtu atmetot, Zivess tika eevēlets par landratu. No sākuma viņš baudīja savu kārtas brāļu nedalītu ukticību un spēleja vadošo lomu visos likumdošanas aktos, kuri šajā laikā tika izdoti zemneeku labā. Bet vēlaku caur savu neatlaidīgo uzstāšanos, ar kādu tās centās izvest agrarās reformas, tās sasnāca ar Vidzemes muižniecības leelako vāgrumu visāsākā naidā. Būdamis pats pārleecināts par agrāro reformu nepececešāmību, Zivess mākēja un arī atrāda sev vāirākus domu beedrus Vidzemes muižniecības stārpā, kāri tad bij viņa tuvākie pālīgi un cīnās beedri, grūtajā agrāro reformu izvešanas darbā. No šiem viņa domu beedriem un pālīgiem būtu mināmi: Baijers, Gerdorfs, Buddenbroks, Pīstolkorss, Tranzehe-Roseneks, Mellins un Boks.

Apņēmees sekustināt zemneeku jautājumu 1795. gada lāndtagā, Zivess peerunājā toreizejo Jekābā bāznīcās viesmācītāju Kārli Hottību Zontāgu, veenu no eevērojāmākiem rācionālā virzeenā teologu preekstāvjeem Vidzemē, loti rāzīgu publicistu, lai viņš deevkāļpošanā, kādā parāsti tika noturetā pirms lāndtagā darbu uzsāksnās, pamudinātu lāndtagā locekļus uz reformu solēm. Zontāgs to arī dārija un dzīli izjustā eepredīkī pamudinājā muižneekus savos darbos un lēmumos vādītees no tā, ko viņš sauva par vispāribas garu - " Gemeingelst ". Stārp citu viņš uzāicinājā tē zemt vērā rūpejotees par zemneeku stāvoklā uzlabošanu. Stārp zītu viņš šajā jautājumā teicis šādus vārdus: " Kā šīnī leetā vēl daudz kas būtu dārams, to skāli slādinā visi lābee un teesām cēlee no jums pāšiem, - to dzīli sajūt ikkātrs, kas vēro tik āso stārpību stārp pāvēlneekā un kņausbtajā kulturu; to tev, Vidzemes muižniecībā, uzāicinādāmā uzsauc visās izglītotās Eiropās bālsē! Jums vīšiem, šās zemes sāveenoti pādomneeki, uzsauc tee tūkstosi, kuru āsinis plūda zem šās zemes pirmo eekārotāju zobēnā, tee simttūkstīši, kuri ilgāk nekā sešus gadu simtepus smakā zem viņu spēldā mokām, tee nelāimīgie, kas vēl šur un tur kā trīcosās ēnās nesā postā tēlu - vīši visi jums uzsauc kopejā lūgsnā: Jūs, kuru tēvi kļuva mūšu kungi, klūstat, ak klūstat, ko

jūs tik labprāt dzirdat saucam, kas jūs mums patees-
si vareet kiūt-mūsu tēvi ! " -

Spredikis atstāja uz klausitajeem dzilu eespai-
du. Landtags pat nolēma šo sprediki likt drukāt un
dāvat Zontagam zelta tabakas dāzi. Izmantodams land-
taga locekļu izdevīgo gara stāvokli, Frīdrihs fon
Ziverss nāca klajā ar saven reformu preekšlikumeem,
no kurēem galvenē atteecās uz semteekt klausu un nom-
devu regulēšanu. Landtags tomēr atsacijās tūlin uz
veetas peenemt saja jautajumā kādu galīgu lēmumu un
nolēma visus Ziversa preekšlikumus nodot muizneecibas
konventam, lai tas, pats savā starpā apspriedees, sa-
vus lēmumus caur aprīkta mārsaleem celtu preekšā kat-
ra aprīkta muizneekēem un uz pēdejo atsauksmju pamā-
tā taisītu galīgu un saistosu lēmumu, nemaz nenogai-
dot nākosā landtaga sanāksanas.

Konvents sanāca 1796. gada jūlijā un izstrāda-
ja dažus pamāta noteikumus zemneeku stāvokļa uzlā-
bosānai. Bet pirms vēl konvents bij pāspējis eevākt
muizu īpašneeku atsauksmes, uz keizareenes pavēli da-
gu jautajumu apspreesānai, galvenā kārtā par zirgu
barības dosānu, šī pāsā gādā septembrī tika sasaukts
ārkārtīgs landtags. Frīdrihs fon Ziverss izleetojā
šo gādījumu, lai ātkal eekustinātu zemneeku stāvok-
ļa uzlābosānas jautajumu un nemaz negreezetees pee
aprīkta muizneekēem caur aprīkta mārsaleem jau cel-
tu landtagam preekšā muizneecibas konventā peenemtos
lēmumus. Celdāms preekšā šos lēmumus, Ziverss greezees
pee muizneekēem ar sirsnīgu uzrupu, kurā starp citu
izteisees sādī: " Un nu stādātees sev preekšā godā-
tee kārtas brāli, kā šis skaistais sāpnis ir tapis
īsteniba (t.i. sāpnis par zemneeku stāvokļa uzlābo-
sānu). Eedomajātees kā mūsu zemneeki būtu mūsu bērni,
jo pāteesibā viņi ir tee un vēl vairāk, jo tee bāro
mūs, uztur mūs. Un nu eedomajātees to asumirkli, kād
tee daudzee tūkstosi pēdejo reizi krit pee jūsu kā-
jam, ne tapēc, lai lūgtos gēlastības, bet lai pāteik-
tos par to svētību, kādu viņeem sneedzat jūs." -

Bet arī šis landtags nepeenēma nekādu galīgu
lēmumu, atrāzdāms kā jautajums nav vēl peeteekosi nē-
breedis. Landtags apmeerinājās ar to, kā izstrādāja
dažus pamāta noteikumus un, tāpat kā eepreeksejais,
uzdevā ātkal muizneecibas konventam eevākt aprīkta
muizneeku dcmās atteecīgā jautajumā un tad, pamātojo-
tees uz viņu atsauksmem taisīt galīgu lēmumu. Salīdzī-

not ar eepreeksejo, šis lāndtags tikai gāja soli tālak tai ziņā, ka izstrādāja dažus pamātnoleikumus, dažus pamātpriņcipus, pēe kopšēem tad konventam sāvos lēmumos būtu jāpēeturās.

Bet arī šoreiz iznāca tā, ka konvents nepaspēja izpildīt savu uzdevumu, kād jau pēe nedaudz mēnešēem, sakārā ar to, ka uz Kreevijas troņa notika valdneeka maiņa (mira Kāstina otra un uz troņa nāca Paveļs I, kurš atjaunoja Vidzemes senāko eekārtu, atēeldams gubernas eekārtu), atkal tika sasaukts ārkārtejs lāndtags. Šis lāndtags nu beidzot atrada, kā zemneeku jāutājums ir pēeteekoši nobrēdis un pēenēma dažus sāligus lēmumus, apveēnotos kādos 27 punktos. Šēem pēēnēem 27 punktesm par pamātu uzskātam 1765 gādā publikācijas noteikumi, protāms, paplāsināti un pārlābēti, tā ka veēnā otrā veētā redzāms kāds solis uz pēeeku. Punktu saturs īsumā šēkošais:

Kāš atēecās uz zemneeku personīgām tēesībām, tirgōšanās ar dzimteilvekeem cāur šēem 1797. gādā lāndtagā noteikumeem tikai vēl vairāk eēroēēgōtā. Pēe 1765. gādā noteikumeem bij nolēēgtā tikai zemneeku pārdōšanā uz tirkus, kā arī pāri zemes robežām. Pēe jāneem 1797. gādā noteikumeem zemneeki vārejā tikt pārdoti tikai muigneeku kārtās Vidzemes muigu īpāšnekeem. Pilsonu kārtās un eiteem muigu īpāšnekeem zemneekus pārdot nevārejā. Dāvināt dzimteilvekus un zemneekus vārejā arī tādeem muigneeku kārtās loēekleem, kuri nebij muigu īpāšneeki, bet tikai tādā gādījumā, jā viņi dāvinekeem bij tuvi rādneeki.

MĀJAS PĀRMĀCĪŠANAS TĒESĪBAS muignekeem tikai atstātas tādas pāšās, kādas teem jau pēedērejā pēe 1765. gādā noteikumeem. Arī ZEMNEEKU SŪDZESANĀS TĒESĪBAS tikai eēroēēgōtas cāur teem pāšēem 1765. gādā noteikumeem. Tā zemnekeem vājadzejā personīgi un pēe tam mutiaki eēsnēēgt savās sūdžības, eēpreekš izpildot dzimtskunga pāvēles. Sūdžības nedrikstējā eēsnēēgt vairāk kā divi zemneeki kopā. Izāēhumi tikai pēelāisti tikai tādeem gādījumeem, jā sūdžību eēsnēēdzā viēi muigās zemneeki. Tad viņi vārejā stātees preekšā arī 4 zemneeki kopā. Pār katru sūdžību, kāš tikai atzīta par nedibinātu, zemnekeem vājadzejā sāzēmt sodu. Kā pirmā sūdžību instance bij tā saucāmā kārtības tēesā, otrā - apriekā komisijā, kurā pāstāvejā no baznīcās virspreekšneekā un apriekā muigneeku deputāteem, un trešā - muigneecības konvents. Preekš strīdus lēestu iēkireēnās pāšu zemneeku stārpā bij eērikojāmā zemneeku tēesā, kurās loēekli pāstāvejā no pāšēem zemnekeem. Pār lēmumu apstiprinātāju tēmēr

palika dzimtskunge;

Salīdzinot 1797. gada noteikumus ar 1765 gada noteikumeem leelā mērā tika paplašinātas zemneeku īpašuma tiesības. Tagad viņi vareja eegūt vaj pārdot vaj citādi atsavināt zināmu man-tibu bez sevišķas dzimtskunga atļaujas.

Ari ZEMNEEKU ZEMES PEEVEENOSANA MUIZAM.

kaut arī bij atļauta, tika eerobezotā ar noteiku-mu, ka tā peelaigama tikai tad, ja darba spēkā, sa-mērā ar muižas lauku platību, ir pār leelu un mei-gas laukus citādā veidā nav eespējams paplašināt. Te jāņem vērā, ka 18. gadu sīntenā beidzamos ga-dos arī Vidzemē, tāpat ka citās Vakar - Ēiropas valstīs tajā pašā laikā, sāka nodibināties lee-lākas muižas, ietās leelsaimniecības. To nodibi-nāšanai tika izleototā arī zemneeku zeme. Visdzi-vāki šis process norisinājās Anglijā. Analogiskā kārtā arī Vidzemē tika atzīts, ka tāda leelsaim-niecība - leelaku muižu dibināšana peelaigama, tikai ar zināmsiem eerobezojumeem.

Vielaelāksis solis uz preekšu tika sperts

ZEMNEEKU KLAUSU UN NODEVU REGULĒŠANAS ZINĀ.

līdz tam muižneekiem bij tikai jāuzdod, ko un cik daudz viņi no zemneekiem peeprasa. Pēc tam, kad atteecīgās zinās viņi bij eeoneegusi, viņi vairs nedrīkstēja klausus, un nodevas pāleelināt. Ta-gad viņiem saja zinā tika liktas robežas ar to, ka līdz 1. augustam 1797. gadā bij sastādāmas vā-ku grāmatas, peeturēties pee pārgrozītās zveedru taksācijas metodes. Pēc tam vāku grāmatas bij ee-sneedzamas baznīcas virspreekšneekam, kurš tās tad pārbaudīja. Vāku grāmatu galīgā apstiprina-šana tika uzdotā muižneecības konventam, pār vā-ku grāmatas noteikto normu pārbaošānu bij pāre-dzēts ļoti eevērojams soods.

Tāds so 1797. gada noteikumu galvenāis saturs. Redzam, ka salīdzinot ar 1765. gada ne-teikumeem ir weenā otrā zinā sperts solis uz preekšu. Jā arī zemneeki vēl nedabuja brīvību, tad tomēr muižneeku līdzsainīgā neaprobezotā vā-rā pār zemneekiem bij eerobezotā.

1797. gada landtagā peekemtee noteikumi ti-ka eeoneegti keizaram pavilam I. apstiprināšanai. Keizars nodeva viņus pirms apstiprināšanas da-gu senātoru pārbaudīšanai, kuru atsaukmes tad pār jānu bij leekamas preekša landtagam. Tā bij parastā kārtībā pee likumprojektu apstiprināša-

nas. Senatori cēla dažāseerunās, no kurām svarīgākā un raksturīgākā ir tā, ka viņi bij ne-meerā ar to, ka ir cerobezotā tirgošanās ar zemneekiem. Viņi izteicās, ka aizleegums pārdot zemneekus pār Vidzemes robežām runājot pretim Kreevijā peelaistai un preekš viņas saimnieciskās dzīves jo svarīgai tirdzniecībai ar dzimtilvekiem.

1798. GADA LANDTAGAM nācās dot atbildi uz šo un vēl dažām citām mazāk svarīgām eerunām. Izleetodama gādijumu, reakcionārā partija muižneecības stārpā, kurai sevišķi nepatīkama bij zemneeku nodevu un klausu normošana un viņu pārbaudīšana no baznīcās virspreekšneekā puses, gribeja pāņķīvīsa likumprojekta caurskatīšanu un revisiju, nemot vērā to, ka izdarāmi daži pārgrozījumi. Lā saskaņotu pārgrozītās veetas ar pārejo likumprojekta daļu, likās viņem nepēceesāni skātīt visu likumu pār jaunu cauri. Tikai pāteicotees Fr. fon Ziversā dedzībai un enerģijai, reformu peekriteji pāņāes to, ka kaut arī projekta tika vēl reis skātīta cauri, pā atsevišķiem punkteem, viņā tika iedarīti tikai re-dakcionēlas dabas pārgrozījumi. Tika pēņemts noteikums, ka jāunee pāpildinājumi nekādā ziņā nedrīkst sāšaurinat zemneekiem jau peekirtās teesības.

Bet arī pēc visa tā keizars Pavils I. kāvejas dot pēņemtam likumprojektam savu apstiprinājumu, gan pā daļai tāpēc, ka no reakcionāro muižneeku puses ar grafu Mincku preekšgalā tika esheegta sūdzība, gan arī vārbut tāpēc, ka viņam pašam likumprojekts izlikās pār bietažu, pār tādu, kas nesaskan ar Eekā - Kreevijā pāstāvogo eekārtu, kur tajā laikā dzimtbūšana bij nonākusi līdz savām visāsākām formām.

Sajā pašā laikā zemneeku sūdzības pret muižneekiem pāstāvīgi pēeauga. Tas pā daļai izskaidrojams ar to, ka viņu stāvoklis bij grūts, pā daļai arī ar to, ka šo sūdzību pēņemāji, baznīcu virspreekšneeki, bij samērā liberāli ļaudis. Še krit svarā arī Fr. fon Zivers, kurš arī deezgām labvēlīgi uzņēma šādas sūdzības, tāpat kā viņa domu beedri. Dažas no šīm sūdzībām bij sasneegušas pāt keizāru. Vārbut sakarā ar tām izskaidrojams tas, ka generālgubernators uz kādu pāvēli devā landratu kolegijai preekšrakstu visā slē-

nībā sastādīt noteikumus par zemnieku klaušu un nodevu regulēšanas kārtību. Tomēr šīs preekārkāsta nevarēja tikt izvesta galā, jo to pārtrauca keizara Pavila I. pēdējā nāve nākosā 1801.gadā. Uz trona nāca Aleksāndrs I. Līdz ar viņu viss agrāro reformu jautājums Vidzemē pieņēma jaunu virzienā.

Zinā par notikušo valdnieka maiņu visā valstī tika uzņemta ar leelu preeku. Vispārī bij daudz dzirdets par jaunā keizara humānism un liberāleem uzskāteem. Tapēc uz viņa valdīšanu tika liktas leelas serības. Ari Vidzemes agrāro reformu draugi vareja drošāki raudzītees uz nākotnē.

Pirmos Aleksāndra valdīšanas mēnešos viņi izturojās vēl nogaidīosi. REFORMU MEROSINAJUMS šoreiz tika sāņemts no Igaunijas. Leetā tā, ka Igaunijas muižneeki savā 1795. gada landtagā privātā kārtā dodot savā starpā veens otrām godā vārdu bij veenojusees atteecībā uz zemneekem eest dāgus noteikumus. Aleksāndrs savas valdības pirmā gadā eāur sārūnām ar dāzeemīgaunijas muižneekem bij greezis vēribu uz Igaunijas zemneeku neāpmeerīnoso stāvokli. Tas bij tapie zināms Igaunijas brunneecības preekāstāvim fon Bergām. Tas tad eepazīstināja 1802. gadā Igaunijas landtaga locekļus ar kādu instrukciju un lika preekā pieņemēt atteecībā uz zemneekem dāgus noteikumus. Par pamātu viņeem bij ņemti 1795 gada uz godā vārdu dotee apsolījumi. 1802. gadā Igaunijas landtagā tad ari tika pieņemti dāgi noteikumi zemneeku eestā vokla uzlabošanās ziņā. Salīdzinot tās Igaunijas landtagā pieņemtos noteikumus ar Vidzemes 1797-1798. g. landtagā lēmumeem pirmee gāja tālak tāi ziņā, ka tirgošanās ar zemneekem vēl vairāk eerom bešoja un zemneeki tika leelakā mērā aizsārgāti no muižneeku patvarībam. Turpretīm mazākā mērā, salīdzinot ar Vidzemes zemneekem, viņeem bij nodrošinātas teesības uz zemi, un mazākā mērā viņi bij nodrošināti pret klaušu un nodevu pāaugstināšanu.

Šāda Igaunijas reformu projekta uzņemšana no valdnieka puses pāmudināja ari Vidzemes reformu draugus, kuri līdz šim bij gaidījuši uz jau senāk eesneegtā projekta likteni, uzskāt rīkotees. Fr. fon Zivers, kurš 1802. gadā izpildīja rezīdējosā landrata pienākumus, augustā mēnesī greezās teesi pee keizara ar lūgumu apstiprināt 1799. gada landtagā pieņemto likumprojektu. Reizē ar to Fr.

fon Ziveres savā lūgumā pēnās apgalvot, ka varbūt muižneeki būtu ar meesu atsacīties no savām teesībām pārdot vāj atsavināt dzimtcilvekus, bez tam viņi esot gatāvi apspreest arī jautajumu par ārkārtejo klaušu regulēšanu.

Pagāja tomēr 4 mēnesi, eekams keizars d deva savu atbildi uz Ziveres lūgumu, šajā starpbrīdī norisinājās Kauguru un Kokmuizas zemneeku nemeeri. 1802. gadā oktobra mēnesī. Tāpat kā 1784 gadā galvas naudas nemeeru, arī šo Kauguru un Kokmuizas zemneeku nemeeru izcēlās nās stāv sakarā ar dažām pārmainām kroņa nodokļu nemsānās zinā. Leeta tā, ka arī keizars Aleksandrs I. bij izrādījis Vidsees muižniecībai leelu zēlastību un liciis atlaist viņai t. s. stācijas nodokli, kurš pastāveja eeks tā, ka vestejeem karāpulkeem par labu nācās dot dažādās nodevās v labību, seenu u. t. t. Pateesībā šo stācijas nodokli deva nevis muižneeki, bet zemneeki un visu, ko viņi preeks tā bij nodevusi, viņeem pēc zināmās takses norēķināja no galvas naudas. Tā kā šis nōdoklis nu atkrita, tad no zemneekeem sāka pesprāsīt galvas naudu pilnā apmērā. Tāpat kā 1784. gadā arī tagad zemneeki sedomājās, kā caur šo galvas naudas maksāšanu viņi teekot atsvabināti no katrās atkarības no muižneekeem, kā nekādu sākaru ar teem viņeem vairs nāv. Par to leecina starp citu, kāds 12. oktobrī 1802. g. zemneekeem no valdības publicētais ūssaukums, kurā par nemeeru izcēlānos sacīts šādi: " Caur to, kā tee zemneeki uzņēmūees paši savu galvas naudu maksat, par ko tad teem tā stāciju (stāžu) došana atlaistā top, tee zemneeki no Kaugurmuizas un citām muižām tās leekas domas sedomājusi it kā teem vairs nebūtu jādod nedz teesās došana ~~bet~~ " *berres* " preeksch saveem dzimtskungeem, neda tā došana preeks pasta nemeem, nedz v labībā preeks magazīneem, nedz jāstrādā tee līdz šim serasti darbi." Nemeeti izcēlās Kauguru un Kokmuizā, Valmeeras apriņķī un peepēmā šajā divā veetās loti bīstamus apmērus. Viņu apspeešana tika uzdotā Valmeeras apriņķā zemes teesnesān Ungern - Sternbergam, kurš tam nolūkam bij speests izsaukt karaspēkā nodalu. No Rīgas tika atsūtīta kājneeku nodala, bet tā kā nemeerneeku skaits bij visai

leels - līdz 3000 - tad nācās nāmt palīgā artilērijas un kavalerijas nodalās. Pēc šīs nemeņu apsvešanas tikuši nonāvēti kādi 11 un eevainoti 10 zemneeki. Nemeņu izmeklēšana rādījusi, ka viņu galvenie vadoni bijuši 2 brīvi ļaudis - kāds muizas sulainis un kuģeris - un divi dzimtcilveki. Par viņu rīcību atrodams leecības izmeklēšanas akts.

Bez tam izmeklēšana rādīja, ka pēc nemeņu izcelšanās darbojies ne tikai veetejās dabās apstākļi, bet ka zināmu eespaidu atstājušas arī laikmeta brīvprātīgās idejas. Minētais muizas sulainis Johānsons, kurš bijis kustības idejais vadonis, pēc izmeklēšanas izteicis, ka viņš lasot divreiz nedēļā avīses un zinot kas noteekot un kāda esot brīvība Francijā. Tā tad arī zemneēku kārtas locekļi sādā vaj tādā veidā bij eegu- vugi zinās pār kustībam un pārmainām, kas notika vakar - Eiropā un starp citu, Francijā.

No kustības dalībneēkiem minētie 4 vadoni tika noteesati, peespeesot katram 30 pārus rīksu sodu, un pēc tā izceesanas nosūtot viņus uz Sibīriju pēc eepaidu darbēm. Keizars pēc tam, kad bij eepazīnes ar nemeņu apsveesanas gaitu, izsacīja atzinību Ungern - Sternbergam, kas pēc tās bij nēmis dalību.

Tikai pēc tam, nākosā zeemā Aleksāndrs II. atbildejā uz Fr. fon Ziversā eesneegto lūgumu, šī atbilde bij samērā ļoti labvēlīgā. Izteicot savu labpatīksanu pār to dedzību, ar kādu Vidzemes bruņeēcība cenētees pācelt savu zemneēku eēkiru, viņš tomēr atzina, ka preekļikumi vēl pilnīgi nesamneēdzot savu mērķi, un esot vajadzīgi daži papildinājumi un pārļoējumi. Esot vajadzīgs vēl vairak eerobēgot tirgoesanos ar dzimtcilveēkiem, bez tam esot nepeēceesami pār- lābot to punktu kurā esot runā pār ārkārtīgo klau- su atlīdzinasanu. Neesot taisnīgi arī tās, ka zemneēkiem leekot vadat muizgu rāēojumus uz ļoti attālam westam.

Visu to eevērojot, keizars lika preekšā muizneēcības sapulcei pār jaunu pārhaudit savu projektu. Starp citu, viņš lika preekšā papil- dināt projektu ar īpasu pantu pār to, lai zem- neēku preeesanas brīvība nebūtu eerobēzotā, lai nebūtu vajadzīga viņeem preekšā laulasanas se- viška atlauja no dzimtskunga; tāpat vajāgot no- kārtot zemneēku teesu eerīkosanu. Pēc tam, kad

projekta atteecīgā kārtā esot cauri skatīts, lai to par jaunu esneedzot keizaram apstiprināšanai.

Pēc keizara atbildes saņemšanas Fr. fon Ziverss atkal uz savu galvu bez kādas sazināšanas ar citeem savas kārtas beedreem esneedza keizaram 12 punktus par Vidzemes zemneeku stāvokļa uzlabošanu.

Šajos punktos Fr. fon Ziverss starp citu leek preeksā, ka zemneeku pardošana un atsavināšana bez zemes ir pilnīgi noleedzama. Zemneekus nevar izlikt iz viņu mājām, kamēr viņi tās kārtīgi apsaimneeko. Ari pretojā gadījumā t. i. ja izrādītos, ka zemneeks zemi kārtīgi neapsaimneeko, viņš var tikt izlikts iz mājās tikai uz teesās spredumā pamata. Klausī un nodevas stingri normejamas, peeturotees pēc zveedru taksācijas metodes. Atteecībā uz ārkārtigeem klauseem, kuri līdz tam nebij norobežoti, Ziverss leek preeksā šos ārkārtigos klausus regulet samērā ar zemneeku pļavu vērtību, kurās pēc zveedru laika nebij uzņemtas vērtējama zeme. Bez tam viņš vēl leek preeksā dašus noteikumus par zemneeku teesam un par viņu pasyaldības eekārtu vispārīgi.

Šis Ziverss esneegums nodereja par pamatu visam turpmākām agrārām reformām. Kā pēc sava satura, tā ari pēc sava esneegšanas veida šis esneegums sagādāja Ziverssam loti daudz pretineeku. Līdz tam viņš bij baudījis savu kārtas brāļu nedalītu uzticību. Kaut ari veens otrs bij viņam pretim bijis, tomēr visi viņam uzticejās. Tagad turpretim viņš bij radījis pret sevi nemeeru jau ar savu pirmo uzstāšanos un vēl vairāk ar otro. Sevīki viņam nēma launā to, ka viņš bij ^{bez} sazināšanās ar muizneecību pats uz savu galvu bij eedrošinājees esneegt keizaram veselu likumprojektu. To savā ziņā uzskatīja it kā par pastāvīgās eekārtas laušānu.

Keizars uz Ziverss esneegumu atbildeja ar peekrišanu un ūzdeva minetos 12 punktuseelt preeksā landtagam, nemot viņus par pamatu landtaga apspreedēm.

17 FEBRUARĪ 1803 GADĀ tad ari tika atklāts šo jautājumu apspreešanai sasauktais ārkārtīgais landtags. Landtagam - kārtējam - va-

Tas aizrādīja, ka zemneeki jau ilgi gaidot uz brīvlaišanu. Bez tam varot arī cerēt uz keizara peekrišanu šajā jautājumā. Ja zemneeki nedabūšot brīvību, viņi kļūšot nemeerīgi, jo redzēsot, ka esot maldinojūšies. Turpretim jāa viņem apcilišot brīvības peekrišanu pēc 21 gada noteesanas, viņi šo laiku gaidišot ar pācētību. Šis laiks esot nepēceesams prekš tū, lai zemneekus uzaudzinātu, lai viņus sagatāvetu prekš brīvības.

Neskatotees uz brīvlaišanas peekrāteju dedziģo uzstāšanos, muizneecības bailes par savas eksistences satricināšanu caur zemneeku brīvlaišanu, nēma virsroku, tā ka ar 105 balsim pret 40 b. peekšlikums tika atraidīts.

Pēc tam landtags pārgāja uz Ziversā 12 punktu apspēesānu. PIRMAIS NO SEEM PUNKTEEM proti, ka zemneeki nevar tikt pārdoti vaj citādi kā atsavināti bez zemes, tika peņemts deezģan gluđi bez kāmam karstām debātem, tikai ar to serobēģojumu, ka ja muizneekām ir vairakas muižas, viņš var zemneeku pārcelt no veenās muižas uz oturu, bet tikai veenā un tā paģa valodu eecirkņā robeģās, t. i. no muiģās, kas atrodas latvveģu daļā nevareja pārcelt zemneeku uz muiģu, kas atradās Iģaunijas daļā.

Ļoti sivas cinas izcēlās jautājumā par ĀRKĀRTIģO KĻĀUSU REGULĒŠĀNU, vedot to sakarā ar zemneeku māju plāvu vērtību, kā tā lika peekšā Ziversā. Pirmais landtaga lēmums šajā jautājumā bij tāds, ka ārkārtiģee kļāuģi nebūtu stingri norobēģojami, bet pār viņem būtu izsneedzama atlīdzība pēc vēl izstrādāģamas normas.

Pret šo lēmumu reformu peekriteģi sācēla ļoti leelu protestu. Šajā laikā landtagam tika pāģinots kāds keizara reskripts generalģubernatoram, kurā noteģkti bij uzsvērtā keizara vēlesānās, lai visi zemneeku kļāuģi tiktu stingri regulēti, tā tad arī ārkārtiģee kļāuģi.

Zem šī pāģinģojuma eespaidā landtags pāģnēma jaunu lēmumu, pēc kurā līdz šim nenorobēģotēe ārkārtiģee kļāuģi bij norģejami samērā ar zemneeku māju, plāvu un dāģzu vērtību. Tā tad tika peņemts tas pāmats, kuru bij izstrādāģis Ziversā.

Loti asās sadursmes starp reformu draugeem un viņu pretiniekiem izcēlās apskatot jautājumu par MUIZNEEKU TEESIBAM IZLIKT ZEMNEEKUS IZ VIŅU MĀJAM, pēveenojot viņu zemi muižu laukeem. Šajā jautājumā reformu pēckriteju partijai neizdevās pilnīgi izvest savu gribu. Landtaga vairākums ar 62 pret 40 balsīm nolēma paturet spēkā līdzsainējo kārtību, pēc kuras muižu īpašniekiem pret atlīdzību bij eepšējams pēveenot muižu laukeem zemneeku māju zemi.

Pārejee pēckelikumi un punkti neizsaca tik asās sadursmes. 31. martā, pēc visa likumprojekta caurskatīšanas, landtags tika slēgts.

Tagad vajadzēja panākt izstrādātā likumprojekta, t. s. "43 punktu par Vidzemes zemneeku stāvokļa uzlabošanu" apstiprināšanu no keizara. Bij domājams, kā šī apstiprināšana notiks drīz, un bez kādeem kavēkļiem, jo likumprojekta bij gandrīz pilnīgi eevērotas visas keizara vēlēšanas. Pateesībā iznāca citādi.

Valdībai sāka peenākt pret likumprojektu vesela rinda protesta rakstu iz pašu muižniecības locekļu vidus, no kurrem dāzi bij vērsti pret visu likumprojektu kā tādu, turpretim viss leclāis vairums pret visu vaj otru no atsevišķiem likumprojekta punktiem. Leetas āzmeklēšanai keizars lika nodibinat Peterpili īpašu Vidzemes leetu komiteju, kura pastāveja no 2 senātoorem, 2 landra-teem un eekgleetu ministra kā pēckšēdetāju, tā tad no pēceem locekļiem. Komitejai tika uzlikta par peenākumu pārbaudit landtagā izteiktās domas, kā reformu pēckriteju, tā arī viņu pretinieku, eepazīties ar zemes pēcešiem apstākļiem un tad izstrādāt vispārīgu likumprojektu.

Komiteja eemāka savu darbību 3. augustā 1803. gadā. Līdz 1804 gada februarim viņa jau bij paveikusi savus darbus, - izstrādājusi jaunu likumprojektu, kura pastāveja no 143 punktiem.

3 februarī komiteja eesneedza jaunizstrādāto likumprojektu keizaram, līdz ar pavadrakstu, kurā aizrādīts, pēe kādeem principiem komiteja pecturejusees, izstrādājot savu likumprojektu. Viņa eesot centusees neattālināties šajos svarīgos noteikumos no agrāreem lēmumiem un pavēlem, centusees (eevērot) eevērot visus rikojumus un pavēles,

kādas senāk pastāvejušas zemes jautajumā. Tāpat viņa esot centusees zemnieku un kungu attecībāš neko neatstāt nenoteiktu, noskaidrot visus iespējamos jautajumus, kādi varetu izcelties starp zemniekiem un dzimtkungeem. Visbeidzot viņa esot centusees nodrošināt zemnieku politisko eksistenci, viņu īpašuma teesības, kā arī stingri noteikt viņu peenākumus.

Eesneegtais projekts kopā ar projektā paredzetām instrukcijām preeks revizijas komisijām tika apstiprinats no keizara 20. februārī 1804. gadā. Tika dots rīkojums publicēt jauno likumu vācu, igauņu un latveesu valodās, uzdodot pee tam, lai generalgubenators izrādītu revizijas komisijām, kurām bij jāšak darbotees, vajadzīgo palīdzību un pretimnāksanu. Tā nāca spēkā šis, preeks Vidzemes zemnieku attīstības tik svarīgais likuma akts.

1804. gadā ZEMNIEKU LIKUMI sadalās 4 galvenās daļās. Pirmā daļā eet runa par zemnieku personīgo stāvokli, otrā - par viņu īpašumu teesībām, trešā - par viņu došanām jeb vispārīgieem peenākumeem, ceturtdā - par zemnieku teesām.

PIRMĀ DAĻĀ sadalās divi apakšnodalās. Pirmā apakšnodalā teek runats par arajeem, otrā - par muižas laudīm, par viņu personīgo stāvokli un personīgām teesībām.

Kas atteecas uz ARAJĒ PERSONĪGO STĀVOKLI, tad kaut arī viņi nevērejā pee patīksanas atstāt savu dzīves veetu, tā tad bij saistīti pee zemes, taču arī muižu īpašneeku varā par viņu personību bij eeroberota, un proti, tādā zinā, ka bez paša zemnieka peekrišanas viņus nevērejā vairs šķirt no zemes, pārdot, eekllat, vaj citādi kā atsevinat, izņemot tikai tos gadījumus, kādi tika paredzēti arī jau 1803. gadā landtagā peenemtā lēmumā, kad zemnieki tika pārzelti uz tā paša muižas īpašneeka kādu citu muižu, kas atrodas tānī pašā valodas eecirknī. Tādejādi zemnieki tika atstāti it kā t. s. globāli *adskripti* stāvoklī. Šajā pašā daļā teek noteikts, ka dzimtskungs nevar kāvet jeb celt eerunas, ja zemnieki grib dotees laulībā. Līdz šim tādā laulībā došanās bij atkarīgā no dzimtskunga peekrišanas, kure daudzos gadījumos savu varu arī izleetojā un savu peekrišanu

leedza. - Tālak ir noteikums, ka dzimtskungs nevar likt araju pee citeem darbeem, tādeem, kas nestāv ar lauksaimniecību sakarā, bez viņa peekrišanās nevar pārverst par muižas cilveku.

Kas atteegas uz otras kategorijas, t. e. MUIŽAS LAUŽU PERSONIĢO STĀVOKLI tad starp viņeem likums izskir divi grupās: 1) muižas ļaudis, kas peeder Vidzemes muižu īpašneekem, 2) tādus, kuri peeder muižneeku vaj citas kārtas personām, kuras nav muižu īpašneeki. Pirmās grupas muižas ļaudis vareja tikt atstāti mantogaņas kārtībā pēcnācejeem, pee tam pat sadalot viņus starp mantineekeem, pat tādeem mantineekeem, kureem nebij zemes; tikai tos nedriksteja pārdot - tā tad bij noleegta tirgošanās ar viņeem. Otrās grupas muižas ļaudis vareja tikt veenreiz pārdoti, bet tikai Vidzemes muižu īpašneekem un tādā gadījumā, kad viņi pārgāja vaj nu pirmā muižas laužu kategorijā, vaj arī ja viņeem tika peeskirta zeme tāpat kā arajem *paņējem arajem*.

VISEEM ZEMNEEKEEM TIKA DOTA TEESIBA EE-
GŪT KUSTAMU UN NEKUSTAMU MANTIBU, ar kuru viņeem tika atļauts rikotees pēc patikšanas; viņi vareja to pārdot, eekilat, mainit u. t. t. Kā izņēmums skaitijas t. s. pee mājās peederigais dzelzs inventars, kamēr zemneeks tureja māju, to apsaimneekodams, viņa rīcības brīvībā ar so dzelzs inventāru bijneerobegota, turpretim, ja viņš saimniecību atstāja, tad vareja viņu pārdot vaj citādi izleetot pēc savas patikšanas. - Ļoti svarigs noteikums ir tas, ka zemneekem tika dotas neatņemamas leetogaņas teesibas uz viņu apstrādāšanā esošo zemi. Tā tad zemneekem viņu mājās nevareja vairs patvarīgā kārtā tikt atņemtas. Tikai divos gadījumos zemneeku vareja peespeest atstāt viņa māju. Pirmā gadījumā, ja caur teesās spreedumu tika peerādits, ka viņš nav spējigs saimneekot un caur savu nespējību, nolaidību vaj slinkumu eekļuvis leelos parados, mājās vareja tikt viņam atņemtas, atstājot tās vaj nu veeakam dēlam vaj kādam tuvam radneekam. Otrā gadījumā mājās zemneekam vareja tikt atņemtas, ja muižas īpašneekam zemneekā zeme bij vajadzīga, preeks muižas lauku paplašināšanās; bet tad muižneekam

vērtības, t.i. no veenu arkla mājas peeprāsmo klausu vērtībā nevēreja sneegtees pāri 40 dālderem. Naturalām nodevam vajadzēja sastādīt $\frac{1}{4}$ no zemes vērtības, tā tad 20 dālderu vērtību. Uz ārkārtejo klausu rēķinu, kurās tika vestas sakarā ar plāvu un dārzu vērtību, palika vēl $\frac{1}{4}$ daļa no visas zemes jeb mājas vērtības.

ZEMNEEKA TEESISKĀIS STĀVOKLIS tikā leclā mērā uzlabots caur to, kā dzimtskungu teesas turešanas teesības tika eerobezotas un preek zemneekem nodibinātas īpašas no viņu pašu kārtas locekļem pastāvomas teesu eestādes. Šādu eestāžu bij 3. Pirmā bij t.s. zemneeku teesā, kurā pastāveja tikai iz 3 zemneeku kārtas locekļem. Veens novipeem tika eecelts no muizneekā, otrs eevēlets no saimneekem, tresais - no kālpeem. Zemneeku teesas peenākums bij izskirt dažādas strīdus leetas zemneeku starpā. Viņai bij uzlikti arī daži policejiski peenākumi. - Otrā teesas eestāde bij draudzes teesā. Uz iz 3 draudzem vajadzēja tikt nodibinātai veenai draudzes teesai. Tā pastāveja no muizneeku kārtas preekšēdetāja un 3 zemneekum kārtas locekļem. Draudzes teesā bij apēlācijas instance pēc zemneeku teesas. Bez tam viņai bij uzlikts par peenākumu izmeklet zemneeku sūdzības pret muizneekem. - Trešā āugstākā instance bij zemes teesā, kurā arī gēma dalību 2 zemneeku kārtas peesēdetāji.

Muizu īpašneekem tika atstātas tikai t.s. MĀJAS PĀRMĀCĪŠANAS TEESĪBAS. Ari tās tika stipri eerobezotas. Mājas pārmācīšanas teesības muizneekem tika peeskirtas par t.s. muizas laudim unāri darbā atnākuseem klausineekem, bet nekādā gadījumā viņi tās nevēreja izleetot par māju saimneekem. Tee bij brīvi no eem muizneekem peeskirtām teesībām.

Vispārīgi 1804 gada zemneeku likumos galvenā kārtā bij nēmtas vēra māju SAIMNEEKU INTRESES. Vipeem bij peeskirts vairāk teesību samērā ar citām zemneeku skīram. Viņi bij brīvi no savā dzimtskunga mājas pārmācīšanas teesībām, viņi bij atevabināti no karaklausības peenākumeem, un visbeidzot, viņi bij labak no-

drosinatu, salīdzinot ar citām šķiram, mava
saimnieciskā stāvokļa ziņā. Vīņiem bij pe-
šķirtas neatņemamas leetosanas tiesības uz
zemi, viņu peenākumi un klaušas bij regule-
tas.

1804. gada Vidzemes zemnieku likumos
tika nošķaidrotas arī SAIMNIEKU UN PRECETU
KALPU ALGAS ATTEECIBAS. Preceto kalpu algas
noteica revīzijas komisijās, ņemot vērā pe-
katrā muižā pastāvoga's eerāgas, veetejos ap-
stākļus. Bez tam šajos likumos tika peeminēta
t.s. valnieku šķira, t.i. tee zemnieki, ku-
šiem pāšiem nāv zemes, bet kuri nestrāda arī
kā kalpi mājās pe- saimniekiem. Šo valnieku
šķiru 1804. gada zemnieku likumi cenšas iz-
nīcināt kā šķiru, leekot preekā, lai vīņiem
tīktu pešķirti zemes gabali uz parāšiem no-
teikumeem, tā tad nostādot saimnieku šķirā, vaj
āri lai viņi tīktu peedalīti pe- zemniekuma-
jam kā kalpi, ja tas neizdotos, t.i. ja neva-
retu viņus pārverst par saimniekiem vaj pāda-
rit par kalpeem, tad vāretu viņus izlelot mui-
gā kā strādniekus, vaj arī brīvi veenojoties pret
mārenu "abroku" atlaist uz pilsētu darbā. Līdz
tam laikam arī valnieki bij spēšti pildīt mui-
gam par labu zināmas klaušas - katru nedēļu ve-
nu deenu.

1804. gada VIDZEMES ZEMNIEKU LIKUMU NO-
SĪMĀ, pāstāv eeke tam, kā ar viņu spēkā nākšanu
dzimtušana savā vīšasakā veidā bij beigusi Vid-
zeme pāstāvet. Caurmērā ņemot, zemnieku saimnie-
ciskais stāvoklis caur šoom likumeem vīšai daudz
nāv grozījies. Peem. viņu klaušu un nodevu lee-
lums caurmērā ir palicis pās pats senais. Tāpat
āri jau līdz šim pā leelakai daļai māju saimnieki
patureja savas mājas no dzimuma un dzimumu, tā
kā šai ziņā viņu faktiskais stāvoklis caur jau-
neem likumeem tika vīšai maz ko grozīts. Izšķiri-
ba starp eepreekāejo un tāgādejo stāvokli bij tā,
kā līdzšinejo t.s. patriarhālo atteecību veetā
stārp muižniekiem un zemniekiem stājas juridiskās
dabas atteecības. Kaut arī daudzos gadījumos zem-
nieki nevēreja vāirs sagaidāt no muižniekiem pā-
rāsto palīdzību un pabalstu, taču reizē ar to viņi
kluvā drošāki arī no daudzām muižnieku pātva-

ribam. Pirmo reizi latvešu saimneekem garan-
tetas zināmās teesības, si vārda stingrā nozi-
me. Cik gauras, cik neecigas arī viņas bij, ta-
ču šo teesību apsardzībā latvešu zemneeks vā-
reja jau drošaki, ar leelaku palāvību sakt ra-
dzitees nākotne un domāt par cilveeigaku dzi-
vi.

Istenība, kad šee likumi tiku izvesti
dzīve, radās tūlin vajadzība pēc viņu radikālas
pārgrozišanas, pēc jāunu zemneeku likumu izdo-
šanas pavizām uz citeem pamateem, radās vajadzība
pēc t. s. zemneeku brīvlaišanas.

Atteecībā uz 1804. gada likumeem jutās
vīlusees savās cerībās kā zemneeki tā muigneeki.
Zemneeki bij cerejuši, ka viņi tiks atvabināti
pilnīgi no visām klausām un nodevām, mazākais
bij cerejuši, ka šīs klausās un nodevās tiks sa-
mazinātas eevērojāmā kārtā. Bet izrādījās, ka
jāunee likumi pa leelakai daļai tikai apstiprinā-
ja viņu līdzsinejos peenākumus. Klausās un no-
devas pa leelakai daļai ar nedaudz izņēmumeem
bij palikušas tās pašas vēvās. Zemneeki bij gai-
dijuši kaut ko citu.

Muigneeki no savas puses atkal nevēreja
peerast pee stāvokli, kā viņu teesības bij zinā-
mā mērā aprobežotas, vispirms - teesība peepra-
sit pēc patikšanas no zemneekem klausās un no-
devās, kā tas līdz šim bija bijis. Tagad šai zi-
nā viņeem bij liktas robežas. Sevišķi nepatīkamā
viņeem bij tās, ka zemneekem bij tikusās pee-
skirtas neatņemamās leetostas teesības uz viņu
majām. Zemneeku māju laukus viņi vairs nevēreja
peeveenot pee muizu zemes pašī pee savas patik-
šanas.

Muigneeku nemeere peeāuga, kad sāka dar-
botees t. s. revizijas komisijas, kurām bij uz-
dots izvest zemes tāksešanas darbus. Komisijas
pastāveja no preekšēdetāja, kurām bij jāpee-
der pee kreevu tautības, tikai jāprot vācu vā-
loda, no katrā apriņķā bāznīcās virspreekneeka
kā viņa tuvākā padomdeveja un palīga, un 6 muig-
neekukārtās locekļeem. Šīs komisijas ne ik rei-
zes savā darbā nevēroja tikai muigneeku intreses,

bet centās būt bezpartejiskas, tā tad aizstā-
vet arī zemniekus, rūpēties, kur tas bij vā-
jadzīgs, par viņu klaušu un nodevu samazināša-
nu. Ar 1804. gada instrukcijām revīzijas komisi-
jam šai ziņā bij dotas diezgan leelas teesības
un eevērojama rīcības brīvība.

Visvairāk muizneeki bij neapmeerināti ar
plāvu vērtēšanas jautājumu. Reterpils komiteja,
kurai bij ticis uzdots visus jautājumus pārbaudīt
un taisīt galīgus lēmumus, bij pēc muizneeku
domām aprēķinājusi plāvu taksu ļoti zemustā
kā esot bijis jābaidās, vaj tikai varesot ar viņu
atsvērt līdzsajējās ārkārtīgās klaušas. Bet
āri šo taksu Fr. fon Zīversas, kurš kā baznīcas
vīrspreekšneeks darbojās Cēsu apriņķā revīzijas
komisijā, bijstrādājis par augstu, par tādu, kas
nesaskānot ar veetejām taksācijas normām. Tā-
pēc viņš cēla pretšo plāvu taksu protestu, pamato-
joties uz zveedru laiku taksācijas normām. Reter-
pils komisija kurā turpināja pāstāvēt un eeguva
augstākās instances nozīmī preekš visas Vidzemes,
peeveenojās Zīversa domām un plāvu taksāciju pā-
zemināja.

Šis un vēl daudz citi apstākļi pamudināja
Vidzemes muizneecību jau 1805. gada LANDTAGA
SASTĀDĪTĀ 29 PUNKTOS kā papildinājumu pee ee-
preekšējā gada likumeem.

No izteikteem muizneecības preekšlikumeem
visēvarīgākais bij muizneecības lūgums dēļ plā-
vu taksas paaugstināšanas, pezātām lūgums dēļ Vid-
zemes zemneeku teesību kodificēšanas.

Rūpēties par šo punktu apstiprināšanu
uzdeva Fr. fon Zīversam. Rēdejaļis šo uzdevumu gan
uzņēmās, bet vēlāk paskaidroja, ka šajos 1805.
gada landtagā peenemtos papildinājumos pee 1804
gada likumeem esot daži punkti, kurus viņš gan
varot likt preekšā valdībai, bet pats personīgi
pabalstīt un aizstāvēt nevarot. Rēdejadi tad āri
še 29 punkti netika apstiprināti, neskatoties
uz to, kurus Reterpili tika nosūtīta vēl špasa
deputācija ar uzdevumu panākt no valdības šo
punktu apstiprināšanu.

Šai laikā atteecības stārp Fr. fon Zī-
versa un viņa kārtas brāļeem tapa arveenu saakas.

Sevišķi nemeerā ar viņa stingro rīcību revīzijas komisijā bij Cēsu apriņķa muizneecība. Sūdzības par pret Fr. fon Ziversa tika pārrunāta 1806 gada landtagā. Reizē ar šo saji landtagā tika celtas pret Ziversa patvalību un parvarīgo rīcību arī dažas citas sūdzības. Landtags esņēma pret Ziversa loti naidīgu stāvokli unuzņēmās pabalstīt pee augstākām valstā eētādem Cēsu apriņķa muizneecības sūdzību. Valdība tika lūgta atcelt no Cēsu revīzijas komisijas izstrādātās vāku grāmatas, izmeklet šīs komisijas rīcību un Fr. fon Ziversa veētā visā drīzumā eecelt personu, kura baudītu muizneecības uzticību.

Atbildei uz šo sūdzīnu generalgubernators saņēma no keizara rakstu, kurā muizneecības vēlēšanās bij izpildīta tāl zinā, ka Fr. fon Ziverss tika atcelts no baznīcas virspreekneeka amata, tā ka viņam bij mantā eespeja darbotes Cēsu apriņķa revīzijas komisijā. Pee tam viņš tomēr nezaudeja keizara uzticību, kura starp citu parādījās eeks tā, ka keizars caur eeksleetu ministri Kogubeju lika izteit viņam līdzjūtību par no muizneecības puses viņam nodarīto pārestību un sāpīnājumu.

Bet arī paši MUIZNEECIBAI TIKĀ IZTEIKTS STINGRS RĀJEENS par to, ka viņā ar savu eesneegumu esot pārkāpusi kādu keizara pavēli. Leeta tā, ka sakarā ar 1805. gada landtagā 29 punktu eesneegšanu keizars bij izdevis pavēli, ar kuru muizneecībai tika noleegts eesneegt jāb kādus preekglīkumus, kuri vāretu tikt bāskatīti kā 1804. gada likumu pārgrozījumi. Tās tikai izceļot nemeerus un kavejot revīzijas komisijas darbību. Muizneecības eesneegta sūdzība valdībai tika uzskatīta par kaut ko tādu, kas runā pretim šai pavēlei, kas kritize revīzijas komisijas darbību.

Neskatotes uz visu to rājeenu, muizneecības eesneegta SŪDZIBA TOMĒR TIKĀ NODOTA PETERPILS KOMITEJAI. lāi tā to izmekletu. Eeksleetu ministrs Kogubejs pārbaudīja muizneecības sūdzības un vēlēšanās, izmekleja revīzijas komisijas darbību un nāca pee slēdzeenā, ka Vidzemes īpatnejee agrāree apstākli esot vainīgi pee tā, ka revīzijas komisijas dažados apriņķos neesot rīkojušās visas veenadi. Reizē arbtā viņš atzina, ka Cēsu apriņķa revīzijas komisijas darbība esot pilnīgi nevainojama,

esot bijusie pilnigi bezpartejiska, Tomēr Kogubejs atzina, ka labak butu bijis, ja so vairako revizijas komisiju veeta naktu veena eestade, veena komisija. Caur ko butu panakta zinama ricibas veeniba.

Galū galā si leeta nobeidzās ar to, ka keizars izdeva jaunu pavēli, caur kuru tika noteikti pamati, pee kādeem jāpeeturas sastādamos papildinājumos pee 1804. gada zemneeku likumeem. Tā tad tomēr tika atzīts, ka pee šiem likumeem izdarāmi papildinājumi.

1809. gada SAKUMA TIKĀ APSTIPRINĀTI UN PUBLICĒTI ŠĒĒ PAPILDINĀJUMI PEE 1804. GADA LIKUMMEEM, sastāvotā no 61 punkta. Muizneeku galvenā vēlēšanās - lai tiktū pāaugstināta plavu taksācija - nebūj tikusi eevērotā. Bet bij tūcis eevērots muizneeku unari eeksleetu ministrā Kogubeja preekliks, lai pastāvotū vairaku revizijas komisijas veeta tiktū nodibināta veena t.s. zemes mērosānās revizijas komisija.

Kas atteedās uz pāseem 1809. gada papildinājumeem, tad no viņeem vissvarīgākie ir tee, kas atteedās uz kalpu un valineeku stāvokļa nokārtosānu. 1804. gada likumos bij eevērotās galvenā kārtā tikai zemneeku - māju saimneeku intreses. Kalpeem un valineekeem bij peegreezta visai maza vēriba. 1809. gada papildinājumi turpretim centās so veenpusību novērst.

Kalpu algas tika nokārtotas visos sīkumos. Tā peem, precets kalpe dabuja no saimneeka $4 \frac{1}{2}$ pūrveetas arānās zemes, $\frac{1}{2}$ pūrveetas liduma zemes, $4 \frac{1}{2}$ pūrveetas plavu, zemes gabalu preekš saknu dārza un vajadzigo gānību preekš lopeem. Šādu algu kalpe dabuja, ja viņš gāja pee saimneeka ar savu zirgu. Ja viņš gāja arveimneeka zirgu, tad par atlīdzību dodamās zemes platība tika pamazināta. - Neprecets kalpe bez dzīvokļa un uzturu saņēma vēl: reiz pa 4 gadeem kazoku, reiz pa 2 gadeem vadmalas kamzoli, svārkus un bikses, katru gadu 3 kreklus, 3 pāri ādas pastalu, 3 pāri vilnas zeku un $\frac{1}{2}$ pūrveetas zemes. - Apmēram tāda pati bij kalpoju alga, tikai viņam veena daļa algas tika izmaksāta naudā.

Daudzo revizijas komisiju veeta pēc 1809. gada papildinājumeem vajadzēja stātees veenai vispārīgai t.s. ZEMES MĒROSĀNĀS REVIZIJAS KOMISIJĀJ, kuras sēdeklis bij Valkā un kura pāstāveja no prezidenta, viceprezidenta un 4 locekļeem. Si komisija

uzsāka savu darbību 15. aprīlī 1809 gadā un pēc iepriekšēja aprēķina cēraja nobeigt visuszemes vērtēšanas un taksešanas un vaku grāmatu sastādīšanas darbus jau 1815. gadā. Bet komisijas darbība izrādījās ļoti plaša, pie kam savienota ar dažādām formalitātem. Turpretim komisijas tehnisko darbinieku, sevišķi mērnieku skaits bij tik neliels, ka komisijai vairākkārt nācās atlikt savu darbu izbeigšanas termiņu. Pati komisijas darbība zemes vērtēšanas ziņā bij sekoša.

No katra muižnieka pieprasīja, lai viņš pieturoties pie senākās kārtības, vaku grāmatam un zitiem dokumentiem izdodot savas muižas zemnieku zemes vērtību, dalderos, tāpat arī no zemniekiem sāpējamās nodevas un klaūšas. Pēc tam komisija apjautājās pie katras muižas zemnieku priekšstāvjiem, vaj izdotās ziņas pareizas, vaj viņas saskan ar dotām nodevām un klaūšām. Ja tās saskaņoja, tad jaunā mērošana un taksācija netika izdarīta, ja turpretim atšķīrās, tad vajadzēja tik izdarītai zemes mērošanai un taksešanai. Papriekšu izmērija tikai vienu daļu zemnieku zemes itkā paraugam un izdarīja vērtēšanu. Ja zemnieki bij ar šo parauga mērošanu un viņas rezultātiem mierā, tad no viņiem talsīja slēdzienu par visas zemnieku zemes vērtību. Bet ja zemnieki nebij apmierināti ar šis parauga vērtēšanas iznākumiem, tad visai muižas zemnieku zemei 6 gadu laikā vajadzēja tikt jo sīki izmēritai un novērtētai. Zemes mērišanas rezultāti tika nosūtīti uz Peterpili, kur viņi no Peterpils komisijas tika pārbaudīti, pārrēķināti un pēc tam sūtīti atpakaļ uz Valku, lai, saskaņojusi viņas izdarītās pārgrozījumus un pārlabojumus, komisija izgatavotu no viņiem vairākus norakstus. Šos norakstus sūtīja atpakaļ uz Peterpili, kur tie tika apstiprināti un parakstīti no Peterpils komitejas locekļiem. Tā bij t. s. vaku grāmatu apstiprināšana, kuras tad tika sūtītas atpakaļ mērošanas revīzijas komisijai, kas no viņām pagatavoja 4 norakstus : vienu priekš muižas īpašnieka, otru priekš draudzes tiesas, trešo priekš bruņniecības arhīva un ceturto priekš zemnieku sabiedrības. Bez tam vēl priekš katra saimnieka tika pagatavoti no vaku grāmatam attiecīgi noraksti, kuri tad viņiem tika izniegti.

Lai izvairītos no pastāvīgas papīru sūtīšanas no Valkas uz Peterpili un atpakaļ, 1813. gadā

tika nodabinata Rigā īpaša Peterpilskomitejasno-
daļa, kura zem ģenerālgubernatora virsuzraudzības
izdarīja zemes mērošanas revīzijas komisijā dar-
ba rezultātu pārbaudīšanu. Tikai pašu vaka grāmatu
apstiprināšana notika vēl Peterpilī.

Tādā veidā tika izdarīta visas Vidzemes zemnie-
ku zemes mērošana, vērtēšana un t.s. vaka grāmatu
sastādīšana.

Bet par šo laiku apstākli zemē mainījās un ar-
vienu vairak nobrieda vajadzība pēc jauniem zem-
nieku likumiem, dibinātiem uz pavisam citādiem
principiēliem pamatiem. Ar pastāvošiem likumiem
nebij apmierināti ne zemnieki, ne muižnieki. Ar lai-
ku nemiers pieauga abās pusēs. Zemnieki nebij ap-
mierināti ar to, ka caur jauniem likumiem faktiski
wiss bij tieis atstāts pa vecam. Radikalākās pār-
maiņas zemnieku tiesiskā stāvoklī aptvēra tikai
nēlielu daļu no zemniekiem, kamēr wiss zemnieku
lielais vairums palika stāvoklī, par kuru kāds igau-
ņu zemnieks izteicies: tas pats vecais zirgs, ti-
kai ar jauniem segliem, jeb latviski - tie paši
vēži, tikai citā kulitē. Zemnieku nemieru pavairo-
ja tas apstāklis, ka daudzi no viņiem franču kara
laikā, bij kādus gadus uzturējušies dažādās Wakar-
Eiropas zemēs. Mājā pārnākuši viņi stāstīja par
turienes zemnieku dzīvi, par viņu krietnām mājām
un ciemiem, par viņu tīribu, par to, ka turienes
zemniekiem nav jāpilda nekādas klaugas un node-
vas kungiem par labu u. t. t. To visu dzirdot, zem-
niekiem viņu stāvoklis izlikās vēl nožēlojamaks
un bēdīgaks. It īpaši neapmierināta vareja būt
viena zemnieku daļa, proti - kalpi, kuru stāvoklis
caur 1804. g. likumaem un 1809. gada papildināju-
miem nebij nemazākā mērā nodrošināti pret saim-
nieku - darba deveja patvarībām un pārestībām.
Pēc likumu noteikumiem zemnieku tiesām vajadzēja
rūpeties par to, lai zemnieku mājas būtu pietie-
koši apgādātas ar vajadzīgo darba spēku. Caur to
ari nekrietnie saimnieki bij nodrošināti ar dar-
ba spēku. Šo apstākli viņi arvien izlietoja, kad
nevareja dabūt kalpus sliktas apiešanās un nepie-
tiekošās atalgošanas dēļ.

Vēl vairak nemierā ar 1804. gada likumiem un
1809. gada papildinājumiem bij muižnieki. Arvien
vairak viņi sāka šajust, cik nepatīkama un nelab-
velīga priekš viņiem caur likumiem izdarītā ri-
cības brīvības ierobežošana par zemnieku zemi un
viņu darba spēku. Šo muižnieku nemieru pavairoja

Ķel tā laika zemes grūtais saimnieciskais stāvoklis, kurš pa daļai izskaidrojams ar dažiem ārkārtīgiem apstākļiem.

Tā 1806.gadā Vidzemes iedzīvotājiem tika pavēlēts uzturēt zemes aizsardzības nolūkā miliciju, apgādājot to ar vajadzīgo uzturu. Ta nākošais 1807.gads bij nerazīgs, un šai nerazīgai sekoja bēdas. Tam visam nāca klātt.s. kontinentālā bloka-
de, kad padarīja par neiespējamu labības izvešanu. Tapēc labības cenas kritās, kas padarīja lauksaimnieku stāvokli ļoti grūtu. Visbeidzot nāca kara gadi, kuri no zemes prasīja ļoti daudz upuru.

Sekas no šiem nelabvēlīgiem apstākļiem bij tās, ka tā muižnieki, kā zemnieki iekrita lielos parādos, jo ienēmumi vairs nesedza izdevumus.

Lai izkļūtu no grūta saimnieciskā stāvokļa, daudzi muižnieki sāka rūpēties par lauksaimniecības pacelšanu un uzlabošanu, ievēdot jaunas lauksaimniecības metodes. Te nu izrādījās, ka jaunie zemnieku likumi ar savu sīko reglamentāciju darīja lauksaimniecības uzlabošanu gandrīz par neiespējamu, jo jaunās lauksaimniecības metodes un jaunā saimnieciskā iekārta prasīja pēc lielakas saimnieciskas rīcības brīvības, un tā caur likumiem bij ierobežota.

Šādos apstākļos viegli saprotams, ka Vidzemes muižniecības aprindās arvien lielāku piekrišanu sāka iegūt t.s. ekonomiskā liberalisma idejas. Ekonomiskais liberalismis pilnīgi noliedz valsts jeb valdības iejaukšanos saimnieciskā dzīvē, piem.nokārtojot dažādu saimniecisko grupu savstarpējās attiecības. Šīm attiecībām, pēc ekonomiskā liberalisma uzskatiem, jātop nokārkārtotām uz brīva līguma pamata, uz brīvas vienošanās pamata. Ta kāds muižnieks šajā laikā, aizstāvēdams brīva līguma un brīvas konkurences labvēlīgo iespaidu arī uz muižnieku un zemnieku savstarpējām attiecībām, tikai atkārtoja tos uzskatus, kādi atrodami pie Adama Smita un citiem šī virsiena piekritējiem: "Sabiedriskā iekārtā, kura mums izliekas maksīga un sarežģīta, viss notiek pēc mūžīgiem likumiem, kuri ir tik pat vienkārši un pavēloši, kā smaguma likums. Viņiem pretojoties izceļas nesaskāpas untraucejumi, bet padodoties - skaistākā harmo-

nija. Tāds likums priekš katras nodarbošanās ir brīvā konkurence. Viņu traucēt tapēc, ka dažiem viņa nepatīkama, ir tikpat nederīgi, ka nomākt saules starus, ja daži no viņiem dabu saules dūrienus."

Tādā kārtā šis rakstnieks atrod, ka tāpat kā dabā pastāv daži negrosami likumi, tā arī saimnieciskā un sabiedriskā dzīvē ir tāmi negrosami likumi, kā ir ļoti nedabīgi, ja šos likumus dabā mēģina traucēt, tāpat ir nederīgi un nedabīgi, ja mēģina viņus ierobežot vaj viņiem pretoties sabiedriskā dzīvē. Turpretim, ja šie likumi darbojas brīvi, tad, tāpat kā dabā, izceļas harmonija. Tadēļ arī sabiedriskā dzīvē un saimnieciskā iekārtā visam jāļauj norisināties brīvi.

1804.gada zemnieku likumi bij dibināti uz pavisam citādiem pamatiem, proti uz tiem uzskatiem, ka valstij jāuzņemas saimnieciskā un tiesiskā ziņā vājāko ledzīvotāju grupu aizsardzība, tā tad atrada par iespējamu iejaukties saimnieciskā dzīvē, aizstāvot vājāko grupu intereses.

Brīvā līguma princips prasīja jaunus agraros likumus, jeb, vismaz, lai pastāvošos agraros likumos un iekārtā tiktū izdarītas radikālas pārgrozības, pie tam tādā garā, ka muižniekiem lai tiktū atstāta pilnīga rīcības brīvība par zemi, bet zemniekiem par viņu darba spēku, - ar citiem vārdiem, lai zemniekiem tiktū piešķirta personīgā brīvība un lai pēc tam noteikumi par zemes lietošanu, tāpat arī klausu un nodevu augstums tiktū izstrādāti starp muižniekiem un zemniekiem uz brīvas vienošanās pamata, bez jebkādas valsts un valdības iejaukšanās.

Zemnieku personīgas brīvlaišanas jautajums jau pirms tam šad un tad bij tīcis iekustināts, bet atraidīts no muižniekiem, kuri to atrada par nepieņemamu, jo baidījās, lai zeme nepaliktu bez ledzīvotājiem un apstrādes. Tas bij viens no galveniem argumentiem, kādu uzstādīja pret zemnieku brīvlaišanu, ka zemnieki, ieguvuši brīvību, atstāšot grūto zemkopības darbu un meklēšot pēc vieglākas nodarbošanās. Šis muižnieku bāzas tomēr tika izklīdinātas caur novērojumiem citās zemēs, kur zemnieki ap šo laiku ieguva brīvību - Prusijā 1807.gadā, Varšavas hercogistē arī tajā pašā 1807.gadā. IZRĀDĪJĀS,

ka bāzas par to, ka zemnieki atstājot zemi un nodarbošanos ar lauksaimniecību, bij pilnīgi nepamatotas.

Visus apstākļus vērā ņemot, izrādījās, ka apstākļi bij labvēlīgi priekš tā, lai arī Vidzemē tiktu atņemti 1804. gada zemnieku likumi un izdoti jauni, izstrādāti uz pilnīgi preteju principu pamatiem, kuri paredzētā zemnieku personīgu brīvībai.

Ierēsinājums jaunai agraro reformu kustībai tika dots no Igaunijas. Arī Igaunijā 19. gada sīmtena sākumā tika sperti soļi zemnieku stāvokļa izlabošanas ziņā. Ar jau 1802. gadā apstiprinātiem regulatīviem un likumu grāmatām bij mēģināts mīkstināt Igaunijas zemnieku dzimtbūšanu, starp citu mēģinot normēt viņu klaugas un nodevas. Tomēr šie Igaunijas zemnieku likumi nesniedza viņiem tik daudz, cik vajadzēja. Pēc šiem likumiem zemniekus Igaunijā vēl vareja pārdot bez zemes. Viņu pienākumi, klaugas un nodevas bij noteikti bez sīkākās zemes takšanas. Kad 1805. g. Igaunijā izcēlās zemnieku nemiss, valdība tos veda sakārā ar Igaunijas nepilnīgiem zemnieku likumiem un uzstājās, lai šie likumi tiktu pārļautoti un papildināti, tuvinot tos 1804. gada Višsesmes zemnieku likumiem. Bet Igaunijas muižniecība no šī soļa baidījās, ka viņi redzēja, ka Vidzemes muižu īpašnieku rīcības brīvība par zemi ir stipri ierobežota, sevišķi klaugu un nodevu normēšanas ziņā. Bez tam viņiem nepatika tas, ka zemes takšana prasīja no muižniekiem lielus izdevumus.

Šādos apstākļos Igaunijas muižniecības vidū izcēlās doma, likt agrarai reformai par pamatu brīva līguma principu, reizē ar to atsvābinot zemniekus no viņu līdzsīnejā saistītā stāvokļa, piešķirot viņiem personīgu brīvību.

Vispirms informējās par to, ka uz šādiem pamatiem izstrādātus likumus uzņemtu ķeizars. Ierādījās, ka ķeizars izturas labvēlīgi pret šādu projektu. Tapēc 1811. gadā Igaunijā tika sasaukta ārkārtejs landtags, kurā bruņniecības galva Otto Stakelbergs nāca ar attiecīgu priekšlikumu, motive- dams to ar brīvā līguma labvēlīgo iespaidu uz zemes saimniecisko dzīvi. No landtaga izstrādātā agraro reformu projekta pamatprincipi tika no ķeizara apstiprināti 31. martā 1811. gadā. Likuma sīkakai izstrādešanai tika iecelta īpaša komisija.

Franču karš pārtrauca uzdažiem gadiem šīs komisijas darbību. Tikai 1814.gadā komisija to atkal atjaunoja, un jau nākošā gadā likumprojekts par zemnieku brīvlaišanu bij izstrādāts. Kad bij iegūta arī landtaga piekrišana šim projektam, viņš tika stādīts priekša ķeizaram, kurš to apstiprināja 23.martā 1816.gadā.

Nākošā gadā tika apstiprināti arī Kurzemes zemnieku brīvlaišanas likumi. Kurzemē hercogu laikā muižnieki politiskā ziņā bij ieguvuši lielu varu. Viegli saprotams, ka šādos apstākļos zemnieku tiesiskais stāvoklis bij noslīdejis uz pēdejās pakāpes. Zemnieks ar visu savu mantību skaitījās par dzimtkunga īpašumu, kurš to vareja pirkst, pārdot, iekļīlat u.t.t. Tiesība uz zemes turešanu Kurzemes zemniekam nebij nekāda. Klausu un nodevu augstums atkarājās no muižas īpašnieka ikgribas.

Bij te tomēr daži apstākļi, kas bij labvēlīgi priekš zemniekiem un pateizoties kuriem Kurzemes zemnieku stāvoklis 18.gadu simteņa beigās bij daudz maz ciešams, varbūt pat labāks nekā Vidzemes zemnieku toreizejais stāvoklis. Lieta tā, ka Kurzeme pēdejos gadu simteņos bij tikusi vairāk saudzēta no kara briesmām nekā Vidzeme. Sakarā ar šo, ņemot pie tam vērā Kurzemes lielāko auglību, tur bij nodibinājusēs zināma saimnieciska labklājība. Starp dzimtkungu un zemniekiem pastāveja patriarchālas attiecības. Dzimtkungs ar zemniekiem apgājās daudzmas saudzīgāki nekā Vidzemē, neapkrāva tos ar pārliecīgiem pienākumiem un vajadzības gadījumos palīdzēja viņiem saimnieciskā ziņā. Stāvoklis mainījās tikai 19.gadu simteņa sākumā un pa daļai 18.simteņa beidzamos gados, kad arī Kurzemes muižniecība, padodamās vispārīgai laikmeta kapitalistiskai dzīvei, sāka censties pēc muižu ienākumu pavairošanas. Sakrā ar to pieauga viņu prasības no zemniekiem.

Tāpat kā Vidzemē, tā arī Kurzemē zemnieku stāvokli padarīja grūtāku vēl daži citi nelabvēlīgi apstākļi. Starp citu arī Kurzemē 1806.g. tika uzlikts par pienākumu uzturēt zemes miliciju un robežu aizsardzību. Arī te 1807.gads bij nerāzīgs, kam sekoja bēdas. Arī uz Kurzemes saimniecisko stāvokli lielu iespaidu atstāja kontinentalā blokāde un drīz pēc tam sekojošie

kara gadi.

Visi šie apstākļi, kopā ņemot padarīja arī Kurzemes zemnieku stāvokli sliktāku nekā tas bij 18.gadu simtapa beidzamos gadu desmitos. Pēc tam, kad Vidzemē bij tikuši izdoti zemnieku likumi un Igaunijā ierogināts zemnieku brīvības jautājums, Aleksandrs I. vēlejšs, lai arī Kurzemē tiktu sperti kādi soļi zemnieku stāvokļa uzlabošanas ziņā. Viņš pavēleja toreisejam Baltijas guberņu generalgubernatoram Pauluči (1804.) rīkoties, lai tiktu iecelta komisija no Kurzemes muižniecības vidus, kura lai divu, vēlākais triju mēnešu laikā izstrādātu noteikumus par zemnieku stāvokļa pacelšanu, galvenā kārtā par klausu un nodevu regulēšanu.

Šī komisija, nobeigusi savus darbus, nāca pie slēdziena, ka zemnieku stāvoklis Kurzemē vispāri esot uzskatāms par apmierinošu. Tomēr, izpildot ķeizara vēlēšanos, viņa izstrādāja dažus priekšlikumus zemnieku stāvokļa uzlabošanai. Pēc komisijas domām, zemniekiem vēl bij jāpalielināts saistītāms pie zemes, jo viņi vēl neesot brīvībai sagatavoti. Nevarot vēl viņiem piešķirt arī mantošanas tiesības uz viņu apstrādājamiem zemes gabaliem un mājām, jo šāda mantošanas tiesību piešķiršana ierobežojot dzimtkunga īpašuma tiesības uz visu zemi. Zemnieka pienākumiem pret muižniekiem vajagot tikt noteiktiem galvenā kārtā caur brīvu vienošanos, bet lai muižnieki ļaunprātīgi neizlietotu savas tiesības, esot noteicams klausu maksimālais augstums, priekš tiem gadījumiem, kad šāda vienošanās nebūtu panākama. Šo klausu un nodevu maksimālā augstuma noteikšanu un aprēķināšanu pēc komisijas domām, būtu iespējams izdarīt arī bez zemes sīkakas mērošanas un taksešanas, noteicot to no muižnieku un zemnieku priekšstāvjiem pastāvošas komisijas.

Komisijas izstrādātais likumprojekts tika iesniegts valdībai. Ķeizars, kaut arī vispāri bij apmierināts ar projektu, cēla pret viņu vienu ierunu, proti, ka pēc viņa domām zemnieku klausu un nodevu regulēšana bez zemes mērošanas un taksešanas nebūtu iespējama. Tapēc viņš caur generalgubernatoru Pauluči liek priekšā

Kurzemes landtagam izvēlēties vienu no diviem priekšlikumiem - vaj nu ņemt par pamatu komisijas izstrādāto un papildināmo projektu, tādā virzienā ka viņš to liek priekšā, vaj arī ņemt par pamatu izstrādājamajiem likumiem Igaunijas zemnieku likumus, kuri tikko bij no ķeizara apstiprināti (1816.gadā).

Kurzemes muižniecībai izvēli atvieglināja tas apstākļi, ka acimredzot, ķeizars labvēlīgi skatījās uz Igaunijas zemnieku likumiem. Tādā kārtā vēlēšanās izdarīt ķeizaram pa prātam un galvenā kārtā tas, ka arī viņu starpā bij ieguvušas piekrišana brīvas konkurences idejas, turpretim atbaidoši likās Vidzemes zemnieku likumi, kuri ierobežoja muižnieku rīcības brīvību un kuru izvešana dzīvī bij savienota ar dārgo, daudzmaksājamo zemes mērošanu un taksešanu, pamudināja Kurzemes landtagu 1817.gada aprīlī ar lielu balsu vairākumu, 236 balsim pret 9, izšķirās par labu Igaunijas zemnieku likumiem.

Ipaša komisija no 5 locekļiem izstrādāja attiecīgu likumprojektu, kurš tika stādīts priekšā landtagam tā paša gada jūlija mēnesī. Pēc pieņemšanas landtagā likumprojekts tika iesniegts ķeizaram, kurš to apstiprināja 25. augustā 1817.gadā. Gadu vēlāk, 30.augustā 1818.gadā notika Kurzemes zemnieku brīvlaišanas likuma svinīga publicēšana Jelgavā paša ķeizara klātbūtnē.

Beidzot arī Vidzeme sekoja Igaunijas un Kurzemes paraugam. Še zemnieku brīvlaišanas jautājumu iniciators bij aprinķa deputāts Reinholds Sansons fon Himmelstierna. 1.juniņā 1818.gadā viņš iesniedza landratu koleģijai priekšlikumu, izlūgties no generalgubernatora atļauju apspriest landtagā jautājumu par zemnieku atsvabināšanu, jo no ķeizara bij noliegts to iekustināt un nākt ar priekšlikumiem, kas varetu sīmeties uz 1804.gada zemnieku likumu pārgrosīšanu. Gadījumā, ja šī atļauja tiktu dota, lai landtagā tiktu ņemts apspriešanā priekšlikums, pēc kura lai Vidzemes muižniecība, paturot neaprobežotas ipašuma tiesības uz zemi, izsludinātu zemniekus

par personīgi brīviem, pie kam viņu personīgā brīvība lai stātos spēkā tiklīdz mērošanas un revīzijas komisijas būšot nobeigušas savu darbību un būšot pagatavotas priekš visām muižām vaku grāmatas.

Japiezinē, ka ap šo pašu laiku zemnieku brīvlaišanas jautājumu iekustināja, pieņemot arī attiecīgus lēmumus, Sāmsalas muižniecība, bez tam nolēma atsvabināt savu muižu zemniekus arī Pernavas, Rīgas un Terbatas pilsētas.

Samsona fon Himmelstjerna iesniegtais priekšlikums, kā tādos gadījumos bij parasts, tikka vispirms nodots muižniecības konventa apspriešanai. Landtags tika atklāts 18. jūnijā 1818. gadā. Jau nākošā dienā, 19. jūnijā, tika nolasīts generalgubernatora Pauluči raksts, kurā vairs lika landtagas priekšā sekot Igaunijas un Kurzemes muižniecības paraugam, atsvabinot zemniekus. Par apspriešanas pamatu generalgubernators lika priekšā uzskatīt Igaunijas un Kurzemes likumos izvestos principus, piešķirot zemniekiem personīgu brīvību, turpretim muižniekiem atstājot neaprobezotas īpašuma tiesības uz zemi, pie kam attiecībām starp muižniekiem un zemniekiem būtu jāatp regulētām uz brīva līguma pamata.

Pēc šī generalgubernatora raksta atkrita ta Samsona fon Himmelstjerna priekšlikuma daļa, kas attiecas uz atļaujas izlūgšanu no valdības brīvlaišanas jautājuma apspriešanai, jo ar to no pašas valdības puses tika iesniegts attiecīgs priekšlikums. Palika tikai ta daļa no priekšlikuma, kura lika priekšā zemnieku atsvabinašana. Samsona -- Pauluči priekšlikums tika nodots no landtaga locekļu vidus izvēlētai komisijai, lai ta viņu vispirms apsprieštu un tad naktu ar saviem atzinumiem landtagam priekšā. Šajā aprīnķu deputātu sapulcē priekšlikums sastapa diezgan lielu opozīciju un tiko netika izgāsts cauri. Izrādījās, ka ó no viņas locekļiem ir pret zemnieku atsvabinašanu un tikai pārejie ó ir par to. Tikai ta pēc, ka landmaršals pievienojās tiem, kas piekrita zemnieku brīvlaišanai, jautājums tika

uzskatīts par izšķirtu pozitīvā kārtā.

Landtaga plenarā sēdē pret priekšlikumu gē-
višķi stingri uzstājās Augusta fon Siverss,
kurš aistāveja domas, ka neesot vajadzīgs iz-
darīt pārgrozības agrarā iekārtā, kura esot iz-
rādījuses par apmierinošu. Viņš domāja, ka ne-
esot vajadzīgs 1804.gada zemnieku likumus apmai-
nit pret Igaunijas un Kurzemes zemnieku liku-
miem, kuriem vēl esot jāattaisno uz viņiem liktās
cerības. Pēc Augusta fon Siversa runas likās, ka
stāvoklis ir diezgan šaubīgs un nesin vaj izdo-
sies Samsona fon Himmelstjerna - Pauluči priekš-
likumu izvest vauri. Tapēc šai lietā iejaucās
personīgi pats generalgubernators Pauluči. Viņš
ieradās landtagā un uzstādīja tam alternatīvu -
vaj lūgt ķeizaru dēļ Igaunijas zemnieku likumu
ieviešanas, vaj preteajā gadījumā viņš jutīgoties
spiests atstāt savu vietu. Šī pēdējā varbūtība,
ka Pauluči atstātu savu vietu, tomēr likās Vid-
zemes muizniecībai nepieņemama, jo Pauluči bij
viņai ļoti labvēlīgs valdības varas priekšstā-
vis. Tapēc, kad vajadzēja nakt balsošānai, land-
tags atsacījās likt priekšlikumu par zemnieku
brīvlaišanu uz balsošānu. Sakarā ar to landtaga
valdīja neskaidriba, vaj uzskatīt Samsona Himm-
elstjerna priekšlikumu par pieņemamu vaj ne. Ti-
kai pamasām jautājums noskaidrojās un tika pie-
ņemts, kā līdzšinajās agrarās iekārtas noteikumi
tiks pārstrādāti, liekot viņiem par pamatu zemnie-
ku personīgu brīvību.

Reizē ar to generalgubernatāram tika iesnieg-
tas 6 vēlēšanās no muiznieku puses, kuru izpil-
dīšanu viņi izlūdzas no ķeizara. Starp citu muiz-
niecība islūdās neaprobezotas īpašumu tiesī-
bas uz zemi un reizē ar to arī brīvas līgšanas
tiesības. Tālāk viņa islūdās, lai Peterpils ko-
mīteja un tāpat viņas Rīgas nodaļa tiktu atcel-
tas, bet t.s. merošanas revīzijas komisija tomēr
turpinātu savu darbību un lai muizniekiem nebū-
tu vairs jāatbild par zemnieku publiskām nodevām.

13.julijā 1818.gadā ķeizars apstiprināja ko-
misiju, kurai bij uzdots izstrādāt attiecīgu li-
kumprojektu Vidzemes agrarās iekārtas grozīšanai.
Komisija uzsāka savu darbību 1.oktobrī. Vēl ta

paša gada 6.decembrī viņa bij savu uzdevumu paveikusi - izstrādājusi likumprojektu par Vidzemes turpmako agraro iekārto.

Par šīs komisijas galveno darbinieku uzskatams Reinholds Samsons fon Himmelstjerna, kurš ar savām praktiskām zināšanām, sevišķi juridiskām, bij komisijai daudz piepalīdzīgs pie likuma formulēšanas. Kā par 1804.gada zemnieku likumu autoru uzskatams Fridrihs fon Ziverss, tāpat 1819.gada zemnieku likumu autoru uzskatams Reinholds Samsons fon Himmelstjerna. Pēc tam, kad likumprojekts bij izstrādāts, 3.decembrī 1818.gadā sapulcejās ārkārtīgais landtags, kurš galvenos vilcienos bez kādām sevišķi ievērojamām pārmaiņām pieņēma komisijas izstrādāto projektu. 24.dezembrī landtags jau vareja tikt atlaists. Pati likumprojekta pasludināšana notika ne bez kavēkļiem, jo Fridrihs fon Ziverss cēla protestu pret dažiem likumprojekta punktiem, galvenā kārtā pret vienu. Tikai pēc šī protesta atspēkošanas likumprojekts 26.martā 1819.gadā tika no keizara apstiprināts, ar ko tad Vidzemē stājās spēkā jaunie zemnieku likumi.

1819.gada zemnieku likumipamatotās uz pilnīgi citādiem principiem, nekā 1804.gada likumi. 1804.gada likumi bij izdoti, vadoties no uzskata, ka valstij ir tiesība un pat pienākums iejaukties sabiedrības saimnieciskā dzīvē regulējot viņas savstarpējās attiecības. Turpretim pēdējos likumos bij izvests tas princips, ka katram cilvēkam jādod tiesības un iespēja neatruocēti dsīties pēc savām personīgām saimnieciskām interesēm un ka visām cilvēku savstarpējām attiecībām jātop regulētām vienīgi uz brīvas vienošanās pamatiem. Šis princips, protams, prasīja, lai Vidzemes zemnieku tiesiskā stāvoklī tiktu izdarītas radikālas pārgrozības, proti, lai viņiem tikru piešķirta personīga brīvība. Ta tad pēc daudziem gadu simteņiem latviešu zemnieks vareja atkal iegūt tiesību brīvi kustēties, izvēlēties pēc patikšanas dzīves vietu un nodarbošanos. Protams, reizē ar personīgās brīvības piešķiršanu, vajadzēja tikt pilnīgi reorganizētai visai līdzsajņejai zemnieku sabiedriskai iekartai, vedot viņu saskaņā ar jauniem

principiem. Tapēc viegli saprotams, ka jau pēc sava apmēra 1819.gada Vidzemes zemnieku likumi ir daudz plašāki, nekā 1804.gada zemnieku likumi. 1804.gada zemnieku likumi pastāv no 143 punktiem, turpretim 1819.gada likumi no 643 punktiem.

Pēc sava satura 1819.gada likumi sadalās 3 daļās. Pirmā daļa satur vispārīgos noteikumus par zemnieku brīvlaicību, par to, kādā kārtā tai jānotiek; otrā daļā ievietoti noteikumi par zemnieku sabiedrisko organizāciju, par viņu turpmāko pašvaldības iekārtu un viņas orgānu darbību; trešā, visplašākā daļā iet runa par zemnieku tēsu darbības kārtību, par zemnieku privatām tiesībām, par policijas noteikumiem un starp citu arī nodokļiem par labu maģazīnām, skolām, nabagu apgādāšanai u.t.t.

Vispārīgo noteikumu pirmā punktā izteikts visu 1819.gada zemnieku likumu smagumu punkts, proti tiek atceltas muižnieku līdzšinejās ar dsimtbūšanas iekārtu savienotās tiesības uz zemniekiem, bet reizē ar to tiek atāstas viņu ncaprobešotas tiesības uz zemi. Tai pašā punktā tiek atcelti visi 1804. un 1809.gada noteikumi, kuri zināmā mērā nodrošināja zemniekiem viņu lietošanas tiesības uz zemi. Parsonigo brīvību zemniekiem ieguva nevis tūlī pēc likumu publicēšanas un arī ne visi uz reizes. Brīvlaicība iesākās 23.aprīlī 1823.gadā, kad puse no saimniekiem ieguva brīvība. Pēc tam gadu vēlāk ieguva brīvību otrā saimnieku puse. Tad beidzot nāca kalpu un muižas ļaušu kārtība. Pirmā puse no viņiem ieguva brīvību 23.aprīlī 1825.gadā, otra puse gadu vēlāk. Tadejādi līdz 23.aprīlim 1826.g. visi zemnieki bij jau atsvabināti.

Tomēr kustesšanās brīvība zemnieki ieguva ne uz reizes pilnā apmērā. Pirmo triju gadu laikā viņiem vēl bij jadzūvo draudzes robežās. Nākošos trijos gados viņi vareja izvēleties dzīves un darba vietu jau t.s. kārtības jeb brugu tiesas iecirknī (Visa Vidzeme bij sadalīta 8 brugu tiesas iecirkņos) tikai pēc tam viņiem bij atvēlēts izvēleties savu dzīves un darba vietu visā Vidzemes gubernā, turpretim cet pāri Vidzemes gubernas robežām viņiem nebija atļauts.

Ja gribeja kaut arī tikai uz laicīgu uzturēties citā guberņā, bij vajadzīga atļauja. Kuras dabūšana bij savienota ar lielām grūtībām un formalitātem. Pastāveja arī vēl citi kustešanās brīvības ierobežojumi. Tā pastāveja pasu noteikumi. Ja pārgāja uz citu draudzi, bij vajadzīga pase jeb atļauja no dzimtkunga jeb muižas policijas. Ja gribeja pārrakstīties no viena pagasta uz otru, tad bij vajadzīga ne tikai atļauja izstāties no līdzšinejā pagasta, kuras izdošana atkarajās no dzimtkunga, bet tāda pat bij vajadzīga arī pie iestāšanās no otra pagasta. Visi šie brīvības ierobežojumi pie ūzņemšanas un izstāšanās no pagasta izskaidrojami ar to, ka visai zemnieku sabiedrībai bij zolidari jāgalvo par kroņa nodokļu nomaksu. Tapēc veco pagastu locekļu atļaušana un jauno ūzņemšana bij atkarīga no tā, vaj viņi ir izpildījuši un ne spējīgi izpildīt savus pienākumus. Caur to pa laļai ir izskaidrojama šī kustešanās brīvības ierobežošana. Otrs izskaidrojums ir tas, ka likumu sastādītāji baidījās, lai zemnieki neatstātu zemkopību, pārejot uz pilsētām vaj meklejot citu vieglāku nodarbošanos lai tādejādi lauki nepalīktu tukši un neapstrādati.

Likumu otrā daļā ir apskatīta zemnieku sabiedriskā iekārta. Starp citu tur iet runa par zemnieku jaunām tiesībām. Par šādām tiesībām tiek uzskatītas tiesības tikt tiesāties no tiesu iestādēm, kuras locekļus zemnieki paši no sava vidus isvēlejuši. Tad- zemniekiem, kā brīvas kārtas locekļiem tiek piešķirtas tiesības slēgt dažādus līgumus - rentes, pirkšanas, pārdošanas u. t. t., tiesības iegūt nekustamu mantu par dzimtīpašumu, izņemot bruņniecības muižas.

Vidzemes guberņā tiek sadalīta pagastos. Šo pagastu teritorijas pēc iespējas sakrīt ar muižu robežām, Tikai mazāku muižu zemniekus vareja apvienot vienā pagastā vaj pievienot kādam lielākam pagastam. Visiem pagasta locekļiem ja arī viņi bij no dažādām šķirām, bij tiesības sanākt uz sapulcēm, bet tikai ar muižas valdes vaj muižas policijas atļauju. Pagasta sapulces vadīja pagasta tiesas priekšēdetais. Šinis sapulcēs tika izdarītas pagasta amatu personu vēlēšanas un tika apspriesti arī citi jautājumi, kas attie-

cās uz visa pagasta dzīvi. Šo pagastu sapulci lēmumi, pirms viņi vareda tikt izvesti dzīve, bij apstiprināmi no muižas valdes. Ja muižas valde nepiekrita pagasta sapulcē pieņemtiem lēmumiem, par jaunu tika sasaukta sapulce, lai skatītu cauri iepriekšējos lēmumus. Ja arī šī sapulce palika pie iepriekšējiem lēmumiem, tad muižas valde vareda viņus galīgi atcelt, pie kam pagasta sapulcei tika atstātas tiesības iesniegt sūdzības par muižnieku rīcību augstākai instancei.

Katra pagasta sabiedrība izvēleja iz sava vidus, pa lielākai daļai no saimnieku šķiras-divus pagasta priekšniekus jeb vecākos, kuriem bij jābūt par pagasta priekšstāvjiem tādos gadījumos, kad visa sapulce nebūtu kopā sanākusi, bij jābūt par pagasta reprezentētajiem. Piem. ja pagasts iesniedza kādu sūdzību vaj arī griesās ar lūgumu pie ģenerālgubernatora, tad viņu reprezentēja pa lielākai daļai no viņa vidus izvēlētie pagasta priekšnieki jeb vecākie. Par sevišu pagasta kopeju uzdevumu tika uzskatīta uzraudzība par t. s. pagasta lādi, tāpat uzraudzība par pagasta magazīnām.

Svarīgāka zemnieku sabiedriskā iestāde bij pagasta tiesa. Vispirms pagasta tiesa bij pirmā tiesas instanceniecīgākās zemnieku prasību lietās. Bez tam pagasta tiesai bij uzlikti arī daži administratīvi, policejiskas dabas pienākumi. Pagasta tiesa pastāveja no 3 locekļiem priekšsēdētāja, kurš bij izvēlēts no saimniekiem, un divi piesēdētājiem, kuri vareda tikt izvēlēti arī no kalpiem vaj citiem zemnieku kārtas locekļiem. Viņus visus, kā priekšsēdētāju, tā piesēdētājus izvēleja pagasta sapulces, pie kam balstiesības pagasta sapulcēs baudīja visi pagasta locekļi, kuri bij sasnieguši 25. dzīvības gadu. Izvēleja 3 kandidātus uz katru amatu, pēc kam muižas īpašnieks no šo kandidātu vidus vienu apstiprināja.

Kā policijas iestāde pagasta tiesa rūpejās par mieru, kārtību un drošību pagastā. Pie viņas sevišķiem uzdevumiem piederēja vispirmā kārtā rūpēties par to, lai pagasta robežās neuzturetos personas, bez pasem vaj kurām nebūtu tiesības tur uzturēties. Pagasta tiesai piederēja uzraudzība par to, lai ceļi atrastos kārtībā, lai tiktu

sperti vajadzīgie soļi ugunsgrēka gadījumos kā arī sērgu gadījumos. Viņa pārvaldīja pagasta kasi jeb lādi un magazīnas, ševāca no pagasta locekļiem kroņa nodokļus, kuru sadalīšana tomēr piederēja pagasta sapulcei. Par policijas noteikumu neievērošanu vaj pārkāpšanu pagasta tiesai bij tiesība sodīt vainīgos augstākais ar 30 kokiem, vaj arestu uz 3 dienām, vaj arī liekot vainīgās pie pagasta darbiem uz 3 dienām. Tādejādi pagasta tiesai bij tiesu, administratīva un policijas iestāžu uzdevumi un tiesības.

Kā tiesu iestāde viņa izmekleja zemnieku savstarpejās sūdzības, mēģinot abas puses samierināt. Ja tas nebija iespējams, tiesa taisīja savu spriedumu. Šis spriedums tomēr bija apstiprināms no dzimtskunga.

Kā pagasta tiesas, tā pagasta pašvaldības iestādes pārzināja un pārraudzīja t. s. muižas policija, dzimtskunga vaj viņa pilnvarnieka personā. Muižas policijas pienākums bija ne tikai pārraudzīt pagastu un viņa pašvaldības organu darbību, bet arī visparīgi rūpēties par to, lai pagastā valdītu miers un kārtība. Kā īpašs muižas policijas pienākums bija izdot pases pagasta locekļiem, kuri uz laiku vaj arī pilnīgi izstājās no pagasta sabiedrības. Muižas policijai tika piešķirtas ļoti plašas aresta, ka arī mājas pārmācīšanas tiesības. Šie mājas pārmācīšanas tiesības attiecās pat uz saimniekiem. 1804. gada zemnieku likumi nedeva muižas administrācijai jeb dzimtskungam tiesības sodīt ar t. s. mājas sodu saimnieku kārtas locekļus, turpretim 1819. gada likumi viņiem šīs tiesības piešķīra. Šīs tiesības pastāvēja no ieslodzīšanas pie maizes un ūdens līdz divi dienas, vaj arī nosodīšanas ar rīkšu sodu līdz 15 sitieniem, piem. šādos gadījumos: ja darbinieki pie muižas darba bij ieradušies piedzērušies vaj arī citādi traucējuši muižas mieru, ja bij bijuši rupji un nepaklausīgi, ja nebija izrādījuši dzimtskungam vajadzīgo cienību u. t. t.

Pagasta tiesas, kā tiesu iestādes, darbību pārzināja draudzes tiesa. Draudzes tiesa pastāvēja no muižnieku kārtas priekšsedetāja un 3 zemnieku kārtas locekļiem. Draudzes tiesa izsprieda lielākas un ievērojamākas zemnieku savstarpejas sūdzības, bez tam arī muižnieku sūdzības pret zemniekiem. Viņa izmekleja kriminalpār-

kāpumus, nododot nozliegušās personas attiecīgām iestādēm.

Draudzes tiesa revideja pagasta lādi un pagasta magasinus u.t.t. Bez tam viņas kompetencē ietilpa arī izmeklet zemnieku sūdzības pret muižniekiem, Tā lietu izmekleja un deva savu atsaukumi, kamēr sūdzības izspriešana tika atstāta aprinķu tiesai.

Aprinķu tiesa pastāveja tikai priekš zemnieku lietām un pastāveja no muižnieku kārtas priekšsēdētāja un 4 locekļiem, no kuriem divi bij muižnieki un divi zemnieki. Aprinķa tiesa bij apelācijas instance zemnieku savstarpējās sūdzībās, kā arī muižnieku sūdzībās pret zemniekiem, un pirmā instance zemnieku sūdzībās pret muižniekiem.

Augstākā revīzijas instance bij t.s. pils tiesa un zemnieku lietu departaments. Šī augstākā revīzijas instance pastāveja no pils tiesas priekšsēdētāja, rezidojošā landrata un pils tiesas locekļiem landrātiem, ta tad vienīgi muižnieku kārtas locekļiem.

Kā redzams, zemniekiem gan bij pišķirtas dažas pašvaldības tiesības, bet visu zemnieku pašvaldības organu darbība norisinājās zem vislielākās dzimtskūņu kontroles un aizbildniecības. No dzimtskūņa piekrišanas atkarajās jaunu pagastu locekļu uzsmešana, pagasta sapulču lēmumu apstiprināšana, faktiskā amatu personu iecelšana, pagasta tiesa spriedumu izpildīšanas apstiprināšana u.t.t.

Tiesā 1819. gada likumu daļā ir apskatīta tuvāk zemnieku tiesas iestāžu darbība, atrodas toreizejo privattiesību sakopojums un arī svarīgāko policijas noteikumu sakopojums, noteikumi par rekrūtu došanu, par labības magasiņām, pagasta lādi, skolām, nabagu uzturešanu, soļiem pret ugunsgrēku, sērgām u.t.t.

No šiem noteikumiem vissvarīgākie un interesantākie ir tie, kuri attiecas uz skolām. Bij paredzēti divi skolu tipi - pagasta skolas un draudzes skolas. Katram pagastam uz ikkatrām 500 vīriešu kārtas locekļiem bij uzturama pagasta skola, apgādājot to ar krietnu skolotāju. Skolotāju iecēla dzimtskūņš saziņā ar draudzes mācītāju. Šai skolā bērniem mācīja lasīšanu, katķismu un dziedāšanu. Katris bērns, sākot no

10.dzīvības gada bij spiests apmeklet skolu, izņemot tos bērnus, kuri slimības vaj citu iemeslu dēļ no tās bij atsvabināti - tā tad bij paredzeta piespiesta skolas apmeklēšana. Jaapmeklēja skolu bij līdz tam laikam, kamēr mācītājs to atrodot par vajadzīgu. Preteajā gadījumā, ja bērni skolu neapmeklēja, viņu vecakiem vaj aizbildņiem jamaksā 5 kap. soda naudas par katru nokavētu dienu. Nabadzīgu vecaku bērniem pārtika skolā jādod pagastam, pie kam bij noteikts, ka katram bērnam jādabu divi māciņas maizes dienā un arī viss cits. Šī parūka jāpiegāda pagasta skolotājam, kas to izdalītu bērniem. Skolas laiks bij paredzēts no Martiņiem līdz 10.martam, kamēr vasaras brīvlaikā no 10.marta līdz Martiņiem mācītājam jāpārbauda bērni lasīšanā, lai viņi to pa šo laiku neatstātu novārtā. Mācības mācībnieki, tie, kas skolu neapmekleja, bij skolotājam jāpārbauda skolas laikā. Tuvākā uzraudzība par skolām un viņu darbību piekrita mācītājam, bet virsuzraudzība dzimtskungan.

Draudzes skolas bij uzturamas katrā draudzē, kur draudzes locekļu skaits sniedzas pie 2.000 dvēselem vīriešu kārtas. Pie tam katrā draudzes skolā bij jābūt mazākais 12 skoleniem, kuri tiktu mācīti uz pagasta sabiedrības rēķina. Šo no pagasta uzturamo skolenu skaits vareja būt arī lielāks. Skoleni, kuri uz pagasta rēķina bij apmeklejuši draudzes skolu, pēc viņas nobeigšanas 6 gadi bij jākalpo sabiedrībai pret zināmu atlīdzību, proti kā skrīveriem, pagasta skolotājiem u.t.t. Draudzes skolā pasniedzamu mācības priekšmeti bij: rakstīšana, rēķināšana, dziedāšana, katķismu izskaidrošana, vispārīgās zināšanas, kādas vajadzīgas mācīcības novērsšanai un aizsardzībai pret dažādām briesmām un sapratīga nodarbošanās ar dažādiem amatiem. Mācības laiks draudzes skolā bij paredzēts tāds pats, kāds bij pagasta skolā - no Martiņiem līdz 10.martam. Sods par nokavētām dienām bij div reis lielāks nekā pagasta skolām. Draudzes skolotāju ievēleja baznīcas konvents, pie kam draudzes skolotāja amats vareja tikt savienots arī ar baznīcas ķestera pienākumu izpildīšanu. Draudzes skolas ūvakai uzraugs bij mācītājs un baznīcas presķēnieks; bez tam draudzes skolu

reviziju un vizitaciju izdarija vietejais ap-
rinku prāvests un baznīcas virzpriekšnieks.
Ši likumos noteiktā iekārta tomēr nav tikusi
pilnīgi dzīvē izvesta.

Tālakais jautājums nu ir - cik lielā mērā
šie 1819.gada Vidzemes zemnieku likumi attais-
noja tās cerības, kas uz viņiem liktas un kādas
bij šo likumu sekas saimnieciskā ziņā? Paši li-
kumu autori un iniciatori sākumā lika uz viņiem
lielas cerības, ticēdami, ka brīvā līguma prin-
cips nodibinās zemē vispārīgu saimniecisku lab-
klājību, ka sevišķi zemnieku stāvoklis caur šī
principa izvešanu dzīvē tiks pacelts. Ar zemnie-
ku atsvabinašanas likumiem bij apmierinats arī
tāds nešaubīgs latviešu draugs, kā Garlībs
Mertels, kurš sajūsmas pilnos vārdos cildināja
brīvlaišanas notikumu, galvenos nopelnos pie-
šķirdams ķeizaram Aleksandram I. Ta savas grā-
matīgas "Brīvie latvieši un Igauni" priekšvār-
dā viņš, starp citu, raksta: "Neaprobežots pa-
valstnieks, vadīts vienīgi no dziļām tiesas
nu taisnības jūtām un īsta zēlīga prāta, ar
tēvišķu roku paceļ divas tautas no zemes, ku-
rā viņas gluži kā ieminuse ilga, ilga senatne;
pamudinājis un izdalījis caur īpašām tiesībām,
viņš pats viņas nostāda brīvi dzimuso tautu
rindā un atver viņām ceļu uz visu, kas tiek
atzīts par visaugstako un visdaiļako."

Bet ne ta apmierināti bij paši zemnieki. Arī
šoreiz, tāpat kā 1804.gadā, viņi jutās savās
cerībās un gaidās vilušies. Šī vilšanās drīz
vieparādījās iekš zemnieku vilņošanās, kas
sīka parādīties vienā otrā Vidzemes apgabalā.
Jau 1819.gada maijā, t.i. vēl pirms jauno liku-
mu publicēšanas, dažās vietās izcēlās zemnieku
nemieri, sakarā ar to, ka zemnieki iedomājās,
it ka viņiem uz priekšu nav vairs jāpilda ne-
kādas klaugas. Dažās muižās nemierus nācās ap-
spiest pat ar kara spēka palīdzību, kā Lielvār-
dē un dažās Igaunu daļās muižās. Citur vietejām
iestādēm tikai ar pūlēm izdevās uzturēt kārti-
bu, piem. Jaun-Piebalgā.

1823.gada 23.aprīlī vajadzēja tikt atsvabi-
nātai pirmai saimnieku pusei. Pēc likuma notei-
kumiem jau us Miķēliem 1802.gadā brīvlaižamiem
saimniekiem bij jāpaziņo par sagaidāmo pārmai-
ņu viņu stāvokli. Pēc tam viņiem līdz Marti-
ņiem bij dzimtskungam jāpaziņo pagasta tiesas
priekšā, vaj viņi vēlas paturēt savas līdzsine-

jās mājas arī uz priekšu pret vaku grāmatās noliktām klaūšām un nođevām.

Pavisam neticamā kārtā ļoti daudzi saimnieki uzteica savas vietas, pie tam tomēr nemaz nedomājot tās atstāt. Lietā ta, ka šai laikā bijušas izplātītas baumas, ka visiem esot jauztecis mājas, jo preteajā gadījumā viņi varot zaudēt brīvību. Šī lieta ļoti uztrauca toreizejo generalgubernatoru Marķizu Pauluči, kurš visā šajā kustībā redzeja tikai ļaunu rīcību no zemnieku puses un tapēc spēra pret visu to ļoti energiskus soļus. Vispirms viņš pavēleja dzimtskungiem un aprinķu tiesnešiem, lai tie zemniekiem paskaidro lietas patieso stāvokli. Bez tam viņš izdeva stingrus rīkojumus, kavisi tie saimnieki, kuri uzteikuši savas vietas, pie kam ir izteikuši nodomu tās neatstāt, bez kavešanās ir izliekami no mājām, nododot viņus kriminaltiesai. Šis brīdinājums tika publicēts 1823. gada sākumā, pie kam visām policijas iestādēm tika uzdots uzmeklet tās personas, kas tādas nepamatotas baumas izplātot.

Nemierus un pārprašanas zemnieku starpā izsauca arī kāds cits apstāklis. Zemnieki brīvlaišanu bij sapratuši ta, ka viņi būs atsvabīnati netikai no visām kungu klaūšām, bet arī no viņu tiesas, t. s. mājas pārmācīšanas tiesībām. Izrādījās, ka pēc jauniem brīvlaišanas likumiem tika atstātas un piešķirtas tiesības vēl plašākos apmeros nekā līdz šim izlietot šīs mājas pārmācīšanas tiesības, pie tam neizslēdzot pat saimniekus no to personu skaita, prācē kurām muižnieks savas tiesības var izlietot. Pie tam šo mājas pārmācīšanas tiesību faktiskā izpildīšana atradās uzraugu - vāgaru rokās, kuri pie tās rīkojās ļoti nesaudzīgi.

Viegli saprotams, ka šādi apstākļi daudzos gadījumos izsauca un modināja pretestību no zemnieku puses. Viņi bij cerējuši uz brīvību, un izrādījās, ka viņu brīvība bij vēl vairāk ierobežota ka senāk. Tāpat stipri vairojās no zemnieku puses sūdzības pret muižniekiem dēļ tiesību pārkāpšanas. Šis daudzas sūdzības vispirms norāda uz to, ka attiecības starp dzimtskungiem un muižniekiem pēc brīvlaišanas ir bijušas ļoti asas.

Sakrā ar to izskaidrojams tas, ka pirmos brīvvalstības gados zemnieki neizrādīja nekādu lielu patiku palikt savās līdzšinejās vietās, bet gan mēģināt pārcelties uz citu vietu jeb pagastu vaj draudzi, cerdami atrast tur labākus dzīves apstākļus. Tagad pie šo labāko dzīves apstākļu meklēšanas, kad zemnieki centās noslēgt ar dzimtskungiem - muižniekiem pēc iespējas izdevīgākus līgumus, izrādījās, cik lielā mērā bij maldīgi šie tie, kas uzskatīja šādu līgumu slēgšanu par brīvu prieku abām pusēm. Kaut arī zemnieki bij brīvi, bij par tādiem tapuši personīgā un privattiesību ziņā, t.i. līgumus varenja slēgt vaj ne, saimnieciskā ziņā viņi tomēr bij atkarīgi no muižniekiem un bij spiesti pieņemt tos noteikumus pie līgumu slēgšanas, kādus muižnieki viņiem lika priekšā.

Zemnieku nemieru pavairoja arī tas, ka pirmie brīvības gadi sakrita ar dažiem apstākļiem, kuriem bij nelabvēlīga iespaids uz zemes vispārīgo saimniecisko stāvokli. Lieta ta, ka šie gadi sakrita ar jo sāpīgo lauksaimniecisko krīzi, kādu pārdzīvoja visas Vakar-Eiropas valstis un tām līdz arī Baltija. Pirmos 19.g. simteņa gadu desmitos sakrā ar Napoleona kariem labības cenas Eiropas tirgos bij sevišķi augstas. Šis apstāklis stipri veicināja labības eksportu no Vidzemes. Bet tad zem augsto labības cenu iespaidā arī pašā Vakar-Eiropā lauksaimnieki sāka paplašināt savus laukus, ievēda pilnīgākas pilnīgākas lauksaimniecības metodes, ta ka pēc dažiem auglīgākiem gadiem labības krājumi Eiropas tirgos pieauga un labības cenas noslīdēja tika zemu, ka labības izvedumi no Vidzemes stipri samazinājās. 1816.gadā caur Rīgu bij tieši eksportēti uz ārzemem 19.000 lastu rudzu un kviešu, 1817.gadā - apmēram 75.000 lastu, 1818.gadā - apmēram 24.000 lastu. Tālak izvedumi arvien kritās; 1819.gadā bij izvests apm.12.000 lastu, 1820.gadā - 10.000 lastu, un nākošā gada desmitā no 1820 līdz 1830.gadam katru gadu apmēram 10 - 11.000 lastu.

Ši labības eksporta samazināšanās, kā arī zem mās labības cenas nostādīja Vidzemes lauksaimniekus grūtā stāvoklī, pie kam it sevišķi cieta zemnieki.

Blakus šim apstāklim vēl nelabvēlīgāku iespai-

du uz latviešu zemnieku stāvokli brīvības pirmos gadu desmitos atstāja vēl kāds cits apstāklis. Tas bij tas, ka Vidzemes un vispāri Baltijas muižniecība sāka pāriet uz pilnīgu, racionālu lauksaimniecības sistēmu. Māz tam Baltijas lauksaimnieki galveno vērību piegrieza labības ražošanai. Labības atlikuma tika vaj nu eksportēts uz āršēm, vaj arī izstrādāts degvīnā, kurš tad tika vaj nu patērēts uz vietas, vaj arī izvests uz Lietuvu un Ieķu-Krieviju.

Bet 19.gada simteņa pirmos gadu desmitos zem Vakar-Eiropas lauksaimniecības rakstnieku mācību iespaids arī te sāka piegriest lielaku vērību lopbarības augu audzināšanai, tādejādi dodot iespēju attīstīties lopkopībai. Sāka audzināt plašākos apmēros kartupeļus, kurus līdz tam audzināja tikai dārzos. It sevišķi sāka audzināt ābolu, kas līdz tam bij tīcis sēts tikai vienā otrā atsevišķā muižā. It sevišķi tas tika audzināts tur, kur muižnieki bij sākuši piegriest lielaku vērību aitkopībai. Reizē ar to tika atstāta līdzšinejā triju lauku sistēma, pārejot uz vairaku lauku sistēmu. Līdzšinejā papuve tika izlietota priekš dažādu lopa barības augu un zāļu audzināšanas. Sakarā ar visu to, arī lopkopība, sevišķi aitkopība, sāka attīstīties.

Pārejot uz daudzlauku sistēmu, drīz vien izrādījās, ka līdzšinejie muižu lauki ir par maziem priekš šādas racionalakas, pilnīgakas lauksaimniecības metodes un ka tapēc viņi ir paplašināmi. Bij jautājums, kā nu viņus paplašināt? Vienīgais līdzeklis bij pievienot muižu laukiem tuvāk stāvošo zemnieku māju zemi.

1804.gada zemnieku likumi šai ziņā muižniekiem lika ceļā diezgan nopietnus kavēklus, bet pēc 1819.gada zemnieku likumu izdošanas, kad muižniekiem tika piešķirtas neaprobežotas īpašumu tiesības par visu zemi, visi kavēkli bij novērsti. Tapēc zemnieku zemes pievienošana muižu laukiem šai laikā ir tikusi izdarīta diezgan plašos apmēros. Ta laikmetā no 1819 - 1846 g. Vidzemē pie muižu laukiem ir tīvis pievienots zemnieku zemes 19.824 dalderu vērtībā, apmērām 900 - 1000 videja lieluma zemnieku māju. Kaut arī šai pašā laikā uz muižas zemes ir tīkušas dibinātas jaunas zemnieku saimniecības 21.635 dalderu vērtībā, taču jāņem vērā tas,

ka veco, sen iestrādāto lauku vietā zemnieki sapēma pa lielakai daļai pilnīgi jaunu, vēl neiekoptu zemi, uz kuru pie tam bij ceļamas saimniecības ēkas, ierīkojama visa saimniecības iekārta. Kas tas galvenais, šādu zemnieku māju t.s. spridzināšana radija zemnieku starpā zināmu nedrošību. Viņi nezināja, cik ilgi vēl viņiem būs lemts palikt savās līdzšinejās vietās. Šī nedrošība bij daudz lielaka, neka vistumsakos dzimtbūšanas laikos, jo tai laikā kaut arī dzimtkungam piedereja neierobežotas tiesības par zemnieku personu, par viņa īpašumu un arī par viņa zemi, taču faktiski šo savu tiesību par zemnieku zemi muižnieks izlistoja ļoti reti. Ja zemnieks tikai kārtīgi savus laukus apstrādāja un izpiādīja savus pienākumus, viņš vareja būt drošs, ka muižnieks viņu no mājas neizliks. Tagad turpretim arī tas viskrietnākais saimnieks nevarēja būt drošs, ka mājas viņam kādā jaukā dienā netiek uzteiktas, ja dzimtskungs atrod par izdevīgu tās pievienot muižu laukiem.

Muižnieki šai laikā vispārīgi atturejās no ilggadīga rentes līguma slēgšanas ar zemniekiem. No sākuma zemnieki bij tie, kas no šādas ilggadīgas saistīšanās atturejās un pēc iespējas centās mainīt rentes vietas, izmēģinot laimi dažādās vietās. Tagad turpretim muižnieki bij tie, kas 20. un 30., kā arī 40. gados pastāveja uz viengadīgiem, divgadīgiem, ilgākais - trīsgadīgiem rentes līgumiem. Tādējādi zemnieki nezinādami, vaj viņiem uz preikšu būs palikšana līdzšinējās mājās, centās no savām mājām iegūt visu, kas vien iespējams, sējot pēc iespējas daudz linu, dedzinot lūdumus u.t.t. pie tādām apstākļiem zeme tika galīgi noplicināta un tāda atstāta nākamām rentniekiem. Viegli saprotams, ka šādos apstākļos zemes ražība kļuva arvien mazāka, nerāžas atkārtojās arvien biežāk un zemnieku - brīvā zemnieku saimnieciskais stāvoklis kļuva arvienu grūtāks.

Te pievienojās vēl klāt jauns ļaunums. Muižnieki klaūšu un nodevu prasības no zemniekiem tapa arvien lielākas. Bij vairāki ceļi, kā muižniekiem bij iespējams paaugstināt zemnieku klaūšas un nodevas un padarīt tās viņiem grū-

taki sajūtamas.

Pirmkārt tika izdarīta zemnieku zemes pārvērtēšana un sakrā ar to tad tika paaugstinātas klaūšas un nodevas. Šīs muižnieku prasības no zemniekiem tika aprēķinātas pēc viņu māju dalderu vērtības. Kā jau redzējam, pēdējā zemes taksācija tika izdarīta pēc 1804.gada likumu izdošanas. Turpinājas tā arī vēl pēc 1819. gada likumu izdošanas, kamēr tikai 1823.gadā tika galīgi izbeigta. Kaur arī vaku grāmatām vairs nebija priekš muižniekiem piespiedu spēka, tomēr šo vaku grāmatu normas muižniekiem nodereja kā palīga līdzeklis pie zemnieku māju rentes augstuma aprēķināšanas. Ja nu muižnieks redzeja, ka zemnieks ir pacēlis savas mājas zemes vērtību, tad viņš lika izdarīt jaunu taksāciju un uz tās pamata tad bij iespējams pacelt klaūšu un nodevu prasības.

Otrkārt tas notika apvienojot sīkos valenīku zemes gabalus lielākās saimniecībās. Caur to muižnieki no jaunām saimniecībām vareja pieprasīt lielākas klaūšas, nekā bij pildījuši uz attiecīgām zemes gabala dzīvojošie valenīki līdz šim visi kopā. Līdz tam viņi bij pildījuši ļoti maz klaūšu, vaj pat bijuši pilnīgi brīvi no tām. Reiz noliktās klaūšas tagad tika piedzītas daudz stingrāk neka senāk un zemniekus izlietoja tikai tieši pie lauksaimniecības darbiem. Līdz tam tos izlietoja arī pie sīkiem muižas darbiem, piem., pie dārzu apkopšanas, pie būvēm, medībām, ogu lasīšanas u.v. Ari uzraudzība pār zemniekiem pie lauksaimniecības darbiem kļuva daudz stingrāka. Sevišķi iemīlets klaūšu veids bij t.s. rīžu saimniecība. Katram saimniekam tika iemērīts ^{laikā} vaj mazāks zemes gabals, kas tam bija jāapstrāda. Caur to muižniekiem atkrita rūpes par darbinieku uzraudzību. Tagad viņiem bij vienalga, vaj viņi strādā ātri vaj lēni, kas to darbu strāda. Priekš zemniekiem turpretim tas bij ļoti apgrūtinājums un bieži vien vareju zemnieku saimniecības gluži izpostīt. Tā piem. pie siena plaušanas zemniekiem vajadzēja bieži vien izdarīt veltas braukšanas uz muižu un atpakaļ.

Ar visiem šiem līdzekļiem muižnieki centās

nostiprināt jaunās saimniecības metodes. 1819. gada likumi deva viņiem pilnīgu iepsēju priekš tam. Bet pekas no visa tā bij tās, ka zemnieki nespēja savas saimniecības kārtīgi apstrādāt, un tās slideja arvien vairāk uz leju. It sevišķi saimnieki, salīdzinot ar senākiem laikiem, sajūta notikušo pārmaiņu, nerunājot nemaz par to, ka viņu mājas turešanas tiesības bij mazāk nodrošinātas un viņi bij padoti muižnieku mājas pārmaiņības tiesībām. Tikpat lielas raizes viņiem sāka darīt arī kalpu jautājums. Līdz tam tas viņiem rūpju nebija darījis, jo vajadzīgo skaitu kalpu viņiem apgādāja dzimtskungs. Pēc 1804. gada zemnieku likumu izdošanas t.s. zemnieku tiesai vajadzēja to darīt. Turpretim tagad, pēc 1819. g. zemnieku likumu izdošanas katram saimniekam pašam vajadzēja par to gādāt. Bez tam tagad pieauga prasība pēc stipriem spēcīgiem strādniekiem, jo muižnieki nepieņēma pie muižu darbiem vājakus strādniekus. Lai šos strādniekus iegūtu, saimnieki bieži nonāca grūtā stāvoklī.

Klat pievienojās arī vēl citi nelabvēlīgi apstākļi, kuri arī padarīja zemnieku - saimnieku stāvokli vēl sliktāku. Tādi bij nelabvēlīgie dabas apstākļi, kuriem sekoja vairākus gadus no vietas neražas, caur ko lieta vēl vairāk sarežģījās.

Vispārīgi zemnieku stāvoklis bij kļuvis tik sliktis, ka grieza uz sevi visu vērību, un tā īemesli kļuva atklāti pārrunāti. Daži par tādu īemeslu uzskatīja īegadīgos rentes kontraktus. Šie īegadīgie rentes kondtrakti pamudinājos zemniekus pēc iespējas vairāk izsūkt zemi, kas vēlāk slikti atsaucoties uz visas zemes saimniecisko stāvokli. Citi aizrādīja uz zemnieku pāmerīgo degvīna lietošanu, citi atkal vainu uzkrāva uzpircejiem, kas izmantojot zemnieku zemes produktus. Bet blakus visām tām arvienu spēcīgāk atskaneja tās balsis, kuras vainu uzkrāva 1819. gada zemnieku likumu nepilnībām, kuri zemniekiem gan piešķīra personīgu brīvību, bet caur kuriem viņu saimnieciskais stāvoklis bij palicis pilnīgi nenodrošināts. Kāds muižnieks Rennenkamps aizstāveja domas, ka $\frac{2}{3}$ no zemnieku zemes būtu jāatstāj viņiem neatņemamā lietošanā, un tikai $\frac{1}{3}$ jāatstāj muižnie-

kiem. Kāds cits muižnieks - Hagemeisters pieprasīja, lai zemniekiem tiktu dota atlīdzība, ja viņi būtu piespiesti atstāt savas rentes vietas.

Muižnieku vairākums tomēr vēl domāja, ka 1819.gada likumā ir vēl uzskatāmi par pilngriem un gribeja apmierināties ar dažiem paliatīviem likumiem. 1827.gada landtags atraidīja Hagemeistera priekšlikumu atvēst pie māju izrentēšanas viņu veziem turetājiem priekšrocības. 1833.gadā landtags lūdza ķeizaru neizdarīt 1819.gada likumos nekādas pārgrozības. 1838.gadā arī Samsons fon Himmelstjerna izteicās par likuma latvēcīgo iespaidu. Dažādās nelabvēlīgās parādības esot izskaidrojamas kā pārejas laikmeta parādības. Tāpēc vajadzēja nākt dažiem satricinošiem notikumiem, kuri lai iznīcinātu muižnieku palēvību uz šiem likumiem. Tāds notikums bij zemnieku sacelšanās kustība.

Lai labaki saprastu šīs zemnieku sacelšanās kustību, ir jāiepazīstas ar Vidzemes politisko stāvokli 20. un 30. gados. Latviešu zemnieku personīgā atsvabinašana sakrita ar reakcijas laikmeta sākumu, kas iestājās dažās Vakar-Eiropas valstīs pēc lielās franču revolūcijas un Napoleona karu notikumiem, šī zemnieku atsvabinašana, ar kuru tika noslēgts agraro reformu procesa pirmais posms, norisinājās vēl zem iepriekšējā laikmeta brīvprātīgo ideju iespaida. Pēc visām cīņām, ar kādām norisinājās agraro reformu izvešana dzīvē, arī te Vidzemē un Kurzemē iesākās idiliska miera dzīve, kura atradās pilnīgā saskanē ar vispārīgo reakcijas stāvokli. Ne par kādiem jaunievedumiem nevarēja būt ne runas. Viss izgāja tikai uz to, lai nostiprinātu pastāvošo kārtību, kā arī lai nostiprinātu tos spēkus, uz kuriem šī kārtība atbalstījās pēc tā laika uzskatiem muižniecībā, ka visa zeme pieder muižniecībai. Tāpēc tad arī valdība centās uzturēt muižniecības stāvokli.

Kā jau redzējam, caur 1819.gada zemnieku brīvīšanas likumiem Baltijas muižniecība neko nezaudeja, bet gan otrādi - tie viņiem saimnieciskā ziņā nāca tikai par labu. Politiskā ziņā muižniecībai Vidzemē un Kurzemē izdevās ne tikai uzturēt savu iespaidu, bet to

pat vēl nostiprināt un pavairot.

Par labu muižniecībai nāca arī tas apstāklis, ka uz Krievijas troņa pēc Aleksandra I nāves, kurš arī savas valdīšanas pēdējos gados bij padevies reakcijas iespaidam, nāca Nikolajs I, pārliecināti konzervatīvs cilvēks. Viņš bij muižniecības dedzīgs pabalstītājs un aizstāvis. Sevišķi pret Baltijas muižniecību viņš iztūrejās labvēlīgi. Tapēc arī Nikolajs I patureja spēkā Baltijas pastāvošo iekārtu, kura bij jo cieši saistīta ar muižniecības privilēģijām, un pretojās kaut kādiem pārgrozījumiem Baltijas iekārtā.

Šinī viņa valdīšanas laikā muižniecībai izdevas sasniegt vienu no tiem mērķiem, kādus viņa bij uzstādījusi jau krievu valdības sākumā, kad viņa bij noslēgusi ar Šeremetjevu padošanās līgumu, proti, vietejo tiesību kodifikāciju. Šis vietejo tiesību kodifikācijas darbs iesākās 1828.gadā. bet tikai novilcinājās par dažiem gadiem, jo nācās savākt visas vietejās tiesības un ierāžas. Tikai 1845.gadā 1.junijā viņas tika apstiprinātas. Ar nākošo gadu nāca spēkā šo "Baltijas provinču likumu" pirmā un otrā daļa, kas satūreja noteikumus par kārtām un vietejām iestādēm. Tādā kārtā visai Baltijas pastāvošai iekārtai tika dota pilnīgi noteikta juridiska sankcija.

Vēl vairāk - daži tiesiskie jautājumi, kas līdz šim bij tikuši apstrīdēti, tika tagad no ķeizara izšķirti tā, kā to vēlejš muižniecība. Tā jautājums par muižu tūrešanas tiesībām tika izšķirts muižniecībai par labu. Muižas vareja iegūt tikai muižnieku kārtas locekli. Tāpat matrikulets muižnieku tiesību jautājums tika nokārtots, piesķirot tikai viņiem tiesības būt par pilntiesīgiem landtaga locekļiem un tiesības iestāties tiesas un administratīvos amatus. Līdz šim to vareja darīt arī pilsoņu kārtas locekli, ja tikai viņi piederēja pie vācu tautības. Tadēļ muižniecības un visas Baltijas iekārtas stāvoklis no 20. - 30. gadiem un 40. gada sākumā liekas drošāks ka jebkad senāk.

Un tomēr tāl laikā taisnī sāka parādīties pirmās zīmes, kas rādīja, ka šai idiliskai

miera dzīvei draud briesmas, kaut arī, kā redzējam, kēzars Nikolajs I personīgi ieņēma labvēlīgu stāvokli pret Baltija iekārtu un muižniecību.

Jau līdz tam no Krievijas valdības puses bij tikuši izdarīti mēģinājumi ievest dažas pārgrosības Baltijā. Vācens no tādiems mēģinājumiem bij Katrinas II Baltijā ievestā guberņu iekārta, kura gan tika atcelta no Pavela I. Tomēr šo gadījumu atskaitot, jāsaka, ka vesela gada simteņa laikā vietejā iekārtā no Krievu valdības puses ir maz kas tīvis pārgrozīts. Tas izskaidrojams pa daļai ar to, ka 18. gadu simtenī uz Krievijas troņa atradās vāja rakstura personas (atskaitot Katrīnu Lielo), pa daļai arī ar dažiem citiem apstākļiem.

Nikolaja I valdības laikā stāvoklis mainījās. Valdības aprindās arvien lielāku iespaidu sāka iegūt tās grupas, kuras aizstāvēja centrālizejošo un nivelejošo politiku, neskatoties uz Nikolaja I personīgiem uzskatiem. Šīm grupām par labu nāca tas apstāklis, ka arī Krievijā tāpat kā Vakar-Eiropā, pašā sabiedrībā sāka pieaugt nacionālā apziņa, kura atbalstījās uz filozofiskiem pamatiem. Sakarā ar šo jau Nikolaja I valdības laikā ir tikuši sperti soļi, kuri no Baltijas vācu vadošām aprindām ar pilnu tiesību ir tikuši uzskatīti ka tādi, kas apdraud viņu stāvokli. Šo apdraudēto stāvokli viņas sāka vispirms manīt baznīcas un skolu lietās.

Pievienojot Vidzemi pie Krievijas, viņas iedzīvotājiem - luterāņiem tika nodrošināta netraucēta ticības brīvība. Starp citu Nīdardes miera notikumiem tika apsolīts, ka šajās Krievijai pievienotās zemēs tiks atstatīti spēkā sviedru laika baznīcas un skolu iekārta, tikai arī pareizticībai esot jānodrošina tikt brīvi piekoptai. Ar citiem vārdiem - tika atzītas kā pareizticībai tā luterticībai vienādas tiesības.

Bet jau 18. gadu simtenī tika izdarīti mēģinājumi no krievu valdības puses ierobežot luterticības tiesības uz pareizticīgās baznīcas rēķina. Tā jau 1725 gadā tika stingri noliegts visiem garīdzniekiem, kas nepiedereja pie pareizticības apkarot citas ticības. 1735.

gadā tika aizliegts pārmaņņit pie sevis pareizticīgos. No 1747 .g. luterāņu garīdzņieki uz pareizticīzā zinoda pavēli, nedrīkstēja kristīt jauktū laulību bērņus. Visai svarīgi priekš bazņicas bij ķeizara Nikolaja I laikā 1832. gadā izdotie bazņicas likumi. Caur šiem likumiem luterāņu ticība tika nostādīta tikai ciešamas ticības stāvoklī . Uz Vidzemi un Kurzemi tika attiecināti visi tie likumi, kas bij izdoti, lai nodrošinātu pareizticības draudzo stāvokli, tikai līdz šim nebij tikuši attiecināti arī uz Vidzemi un Kurzemi. Ar to tad arī Vidzemes un Kurzemes bazņicas dzīvē tika izsauktas diezgan ievērojamas pārmaiņas. No šiem noteikumiem, kuru nolūks bij stiprināt pareizticības stāvokli, svarīgākie ir sekošie. Pirmkārt, ja luterāņu mācītājs uzņem kādu no pareizticīgās draudzes locekļiem savā ticībā, viņš tiek atcelts no amata, vaj nodots laicīgai tiesai; otrkārt - par dažu reliģisku aktu pildīšanu attiecībā uz pareizticīgās draudzes locekļiem, ja viņš to ir darījis apzinīgi, viņš arī tiek atcelts no amata; treškārt - arī bazņicas pārvaldes ziņā luterāņu bazņica zaudē daudz no savas patstāvības un neatkarības. Tādē kārtā tika izdarīti nopietni mēģinājumi iznīcināt to īpatņējo, sevišķo stāvokli, kādu līdz tam ienēma Baltijas guberņās.

Uz šādiem krievu valdības centieniem norāda arī tas, ka Rīgā tika nodibināta pareiztīgo bīskapiņa. Līdz tam Rīgas pareiztīgo draudzes atradās zem Pleskavas bīskapiņas. Tuvākais pamudinājums pie patstāvīgas bīskapiņas nodibīnāšanas bija šāds:

Kādi Rīgas tirgotāji, kuri piederēja pie vecticībņiekiem grībeja pāriet pareizticībā. Viņi grīezās pie ķeizara Nikolaja I. Ķeizars ieteica dibināt jaunu jeparkīju. Pie tam viņš aizrādīja, ka caur jauktām laulībām daudzas ģimenes tikušas atstātas pareizticībā un bez tam Rīgā esot daudz krievu. Ja nu tām nebūšot augstākās garīgas personas, tad tas nāksot par labu vecticībņiekiem. Zinods tam piskrita, bet grībeja no sākuma nodibināt Rīgā tikai vikariju. 1836. gadā par pirmo vikaro bīskapu Rīgā tika iecelts Irinarchs. Ap šo pašu laiku Pleskava tika ierīkots zeminars, kurā ap-

dzekņiem tika mācīta arī latviešu un igauņu valoda un kur tika sagatavoti misionārā darbam Latvijā un Igaunijā.

Ap šo pašu laiku no Krievijas valdības puses tika izdarīts mēģinājums iekļauties Baltijas skolu un izglītības laukā. To viņa darīja ar to nolūku, lai nodrošinātos pret liberālo ideju ieplūšanu skolās, sevišķi pēc 1830. gada revolūcijas notikumiem Vakar-Eiropā un pēc tā paša gada poļu sacelšanās. No otras puses caur skolām krievu valdība gribēja pastiprināt krievu valodas iemācīšanu, lai caur to veicinātu Baltijas tuvināšanu pārējām Krievijas daļām. Krievijas toreizējais tautas apgaismošanas ministrs grafs Uvarovs formulēja Nikolaja I valdīšanas principus kā patvaldību, pareizticību un tautību. Šos principus arī viņš pats visiem spēkiem centās izvest dzīvē caur skolām un citām izglītības iestādēm. Baltijas guberņās toreiz darbojās Terbatas mācības apgabala kurators Krafftstrōms. Pirmie rusifikācijas mēģinājumi tika izdarīti augstākā mācības iestādē - Terbatas universitatē. Pēc tam sāka griezt vērības uz vidus skolām.

Tuvinot Terbatas augstskolu pārējām Krievijas augstskolām - šādu nodomu grāfs Uvarovs vispirms izteica kādā vispārējā gada pārskatā. Drīz pēc tam tika mēģināts izvest to dzīvē. Tāpat kā pārējās Krievijas augstskolās, arī Terbatā tika ierobežota profesoru mācības brīvība. Pār studentiem tika ieviesta kontrole. Tika ieviesta uniforma; tika atcelta t. s. skolu komiteja, kura pastāveja no Terbatas universitātes profesoriem un kurai piedereja uzraudzība pār Baltijas skolu un izglītības lietām. Tagad šī uzraudzība tika nodota mācības apgabala kuratoram un viņa padomei. Tāi pašā 1836. gadā tika izdots rīkojums, ka Terbatas universitāte nevienam nevar piešķirt attiecīgo gradu, pirms viņš nav pierādījis, ka prot krievu valodu. Tāpat tika izdots rīkojums, ka uz priekšu nevar tikt uzņemtas universitatē personas, kuras nav tikušas pārbaudītas krievu valodā.

Līdz ar to sāka piegriezt vērību arī vidus skolām. Tika izdots rīkojums, ka uz skolu direktoru un inspektoru vietām viscauri tiks

dota priekšrocība krieviem, tāpat arī, lai skolotāju vietās tiktu iecelti pēc iespējas krievi, pie kam kā mērķis tika uzstādīts tas, lai paši mācības priekšmeti tiktu pasniegti krievu valodā.

Tie bij pirmie nopietnie rusifikācijas politikas mēģinājumi. Pagaidām tas viss tomēr nevarēja satricināt Baltijas vācu vadošo aprindu stāvokli, jo pateicoties viņu sakariem ar Peterpils galmu, visas nopietnākās briemas tika vēl laikā novērstas. Nikolaja I valdīšanas laikā muļžniekiem par labu nāca viņa aristokrātiskie uzskati. Viņā aiz principa negribeja izvest nekādus pārgrosījumus, jo vairāk tapēc, ka augstu cieniņa Baltija iekārtu.

Stāvoklis priekš Baltiju vācu aprindām kļuva nopietnaks tikai pēc tam, kad dažas krievu rusifikatoru grupas sāka izmantot saviem nolūkiem latviešu tautas censeanos pēc sava stāvokļa izlabošanas. Pirmo reizi tāds mēģinājums notika 1841. gadā, kad norādījās latviešu zemnieku starpā kustība. Šo kustību apskatīsim tuvāk.

Kā jau redzejam, sakarā ar 1819. gada likumiem latviešu zemnieku stāvoklis pēdējos gadu desmitos pēc brīvvalsts kluba arvien sliktaks. 1835. - 1836. - 1837. gadi bij nerāzīgi. Vēl sliktaks bij 1840. gads. Lielas lietu gāzes iznīcināja laukus; tāpēc jau 1841. gada pavasarī zemniekiem pietrūka maize. Tā ka labības magazīnas bij tukšas, tad daudzos Vidzemes apgabalos sāka plosīties bāds (piem. Bērzones, Lazdones, Zesvaines, Liezeres, Smiltenes u.c. draudzēs). Par to, kāds bijis bāds, liecina kāda jauna ārsta nostāsti.

Kad šis jaunais ārsts bij atdzīvinājis kādu mirstošu jaunekli, viņa vecaki taisīja tam pārmetumus, teikdami, ka viņam būtu bijis labāki nomirt nekā dzīvot. Gan muļžnieki mēģināja palīdzēt privatā kārtā, bet tas tikai mazā mērā vareja mazināt trūkumu.

Te nu tautā bij izcēlušās baumas, ka caur izceļošanu no dzimtenes viņi varešot nākt pie labklājības. Izplātījās baumas, ka ķeizars do dot siltā zemē zemi par brīvu visiem kas viņu varot un vēlstos apstrādat. Šīs baumas bij izcēlušās varbūt sakarā ar to, ka 1840. gadā dažas Kurzemes ebreju ģimenes bij izceļojušas uz

Besarabiju. No turienes viņas bij rakstījušas atpakaļ uz māju. Tādā kārtā ziņas par "siltu zemi" būs nokļuvušas arī starp latviešu zemniekiem. Veseli pagasti nu sāka taisīties uz izceļošanu. Jau ap maija mēneša vidu zemnieki sāka plūst uz Rīgu "pierakstīties", kā toreiz teica, lai dabutu atļauju, kā arī tiesības uz piešķiramo zemi. Visas iebrāucanās sētas esot bijušas pārpildītas. Tā kā nākuši arvienu jauni zemnieku pulciņi klāt, tad pistrūcās telpas un viņi bijuši spiesti gūlet uz ielas. Pa dienu viņi apstaigājuši visas valdības iestādes ar savām sūdzībām un lūgumiem. Viņi sūdzejās par savu stāvokli un lūdza, lai viņiem tiktu ierādīta zeme par dzimtu siltā zemē. Nekādi paskaidrojumi par to, ka baumas ir bez kāda pamata, nelīdzēja. Tie tikai modināja starp zemniekiem neuzticību un nemieru, it kā vietējā valdība negribētu viņiem dot zemi, ko ķeizars dodot.

Stāvoklis kļuva vēl nopietnāks, kad iejaucās pareizticīgie garīdznieki. 1836. gadā Rīgā bij nometies biskaps Irinarchs un pulcināja ap sevi pareizticīgo garīdzniecību. To interese bija tūpēties par to, lai viņu draudzes locekļu skaits paliecinātos. Izceļošanas kustība nāca viņiem taisni par labu. Kad, kā tika stāstīts, ģenerālgubernators atraidījis zemniekus, tie pa ielām klejodami, nejauši nokļuvuši pie biskapa Irinarcha nama, Tas viņus uzņēma, laipni uzklausīja un deva līdz gabalinu maizes un naudas. Ziņa par to jo plaši izplatījās. Uz biskapa Irinarcha namu tagad plūdeši lieli zemnieku bari. Tad izplatījās ziņas, ka tikai tiem došot zemi, kas pieņemot ķeizara ticību. Zemnieki bariem gāja uz Irinarchu, lai pārejot pareizticībā iegūtu tiesības uz zemi. Gan valdības iestādes caur publisku paziņojumu aizrādīja, kā visas šīs baumas ir bez pamata, tas tomēr nelīdzēja. Zemnieki nemitejās plūst uz Rīgu, lai pārietu pareizticībā. Bez tam viņos sāka nostiprināties uzskats, ka reizē ar pierakstīšanos viņi atsvahinas no saviem pienākumiem pret muižniekiem, t. i. ka viņi top brīvi no klausām un nodevām.

Vadošās vācu aprindas par galveniem vaininiekiem pie šīs kustības uzskatīja pareiz-

ticīgā garīdzniecību, sevišķi bīskapu Irinarchu. Pret tiem sāka plūst sudzības uz Peterpili, aprādrot valdības aprindām, kāds nemiers jau esot izcēlies un kas draudot zemei, ja tas netiks pārtraukts. Rezultāts bij tas, ka bīskapam Irinarcham tika noliegta pēmt dalību šajā kustībā. Reizē ar to tam tika noliegta pieņemšana no zemniekiem lūgumus.

Kustība tomēr nerimās. Ta kā zemniekiem nebija muižas policijas atļaujas, bez kuras viņi nevarēja ierasties Rīgā, bet kuras viņiem netika izsniegtas, tā ka daudzi bij ieradušies Rīgā bez tās, tad policija viņus iesāka vajāt. Uz ceļiem nostādīja sargus, kuri neļāva zemniekiem nokļūt uz Rīgu. Tapēc zemnieki izgudroja dažādus līdzekļus, lai tikai turp nokļūtu. Naktīs viņi ieradās pāreizticīgo garīdzniecības, lai timēs pierakstītos pāreizticībā.

Augusta sākuma ģenerālgubernators Pālenš izdarīja ceļojumu pa apgabaliem, kur kustība bij visplašākā. Caur sarunām viņš gribeja zemniekus apmierināt. Viņš bij nācis pie slēdziena, ka pie zemnieku nemieriem galvenā vaina piekritot pāreizticīgo garīdzniekiem. Tie esot modinājuši pie zemniekiem neuzticību uz vietējām iestādēm. Zemnieki nemaz negribot mainīt savu ticību. Viens daļa to darot tikai tad, ja viņiem tiekot piešķirti aprādītī labumi, kā arī iespēja izceļot uz "silto zemi".

Beidzot tomēr Pālenš arī bij spiests atzīt, ka jaunā lauksaimniecības tehnika arī esot vainīga pie nemieriem. Tapēc viņš lūdza no ķeizara atļāuju griesies pie Vidzemes bruņniecības, lai ta tad apspriestu, kas darāms, un nevērstu pastāvošos trūkumus.

Neskatoties uz Pālenš pūlēm ar labu apmierināt zemniekus, viņi tomēr nenorima, bet vilgojās arvien vairāk. Drošības dēļ jau no jūlija mēneša sākot Vidzemē sāka savilkt prāvus kara pulkus, kuru skaits ar katru dienu pavairojās. Kara spēku sadalīja pulciņos un nometināja pa pagastiem. Zemniekiem pašiem lika tos uzturēt. Tas padarīja viņu stāvokli vēl grūtāku. Šis apstākļis vēl pavairoja rūgtumu un nemieru zemnieku starpā. Arvienu noteiktāk tie sāka pieprasīt, lai viņus atsvabina no klaūšām, un arvienu draudošāka tapa viņu uzstāšanās. Tie sāka salasīties muižās, apbrūnoti runāt, dakšām un

citiem darba rīkiem, lai piespiestu muižniekus pieņemt viņu prasības.

Tā tas bij 8. augustā Veselavskā un 10. - 11. septembrī Jaun- Bebros. Šai pēdējā gadījumā apkārtnes zemnieki lielā skaitā ieradusies muižā un pat aplenkusi fon Tranzeha's un viņa kareivju komandu. Nopietni varas darbi un asins izliešanas nav notikušas. Tomēr šie notikumi nodereja muižniekiem par iemeslu priekš visbrīsmīgākās izrēķināšanās.

Notikumi tikz iztēloti kā liels zemnieku dumpis. Pagastos, kur kustība bij norisinājusies iesākās vaināgo meklešana un arestēšana, bet Rīgas zemes tiesā tika ierīkota sevišķa nodaļa, kura taisīja spriedumus par apvainotiem. Daļa no tiem tika notiesāta uz dzīšanu caur stroju, citi sodīti ar rīkstēm, ziti aizsūtīti uz nometināšanu Sibīrijā. Kada ir bijusi notikuma apstākļu izmeklēšana, par to liecību dod kāda vēstule, kuru rakstījis kāds kara tiesas loceklis Ungern-Sternbergs 27. novembrī 1841. gada (†) Viņš ziņo, ka esot saņemis piesūtītus divus protokolus par Odzīenas zemnieku nemieriem, bet tie neesot viņam vairs vajadzīgi, jo izmeklēšana esot jau noslēgta. Viņš saka, ka neesot ieguvies pilnīgā pārskatu par nemieru gaitu, kas gan isti esot noticis brūnā tiesas klatbatne? Tādējādi kara tiesa bij devusi savus spriedumus par lietām, par kurām viņas pašas locekļi nebija skaidrības kas gan tur isti esot noticis?

Kā Veselavskā, tā Jaun-Bebros zemnieku sodīšanai vajadzēja notikt tā, lai tā noderetu par atbaidošu piemēru. Šajā nolūkā ģenerālgubernators Pāleņš noteica, lai priekšstāvji tiktu sūtīti no Cēsu un Valmieras apriņķiem uz sodu vietu. Tika likts priekša suīt vispirma karta pagastu tiesnešus un tad citas personas, lai viņas caur redzēto zaudētu patikšanu uz līdzīgām lietām. Šādu izpildīšanu vadīja fon Hagemeisters. Vispirms sodu vieta tika nolāsīts spriedums. No ģenerālgubernatora Pāleņa Hagemeisteram bij doti aizrādījumi uz ko griest sevišķu vērību. Pēc sapulcinātiem zemniekiem viņam vajadzēja griesties ar aizrādījumu, ka vel arvienu daži viltnieki gribot iedzīvoties naida. Tāpēc viņi izplatot baumas starp zemniekiem par aizceļošanu. Valdība viņus vajajot. Tad nu lai zemnieki un it īpaši tiesas viri viņus saņemot un nododot valdības iestādem. Tās viņas nododot tiesai un šodam.

Tie zemnieki, kuri to izpildīšot, dabuļoš at-
līdzību, tāpat kā 4. Jaun-Laicenes teļsas vīri, kuri
nodevuļi vienu un dabuļuļi par to sudrabamedali.

Jaun-Bebros bijuļi sapulcinati uz soda dienu
pavisam 230 tiesneļu un 386 citu pagastu locekļu,
kuri lai noskatitos sodu izpildīšanā. Saskaņā ar
priekšrakstu, kagemeisters gļicsies pie zemniekiem
ar uzrunu. Viņš ziņoja vēlāk generalgubernato-
ram, ka uzruna neesot palikusi bez iespaida. Lie-
lakā daļa no pagastu priekštāvjiem esot soliju-
ļies ievērot generalgubernatora aižrādījumus un
visiem spēkiem censties pēc ta, lai nepārkāptu
likumu neviens.

Paļu sodīšanas procesu ir attēlojis Jurijs
Samarins savās pareisticīgā latvieļa piezīmēs.
Viņa tēvs arī bij piedereļis pie tiem, kuri ti-
ka sūtiti uz sodu izpildīšanas vietu. Vainigos,
pēc viņa vārdiem, nevis sodija, bet kava ar lie-
lām nujam. 12 - 13 gadus veci bērni tika pērti
tā, kā arī pieauguļi cilveki to neizturetu. Kā-
dai vecai vecenitei tika uzskātiti 100 sitieni.
Kādam vecam vīram divas rāizes vajadzēja iet caur
stroju. Bet bija tur arī varoņi ŗi vārda pilnā
nozīmē. Daži jauni puļi izgāja caur stroju un
neiekliedzās ne reizes. Viens bijis seviļki iz-
turigs. ŗis zemnieks 3 reizes izgājis caur stro-
ju un neizlaida nevienas nopūtas, tikai trešo
reizi sāka mesties sarkans un melns.

Pēc skata beigam kāds briesmigs kungs paziņo-
jis, ka tā tikļot sodits ikkatris, kas gribeļot
iet uz silto zemi, kas gribeļot pieņemt pareiz-
ticību un piekritis dumpiniekiem. Tā izteicas
savās piezīmēs Jurijs Samarins.

Valdibai bij izdevies apslāpet zemnieku ne-
mierus. Tomēr valdoļās aprindas bij tikuļas pa-
mudinatas pārbaudīt pastāvoļo iekārtu, seviļki
jautajumu par to, vaj 1819.gada zemnieku likumi
ir tik pilnigi, par kādiem viņus tureļa.

Jau 30.gadu otrā pusē daļu muiļnieku starpā -
un netikai to, bet arī citu Baltijas vācu aprin-
du starpā pastāveļa domas, ka zemnieku grūtais
stāvoklis vedams sakarā ar pastāvoļo agraro li-
kumu nepilnibām, proti ka 1819.gadā, izdodot uz
Vidzemi attiecoļos likumus, esot nodarita liela
klūda, no kuras tagad cieļot ne tikai zemnieki,
bet arī muiļnieki un visas zemes saimniecība,-

klūda tādā ziņā, ka neesot domāts par zemnieku apsardzību, t.i. par zemnieku saimnieciskā un tiesiskā stāvokļa nodrošināšanu. Tāpēc esot vajadzīgs šo klūdu izlabot, atgriežoties atpakaļ pie tiem principiem, kādi izvesti 1804.gada zemnieku likumos, t.i. esot vajadzīgs domāt par zemnieku aizsardzību caur likumiem. Šie uzskati 40.gadu sākumā, pēc notikušiem zemnieku nemieriem, ieguva arvien vairak piekrieteju arī noteicošo vācu aprindu starpā.

Pie tādiem paņēmiem uzskatiem bij nākusi arī centralā valdība, t.i. ķeizars Nikolajs I. Viņš bij licis izestīt uz Vidzemi divus fligeladjutantus, lai tie izpētītu zemnieku nemieru kustības, kuri bij nākuši pie atziņas, ka zemes saimnieciskais stāvoklis esot vainīgs pie šo kustību izcelšanās un tapēc esot vajadzīgs pārlebot pastāvošos likumus. Tā tad jautājums par agrarām reformām bij izšķirts.

Lai valdība neizdošu likumus no augšas, kuri varetu būt vietejai muizniecībai nepatīkami, tad Vidzemes muizniecība nolēma pate stāties pie reformu izvešanas, uzņemdamās iekustinat agraro reformu jautājumu, 1841.gada otrā pusē sasaukamā muizniecības konventā. Landratu koleģija griezās pie generalgubernatora Pālēna ar lūgumu, kā, ja viņam būtu šai ziņā kādi priekšlikumi, vaj kādas instrukcijas, vaj noteikumi, lai viņš tos iesniedzot muizniecībai, kura tad tos ņemot vērā, apspriežot agraro reformu jautājumu. Generalgubernators Pālēns ar piekrišanu atsacās uz priekšlikumu un savā atbildē uzsvēra, ka pēc viņa domām galvenais līdzšinejās iekārtas trūkums esot meklejams brīvā līguma principā. Caur šo brīva līguma principu muizu īpašniekiem esot iespējams uzspiest zemniekiem priekš viņiem pat neizdevīgākos noteikumus.

Agraro reformu likumprojekta izstrādašanai muizniecības konvents ievēleja īpašu komisiju, kurai zem toreisejā landmaršala fon Oettingena vadības vajadzēja sapulcēties Terbatā 1842.gadā.

Jau pirms šīs komisijas sanākšanas iesāka darboties agraro reformu jautājumā tā persona, kurai uz nākamo gadu Vidzemes agraro reformu izveidošanu bij ļoti liels iespāids. Šī persona bij Hamilcars fon Fēlkersams. Tas bij, tāpat kā

Fridrihons fon Sivers, cilvēks ar lielu gribas spēku. Viņam piemita tas spēks, kā personībai valdzināt citus pie sevis, atstājot iespaidu uz visiem, kuriem ar to nācās stāties tuvākos sakaros. Reizē ar to, Fölkersams, bij samērā ar sava laika apstākļiem ļoti izglītots cilvēks, kurš interesējās par sava laika filozofiskiem un sociāli-politiskiem virzieniem un iedzīvam, ar ko pats mēģēja nodarboties un ko labi pārzināja. Visos savos centienos, kā tas no viņa darbības redzams, Fölkerzams licis vadīties no augstākiem ideāliem motīviem, kādi tai laikā ir pastāvejuši, Fölkerzānam par labu pie viņa reformatoru darbības nāca vispirms tas apstāklis, ka viņš bij labs runātājs un sevišķi lielu veiklību āzrādīja debatēs.

Pēc tam, kad agrāro reformu jautājums bij ticis atkal iekustināts, un visi šajā jautājumā ieinteresētie ar nepacietību gaidīja, ko spriedīs, pie kāda slēdziena nāks Terbatas komisija, arī Fölkerzams, kurš sava jaunuma dēļ - jo bij tikai 30 gadus vecs - nebij ticis ievēlēts komisijā, apņemās spert kādus nebūt soļus, darīt kādu nebūt iespaidu citādā ceļā uz izvedamā reformam. Šajā nolūkā viņš stājās sakarā ar dažiem saviem domu biedriem un jau pirms Terbatas komisijas sanākšanas 15. novembrī 1841. gadā kādā Igaunijas muižā Eizekūlē sapulcejās uz apspriedi. Bij sanākušas kādas 18 personas. Viņas vispirms vienojās par tiem soļiem, kādi pagaidam būtu sperami pie zemnieku stāvokļa uzlabošanas, un pārrunāja arī par to, kādi būtu uzstādāmi pie gala mērķi zemnieku stāvokļa uzlabošanas labā. Kā gala mērķis tika uzstādīts tas, kas vēlāk ar tika sasniegts. Tikai pēc gadu desmitiem, proti, lai zemnieki taptu par savu māju pilnīgiem īpašniekiem. Šo stāvokli - īpašumu tiesības uz savām mājām zemnieki, pēc Fölkersama un viņa doma biedru domām, vareja iegūt tikai pirkušas ceļā no muižniekiem, tā tad tikai pret atlīdzību. Muižniekiem būtu jāuzliek par pienākumu atšķirt daļu no savas zemes šim nolūkam. Šajā apspriedē izteiktās domas patiešām agrāki vaj vēlāku ir tikušas ievērotas un izveštas dzīvē, kā piem. par zemnieku zemi, tā arī par pēdošanas jautājumu.

Eizekūles apspriedē pieņemtie lēmumi tika iesniegti kā materiāli Terbatas komisijai, kura noturēja savas sēdēs no 5. - 13. janvarim 1842. gadā.

Ļoti raksturīgi tas, ka komisijas locekļi gan-
drīz vienprātīgi nāca pie slēdziena, ka 1819.
gada likumi nav attaisnojuši uz viņu liktās
cerības, un tapēc jāgriežas atpakaļ pie 1804.gā-
da likumu principiem par zemnieku aizsardzību.
Pie līdzīga uzskata bij nonācis pats 1819.gada
likumu autors Samsons fon Himmelstjerna, kurš
šajā Terbatas komisijā izpildīja rakstvedeja pie-
nākumus.

Kādi tad nu bij komisijas pieņemtie lēmumi?
uz kuriem stipri manams Eizekūles apspriedes
iespaids?

Apspriežot jautājumu par zemes saimnieciskā
stāvokļa pacelšanu, komisija atzina, ka tas esot
noslīdejis uz leju ne tik daudz jauno laukaaim-
niecības metodu un sakarā ar to pastiprināto klau-
šu un nodevu dēļ, bet gan caur to, ka zemnieku
stāvoklis neesot bijis pietiekoši nodrošināts.
Tapēc, lai zemnieki savās mājās un uz savās zemes
varetu justies pilnīgi droši, tad arī Terbatas
komisija par agraro reformu gala mērķi uzstādīja
zemnieku zemes īpašumu, - tā tad to pašu, ko uz-
stādīja Eizekūles apspriede. Tomēr komisija atzi-
na, ka šis mērķis neesot tik ātri sasniedzams un
ka pagaidam esot jāgādā par to, lai nodrošinātu
zemnieku rentes tiesības. Pēc komisijas domām un
priekšlikuma, visām zemēm, kuras pēc 1832.gada
noslēgtās katastrācijas tikušas atzītas par zem-
nieku zemi, gada laikā esot jāpāriet zemnieku
neatsavināmā lietošanā; tikai muižu saimniecību
uzlabošanai, ja esot vajadzīga muižu lauku pa-
plašināšana, muižniekiem esot atļaujams bez jau
agrāk pievienotās zemes pievienot vēl apmēram
10% no šīs zemnieku zemes. Tādā gadījumā tikai
esot jāuzņemties visi uz šīs zemnieku zemes gu-
ļošie publiskie pienākumi. Kamēr muižu īpašnie-
ki izdodot mājas uz kļaušu renti, t.i. kamēr at-
līdzībai par zemes lietošanu zemnieki pilda klau-
šas, tikmēr rentes augstums esot ierobežojams
ar 1804.gada likumos paredzētiem noteikumiem un
vaku grāmatu normām. Ja izdodot māju uz naudas
renti vaj naturalo nodevu renti, tad muižnieks
varot uzlikt augstākas nodevas, noteicot renti
uz brīvas vienošanās pamata. Lai veicinātu pār-
eju uz pilnīgākam saimniecības metodēm, naudas

rentei vaj naturalo nodevu rentei, salīdzinot ar kļaušu renti, dodama priekšrocība. Bez tam, uzstādot zemnieku zemes īpašumu par gala mērķi agrarām reformām, komisija šī mērķa panākšanu cereja veicināt ar to, ja lūkošot novērst tos kavekļus, kuri līdz tam traucejuši zemnieku zemes pārdošanu. Pie tādiem kavekļiem pēc Terbatas komisijas domām piederēja Vidzemes muižnieku kreditbiedrības noteikumi, kā aizņēmuma saņēmējs nedrīkstot samazināt hipotēkas vērtību piem. pārdodot kādu daļu no savas muižas zemes zemniekiem. To atrad~~u~~ par vienu no lielākajiem kavekļiem, kas traucejot zemes pārdošanu. Ar to izskaidroja, ka, lai gan pēc 1819. gada likumiem zemniekiem bij tiesība iegūt zemi pirkšanas ceļā par īpašumu, tas līdz šim bij noticis tikai nedaudzos gadījumos. Lai šo kavekli novērstu, pēc komisijas priekšlikuma kreditbiedrībai vajadzēja izteikt savu piekrišanu tam, lai attiecīgā daļa no visiem uz muižu gulosiem hipotēku parādiem tiktu pārvesta uz pārdodamām zemnieku mājām, tā lai mājas pīrzejs, uzņemdamies zināmu parādu daļu, taptu par muižnieku kreditbiedrības parādnieku. Muižas īpašniekam tādā gadījumā tikai vajadzētu galvot jeb uzņemties atbildību par parādu kārtīgu nomaksāšanu.

Visai raksturīgs ir vēl viens no Terbatas komisijas lēmumiem, proti, ka pie zemes saimnieciskā stāvokļa pagrīnšanas esot vainīgs zemnieku zemais intelektuālās un moraliskās attīstības līmenis. Tapēc komisija pieprasīja, lai patiesām tiktu izvesta dzīvē no 1839. gada landtagā izvestā tautskolas reforma un lai Valkā tiktu nodibināts otrs draudzes skolu skolotāju seminārs, blakus Valmierā pastāvošam, tāpat 2 lauksaimniecības skolas - viena prānķ Latvijas un otra priekš Igaunijas daļas.

Terbatas komisijas priekšlikumiem vajadzēja tikt apskatītiem landtagā, kurš tad ari sanāca ta paša 1842. gada februāra mēnesī. Še pret komisijas priekšlikumiem sacēlās ļoti sīva opozīcija, galvenā kārtā pret to ppriekšlikumu daļu, kura izgāja uz zemnieku zemes nodibināšanu, uz šīs zemnieku zemes pāriešanu viņu neatsavināmā lietošanā. Pret šo zemnieku zemes ideju vērstā opozīcija vadījās galvenā kārtā no politiskiem motīviem, jo viņai likās, ka ar zemnie-

ku zemes nodibinašanu tiek satricināta ne tikai muižnieku saimnieciskā, bet reizē ar to viņu politiskais stāvoklis. Visskaidrāk to izteica savā runā opozīcijas vadonis barons Nol-kens. Aprāidīdams, ka materiālā ziņā caur šo priekšlikumu pieņemšanu zemnieki visai maz mantošot, Nolkens visvairāk baidas no priekšlikumu pieņemšanas moraliskām sekām. Preti, Vidzemes zemnieki nekad neesot atzinuši dzimtskungu tiesības uz zemi un vēl nesen atpakaļ esot pastāvejuši uz savām īpašuma tiesībām, sacīdami, ka zeme piederot viņiem. Ja iznāksot likums, ar kuru tikšot ierobežota dzimtskungu rīcības brīvība par zemes lielako daļu, kura tikšot nodota zemnieku neatsavināmā, neatņemamā lietošanā, tad zemnieki to uzskatīšot it ka par viņu prasību izvērošanu un vēl stiprāki pastāvešot uz savām īpašuma tiesībām. Tapēc esot iemesls baidīties, ka ja kādreiz Baltijā notiktu nemieru kustība, viņi ar vēl lielāku sparību centīšoties panākt savas iedomātās īpašuma tiesības. Muižniecības pastāvešana tapēc atkarajoties no tā, vaj viņem tikšot atstātas pilnīgas vaj arī ierobežotas īpašuma tiesības attiecībā uz visu zemi.

Tomēr konservatīvā muižniecības daļa tajā landtagā neizveda savus nodomus, nepaspēja aiskavēt Terbatas komisijas priekšlikumu pieņemšanu. Pēc generalgubernatora Pālena stingrās uzstāšanās, kā arī pēc kāda muižnieka Bruiningka brīdinājuma, ka ja projektu atraidīšot, esot sagaidāma valdības iejaukšanās, kas priekš muižniecības būšot vēl nepatīkamāka, reformu piekritējiem izdevās savus priekšlikumus par zemnieku zemes kategorijas nodibinašanu dabūt cauri pilnīgus. Muižnieki, cik nepatīkami viņiem priekšlikumi arī nebija, tomēr jutās spiesti tos pieņemt. Arī dažos citos svarīgākos punktos liberalā muižnieku partija panāca uzvāru. Tā tika pieņemts nosacījums, ka klausas nedrīkst pārniegt vaku grāmatas noteiktās robežas. Vispārīgi no landtagu pieņemtie III punkti galvenos vilcienos saskanejā ar Terbatas komisijas priekšlikumiem, izņemot divus jo svarīgus punktus. Preti - muižu īpašniekiem tika atstātas - gan zem zināmiem nosacījumiem tiesības uzteikt zemniekiem viņu mājas. Pēc Terbatas

komisijas priekšlikuma muižnieks, ja tikai zemnieks kārtīgi pildīja savus pienākumus, nevarēja uzteikt viņam viņa mājas, turpretim pēc landtagā pieņemtā lēmuma viņš to varēja darīt un tā tad arī izlikt zemnieku no viņa mājas. Otrkārt landtags neatrada par iespējamu pievienoties komisijas lēmumam, ka klausu regulēšanai caur vaku grāmatam piešķirams atpakaļ ejoss spēks. Landtags atzina, ka jau noslēgtie klausu rentes līgumi, - kuri noslēgti pirms likumu izdošanas - kaut arī nesaskan ar vaku grāmatu normam, tomēr paliek spēkā līdz līguma laika notecešanai. Terbatas komisija turpretim bij likusi priekšā, ka līgumi, kuri noslēgti agrāk, bet nesaskan ar vaku grāmatu normam, pēc viena gada laika zaudē savu spēku. Generalgubernators Pālenš šajā jautājumā pārstāvēja uz Terbatas komisijas priekšlikumu pieņemšanu, pieprasīdams, lai līdz nākošam landtagam neviens saimnieks vairak netiktu izlikts no savas mājas bez tiesas sprieduma, kā arī lai ar jauno likumu apstiprināšanas dienu visi, ar vaku grāmatu normam nesaskaņošie rentes līgumi, zaudētu savu spēku. Landtags tomēr atteicās pieņemt šos priekšlikumus, neskatoties pat uz generalgubernatora uzstāšanos, tā ka starp muižniekiem un viņu izcelās konflikts, kas atstāja savu iespaidu uz reformu tālako gaitu.

Landtaga pieņemtā projekta vajadzēja tikt apstiprinātam no ķeizara. Kā tas bij parasts, projekts apstiprināšanai tika iesniegts caur generalgubernatoru Pāleni, bet ne tieši centralai valdībai. Šoreiz generalgubernators iesniedza projektu centralai valdībai ar dažām kritiskām pēzīmem un priekšlikumiem, tā tad viņš to no savas puses papildināja.

Projekta caurskatīšanai ķeizars iecēla īpašu komiteju, kurā piedalījās arī Vidzemes landmaršals un divi muižniecības priekšstāvji. Kā landmaršals tā arī abi no muižniecības konventa ievēlētie priekšstāvji piederēja pie konzervatīvā virziena, tā tad pie tiem, kuri negribēja pielaist kaut cik nopietnākas, kaut cik ievērojamākas pārmaiņas 1819.gada likumos.

Nonākuši Peterpilī, bruņniecības locekļi atrada, ka stāvoklis ir stipri mainījies, pie tam

viņu ieskatiem par labu. Priekšlikumi landtagā bij tikuši pieņemti zem zinama spiediena - domājot, ka pretežā gadījumā sagaidāma reformu izvešana no augšas. Te viņi atrada ko citu. 30. martā 1842.gadā ķeizars Nikolajs I bij turejis runu valsts padomē, izteikdamies attiecībā uz krievu zemniekiem, ka viņu brīvlaišana vēl esot pārāgra. Sagatavojot zemi šai brīvlaišanai, viņai tomēr vajagot būt savienotai ar nesatricināmām muižnieku īpašuma tiesībām uz zemi. Ar to it ka bij apstiprināti tie principi, kas bij izvesti 1819.gada Vidzemes zemnieku likumos, bet zināmā mērā tikuši ierobežoti ar 1842.gada landtagā pieņemtiem lēmumiem. Tikai kā garamejot ķeizars šai pašā runā bij pieminējis, ka Baltijas zemnieku likumos esot arī dažas nepilnības. Tā tad viņš atzina toš pamatprincipus, tikai esot vajadzīgs izvest dažus pārlabojumus.

Zem šīs runas iespaida valdošās sfēras pieturejās pie uzskata, ka zemnieku reformas izveidot tomēr nedrīkst tikt aizskartas muižnieku īpašumu tiesības uz zemi. Šo valdošās sfērās pastāvīga stāvokli ļoti veikli prata izmantot arī Baltijas komitejā sev par labu zināmie muižniecības priekšestpavji. Sevišķu veiklību izrādīja viņu vadonis barons Nolkens.

Peterpils Baltijas lietu komitejā barons Nolkens ar lielu veiklību, lietpratību un izveicību aizstāveja savus uzskatus, iegūdamš sev vairākus domu biedrus. Bij tikai viena nelaime, proti - muižniekus trauceja tas, ka viņi bij pilnvaroti aizstāvēt 1842.gada landtaga liberalos priekšlikumus un lēmumus, kuriem viņi jau toreiz bij pretojušies un kurām arī tagad nevareja piekrist. Tomēr viņi bij spiesti tos aizstāvēt sakarā ar landtagā dotām direktivām.

Kā nu šo stāvokli novērst? Te Nolkens un viņa biedri izlietoja to apstākli, ka generalgubernators Pālens savas piezīmes un seviši jaunos priekšlikumus nebij iepriekš darījis zināmus Vidzemes muižniecībai. Tagad komitejā Nolkens atsauca uz to, ka viņš un viņa domu biedri nevarot izteikties par šiem Pālena priekšlikumiem, jo viņiem trūkstot priekš tiem instrukciju no visas

apstiprinājumu un pavēleja nodot papildu punktus jaunai ārkārtejai landtaga apspriešanai.

Šis landtags sanāca 1844. gada septembrī. Papildu punkti te tika jo asi nokritēzēti, starp citu no Samsona fon Nimmelstjerna un citiem nopitnakiem reformu piekritejiem. Japiezīmē, ka Fölkerzams, kurš bij dzīvu dalību ~~gājis~~ 1842. gada landtagā, šai laikā atradās ārzemēs un šajā landtagā dalību neņēma. Barons Nolkens, neskatoties uz reformu piekriteju ierunam, arī šajā gadījumā ieguva pilnīgu uzvāru. Izšķirošo iespaidu esot atstājuši landrata Meijendorfa runa, kurā tas brīdinājis muižniekus no 77 punktu atraidīšanas, aizrādīdams, ka preteajā gadījumā varot notikt, ka agraro reformu jāautajums tiekot no jauna Peterpilī iekustināts. Daudzi augstās valdības vīri un ministri esot iezēmuši pret Baltijas provincem naidīgu stāvokli, jo viņi cenšoties pēc tā, lai visiem Krievijas iedzīvotājiem tiktu uzspiesta viena valoda, viena ticība un viena iekārta. Tapēc esot ieteicams, lai rīkoties tā, ka agraro reformu jāeta nenāktu zem ~~sa~~ valdības vīru iespaida, apmierinoties ar patreizejo stāvokli un pieņemot minētos 77 papildu punktus. Landtags beidzēts arī pieņēma šos viņam priekšā liktos punktus bez kādiem pārgrozījumiem un lādza ķeizaru bez kavešanās viņus apstiprināt.

Bet generalgubernators Pālēns arī tagad neapmierinājās un turpināja Peterpilī aizstāvēt savus ieskatus. Beidzot Baltijas lietu komitejā, kurā agraro reformu likumprojekts nonāca, notika vienošanās starp Pāleņu un starp Vidzemes muižniecības priekšstāvi, toreizeju landmaršalu Lilienfeldu. Lilienfeldā piekāpās, baidīdamies, ka preteajā gadījumā atkal varetu uz agraro reformu likumprojektu darīt savu iespaidu dažā augstaki valsts vīri, kuri priekš Baltijas muižniecības nebij visai labvēlīgi, Tapēc viņš pieņēma Pāleņa dažas prasības. Proti, viņš piekrita tam, ka līdz tam laikam, kamēr pēc tuvākā landtaga uzstādītiem nosacījumiem klausu līgumi tiks revidēti, vaku grāmatu normam jāpaliek par augstākām normām priekšā citiem klausu līgumiem. Tadā kartā Pālēns panāca to, ko veļejas.

Pēc tam, kad vienošanās bij panākta, komite-

jas pieņemtais likumprojekts tika apstiprināts 1845.gada 23.janvārī. Vēl tai paša viņš tika piesūtīts attiecīgam iestādem un personam dēļ ievērošanas un izpildīšanas. Viņa formēla promulgācija tomēr nekad nav notikusi, kapec tad arī šie punkti nav iekļuvuši oficiēlos likumu krājumos.

Kā jau minēts, pēc satura šie punkti maz ko grozija patreisejā stavoklī. Paša pirmā punktā tiek uzsvērts, ka pēc 1819.gada likumiem muižu īpašniekiem pieder neaprobezotas īpašumu tiesības uz visu zemi. Tādē kartā zemnieku zemes ideja šajos likumos ir tikusi pilnīgi atmesta. Brīva līguma tiesības tomēr ierobežotas ar to, ka draudzes tiesnešiem tiek uzlikts par pienākumu pārbaudīt kontraktus, vaj viņos caur divdomīgiem izteicieniem neesot aizskārtas zemnieku intereses. Bez tam klausu rentes augstums norobežots ar vaku grāmatu normām. Ļoti svarīgs nosacījums ir tas, ka līgumi slēdzami rakstiski un ne mazāk kā uz 6 gadiem; līdz tam muižnieki bij parādūši slēgt ļoti īsgadīgus rentes kontraktus - uz vienu vaj divi gadiem. Muižas īpašniekam jādod zināma atbildība rentniekam, ja pēdejamā caur mājas pardošanu vaj pievienošanu muižu laukiem ir spiests savu māju atstāt. Bez tam izdarīti dazi atvieglinājumi pie zemes iegūšanas par dzimtu ar kreditbiedrības palīdzību.

Šis papīliu punkti pastaveja spēkā tikai nedaudz gadus, jo drīz Vidzemes semnieku starpā izcēlās jauna kustība, jauna savilnošanās, kura atkal izkustināja Baltiņas vadošās vācu aprindas iz viņu miera stāvokļa un atkal piespieda viņas stāties pie agrarām reformām.

Ši kustība stāv sakarā ar Vidzemes latviešu un arī Igaunu zemnieku cenšanos pāriet pareizticībā. Savā laikā jau redzejām, ka pārietana pareizticībā iesakās jau 1841.gadā, sakarā ar t.s. latviešu zemnieku cenšanos uz silto zemi. Tad šī kustība vēl tika apslāpeta pašā sākumā ar spaidu līdzekļu palīdzību. Bet nedaudz gadus vēlāk, 1845.gadā, kustība atjaunošjās. Desmitiem tūkstošu latviešu un igauņu zemnieku nedaudzu gadu laikā pārmainīja savu līdzšinejo luterāņu

ticību pret pareizticību.

Ceļas jautājums, kā šādas reliģiskas uavil-
nošanās izskaidrojamas? Toreisejās vācu vado-
šās aprindas un līdz ar viņam pat līdz mūsu
dienam viena vācu vesturnieku daļa šokustību
izskaidro ļoti vienkārši ar pareizticīgo ga-
rīdznieku agitāciju, kuru šajā viezienā pabalsti-
jusi krievu valdība. Pats par sevi saprotams,
ka tik plašas kustības, kādas bij 40. gadu pār-
iešana pareizticībā, nekādā ziņā nevar tikt iz-
skaidrota tikai kā agitācijas sekas. Viņu iz-
ceļšanās vedama sakarā ar toreizejiem latviešu
zemnieku vispārīgiem daives apstākļiem - sakarā
ar viņu toreizejo saimniecisko stāvokli un arī
viņu garīgās attīstības stāvokli.

S šos apstākļus apskatīdami un meklējami pēc
iemesliem, kas veicināja latviešu zemnieku pār-
iešanu pareizticībā, apskatīsim vispirms viņu
saimniecisko stāvokli un viņu attiecības pret
vācu muizniekiem. Kā redzējam, latviešu zemnie-
ku saimnieciskais stāvoklis pagājušā gada sim-
teņa 30. un 40. gados bij sevišķi grūts, Klau-
šas un nodevas arvienu pieauga, bet zeme ienesa
arvienu mazāk. Tā latviešu zemnieki nonāca gan-
drīz izsamisuma stāvoklī. Toreizejo latviešu
zemnieku gara stāvokli šai ziņā ļoti labi rak-
sturo Samariņa "Pareizticīgā latvieša piezīmes",
kur viņu sarakstītais savu tēvu raksturo šādi:
"Es atceros, ka mans tēvs arvienu biežaki un
biežaki sāka raudāt. Viņš sēdeja domīgs un bē-
dīgs, bieži norūca pie sevis: "Nav vairs dzīvo-
jams; ko lai dara? Neka nevar izdomāt. Strādā
dienā un nakti, vasaru un ziemu, bet prasi, ka-
dēļ? Pā tīram pelavam, un pazudušais dēls. Ci-
tādi, ja Dievs būtu sodījis ar neražu, krusu,
slimībām, bet to nevar teikt, grēks pat domāt.
Bet tomēr dzīve sliktaka par lopu. Tēvā sit kā
suni, zāvē kā šķinķi dūmos, un tad vēl smejas
un saka "eļ sūdzi!" "...

No visa redzams, ka latviešu zemnieki ne ti-
kai ļoti daudz cieta zem grūto apstākļu smaguma,
bet reizē ar to viņos arvien vairāk, arvien skai-
drak sāka pamesties nojauta, ka šo nelabvēlīgo
apstākļu vēlonis ir pastāvošās sabiedriskās
iekārtas trūkumi, tas, kā vienai šķirai, vienai
nelielai sabiedrības grupai ir dota iespēja viņus

izsūkt un apspiest. Jo skaidraka latviešu zemniekos kļuva šī apziņa, jo lielaks pieauga viņos naids un neuzticība pret šo grupu, savienoti ar vēlēšanos no viņas atsvabinaties. Caur pareizticības pieņemšanu viņiem tika dots neliels cerības starpiņš izlabot savu stāvokli, atkratīties no saviem apspiešanas un iegūt sev līdzjūtīgus aizstāvjus. Tauta instinktīvi ar neapturamu dziņu sāka piegriesties šim, ka viņi toreiz domāja, savam atsvabināšanas ceļam.

Bet ne tikai miesīgi, ari garīgi trūkumi nomāca toreiz latviešu zemniekus. Kad cilvēkam dzīvē klājas grūti, tad viņā pastāv vēlēšanās meklēt kādu garīgu atspirdzinājumu un stiprinājumu. Šādu atspirdzinājumu un stiprināšanu cilvēkam sniedz ticība, protams tikai tāda ticība, par kuras patiesību tam nav nekādu šaubu un pret kuras sludinātajiem viņam ir nešaubīga uzticība. Latviešu zemniekiem, kuru dzīve 30. un 40. gados bij tik grūta, šādas ticības taisni trūka. Valdošā luterāņu ticība pa lielakai daļai nesniedza viņiem garīga apmierinājuma un stiprinājuma. Vispirms krīt svarā tas, ka neskatoties uz to, ka latvieši jau vairāk kā 200 gadus piederēja pie luterāņu ticības, paši mācības pamati tiem arvien vēl bij diezgan sveši. Tas, pa lielakai daļai, bij tapēc, ka luterāņu mācītāji protams, dažus izņēmumus atskaitot nebij izradījuši pietiekošu daudzību pie savu draudžu apkopšanas, atrašdami par iespējamu bieži vien nodoties citām lietām, nevis savu amatu pienākumu izpildīšanai. Dažos gadījumos ari fiziski tas viņiem pilnīgā mērā nebij iespējams draudžu plašuma un lielā draudzes locekļu skaita dēļ, kuru viņiem pie toreizejiem apstākļiem nācās grūti, pat neiespējami apkopt. Bet pats galvenais, ka pēc latviešu zemnieki luterticībā nespēja dzesēt savas garīgās slāpes, bij varbūt tas, ka viņiem trūka uzticības uz šīs ticības kopeļiem un sludinātajiem. Luterāņu mācītāji pēc sava sociālā stāvokļa piederēja pavisam pie citas, viņiem pretejas sabiedrības šķiras. Viņi visi bij prāvo mācītāju muižu turetāji un tās apsaimniekodami, izsūca un spaidīja savus zemniekus ne masakā mērā, kā citi muižnieki. Viņi uzturēja jo tuvus sakarus ar muižniekiem, aiz-

stāveja no kanceles viņu interesēs, sludināja paklausību un padevību saviem kungiem. Baznīcā viņi sludināja pazemību, tuvāku mīlestību, nedziļanos pēc pasaulīgas mantības un greznības, bet visas viņu runas atradās vislielāka nesaskaņā ar pašu sludināto lielkundzisko dzīvi.

Viss tas nevarēja radīt starp draudzes mācītājiem un draudzes locekļiem nepieciešami vajadzīgās sirsnīgās Mīlestības pilnās attiecības, nevarēja reisē ar to modināt un uzturēt latviešu zemniekos uzticību un palāvību uz viņu kungu sludinātām mācībām. Luterāņu ticība daudzos gadījumos palika priekš latviešu zemniekiem auksta, nedzīva, sausu formu izpildīšana, kurā viņi nevarēja atrast sev iekšēju apmierinājumu.

Bet kur tadā gadījumā dseset šis iekšējās garīgās slāpes? Jau no 18.gada simteņa vidus sākot un vēl plašākos apmēros 19.gada simtenī viena latviešu zemnieku daļa mekleja un atrada iekšēju apmierinājumu brāļu draudzē. Brāļu draudzes kopeji un sludinātajai pa lielākai daļai piedereja pie tās pašas zemnieku kārtas ļaudīm, un brāļu draudzes dzīvē visiem viņas locekļiem bij iespējams ņemt jo dzīvu dalību. Caur to tika apmierināta latviešu zemnieku aktivitātes dzīve.

Visu to ievērojot, saprotams, ka pēc brāļu draudze bij tapusi latviešu zemniekiem tik tuva un mīļa, un ka pēc viņas iespaids arī uz vēlāko laiku dzīvi tik ievērojams. Tas pats "pareizticīgā latvieša piezīmju" autors apraksta toreisejo brāļu draudzes dzīvi un viņas locekļu savstarpējās attiecības šādi: "Ir neticami, ar kādu sirdību un dedzību brāļu draudzes locekļi apmekleja lūgšanas sapulces. Dažam bij jānoiet līdz turīenei ap 90 verstu. Kas nāca no tālienes, to viesmīlīgais saimnieks uzņēma, mēloja par velti ar miesīgu un garīgu barību, guļai deva cīsis un apsegu. Ar dievlūdzejiem gari sarunājās, par visu pārprasāja, priecājās un bēdējās, pamudināja, veicināja labus centienus, deva padomus un stiprināja pret viņu sapulču un biedrību vajatajiem un sākatajiem. Pie tam viņi bieži atkārtāja: "mēs esam mulķi, neizglītoti, tunāši, mēs nespējam mācīt vārdos, bet toties Dievs mums ir devis citu dāvanu, tā ir mūsu dzīve, mūsu darbi; ar tiem mums vajaga citus mācīt un apgaismot, bet no laba darišanas neviens nevar atteikties ar nema-

ceļānu vaj nezināšanu. Darbi pieder mums un mēs ar tiem klusu cīesdami, bez vārdiem pierādīsim mūsu mērķu un sapulču svētumu."

Tādā kārtā viņa daļa latviešu zemnieku brāļu draudzē mekleja un arī atrada iekšēju apmierināšanu, ko tiem toreis nespēja sniegt luterāņu baznīca. Bet citus arī viņa neapmierināja, varbūt, ~~bet~~ tā pa daļai tapēc, ka viņa tomēr daudzos gadījumos stāveja tuvu luterāņu baznīcai un viņas mācītājiem, kā arī muizniekiem, pret kuriem latviešu zemnieki sajuta neuzticību. Tas nu nāca par labu pareizticībai.

Jau pirms tam latviešu, vismaz dažos apgabalos, kautcik pazina pareizticību, jo dažās vietās, kā piem. Jekabmiestā, Rīgā, pastāveja priekš tur dzīvojošiem pareizticīgiem baznīcas. Ari dažas pareizticīgās baznīcas procesijas, piem. ūdens iesvētišana, tika apmeklētācāri no luterāņiem. Dažos gadījumos, piem. dēļ dažādām aizlūgšanām slimību, neražas, sausuma gadījumos latvieši bieži vien griezās pie pareizticīgo garīdzniecības.

Tagad, 40. gados, kad iesākās latviešu pāriešana pareizticībā jo plašos apmēros viņai par labu nāca vēl daži sevišķi tā laika apstākļi. Vispirms jāņem vērā toreizejais latviešu zemnieku gara stāvoklis, sakarā ar toreisejiem grūtiem dzīves apstākļiem un posta pilno stāvokli, kad nomocītās tautas fantazija darbojās jo dziīvi un spēcīgi, tad visā tautā piemajoja savadas gaidas un cerības. Šo toreizejo latviešu zemnieku gara stāvokli atkal raksturo tas pats "pareizticīgā latveišu piezīmju" autors Samariņš šādi: "Grūti pat uzskaitīt visas toreisejās runas, kuras liecināja par nemierīgo uztraukto gara stāvokli, apgalvoja, ka miroņi celšoties augšā, paregoja, ka būšot lielas jukas un runāja, ka jau esot tuvu otrā Kristus atnākšana, kas drīz nākšot ticība, tā ticība, par kuru mūsu tēvu tēvā runājuši; viņa nākšot no Ziemeļiem, Tā jau pravieši teikuši, ka radīšoties svēti laudis, un esot jau tādi radušies."

Visas šīs uztraucošās baumas radīja auglīgu zemi priekš tā, lai uz viņas seknīgi izpletītos

pārmainīšanas kustība. Te krīt svarā arī tas, ka pareizticības kults bij vairāk savienots ar zimbolistiskām formām, kas atstāja lielaku iespaidu uz jūtām, kamēr luteranisms griezās vairāk tikai pie draudzes locekļu prāta un apziņas un bij tapēc ne ārienes raugoties sauskas un mazak pievilcīgs. Pareizticīgo garīdznieki bij samērā ņemot vienkārši ļaudis, kuri, ka latviešu zemnieki tūlī novēroja, atradās zināmā pretestībā ar luterāņu garīdzniekiem un muižniekiem. Pie tiem viņi tapēc vareja grēties ar lielaku uzticību un vaļsirdību, atstāstot tiem savas ikdienišķas rūpes un meklejot atvieglinājuma. No sevišķi liela svara bij tas apstāklis, ka pareizticība bij, ka toreiz teica, ķeizara ticība, ta ķeizara, pret kuru latviešu zemnieki toreiz sajuta dziļu godbijību un uzticību, kurā viņi redzeja savu aizstāvi un apsargtāju. Visbeidzot laivieši no pāriešanas pareizticībā sagaidīja un vareja sagaidīt arī dažus materiēlus ieguvumus. Vispirms viņi caur šo ticības maiņu atsvabinājās no došanās luterāņu baznīcā un mācītājiem. Galvenais, viņos bij modināta cerība, ka viņiem tiks piešķirta zeme, ka viņi var sagaidīt atsvabināšanu no lēdzsīnējām attiecībām pret dzimtkungiem u. t. t. Visi šie apstākļi kopā ņemot vareja pamodināt latviešu zemniekos stipru vēlēšanos un cenšanos pārmainīt savu dzīšnejo ticību.

Pārejas kustība iesākās Rīgas pilsētā 1845. gada pavasarī. Ta stāveja sakarā ar turienes brāļu draudzes dzīvi. Rīgā no fabriku strādniekiem un citiem vienkāršiem ļaudim bij radies pulciņš brāļu draudzes locekļu, kurus kopa diakons Neimanis. Draudzes locekļu viena daļa bij no laukiem. Tur tie bij pieraduši pie citadas dievkalpošanas - pie lielakas patstāvības un tapēc nebij apmierināti ar savu waditāju Neimani. Pats Neimanis nesaskaņas izskaidroja ar to, ka neapmierinātie draudzes locekļi esot viņa pretinieki un spītīgi ļaudis, kuri negribot padoties rīkojumiem par brāļu draudzes dievkalpošanas iekārtu.

Lai atsvabinātos no Neimanas, pulciņš griezās pie dažiem Rīgas luterāņu mācītājiem, zeredami ar viņu palīdzību iegūt lielaku patstāvību. Tā viņi griesās pie mācītāja Sinona ar lūgumu, lai ierīko priekš viņiem smilšu kalnos skolu, kur,

sapulcejušies pa svētdienam vecaki un bērni, lai izvēletu iz sava vidus skolotāju, kas lai, viņus mācītu un pārklausiņatu. Sinens, noprazdams, ka brāļu draudzes locekļiem ir bijuši citi blakus nolūki, lūgumu atraidīja. Turpretim otrs mācītājs Treijs lūgumu ievēroja un sāka noturet trijās pilsētas vietās saiešanas " bibeles stundas". Bet drīz viņš dabūja zināt, ka vienā no saiešanas mājām laudis sapulcejas ārpus noteiktā laika un notura dievkalpošanas citādā kārtībā nekā viņš to bij atļāvis.

Šajās saiešanās galveno lomu spēleja kāds Karlis Ernests un Davids Balodis. Pirmais bij izbijis zaldats. Davids Balodis bij ienācis Rīgā no laukiem, no Madlienas draudzes, kur arī bij piederējis pie brāļu draudzes un viņa tēvs savās mājās devis telpas priekš brāļu draudzes saiešanas. No pašas bērnības viņš bij atradies zem brāļu draudzes iespaids un vēlāk saiešanās paņš uzstājies kā sacītājs. Bet tas neturpinājās ilgi. Pēc tēva nāves viņš sanāca strīdā ar muižas īpašnieku un bij spiests atstāt tēva mājas. Viņš griezās uz Rīgu, nemiens līdz naidu pret luterāņu mācītājiem, jo pēc viņa domām tikai mācītājs bij viņa galvenais vajatājs bijis.

Rīgā nonācis, Balodis iestājās atkal brāļu draudzē. Tā ka viņam bij labas runās dāvanas, viņš gēma draudzēs saiešanās jo dzīvu dalību. Mācītājs Treijs nomanīja, ka Balodis cenšas iegūt patstāvību un neatkarību no luterāņu mācītāju aizbildniecības. Tādēļ viņš sāka raudzīties uz Balodi ar neuzticību, pārmeta viņam, ka tas neeset ievērojis dotos aizrādījumus un slēdza vienu no paša ierīkotām saiešanas mājām. Tagad, Balodis, pamudināts no Ernsta, griesās pie Rīgas pareizticīgo biskapa, lai tas ņemtu brāļu draudzes saiešanas savās apsardzībā. Biskaps lūgumu pieņēma un atvēleja kādu mazu pareizticīgo baznīcu pilsētas nomalē, kur noturet brāļu draudzes saiešanas Baloga vadībā. Pēc tam biskaps usstādīja prasību, lai viņi pārejot pilnīgi pareizticībā, apsolidams zināmu patstāvību un brīvību pie saiešanu noturesanas. Te vērā ņemet, tika saastādīts lūgums no Baloga, kurā viņa parakstitāji izsaciņa vēlēšanos pāriet pareizticībā un lūdza ierīkot priekš viņiem baznīcu, atļaujot pie dievkalpošanas dāiedat viņu dziesmas un paturet līdzsinejās cāsmenījas. Lūgums parakstitāji ne-

zināja, ka lieta grozas ap ticības maiņu, jo
pis parakstiņš Balodis bij viņiem paskai-
drojis, ka visa lieta grozas ap lūgumu atvēlet
noturet saiešanas un dot priekš tam vajadzīgās
telpas. Kad par to dabāja zināt konziistorija,
ta ievadija lietas izmeklēšanu. Bet Balodis ar
Ernstu centās lūgumu virzīt tikai tālak, gan ar
solījumu, gan ar draudu palīdzību cenšamies
pierunāt lūguma parakstītājus, lai paliek parak-
stiem uzticīgi. 29. aprīlī 1845. gadā notika pirmā
40 latviešu uzņemšana pareizticībā. Par jaunās
pareizticīgo latviešu draudzes priesteri tika
iecelts kāds Jekabs Michailovs. Pēc viņam nai-
dīgo vācu vēsturnieku ziņām tas bij kādreiz bi-
jis grafa Šeremetjeva muižā par rakstvedi, bij
piesavinājis naudu un notiesāts uz Sibīriju,
bet iestājoties garīdznieku kārtā, uz zinoda
virsprokurora lūgumu, ticis apzēlots.

Ziņas par Rīgā notikušo kustību Baloža vadi-
bā izplātījās uz laukiem. Tur tika izpaustas
visskaistakās baumas: pats ķeizars vēloties, lai
zemnieki pieņemtu viņa ticību; par to tie saņems
got lielu labdarību no ķeizara - pabalstu trū-
kumā un tikšot atsvabināti no rekrutu došanās.
muižniekiem zeme tikšot atņemta un izdalīta starp
zemniekiem, kas būšot pārgājuši pareizticībā, ti-
kai muižnieki un mācītāji ļaunprātīgos nolūkos
to slēpjot.

Viens no iemesliem, kāpēc pašiešana pareiz-
ticībā atrada auglīgu zemi tautas masās, bij tas,
ka 1844. gadā bij neraža bijusi un zemē valdīja
liels trūkums un bads. Stāsta, ka atrasti pat
badā nomiruši cilvēki. Zemnieki ticeja, ka tiks
no bada atsvabināti caur ticības maiņu, caur t. s.
pierakstiņšanos. Zemnieki bariem plūda uz Rīgu.
1845. gada beigās un nākošā gada sākumā kustība
pieņēma plašus apmērus. Kustības pārsūgšanai par
labu starp citu nāca tas apstāklis, ka 1845. gada
septembrī no Peterpils pienāca Rīgā 3 kuģi ar
labību, kurus valdība sūtīja Vidzemes badu cie-
tejiem zemniekiem. Bij izplātījušās baumas, ka
šo labību pāvēlets izdalīt par velti tiem zemnie-
kiem, kuri pārgājuši pareizticībā.

Pats par sevi saprotams, ka preziticīgā ga-
rīdzniecība ar bīskapu priekšgalā zentās visiem

līdzekļiem pāriešanas kustību veicināt. Lielu iespaidu uz nopiestiem latviešu zemniekiem bij atstājis tas, ka pareizticīgā garīdzniecība ar lielu līdzjūtību bij uzklausījuši, ko zemnieki bij stāstījuši par savu stāvokli. Arī biskaps un viņiem bij atstājis lielu iespaidu. Garīdzniecība gāja vēl tālak: - viņa ne tikai izteica cerības, ka nākotnē zemniekus sagaida labākas dienas, bet daudzos gadījumos pat deva noteiktus solījumus attiecībā uz grūto apstākļu novēršanu, kur zemniekus visvairāk nospieda. Bet šos solījumus deva tikai ar vienu nosacījumu - ka jāpieņemot ķeizara ticība. Ja to dariot, tad par to nākotnē esot sagaidāmi tādi labumi, par kuriem tikai klusībā drīkstot minēt, muiznieku un mācītāju iespāids vēl esot ļoti liels.

Ar sevišķu dedzību pareizticību izplātīja Davids Balodis. Tā kā jaunai pareizticīgai draudzei pastāvīgas baznīcas nebija, tad viņas vietu izpildīja "ceļojošas baznīcas". Pareizticīgais priesteris ar visnepieciešamākām lietām ieradās draudzē un devās atkal tālak. Kopā ar priesteru Michailovu 1845. gada vasarā Balodis abbraukāja daļu no Vidzemes draudzēm. Visur viņus sagaidīja lieli ļaužu pulki. Tai laikā, kad Michailovs izdarīja pierakstīšanos un noturēja dievkalpošanu, Balodis zentās pierunāt ļaudis uz ticības maiņu, peldams mācītājus un solidams visādus labumus. 1846. gadā Balodis jau kā priesteris nometās uz dzīvi ļaudonā un 8 mēnešu laikā uzņēma pareizticībā ap 6.000 personu. 1846. gadā un 1847. gada pirmos mēnešos kustība bij sasniegusi savu kulminācijas punktu un tikai ar 1847. gada II. pusī sāka atslābt. Pārkrīstīto - jauno pareizticīgo draudzes locekļu vajadzībām blakus pastāvošām 9 Vidzemes pareizticīgo baznīcām tika pavēlēts nodibināt 25 jaunas baznīcas, vietās, kuras pareizticīgā garīdzniecība būs izraudzījuši par noderīgākām. Pareizticīgo garīdznieku skaita palielināšanai un sagatavošanai Rīgā tika atvērta skola, vēlākais garīgais seminārs.

Pats par sevi saprotams, ka luterāņu garīdzniecība un muizniecība nevarēja vienaldzīgi noraudzīties uz šo pāriešanas kustību,

Jo reizē ar to mazinājās luterāņu mācītāju ienēmumi un paši mācītāji tapa lieki. Priekš muižniekiem latviešu zemnieku pāriešana pareizticībā bij taisni bīstama lieta, jo caur to zemnieki vēl vairak atsvabinājās no muižniekiem un pēdejie zaudeja katru moralisko iespaidu uz latviešu zemniekiem. Tapēc no paša sākuma kā mācītāji, tā muižnieki izlietoja visus līdzekļus, lai aizkavētu pareizticības izplātišanos. Pirmais līdzeklis bij darīt uz zemniekiem iespaidu caur pārliecināšanu. Gan caur sprediķiem, gan personīgās sarunās viņi centās nostādīt pareizticību nelabvēlīgā gaismā, tāpat centās izklaidēt baumas par dažādiem labumiem, kas būtu savienoti ar pāriešanu pareizticībā.

Pareizticība, kā valsts ticība stāveja zem īpašas likuma apsadrzības. Pašā pārejas kustības sākumā no augstākās valdības tika izdota pavēle, ka nedrīkst tikt izlietoti spaidi pret tiem, kas vēlas pāriet pareizticībā. Visām valdības iestādēm tika uzlikts par pienākumu aizstāvēt jaunos pareizticīgās draudzes locekļus. Šis rīkojums un noteikums deva pareizticības piekritējiem celt sūdzības pret tiem luterāņu mācītājiem, kuri bij izlietojuši lielakas tiesības, nekā likums viņiem atļāva, sevišķi ticības aizstāvešanas ziņā. Pret luterāņu mācītājiem tika ceļtas sūdzības par pareizticīgās baznīcas nievāšanu.

Luterāņu mācītāji un muižnieki ne tikai ar vārdiem, bet arī ar darbiem un visādiem līdzekļiem centās aizstāvēt savu ticību un apkarot pareizticības izplātišanos. Pārgājejiem lika ceļa visādus kavēkļus. Kad viņi gribeja iet uz pilsētu pierakstīties, nedeva viņiem vajadzīgās atļaujas. Pareizticīgiem aizliedza apglabat mīrušos luterāņu kapzētās, lai gan viņiem pašiem īpašu kapsētu vēl nebij. Muižnieki centās pareizticībā pārgājušos saimniekus un rentniekus izlikt iz mājām, atteicās no plaīdzības sniegšanas viņiem vajadzības gadījumos, nedeva telpas pareizticīgo dievkalpošanām, atteicās dot zemi pareizticīgo baznīcu būrvešanai. Abas baznīcas šai laikā atradās cīņās stāvoklī.

No liela izšķiroša svāra bij stāvoklis, kādu ienēma šini lautaļumā krievu centrālā valdība.

Vācu vadošās aprindas, kā toreiz, tā arī vēl tagad visu vainu par pārejas kustības izcelšanos un izplātišanos uzkrāj pareizticīgo garīdzniecībai, kuru valdība esot pabalstījusi. Cik lielā mērā nu šis pārmetums toreizejam ģenerālgubernatoram Golovinam bij pamatots?

Šajā laikā, 40. gada otrā pusē, rusifikatorišķās tīkmes valdības augstākās sferās vēl nebija pēmušas pārvaru pār visām citām, kaut gan tendence uz to jau bij nomanāma. Sevišķi pats ķeizars Nikolajs I kā pārliecināti konservatīvs cilvēks, negribēja, lai kādā valsts daļā sevišķi Baltijā, kuras iekārtu viņš augsti vērtēja un kuras muizniecību cienīja, notiktu kādas pārgromības, kaut arī tas pastāvētu tikai ticības maiņā. Pievienojās klāt tas apstāklis, ka valdība baidījās, ka reliģiskā kustība varētu pāriet un savienoties ar cita rakstura kustību, varētu pāriet vispārīgā nemieru kustībā, kura būtu vērstā pret visu pastāvošo iekārtu. Tapēc centrālā valdība izturejās pret pārejas kustību ar zināmu apdomību. No vienas puses viņa nelika kustībai nekādus šķēršļus, nekādus kavēkļus ceļā, kā to bij noteicis pats ķeizars, kad bij sāņemta ziņas par kustības sākšanos; no otras puses viņa centās ieturet to likumīgās robežās.

Kad kustība pieņēma ļoti plašus apmērus un muizniecība pastāvīgi griezās pie valdības ar saviem aizrādījumiem, ka kustības cēlonis esot ar nodomu izplātitās baumas par tiem labumiem, kas sagaidot pareizticībā pārgājušos zemniekus, un ka esot sagaidāmi nemieri, ja zemnieki redzēsot, ka esot savās cerībās vilāšies, valdība, ņemot vērā šos muizniecības aizrādījumus, vairākārtīgi griezās pie zemniekiem ar paskaidrojumiem, ka visas baumas ir bez kāda pamata, un no otras puses deva rīkojumu, lai baumu izplātitāji tiktu saukti pie atbildības. Bez tam no visiem, kas iestājās pareizticībā pie pārkristīšanās valdība sāka pieprasīt t. s. reverzālu par to, ka viņi caur jaunās ticības pieņemšanu nesagaida nekādus materiēlus labumus. Šāda rīcība, — baumu izplātitāju sodīšana un apsoliājuma ņemšana neliecinā par pārak dedzīgu pārejas kustības pabalstīšanu no valdības puses.

Vēl svarīgāk šai ziņā ir pavēle no 4. janvāra

1846.gada, kura tika izdota uz muizniecības un mācītāju sūdzību pamata, ka zemnieki mainot savu ticību bez nopitnas pārdomašanas, steidzīgā kārtā. Tapēc tika noteikts 6 mēnešu ilgs laiks starp pieteikšanos un galīgo pieņemšanu pareizticībā. Ar šo rīkojumu daudzi ir tikusi atturēti no pāriešanas pareizticībā. Ari šis rīkojums nebūt neliecina par valdības pārlicīgu pārejas kustības veicināšanu.

Tādā gadījumā nu ceļas jautājums, ar ko izskaidrojama muizniecības zēlošanās par valdības rīcību? Ta izskaidrojama ar to, ka krievu valdība toreiz negribeja sekot Baltijas muizniecības lūgumam, kā to bij darījusi 1841.gadā, negribeja ar varas un spaidu līdzekļiem mēģināt apturēt un apspiest pārejas kustību. Un kad vācu valdošās aprindas, kuru rokās atradās toreiz vietejā valdības vara, sāka pati no sevis izliēt pret pareizticīgo baznīcu un viņas locekļiem dažādas spaidu līdzekļus, tad valdība, starp citu arī generalgubernatora Golovins, daždos gadījumos pēma jauno draudzi un viņas locekļus zem savas apsardzības. Piemēram, muiznieki arvienu liedzās ierādīt telpas pareizticīgo dievklapošanu noturešanai. No generalgubernatora tika izdots rīkojums, pēc kura muizniekiem bij jādod un jāierāda telpas priekš ceļojām baznīcām, tāpat bij jādod vieta un zeme pareizticīgo baznīcu būvēm, ko arī muizniecība no sākuma negribeja darīt. Pagastos, kur pareizticība jau bij vairak izplātījusies, daži tiesneši bij vēlami no pagasta pareizticīgo locekļu vidus, lai arī viņiem pagasta tiesā būtu sevi aizstāvi.

Protams, visi šie rīkojumi assauca vācu vadošās aprindās lielu nemieru pret valdības izturešanos. Kā nu lai ar nebūtu, tikai 1848.gadā generalgubernatora Golovina vietā nāca vāciešiem labvēlīgais kņazs Suvorovs, kurš sāka uzmanīgāk ievērot vācu vadošo aprindu vēlēšanos un sāka spert soļus, lai apturētu pareizticības izplātīšanos. Šī virziena maiņa pa daļai stāv sakarā ar 1848.gada revolucionārām kustībām Vakar-Eiropā, kuras pamudināja krievu valdība, sevišķi pašu ķaizaru Nikolaju I ar vislielāko neuzticību raudzīties uz katru tautas savīlnošanos.

Tādejādi pret pāriešanu pareizticībā, pret šo reliģisko kustību, kura patiesībā jau pate no sevis 40. gada otrā pusē sāka norimt, sāka iztureties ar lielaku neuzticību, tā kā galu galā nākošos gados šī pārejas kustība gandrīz pavisam apstājās, un nākošos 50. un 60. gados iesākas pat pretejas dabas kustība - cenšanās no pareizticības pāriet atpakaļ luterāņu ticībā.

Visas kustības sekas bij tās, ka diezgan ievērojama latviešu zemnieku daļa bij pārgājusi pareizticīgās baznīcas klēpī. Protams, šīs kustības iespaids uz latviešu tautu neaprobezotās tikai ar to vien. Sekas arī arī tās, ka par jaunu tika iekustināts jautājums par zemnieku stāvokļa uzlabošanu. Tādā kārtā šī kustība deva ierosinājumu jaunam agraro reformu procesam, kurš nobedzās ar 1849. gada zemnieku likumu izdošanu.

Kā jau redzējam, 1845. gada 23. janvārī no ķeizara tika apstiprināti t. s. papildu punkti pie 1819. gada Vidzemes zemnieku likumiem. Ta paša gada novembrī šie papildu punkti tika publicēti un nākošā 1846. gada pavasarī tiem vajadzēja stāties spēkā. Bet jau pirms tam, sakarā ar 1845. gada reliģiskās kustības pieaugšanu tikt par jaunu iekustināts agraro reformu jautājums, kas notiktu sekošā kārtā.

Ziņas par Vidzemē notiekošā pārejas kustību pareizticībā bij sasniegušas arī Peterpils augstākās valdības aprindās. No Vidzemes muižniecības tur pienāca nepārtrauktas sūdzības par to, ka pareizticīgā garīdzniecība, kā arī generalgubernatora agentī pāvilot zemniekus pareizticībā, apsolot tiem dažādas brīvības un labumus. Tādā rīcība, pēc muižnieku domām galu galā novedīdot zemniekus pie sazēlšanās pa muižniekiem. Šis sazēlšanās novēršanai un kārtības uzturēšanai muižnieki jau tagad lūdza no valdības mazākais 2 divīzijas kara spēka. Lai izmekletu apstākļus, kādos norisinājās pāriešanas kustība, un lai iepazītos ar kustības iemesliem un viņas gaitu, valdība sūtīja uz Vidzemi vairākus ierēdņus. Starp viņiem būtu minams Liprandi, kura ziņojums ķeizaram par reliģisko kustību Vidzemē ir uzglabājies un uzskatams par diezgan ievērojamu avotu pie iepa-

ziņanos ar šo kustību. Minams arī generals Kruzensterns, daži fligeladjutanti, ka Aņenkova, un it sevišķi toreizejais iekšlietu ministra biedris Sevjavins. Nevar teikt, ka šo valdības sūtīto ieredņu izmeklēšanas rezultāti saskanētu un būtu pilnīgi vienādi. Daži no viņiem vairak uzsvēra religisko dziņu, kas zemniekus pamudinot pāriet pareizticībā, daži turpretim vairak uzsvēra saimnieciskās dabas apstākļus, ka zemnieki ciešot zem muižnieku spaidiem un cerot no tiem atsvabināties ar pareizticīgās baznīcas palīdzību. Pie šāda uzskata starp citiem bij nācis arī iekšlietu ^{min}biedris Sevjavins.

Ap to pašu laiku, t.i. 1845.gada rudenī, kad galvenā kārtā valdības sūtīties ieredņi apmekleja Vidzemi bij atgriezies no ārzemem arī jau senak pieminētais Fölkerzams. Iepazinies ar grūtiem dzīves apstākļiem savā dzimtenē, viņš tūlīn ātrīz pēc savas ierašanās devās uz Peterpili un uzturējās tur ilgaku laiku, lai sagatavotu zemi jaunām agrarām reformām. Viņš centās pārliecināt valdības aprindas, ka ir nepieciešami uzlabot Vidzemē saimnieciskos apstākļus, mēģināja ieinteresēt tās priekš jaunām agrarām reformām. Tādā kārtā no divām pusēm valdības aprindas tika darītas uzmanīgas uz toreizejām Vidzemes saimnieciskās iekārtas nepilnībām.

Pateicoties šim apstāklim, stāvoklis, kas 1842 - 1843 gadā Peterpils augstākās valdības sferās bija bijis nelabvēlīgs agrarām reformām, tagad bij mainījies par labu tām. Bij zināms, ka pats ķaizers 1845.gada ziemā bij izteicies, ka Vidzemes pāriešanas kustība esot pilnīgi dabīga, jo muižnieki neko negribot darīt zemnieku stāvokļa uzlabošanas labā un luterāņu mācītāji ļoti nolaidīgi un bez iekšējas līdzdalības izpildot savus amatu pienākumus. Vēl nāteiktaki un skaidraki ķaizers Nikolajs I bij izteicis savus uzskatus Vidzemes zemnieku jautājumā, gan jau pēc tam, kad pats agraro reformu jautājums bij ticis ievadīts, audencē Vidzemes muižniecības priekšstāvjiem 1846.gadā. Viņš teicis, ka esot nācis pie pārliecības, ka Vidzemē pastāvošām religiskām jukām neesot īsti pamot religiska daba, bet tās esot tikai sekas no tā nospiestā stāvokļa, kādā Vidzemes zemnieki atrodoties.

viņi meklejot kautkur un kautkādā veidā palīdzību. Pēc tam viņš uzsvēris, ka esot vajadzīgs atvieglināt šo grūto stāvokli. Kāds no muižniecības priekšstāvjiem piezīņojis, ka papildu punkti pie 1819.gada likumiem esot vēl tikai 1845.gada novembrī publicēti un tapēc vajadzētu nogaidīt, kādu iespaidu viņi atstājot uz zemnieku dzīvi. Uz to ķēizars, griezdamies pie muižniecības priekšstāvja, kurš uz to bijis aizrādījis, atbildejis: "Vaj tu tici, ka ar to pietiek, un vaj tu neatzīsti, ka jau tagad būtu jādod piemērots rīkājums. Taisnība, es šos punktus apstiprināju, jo vāpi, muižniecībai piedaloties, tika man priekšā celti, un es uz muižniecības uzskatiem palaizos. Protams, ka mēs neesam nekādi engēli un ka katris varam kļūdities. Izfadas, ka ir vajadzīgs darīt vairak."

Tādejādi uzskati Peterpils valdōgās sferās, uz kuriem Vidzemes muižniecība raudzijās ar uzmanību un ar kuriem mēgināja saskapēt savu rīcību, bij mainijusies. Kad iekšlietu ministra biedris Ševjavins griezās pie Samsona fon Himmelstjerna ar lūgumu, paziņot viņam savus uzskatus par to, kas darams, lai paceltu zemnieku saimniecisko stāvokli, tad Samsons kādu laiciņu šaubijās, vaj mas jel atbildēt, jo gan atzīdams papildu punktu trūkumus un aizstāvedams pilnigaku reformu vajadzīgu, pārejas kustības jautājumā viņš tomēr pieturejās pie tā uzskata, ka ar zemnieku saimniecisko stāvokli tai neesot nekādu sakaru, ka viņa izskaidrojama vienīgi kā pareizticīgās garīdzniecības agitācijas sekas. Ja nu reformu lieta tiktu ievadīta sakarā ar šo kustību, tad viņš baidijās ka ar to tiks pastiprināts uzskats, ka muižniecība pate pie visa vainīga, ka nav rūpejusās par zemnieku stāvokli un kustības īstiem ierosinātajiem - pareizticīgai garīdzniecībai tiks piepalīdzēts savu darbu tālak turpināt. Galu galā ņemot vērā valdības, sevišķi paša ķēizara uzskatus šai lietā, Samsons fon Himmelstjerne bij spiests atņemt savu šaubīšanos, jo ja arī viņš nedētu nekādus padomus, nekādus aizrādījumus, tomēr būtu citi padomu deveji, un tādā gadījumā reformu lieta varetu tikt ievadīta priekš viņa pavisam nepatīkamā virzienā. Tādēļ uz Ševjavina un pēc tam

uz ģenerālgubernatora Golovina pieprasījumu, Samsons fon Himmelstjerna iesniedza rakstu, kurā izteica tikai dažus vispārīga rakstura domas un priekšlikumus. Šo priekšlikumu sīkakai izstrāšanai Samsons ieteica nodibināt īpašu komisiju, kurā lai ņemtu dalību tikai nedaudzi lietpratēji no Vidzemes muižniecības vidus, kuriem kā priekšēdetajs būtu valdības priekšstāvis. Šis komitejas izstrādātais projekts pēc Samsona domām būtu iesniedzams tieši ķeizaram dēļ apstiprināšanas. Ja landtagam būtu atļauts izteikties šinī lietā, ja valdība turetu to par vajadzīgu, tad landtaga lēmumi, pirms viņi tiek iesniegti ķeizaram, būtu nododami komitejai, lai tā par viņiem dod savu atsaukumi.

Šis priekšlikums par īpašas komitejas nodibināšanu bij Nikolajam I pa prētām. Tādejādi atkāpjoties no līdzšinejās kārtības, pēc kuras valdība dažādos reformu jautājumos mēdza vispirms uzklaut landtaga domas, šāda komiteja tika sastādīta. No Vidzemes muižniecības puses komitejā ņēma dalību 5 priekšstāvji, no kuriem 2 iecēla valdība, toreizējais ģenerālgubernators Golovins, un par kuriem bij izraudzīti Fākerzams un Samsons fon Himmelstjerna; divus priekšstāvjus ievēlēja muižniecības konvents un par tiem bij izraudzīti jau pasīstamais barons Nolkens un Ettingens; kā piektais muižniecības priekšstāvis komitejā iegāja toreizējais landmaršals Lilienfelds.

Ši t.s. Baltijas lietu komiteja uz ķeizara pavēli jautājuma iepriekšējai apspriešanai ievēlēja iz sava vidus maso komiteju, kurā ieguva jau pieminētie 5 muižniecības locekļi, divi ministrijas ieredņi un kā priekšēdetajs iekšlietu ministrijas biedris Sevjavins, tā tad pavisam 8 locekļi. Šajā mazā komitejā kā viņas faktiskais darbvedis strādāja arī Juris Samarins.

Komitejas apspriešanai no Vidzemes muižniecības priekšstāvju puses tika iesniegti trīs projekti. Pirmais tika iesniegts no viņas vēlētiem priekšstāvjiem - Nolkens un Ettingens un Lilienfelds. Šajā projektā viņi aizstāveja pastāvošo iekārtu, Zemnieku grūto saimniecisko stāvokli viņi izskaidroja ar pēdējo gadu neražu; arī regiskā kustība esot atstājusi savu iespaidu uz to, jo esot atņāvusi daudzus zemniekus no darba. Pastāvošā sociāli-politiskā iekārtā viņi lika priekšā izdarīt tikai neie-

vērojamus pārlabojumus un pārgrozījumus. Tas bij viskonzervatīvākais projekts.

Ari Samsons fon Himmelstierns bij šajos mēnešos tapis mērenaks savās reformu prasībās, tuvodamies šai ziņā saviem trīs kārtas brīļiem. No viņa tad arī bij iesniegts īpašs projekts. Nepiegiezdamies t.s. zemnieku zemes idejai, ka zemnieku sabiedrībai piešķirama zeme viņas neatņemamā lietošanā, tagad viņš pastāveja tikai uz to, lai tiktu nodrošināts atsevišķu zemnieki-rentnieku tiesiskais stāvoklis, lai viņi iz savām mājām nevarētu tikt izlikti no muižniekiem citādi, ka tikai uz tiesās sprieduma pamata un tikai tad, ja zemnieks ir pilnīgi nespējīgs vadīt saimniecību. Bez tam Samsons pastāveja uz to, lai vaku grāmatu normas būtu augstākais mērs priekš klausu rentes.

Visradikalākais bij Fölkerzama projekts. Pretodamies Samsoma uzskatiem, viņš atrod, ka muižas īpašnieka uzteikšanas tiesību atcelšana būtu muižnieku privāto īpašumu tiesību aizskāršana, kura zemniekiem tomēr mas palīdzētu, jo muižnieki arvien atrastu ceļus un līdzekļus, kā šo uzteikšanas aizliegumu apiet. Ari vaku grāmatas sniedzot zemniekiem visai mas aizsardzības, jo Vidzemē esot daudzi apgabali, kur klausas esot zemākas par vaku grāmatās noteiktām, un nu šajos apgabalos muižu īpašnieki tās pacelšot līdz augstākām normām un tādā kārtā piespiedišot rentniekus atstāt savas vietas. Tāpat esot apgabali, kur klausas esot augstākas par vaku grāmatu normām, bet šādā gadījumā muižnieku varot likt izdarīt zemnieku zemes jaunu pārvērtēšanu, lai tādejādi pierādītu viņas augstāko vērtību. Vaku grāmatām vispāri piemītot daudzi trūkumi; viņu normas vairs nesaskanot ar zemes tagadejo vērtību, bet izvest jaunu pilnīgāku zemes vērtēšanu būtu ļoti dārga lieta, kas bez tam, pēc viņa domām, modinātu zemniekos nemierus un citas neērtības. Pēc Fölkerzama domām, lai zemnieki patiešām kļūtu brīvi un patstāvīgi, esot vajadzīgs stiprināt nevis atsevišķus zemniekus, bet visu zemnieku sabiedrību kā tādu. Senā zemnieku zeme, kas no 1804.gada sākot līdz 1832.gadam, kad tika nobeigta zemes pārvērtēšana, atradusēs zemnieku lietošanā, lai tiktu uzskatīta par tādu, uz kuru zemnieku sabiedrībai ir neatņemamas lietošanas tiesības, lai to varetu lietot tikai šīs zemnieku sabiedrības lo-

cekļi, lai muižnieki to nevarētu pievienot saviem laukiem. Muižniekiem būtu atļauts pievienot muižu laukiem tikai vienu zinamu daļu, jeb t.s. kvoti no šīs zemes.

Kas ar to būtu panākts, ka motiveja Fölkerzama šo savu zemnieku zemes ideju? Pēc Fölkerzama domām, ar šādas zemnieku zemes nodibināšanu zemnieku saimnieciskais stāvoklis tikšot lielā mērā nodrošināts. Pie rentes līguma slēgšanas ar to viņiem tikšot sniegta zināma aizsardzība, jo ta ka šī zeme varēšot tikt apstrādāta tikai no zemniekiem pašiem to viņiem izrentešot vaj pārdodot, tad muižnieki nevarēšot viņiem uzspiest pārspīletas prasības, jo pretējā gadījumā zemnieki varēšot atteikties no viņas rentešanas. Kur tad nu muižnieks šo zemi likšot, jo pats viņš to apstrādāt nevarēšot? Viņš būšot spiests izdot to zemniekiem pret mērenākām prasībām. Kas attiecas uz renti, tad pēc Fölkerzama domām klausu rente dodot iespēju zināmām patvarībām. Zemnieki būšot vairak nodrošināti, ja klausu rentes vietā pārietu uz naudas renti. Tapēc vispirmesot novērsami kavekļi, kas traucešot pāreju uz naudas renti. Šo pāriešanu uz naudas renti atvieglēšot tikai zemes īpašumu iegūšanu par dzimtu. Bet šim zemes īpašuma tiesībām jatiekot piešķirtām uz brīvas vienošanās pamata starp zemniekiem un muižniekiem. Tādējiem zemniekiem tomēr esot jaizsniedz pabalsts, lai viņiem atvieglotu iespēju tapt par zemes īpašniekiem. Tapēc būšot janodibina rentes banka, kas lai izsniegtu kreditu prāeks zemes īpašumu iegūšanas.

Vēlāk trīs muižnieku priekšstāvji ņēma savu projektu atpakaļ. Komiteja apskatīja 2 projektus - Samsona un Fölkerzama. Komitejā ap šiem projektiem norisinājās sīvas domu čīnas, Fölkerzama galvenais punkts - par zemnieku zemes nodibināšanu, mazā komitejā palika neizskirts. Balsis dalījās līdzīgi un vienošanās nebij panākama, jo no vienas puses Fölkerzama pievienojās trīs valdības priekšstāvji, kamēr no otras puses viņiem pretim stāveja 4 muižniecības priekšstāvji. Kas attiecas uz jautājumu par zemnieku zemes īpašuma tiesību iegūšanu, tad valdības priekšstāvji vairak piekrita Samsonam, kurš centās pēc ta, lai tiktu nodrošināts zemnieku rentnieku stāvoklis. Ļoti noteikti valdības priekšstāvji uzstājās pret pastāvošām vaku grāmatām, jo tās esot sastādītas pēc nepareizas metodes. Tapēc

viņi lika priekšā izdarīt jaunu zemes pārvērtešanu, Pret to ļoti dedzīgi uzstājās Samsons un viņa domu biedri. Fölkerzams šajā jautājumā iepēma sevišķu stāvokli. Viņš atzina, ka zemes pārvērtešana ir ne- vajadzīga taja gadījumā, ja pieņem viņa priekšli- kumu par zemnieku zemes nodibinašanu; turpretim, ja tīktu pieņemts Samsona priekšlikums, pēc kura klau- šu rente nosakama caur vaku grāmatam, tad pārvērte- šana esot nepieciešama.

Tādā kārtā arī pārejos jautājumos - par klaušu regulēšanu, par naudas un par klaušu renti mazajā komitejā vienošanās netika panākta, un jautājumiem vajadzēja tikt izskirtiņiem galvenā Baltijas lietu komitejā.

Uz šīs komitejas apspriešanas rezultātiem visai lielu iespaidu atstāja tas, ka bij kļuvis zinams, ka ķeizars Nikolajs I ar lielu labpatikšanu esot devis piekrišanu Igaunijas landtaga lēmumam par zem- nieku zemes nodibinašanu. Ar to bij rādīts, kādā virzienā ķeizars Nikolajs I vēlas izšķirt arī Vid- zemes agraro reformu jautājumu.

Pirmais un galvenais jautājums te bij zemnieku ze- mes nodibinašanas jautājums. Ņemot vērā ķeizara uz- skatus, galvenā komiteja, būdama pārliecināta par ķeizara piekrišanu, savā 24.maija 1846.gada sēdē principā nolēma pieņemt Fölkerzama priekšlikumu par zemnieku zemes nodibinašanu. Jautājuma sīkakai izstrādāšanai tika ievēlēta jauna īpaša komisija zem toreizejā landmaršņa Lillienfelda vadības. Iz- strādāto priekšlikumu komisijai vajadzēja celt priekšā Vidzemes landtagam.

25.oktobrī 1846.gadā šī komisija uzsāka savas sēdes, pie kam viņas galvenais darbinieks, viņas dvēsele bij Fölkerzams. Ta ka zemnieku zemes jau- tājums principā jau ticis izšķirts galvenā Balti- jas lietu komitejā, tad še par to vairs netika run- nats. Šai komisijā nācās izstrādāt tuvākus noteiku- mus par to, kā nodalīt no zemnieku zemes to daļu, kura palika muižnieku brīvā rīcībā, kuru bij atļauts pievienot arī muižu zemei, t.s. kyotes zeme.

Izstrādājot šas noteikumus, komisija vadījās no principa, ka muižniekiem tiek atļauts atdalīt no zemnieku zemes tik daudz zemes, cik būtu vaja- dzīgs pūv ta darba spēka atalgošanai, kuru muiž- nieki līdz tam bij saņēmuši no zemniekiem. Te nu

vajadzēja ņemt vērā 1804.gada likumos paredzētā zemnieku māju darba spēka lielumu. 1804.gada likumos bij aprēķināts, ka ar 20 dalderu lielai saimniecībai vajadzīgi trīs darba spējīgi vīrieši, ta tad bez saimnieka vēl divi kalpi. Uz vesela arkla zemes tad iznāktu 8 algoti strādnieki. Ka algu priekš katra strādnieka rēķināja $4\frac{1}{2}$ pūrvietas aramas zemes. Tā tad priekš katra arkla zemes apstrādāšanas strādnieku algai vajadzēja 36 pūrvietas aramas zemes, bez tam vēl attiecīgais daudzums pļavu. Komisija nu nolēma atdalīt no zemnieku zemes tik daudz pa 36 pūrvietām aramas zemes, cik arklu pavisam skaitījās pie muižas zemnieku zemes.

Šajā pašā komisijā tika apspriesti arī citi punkti un pieņemti attiecīgi lēmumi, piem. par pāreju no kļaušu rentes uz naudas renti, naudas rentes dažādās priekšrocības u.t.t. Par normālo zemes izdošanas veidu tika atzīta naudas rente vaj zemes pārdošana par dzimtu. Kļaušu rente tika uzskatīta kā pārejas stāvoklis, kurš pielaižams ar attiecīgiem noteikumiem, ka janormē kļaušu rentes noslēgšanu un javeicina pāreja uz naudas renti. Piem. ja muižnieks dibinot jaunas saimniecības, tās varot izdot tikai uz naudas renti. Kļaušu rentei pēc komisijas domām, bij laiks izbeigties. Komisija vēl nokārtoja muižnieku un rentnieku savstarpējās attiecības, noteica zemnieku māju maksimālo un minimālo lielumu. (Maksimālais lielums tika noteikts uz $1\frac{1}{2}$ arkla zemes = 120 dalderiem, minimālais - $1/12$ arkla = $6.2/3$) dalderiem, noteica ka rentes līgumi slēdzami rakstiski u.t.t.

Kas attiecas uz zemnieku pašvaldību un tiesu, tad tur pa lielākai daļai tika atstāti spēkā līdzšinējie noteikumi par muižnieku uzraudzību pār zemniekiem, tikai ar to ierobežojumu, ka zemniekus-saimniekus bez pagasta tiesas sprieduma nevarēja sodīt ar miesas sodu.

Komisijas izstrādātais projekts tika sadalīts 1206 pantos un celts priekšā ārkārtejam landtagam, kurš sanāca 26.augustā 1847.gadā. Te atkal norisinājās cīņas starp Fölkerzamu un Samsonu. Fölkerzams tomēr panāca uzvaru, izvezdams projekta galvenos pamatus. Ta uzvāreja viņa priekšlikums par t.s. zemnieku rentes bankas dibināšanu, kuras nolūks bij veicināt zemnieku zemes īpašumu iegūšanu par dzimtu. Ļoti sīvas cīņas norisinājās ap jautājumu,

vaj klausu rentes augstuma jātiek regulāvu caur vaku grāmatu normam, jeb vaj te atstājams spēkā brīvā līguma princips. Attiecībā uz šo jautājumu ļoti ievērojama landtaga locekļu grupa vēleja, lai klausu rentes paaugstināšana tiktu ierobežota ar vaku grāmatu normam. Pret to uzstājās Fölkerzams. Viņš aizrādīja, ka ja pieņemšot vaku grāmatu normas par augstāko mēru priekš klāstu rentes, tad klausu rente tikšot nostādīta labākā stāvoklī nekā naudas rente. Tas kavešot pāreju uz naudas renti. No otras puses viņš aizrādīja, ka ja nepieņemšot viņa priekšlikumu, tad vajadzēšot izdarīt vaku grāmatu reviziju. Sekas būšot tas, ka katreis nākšot uz dienas kārtības jautajums, vaj zemnieku peispiedu kārtā neatsvabinat no klausu nastam, šio pēdejašis arguments izšķira lietu tā, ka tika pieņemts Fölkerzama priekšā liktais brīvā līguma princips, kaut arī ierobežots caur tā saucamam "nesta jeb klausu regulativu".

Landtagā Fölkerzams uzsvēra arī zemnieku rentes bankas dibināšanas vajadzību. Šai rentes bankas dibināšanai no valdības tika nolemtā 10 miljoni pabalsta aizdevu kārtā. Šis komieijas priekšlikums tika pieņemts no landtaga bez ievērojamākiem pārgrozījumeim.

Landtagā pieņemtām likumprojektam tomēr dija jāpārvar dažu šķēršļi, jo bij jāiet cauri Baltijas lietu komitejā. Te pret brīvā līguma principu visdedzīgāki uzstājās grafs Kiseļova. Viņš panāca, ka brīva līguma princips tika mīkstināts ar to, ka tika piepaturets 1845.gada pārrēķinātos paredzētās draudzu komisijas ar zemnieku priekšstāvjiem, kuras skatīja cauri zemnieku bankas par pārliekām klausām.

Pārejie likumprojekta punkti Baltijas komitejā tika pieņemti bez ievērojamāiem pārgrozījumiem tādā pašā veidā, kādā bij pieņemti jau lan tagā. Tika nolemts celt projektu ķeizaram prieks apstiprināšanai, bet kā pagaidu likumu pēc kuru notecēšanas generalgubernators kopā ar muižniecību lai skatītu to par jaunu cauri.

Bet arī tagad vēl projekta apstiprināšana nokā vejās, tadēļ ka kāds muižniecīks loceklis pret to protēsteja. Projekts tika vēlreiz iesnēgts ārkārteja landtaga caurskatīšanai, kurš sanāca 1848.gadā.

Beidzot visas grūtības bij pārvāretas, projekts tika pieņemts valsts padomē un no ķeizara apstiprināts 9. jūlijā 1849. gadā. Ar 20. novembri 1850. gadu tas stājās spēkā. Šo likumu nozīme pastāv iekš tā, ka ar viņiem tika atcesti 1819. gada likumos izvestie t. s. ekonomiskā liberalisma principi, pēc kuriem valdībai nav tiesības iejaukties saimnieciskā dzīvē aizstāvēt vājāko grupu intereses. Tagad caur šiem likumiem valdība bij iejaukusēs Vidzemes saimnieciskā dzīvē, aizstāvēt zemniekus, kas parādījās iekš tā, ka caur zemnieku zemes nodibināšanu tika ierobežotas muižnieku neaprobežojamās īpašumu tiesības uz visu zemi. Šās zemnieku zemes nodibināšanas nolūks bij nodrošināt visai zemnieku kārtai neatņemamas lietošanas tiesības uz zemi. Samsona un viņa domu biedru uzskats bij, ka jānodrošina atzēviskiem zemniekiem viņu zemes lietošanas tiesības. Viņa pretnieki tomēr aizrādīja, ka zemnieku stāvoklis, salīdzinot to ar 1804. gadu esot citāds. Zemnieki lielā mēra esot mainījuši savas dzīves vietas. Daži zemnieki savās jaunās dzīves vietās esot nodzīvojuši ļoti neilgu laiku. Ja nu būšot pieņemts Samsona priekšlikums, ka zemnieks, kas zināmā mājā dzīvo un apstrādā tā zemi, dabu uz šo māju dzimtslietošanas tiesības, tad caur to šis dzimtslietošanas tiesības uz mājām iegūšot arī tieš kas zināmā vietā būšot nodzīvojuši kaut tikai vienu gadu. Tas nu nebūšot taisnīgi. Tādēļ tika pieņemts Fölkerzama priekšlikums par zemnieku zemes nodibināšanu. Kaut gan ar to tika ņemtas vērā galvenā kārtā visas zemnieku sabiedrības intereses, netiešā kārtā caur to tika veicinātas un aizstāvētas arī atsevišķu zemnieku intereses.

Otrkārt caur šiem likumiem tika ierobežots brīvā līguma princips. Kaut gan Fölkerzams to taisni bij uzsvēris un centies izvest visā pilnībā, tas tomēr viņam nebija izdevies. Tas savukārt atkal nozīmē atkāpšanos no ekonomiskā liberalisma principa. Šo atkāpšanos, kas gan bij notikusi pret viņa gribu, Fölkerzams mēģināja attaisnot ar to, ka pretējā gadījumā, ja šī mikstināšana nebūtu notikusi, Vidzemes agrarai iekārtai draudētu briesmas no valdības puses.

Treškārt ar 1849. gada likumiem tika nodibināta jauna zemes kategorija. Tādā kārtā no šī laika sākot pastāvēja trīs kategorijas zemes: 1) zemnieku

klausības jeb vaku zemes, kuras apkrautas dažādiem nodokļiem, un kuras var tikt atstātas tikai zemnieku lietošanā, vaj nu izdodot uz renti vaj arī pārdodot par dzimtu, 2) kvotes zemes, kuras muižnieki gan vareja pievienot muižu laukiem vaj citādi izlietot, bet uz kurām tomēr guleja dažādas publiskas nastas, kuras nebija brīvas no nodokļiem, 3) muižu zemes, kuras bija brīvas no jebkādiem nodokļiem, kuras muižnieki vareja izlietot pēc savas patikas.

Vaku zemes vairums bija norobežots. To nebija atļauts muižniekiem pašiem apstrādāt. Ta bija jāizrentē vaj jāpārdod pagastu sabiedrības locekļiem. Pie šīs sabiedrības vareja piederēt ne tikai zemnieku, bet arī citu kārtu locekļi, ja viņi uzņēmās visus zemnieku sabiedrības pienākumus uz sevi.

Kvotes zemes un māju lielums nebija visos pagastos vienāds. Dažos pagastos kvotes māju skaits bija lielāks, dažos mazāks. Nevienādība izskaidrojama ar sekojo. Par zemnieku zemi tika uzskatīta ta, kas pēc 1804. gada likumu noteikumiem izdarītās vērtēšanas un mērošanas sastādītām vaku grāmatām par tādām bija atzīta. Bet no 1819 - 1846 gadam muižnieki, izlietojot savas neaprobežotās zemes īpašuma tiesības, daudzās vietās bija pievienojuši muižu laukiem lielāku vaj mazāku ^{skaita} zemnieku māju, dažās muižās gandrīz vaj visas, citās mazāk. Kaut arī pievienoto māju vietā atkal bija nodibinātas jaunas zemnieku mājas, apmēram tādā pašā platībā, tomēr šīs jandibinātās mājas ne arvienu atradās tajā pašā muižā, kur bija notikusi pievienošana. Šajā jautājumā nebija noteiktības. Kvotes likumam netika piešķirts atpakaļ ejošs spēks, un tādā kārtā daudzās muižās par kvotes zemi tika pārvērsta gandrīz visa zemnieku zeme, jo bija tikusi agrāk pievienota muižām. Ja kādā muižā bija tikusi pievienota muižu laukiem visa zemnieku zeme, tad visa skaitījās par kvotes zemi, turpretim, kur zemnieku zemes bija pievienotas muižu laukiem mazāk, tur arī kvotes zemes bija mazāk. Muižas, kur nekad nebija notikusi zemnieku zemes pievienošana muižu laukiem, vaj kur ta bija notikusi tikai pēc 1849. gada likumu izdošanas, šīs kvotes zemes lielums atkarājās no 1849. gada likumos paredzētiem noteikumiem, ka muižu laukiem var pievienot tikai tik daudz zemnieku zemes, cik vajā-

dzīgs priekš to strādnieku uzturēšanas un atalgošanas, ko līdz šim muižnieki bij saņēmuši no zemniekiem. Caut to iznāk, ka dažās muižās kvotes māju procenta ir lielaks, dažās mazaks. Vispāri ņemot pie kvotes zemes piederēja apmēram 1/5 no visas zemnieku zemes; priekš klausību jeb vaku zemes palika pārējās 4/5.

Visbeidzot ar 1849.gada likumiem tika veicināta pāreja no klausu rentes uz naudas renti. Šā likuma nolūks arī bij taisni ierobežot klausu renti un veicināt pāreju uz naudas renti. Tomēr šī pāreja, neskatoties uz šāda lēmuma nolūku un pabalsta, norisinājās ļoti lēnām. Tā. vēl 1852.gadā 82% no visas zemnieku zemes bij izdoti uz klausu renti un tikai 14% uz naudas renti. Pārējie 4% bij izdoti uz jauktu renti un 1% pārdoti par dzimtu. 1856.gadā vēl 77% no zemnieku zemes bij izdoti uz klausu renti.

Kāds nu bij 1849.gada zemnieku likumu liktenis un kādām pārgrozībām viņi vēlāk tika padoti? 1849.gada zemnieku likumiem bij dots tikai provizorisks raksturs, jo pēc 6 gadiem viņiem vajadzēja tikt celtiem landtagam priekšā 1854.gadā, papildināšanās. Šim nolūkam 1854.gadā Vidzemes landtagā tika ievēlēta īpaša komisija, kura lai skatītu cauri likumus un nāktu landtagam priekšā ar saviem priekšlikumiem. Tas notika arī laikā, kad Vakar-Eiropā pēc 1848.gada vētraiņiem revolucionāriem notikumiem valdīja tumsa reakcija, kuras iespaids bij manāms arī Baltijā un parādījās starp citu arī mīļotās komisijas darbībā.

Lai saprastu komisijas darbību un idejas, no kādām bij vadījies šis komisijas vairakums, jāiepazīstas ar tiem uzskatiem, kādi tai laikā valdīja Vakar-Eiropā sevišķi Prūsijā. kura atstāja vislielāko iespaidu uz Baltijas muižniecības uzskatiem, sevišķi attiecībā uz muižnieku un zemnieku savstarpejām attiecībām, uz viņu stāvākli valstī.

50.gados liberalās idejas, liberalo principus atkal pārdzīvoja nepatīkamu krīzi. Atskanēja atkārt nopietnas balsis pret visiem modernākiem centieniem un jauno laiku dzīves pamatu principiem. Ar vāžām aizrādīja uz laikmeta, īpatnējo dziņu pēc personīgās brīvības, ar kuru stāvēt sakarā dzīšanās pēc mantas un bagātības; aizrādīja us egoistisko tieksmu pieaugšanu sabiedrībā. Visa sabiedrība sa-

daloties it kā atomos; katrs domājot tikai par sevi, nerūpīnādams ar citu interesēm vaj arī cenzdams izmantot citus savā labā. Nevienlīdzība mantas ziņā, pateicoties šim tikko uzrādītām tieksmēm, esot lielāka kā jebkad. Senak zemākās ķīras nekad neesot atradušās tik grūtā un nopietnā stāvoklī kā tagad. Senak viņas pāņeņūšas sava stāvokļa smagumu pacietībā, pie kādas tās pieradinājuši kristīgā ticība; tagad turpretim, redzot visapkārt dziņu pēc bagatības arī tautas nospiestās masas nevarot palikt vienaldzīgas. Bet tā ka viņām šī bagatība un ar to savienotās baudas neesot sasniedzamas, tad viņās mostoties un pieaugot naidis pret bagatniekiem. Zocializma un komunisma visziēni esot šāda stāvokļa dabīgās sekas.

Kā pretsjats šim stāvoklim tika nostādīta senākā iekārta un cildināti tie principi, uz kuriem šī iekārta bij pamatojusēs. Tika cildināta, kā preteja Vakar- Eiropas konstitucionelām monarchijām vaj par republikām, tāda iekārta, kur valsts priekšgalā atrodas monarchs- no Dieva zēlastības, kura pēc sava dzimuma tiesībām esot ieguvis savu varu un kuram neesot vajadzīgs censties iegūt dažādiem cilvēkiem visu to cilvēku labvēlību, kas viņu varetu pabalstīt. "Tauta ir viņa tauta", saka kāds šo uzskatu ideologs, "zeme ir viņa zeme, kas ir piederejusi viņa priekšgājejiem un piederēs viņa pēcnācejiem. Pie visa ta viņam ir interese kā tēvam pret saviem bērniem."

Ar šādu monarchiju esot cieši saistīta muižniecība, kura tāpat esot no Dieva zēlastības, kura arī savu varu iegūstot no dzimšanas. Muižniecības uzdevums esot uzturēt tos laudis, kas viņai no Dieva uzticeti, dievbijašanā un paklausībā pret priekšniekiem, gādājot par viņu labklājību un aizsargājot viņus pret kapitalisma un ierēdņu spaidiem. Starp muižniekiem un zemniekiem jāpastāvot patriarchālām attiecībām, pamatotām uz mīlestību un bijašanu. Taisnā šo patriarchalo attiecību truhkstot ierēdņu un valsts pilsoņu sakaros. Tapēc arī senās iekārta ideologi izturejās ar naidu un neuzticību pret modernās valsts ierēdņiem, vēledams, lai tāpat kā senak, muižniecības rokās tiktu nodoti svarīgākie tiesas un administratīvie amati. Muižniecība esot traha-valdības no Dieva zēlastības galvenais atbalsts, jo tikai viņa uzturot tautas apziņā dzīvu šo "no Dieva zēlastības" principu. Bet lai muižniecība šo savu augsto uzdevumu varetu

nieka uz otru, kuru viegli sadalīt vaj apvienot u. t. t. Ar to nu esot vispirmā kārtā apdraudēti Vidzemes vācu muižniecības pastāvošie pamati, kura tika uzskatīta par vācu kultūras galveno atbalstu. Zemnieku rentes bankas nosacījumi priekš zemes pirkšanas esot zemniekiem ļoti izdevīgi, jo atvēlot lielus kredītus, pie kam ar ilggadejiem atmaksas termiņiem. Caur to, ka izteicās šo uzskatu aizstāvji, zemnieku rokās nākot vispirms par īpašumu visa zemnieku zeme, kura jau pati par sevi sastādot 57 o/o no visas zemes platības. Bet arī muižu zemes neesot aizsargātas no saskaldīšanās šķakās saimniecībā un no pārejas zemnieku rokās parīpašumu, jo zemnieku māju ~~maximalais~~ ~~liels~~ ~~lielums~~ tuvojoties brūņniecības muižu minimalais lielums. 1849. gadu likumos bij noteikts, ka brūņniecības muižām jābūt mazākais 900 pūrvietu aramas zemes, turpretim zemnieku māju maksimālais lielums bija noteikts uz 1½ arklu. Ja nu muižnieki aprobežojas tikai ar likumā noteiktā muižu zemes minimumu un pārejo pārdošot zemniekiem, tad muižnieku rokās palikšot tikai neliels zemes daudzums, kā tika aprēķināts, 12 o/o no visas zemes, kamēr 88 o/o piederēšot zemniekiem. Tādēļ, pēc 1849. gada likumu kritizētāju domām, esot vajadzīgs viņus pārstrādāt ievēdot noteikumus muižniecības aizsardzības labā.

Tomēr šie paši 1849. gada likumu kritizētāji atzina, ka arī zemnieki neesot ar šiem likumiem vajadzīgā mērā nodrošināti, jo, ja arī zemnieki ar rentes bankas palīdzību iegūstot zemi par īpašumu, pilsētas kapitalisti spekulācijas nolūka centīšoties viņiem to atpirkt, un galu galā zeme nokļūšot kapitalistu rokās un līdz ar to zemnieki viņu atkarībā. Tādēļ atzina par kļūdu, ka arī pilsoņu kārtas locekļiem atļauts iegūt zemi par īpašumu. Ne zemnieki - zemes īpašnieki, bet ganzemnieki - rentnieki esot pabalstāmi un aizsargājami. Jārāpejoties nevis par zemnieku - zemes īpašnieku kārtas nodibināšanu, bet par zemnieku - rentnieku kārtas pabalstīšanu ar likuma palīdzību. Zemnieku rentes banka, kā kaitīga iestāde, esot likvidejama. 1849. gada likumi pabalstīdami naudas renti piešķirot viņai, salīdzinot ar klausu renti, dažādas priekšrocības. Arī tas esot kļūda. Klausu rente ne tikai neesot stādāma zemā par naudas renti, bet viņai esot pat dažas priekšrocības. Ta apgabalos,

kuri atrodoties tālāk no pilsētas centriem, klausu metode esot ienesīgāka kā priekš muižnieka, ta zemniekiem. Ja klausī tīkot mazināti samērā ar zemes vērtību, t.i. vaku grāmatu normām, rentnieki visdrošāk esot pasargāti no muižnieku patvalībām. Dažās zemēs reizē ar pāreju uz naudas renti esot novērota zemnieku kārtas panīkšana. Galvenais klausu rentes aizstāvesanas motīvs, kaut arī netika izteikta atklāti, bij tas, ka caur viņu bij iespējams turet zemniekus lielākā atkarībā no muižniekiem, bij iespējams uzturet spēkā senākās patrbarchālās attiecības starp muižniekiem un zemniekiem. Tādā kārtā nepietiekošā muižu zemju aizsardzība arī zemnieku rentes bankasdarbība un zemnieku zemes īpašuma pabalstīšana, kā arī naudas rentes veicināšana bij tie galvenie iemesli, kurus 50.gadu reakcionāru ideologi uzskatīja par 1849.gada likuma galveniem trūkumiem.

Šos apstākļus, šos iebildumus tad arī centās ņemt vērā ta komisija, kurai bij uzticēta izstrādat priekšlikumus 1849.gada likumu papildināšanai un pārlabošanai. Pašā komisijā, pilnīgi saskaņā ar laikmeta reakcionāro garu iekļuva vienīgi Fölkerzama uzskatu pretinieki, kuri tad arī šos 1849.gada likumus gandrīz pilnīgi pārstrādāja, saskaņā ar seviem un sava laika ieskatiem. Tādejādi iznāca gandrīz pilnīgi jauns likumprojekts, kurš sastāveja no 1051 punkta. Lai apkarotu naudas renti un veicinātu klausu renti, likumprojekts paredzēja 1849.g. likumu noteikuma atcelšanu, to noteikumu ka pāreja no naudas rentes uz klausu renti netiek pielaista. Pat vēl vairak - lai padarītu klausu renti pilnīgaku, viņai tika pieskirtas dažas priekšrocības, sa- līdzinot ar naudas renti. Vispirms tika atmests brīvā līguma princips attiecībā uz šīs rentes kate- goriju. Klausu rentes augstums bij noteicams caur vaku grāmatu normām. Tās nedrīkšteja būt augstakas nekā tās vaku grāmatās bij paredzeta. No sevišķi liela svāra vij tas, ka klausu rentniekiem bij no- drošinātas dzimts lietošanas tiesības uz mājām, kurās viņi atradās. Ta bij ļoti liela priekšrocība, kura klausu renti nostādīja daudz labvēlīgākā stā- voklī nekā naudas renti. Pabalstot klausu rentnie- kus, komisijas likumprojekts lika visadus skērselus pie zemes pārejas zemnieku īpašumā. Vispirms viņš atzina par kaitīgu to iestādi, kuras nolūks bij vei- cināt zemes pāreju zemnieku īpašumā - zemnieku ren- tes banka. Ta esot likvidejama, tāpēc ka zemē jau

darbojoties muižnieku kreditbiedrība. Lai nodrošinātu lielgruntniecības pastāvešanu un aizsargātu muižas no sadalīšanas, kā arī muižu zemes no pārņemšanas zemnieku rokās, likumprojekts noteica, ka katrai brūnniecības muižai jāpastāvot mazākais no 900 pūrvietām aramas zemes, bez tam pie katras no viņām vajagot atrasties 10 arkliem zemnieku zemes. Ja pie kādas muižas bij mazāk zemes, tad muižnieki nedrīkšteja neka no tās pārdot zemniekiem par īpašumu. Vidzemē tai laikā bij 460 muižas (no 726 muižām pavisam), kurām katrai bij mazāk par 10 arkliem zemnieku zemes. No tām tad nedrīkšteja tikt pārdots neviens gabaliņš zemnieku zemes. Tika ierobežota arī kvotes zemes pārdošana. Arī tā nedrīkšteja tikt pārdota, izņemot tikai gadījumus, kad bij nodomats paplašināt muižu laukus vaj arī ierīkot jaunas brūnniecības muižu saimniecības. Tā kā pilsoņiem un zemniekiem nebija tiesība iegūt brūnniecības muižas, tad caur to viņiem nebija iespējams iegūt ne gabaliņš no muižu un kvotes zemes. Visbeidzot bij paredzēts atcelt 1849.gada likumu noteikumu, ka arī pilsoņu kārtas locekļi var iegūt zemi par īpašumu, ja tikai viņi uzņemas visus sabiedrīškos pienākumus - dažādās nastas un nodevas, kas uz attiecīgo zemes gabalu guļ. Pēc šī projekta viņi vairs nevarēja iegūt zemi par īpašumu; zemnieku zemi varēja iegūt arī tikai paši zemnieku kārtas locekļi.

Komisijas izstrādātais projekts tika iesniegts landtagam, kurš sanāca 1856.gada oktobrī. Atī te pārsvaru ņēma reakcionārais virziens. Komisijas projekts galvenos vilcienos no landtaga tika pieņemts, kaut gan arī landtags atzina, ka tas ejot druzciņ pa tālu un tadēļ izdarīja viņā dažus pārgrōzijumus un mīkstinajumus. Landtags neatzina par vajadzīgu pilnīgi aizliegt zemes pārdošanu no brūnniecības muižām. Tika pieņemts, ka no brūnniecības muižām var tikt pārdota 1/3 daļa zemnieku zemes, neskatoties uz muižas lielumu. Pārējām 2/3 jatiekot izdotām uz renti. Komisijas svarīgo priekšlikumu, ka klašu rentes augstums noteikams ar vaku grāmātu normām un ka klašu rentniekiem piešķiramas dzimtas lietošanas tiesības uz viņu apstrādājamām mājām, landtags atraidīja. Tika nolēmts palikt pie 1849.gada likumu noteikumiem, kuri uz

klausu renti attiecināja brīvā līguma principu, ierobežotu ar klausu regulatīva noteikumiem. Pārejos komisijas priekšlikumus landtags pieņēma bez ievērojamākiem pārgrozījumiem.

Pirms projekta nodošanas ķeizaram apstiprināšanai, tas nonāca Baltijas lietu komitejā caurskatīšanai. Pie Baltijas lietu komitejas tika nodibināta īpaša sagatavošanas komisija, kurai tad projekts arī tika nodots. Ta cēla ierunas pret zemnieku zemes pārdošanas ierobežošanu, kāda bij likta priekšā no landtaga, un vispārī griebeja paplašināt zemnieku tiesības iegūt zemi par īpašumu. Uz to Vidzemes muižniecības priekšstāvji aizrādīja, ka projekta nolūks neesot pabalstīt zemnieku zemes īpašnieku šķiras nodibināšanos, ta nolūks esot nostiprināt zemnieku - rentnieku šķiras stāvokli. Tani ziņā viņi esot gatavi iet arī kādus soļus vēl tālāk. No muižnieku delegātiem priekšā liktās garantijas bij šādas: Rentniekam bij tiesība pieprasīt rentes līguma noslēgšanu uz 12 gadiem. Ari pēc tam viņam bij dotas tiesības un priekšrocības uz zemes paturešanu. Ja pēc rentes gadu notecešanas kāds piesolitu lielāku renti, tad viņam bij tiesība saņemt pusi no vairāk piesolītās rentes zumas par tik daudz gadiem, uz cikiem tika noslēgts jaunais rentes līgums. Mājas pārdošanas gadījumā viņas bijušam rentniekam bij tiesība saņemt 15% no rentes zumas tik daudz gadus, cik ilgi pastāvejis rentes līgums. Sagatavošanas komisija piekrita muižniecības delegātu priekšlikumiem. Landtaga priekšā liktais projekts tika pieņemts ar papildinājumu, ka zemi var iegūt visas personas, ja viņas iestājas zemnieku sabiedrībā un nodarbojas ar lauksaimniecību.

Pārlabotam projektam piekrita arī Baltijas lietu komiteja. Bez tam viņa neaprobežojās ar to, ka atļauts pārdot 1/3 no zemnieku zemes, bet lika priekšā, lai pēc 12 gadu notecešanas tiktu dota atļauja stāties arī pie otras trešdaļas zemnieku zemes pārdošanas. Klausu rentes jautājumā Baltijas lietu komisija strādā par vajadzīgu paturet 1849.gada likumu noteikumus, kuri pabalstīja pāreju uz naudas renti.

Pēc visiem papildinājumiem un pārlabojumiem

1857.gada likumprojekts tika apstiprināts no keizara, gan tikai pagaidām un ar nosacījumu, ka viņam jātop vestam sakarā ar 1849.gadā izdotiem likumiem, lai tādā kārtā iznāktu vesels noapaļots likumu kodekss. Šī darba izpildīšanu uztīcēja īpašai redakcijas komisijai.

Pēc tam, kad komisija savu likumprojekta saņemšanas darbu ar 1849.likumu noteikumiem bij paveikusi, jaunam likumu krājumam vajadzēja iziet atkal cauri visām instancēm. Savu darbu viņa bij veikusi ātri. 1857.gada oktobrī tika sasaukts Ārkārtejs landtags, kuram jaunais likumu krājums bij jāskata cauri. Landtagā muižnieki pārņēma saviem delegātiem, ka tie esot pārkāpuši savas pilnvaras. Caur to muižu īpašnieku tiesības uz zemi tīkot ierobežotas un viņi neatrodot par iespējamu pieņemt priekšlikumu, par kuru pamatprincipiem delegātā sagatavošanas komisijā bij vienojušies. Ta tika celtas ierunas pret likumā paredzēto priekšlikumu izsniegt rentniekiem, kas atstāj mājas, diezgan augstu atlīdzību. Šie atlīdzības augstums tika stipri samazināts. Citādi landtags tomēr bij spiests pieņemt likumu, kā arī piekrist papildījumam, ka zemniekiem, lai pamudinātu tos uz zemes uzlabošanu, būtu izsniedzams pabalsts, gan tikai tādā gadījumā, ja rentnieks dzīvo mājā mazāk par 12 gadiem, tikai pabalsts izsniedzams ne tik lielos apmēros, kā tas bij paredzēts likumprojektā agrāk.

Tādā veidā projekts nonāca Baltijas lietu komitejā. Baltijas lietu komitejā landtaga vēlēšanās tika pieņemtas. Reizē ar to pieņēma noteikumu, ka klausu rentes līgumu slēgšanas gadījumos klausumrente nedrīkst pārsniegt vaku grāmatu normas.

Pēc projekta caurskatīšanas Baltijas lietu komitejā, pirms viņā nāca keizara apstiprināšanā, tas tika nodots valsts padomei, lai arī ta dotu savu atsauksmi. Te nu izrādījās, ka visas muižnieku pūles bijušas veltas, jo se, sakarā ar patlaban notiekošām krievijas zemnieku reformām, 1857.gada Vidzemes zemnieku likumu projekts tika galīgi pārveidots. Šai laikā zemnieku atsvaibināšanas darbs Iekškrievijā, kas ievadīja Krievijas lielās liberālās laikmetu, bij pašā spēkā.

Krievu valsts vīri, kuri vadīja krievu zemnieku atsvabinašanas darbus, nevarēja piekrist Vidzemes zemnieku jaunā likumprojekta tendencei stiprināt muižnieku stāvokli, jo viņi gribēja nodrošināt zemnieku saimniecisko stāvokli. Tā kā Vidzemes zemnieku likumu principi nesaskanēja ar tiem principiem, kas tika izvešti Krievijas zemnieku likumos, valsts padomē pacēlās balsis, ka arī uz Vidzemi būtu attiecināmi priekš Iekšējās izstrādātie zemnieku likumi. Tas nozīmēja, ka Vidzemes muižniecībai draud lielas briesmas.

Šīs draudošās briesmas muižniecībai gan izdevās novērst, tomēr viņa bij spiesta piekāpties daudzos jautājumos un attekties no lielākās daļas pārlabošanu, kurus viņa bij likusi priekšā izdarīt pie 1849.likumiem, to pārlabošanu, kuru nolūks bij stiprināt muižnieku stāvokli, kuri ierobežoja zemnieku zemes iegūšanas tiesības par īpašumu, kuri aizliedza citu kārtu locekļiem būt par zemes īpašniekiem u.t.t. Galu galā jaunais projekts iznāca stipri līdzīgs 1849.gada likumam.

Tādā veidā jaunais likumprojekts tika apstiprināts 13.novembrī 1860.gadā un stājās spēkā ar 24.jūniju 1863.gadu. Savos pamatvilcienos šie jaunie likumi sakrīta ar 1849.g. Vidzemes zemnieku likumiem. Svarīgākās pārģrozības ir tās, ka ja zemnieks - rentnieks atstāj savu rentes vietu, viņiem ir tiesības uz meliorācijas izdevumu atlīdzību; zemnieku zemes minimums tika paaugstināts no 1/12 arkla us 1/8 arkla; priekš klausu rentniekiem vaku grāmatu noteikumi tika nolikti par augstako prasību normu.

Šie zemnieku likumi palika spēkā līdz jaunajiem laikiem, kamēr atkal tika izdarītas radikālas pārģrozības agrarā iekārtā. Tikai dažos gadījumos viņi ir tikuši papildināti sakarā ar dažām pārmaiņām Latvijas dzīves apstākļos. Dažu papildinājumu vajadzība tika sajūsta jau pie likumu caurskatīšanas valsts padomē, bet ta ka apstākļi priekš viņu izvešanas vēl netika uzskatīti par nobriedušiem, tad reiss ar likumprojekta pieņemšanu valsts padomē tika pieņemts norādījums, kādā virzienā būtu jānotiek likumu tālakai papildināšanai. Valsts padome tad pieņēma papildinājumus un ķeizars tos apstiprināja. Generalgubernatoram

tika dotas direktīvas, kā viņam jārikojas.

Vispirms ģenerālgubernatoram vajadzēja griest Vidzemes muižniecības uzmanību uz laukstrādnieku stāvokļa uzlabošanu. Viņam vajadzēja likt landtagam priekšā, lai kvotu zemes 5 gadu laikā tiktu izrentetas muižas strādnieku stāvokļa nodrošināšanai. Otrkārt viņam vajadzēja atgādināt muižniekiem, lai tie spertu nopietnus soļus klausu rentes galīgai likvidēšanai un lai tās vietā stātos naudas rente. Treškārt viņam vajadzēja rūpeties, lai tiktu celts landtagam priekšā jautājums, vaj nebūtu laiks atcelt dzimtekungu tiesības sodīt savus gājējus un laukstrādniekus ar miesas sodu. Beidzot viņam bij jāgriež muižniecības vērība uz to, lai Baltijas guberņu zemniekiem tiktu piešķirtas plašākas tiesības pārcelties uz citām guberņām.

Pirmais no šiem jautājumiem, pie kura ķērās Vidzemes muižniecība, bij jautājums par zemnieku kustēšanās brīvības paplašināšanu. 1819.gada brīvlaikas likumi deva zemniekiem personīgi brīvību, bet viņu kustēšanās brīvība bij diezgan ierobežota, jo viņi vareja brīvi mainīt savu dzīves vietu tikai savas guberņas robežās, turpretim pie pārcelšanas uz Iekšķrievijas guberņām bij vajadzīga īpaša atļauja. Toreiz šis ierobežojums bij saprotams, jo kamēr Iekšķrievijas zemnieki bij saistīti pie zemes un nevareja no savas guberņas izceļot, tikmēr arī Baltijas zemniekiem nevareja piešķirt pārcelšanas tiesības. Preteībā gadījumā Baltija zaudētu daudzus no saviem iedzīvotājiem, bet citi viņu vietā no Iekšķrievijas guberņām ieceļot nevarētu. Tāpēc Baltijas zemnieku kustēšanās brīvības ierobežojumam pastāveja ka 1819.gada, tā arī 1849.gada un 1860.gada zemnieku likumos. Arī pašā Vidzemes guberņā pastāveja kustēšanās brīvības ierobežojumi. Katru gadu no pagasta vareja izceļot ne vairāk kā 5% no pagasta locekļu skaita. Ja gribeja izceļot no viena pagasta uz otru, bij vajadzīga īpaša atļauja, un šī atļauja daudzus gadījumos vareja tikt liegta. Tāpat vajadzēja uzrādīt aplieciību, ka jaunā pagasta sabiedrība ir ar mieru uzņemt jauno locekli. Ja pagasta loceklis arī neatstāja pagasta sabiedrību, bet tikai mekleja citur darbu, arī tad bij jāizņem dienesta aplieciība. Šī aplieciība bij atjaunojama katru gadu.

Motīvu, kāpēc sādi ierobežojumi pastāveja, bij vairak. Pirmais bij tas, ka pagasts solidari galvoja par savu locekļu valsts nodokļu, sevišķi t.s.

galvas naudas samakau. Bez tam pagasta sabiedrībai ir uzlikta par pienākumu katru gadu dot zināmu skaitu rekrūšu. Šo iemeslu dēļ pagasta interesēs bij sa- turet savus locekļus kopā un neļaut viņiem izklist. Otrs motive bij tas, ka arī ārpus pagasta robežām dzīvojošie pagasta locekļi baudīja tiesības uz pa- balstu slimības kā arī vecuma, nespēka gadījumā. Lai pagasta sabiedrība neciestu no tādiem locekļiem, kuri sava mūža labākos gadus pavadījuši svešumā, tur bij izlietojuši savus darba darba spēkus un ti- kai vecumā griezās pie pagasta pēc pabalsta, paga- sti nevisai labprāt pabalstīja savu locekļu ~~un viņu~~ ~~īscelošanu~~ un darba un laimes meklēšanu svešumā.

Bet ap 60. gadiem vairāki apstākļi prasīja, lai zemnieku kustēšanās brīvība tiktu paplašināta. Vis- pirms sakarā ar pāreju uz naudas renti, uz naudas saimniecību, bij nepieciešami vajadzīgi atvēlot strādniekiem lielāku kustēšanās brīvību, jau tapēc vien, ka ne visās vietās pāreja no kļaušu rentes uz naudas renti notika vienādā ātrumā, un tapēc ne visos apgabalos vienādi bij sajūtama vajadzība pēc strādniekiem. Šī apstākļa dēļ bij vajadzīgi dot strādniekiem iespēju no tiem apgabaliem, kuros vi- ņu bij vairāk nekā vajadzīgi, pārceļot uz tiem ap- gabaliem, kur to bij trūkums, lai tādejādi notīktu strādnieku izlīdzināšanās. Tas bij viens no ieme- sliem, kas izsauca vajadzību pēc strādnieku kuste- ņšanās brīvības paplašināšanas.- Otra iemeslis bij tas, kā pēc Krimas kara arī Vidzemē tika uzsākti daži lēnāki kapitaliski uzņēmumi, kuru izvešanai bij vajadzīga prāva darba spēka pieplūšana, bij va- jadzīgi strādnieki. Piem. tika taisīti Rīgas - Daugas- pils dzelzceļš, Rīgas - Pleskavas šoseja u. c., kur visus bij vajadzīgi darba spēks. Visbeidzot, pēc tam, kad arī Iekš-Krievijas zemnieki bij ieguvuši kustēšanās brīvību un vareja visā Krievijā izrau- dzīties sev dzīves vietas, atkrita viens no tiem motīviem, kas senāk bij pamudinājis saistīt Vidze- mes zemniekus pie viņu robežām.

Pats zemnieku kustēšanās brīvības jautājums tika iekustināts caur to, ka daži valdības vīri iekše- jas kolonizācijas nolūkā vēlejš nometināt Iekš- Krievijā uz dzīvi dažus simtus Baltijas guberņu zem- nieku, lai tie tur noderētu citiem Iekš-Krievijas zemniekiem par paraugu. Te nu nācās sadurties ar

paše, kuru izsniedza tikai tad, ja minētais pagasta sabiedrības loceklis bij izpildījis visus pienākumus pret pagasta sabiedrību. Bez tam pašes izsniedzot, pagasta sabiedrībai par labu bij ņemams zināms nūdoklis.

Galū galā valdības priekšlikums landtagā tika pieņemts, pie kam, liekas, izšķirošo lomu arī šajā gadījumā spēlēja brīdinājums, ka ja valdības projektu atraidīšot, jautājums tikšot nokāftots citā instancē un priekš vietejās muižniecības un sabiedrības nepatīkamā virzienā.

Baltijas lietu komitejā, kur pieņemtais projekts nonāca, Vidzemes muižniecības priekšstāvjiem izdevās panākt dažus pārlabojumus un papildinājumus, kuri vairāk nodrošināja pagasta sabiedrības intereses. Ar šiem papildinājumiem projekts tika pieņemts valsts padomē un tad no ķeizara apstiprināts 9. jūlijā 1868. gadā.

Pēc šī jaunā pasu likuma katram pagasta sabiedrības loceklim bij tiesība pieprasīt pasu uz laiku no 3 mēnešiem līdz 3 gadiem, kas viņam deva tiesību uzturēties visas guberņas robežās, ka arī ārpus tām līdz 30 verstu attālumā. Pagasta sabiedrībai nebija tiesība atteikties no pašes izdošanas, ja tikai attiecīgais pagasta loceklis bij izpildījis visus pienākumus pret viņu. Ja pagasta sabiedrības loceklis grībeja uzturēties kaut kur tālāk par 30 verstem no guberņas robežām, vaj grībeja doties uz Iekš-Krievijas guberņām, tad bij vajadzīga īpaša atļauja. Ja pagasta loceklis bij pazudis un pēc noteiktā laika nebija savu pasi atjaunojis, tad pagasts par viņa pienākumiem pret kroni galvoja tikai 3 gadus.

Drīz pēc tam Vidzemē tika galīgi izbeigta, galīgi izbeigta gadu simteniem pastāvošā klausu iekārta. Kā to savā laikā redzējām, šī ļoti neproduktīvā saimniecības metode vareja pastāvēt un bij nepieciešama tikai zināmos apstākļos. Šiem apstākļiem mainoties un jaunai, uz kapitalistiskiem principiem pamatotai saimniecības iekārtai nodibinoties, šis ražošanas veids tapa nevajadzīgs, kustība pret klausu metodi bij jo spēcīga 40. gados. 1849. gada likumos ir manāma tendence pamazām likvidēt šo novecojušo metodi un pāriet uz naudas renti. Tomēr sekojošā reakcijas laikmērā šī pāreja norisinājās ļoti lēnām, neskatoties

uz to, ka likumi tādu pāreju pabalstīja. 1860.gada likumos bij pieņemti tie paši 1849.gada likuma noteikumi, kas pabalstīja naudas renti. Bez tam klausu rentes galīgā atcelšana bij viens no tiem jautajumiem, par kuriem generalgubernatoram, šķīšanā ar valsts padomes direktīvam, vajadzēja atgādināt Vidzemes muižniecībai.

Jau 1860.gadā, sakarā ar saņemto direktīvu, generalgubernators Suvorovs pieprasīja muižniecībai, vaj tereizejais landtags esot apspriedis klausu likvidešanas jautājumu. Uz to bruņniecība atbildeja, ka jaunie zemnieku likumi neesot vēl pat spēkā stājušies (jo tikai ar 1863.g.tie stājās spēkā), un tapēc izdarīt pie viņiem jau tagad ^{Kā} šus pārgrozījumus vaj papildinājumus nebūtu ieteicami, jo vairāk tapēc, ka labprātīga pāreja uz naudas renti notiekot pastāvīgi.

Pēc pūgāda generalgubernators savu priekšlikumu atkārtoja. Viņš lika priekšā, lai 1862.gadā sasaucamais landtags atkaļ pārspriestu šo jautājumu. Bet arī šis landtags nepiekrita nekādiem spaidu līdzekļiem pie klausu iekārtas atcelšanas, ņemot vērā vēl to, ka dažos apgabalos satiksmes ceļi esot ļoti neērti un tapēc tur pašu zemnieku interesēs esot, lai vēl pastāvētu klausu rente. Tapēc noteikt termiņu klausu rentes galīgai izbeigšanai neesot iespējams. Tāda termiņa noteikšana šo pāreju drīšak kavēšot nekā veicināšot.

Bet tad daži apstākļi jo drīz piespieda izbeigt klausu iekārtu, noteicot viņas likvidešanai zinamu termiņu. Šie paši apstākļi pamudināja muižniekus izvest arī vēl dažas citas reformas, izdarīt vēl citus papildinājumus pie 1860.gada likumiem. Kas nu bij tie apstākļi, kas pamudināja muižniekus tik ātri mainīt savus uzskatus?

Pie šiem reformu darbību veicinošiem apstākļiem pieskaitāmi vispirms latviešu tautiskā kustība, latviešu tautas dzīvē saviļņošanās, kura iesāka spēcīgāki parādīties 60.gadu pirmā pusē.

Tautiskās kustības pamattendence bij latviešu tautas cenšanās atsvabināties no vācu aizbildniecības, nostāties pašai uz savām kājām, radīt patstāvīgu latvisku kulturu.

Cenšoties pēc šādas patstāvības latviešu tautiskās kustības pirmie ideologi nevarēja neredzēt, ka šī atsvabināšanās un patstāvība nav sasniedzama

tikmēr, kamēr latvieši atradīsies atkarībā no vāciešiem kā saimnieciskā, tā arī sociālā ziņā. Viegli saprotams, ka šos apstākļus vērā ņemot latviešu tautiskās kustības pirmie vadoni centās no vienas puses pāņos latviešu zemniekos modināt un stiprināt dzīnu pēc patstāvības un neatkarības, cenšanos atsvabināties no vācu muižnieku iespaida. No otras puses latviešu tautiskās kustības vadoni centās griest valdības aprindu un krievu sabiedrības vērību uz vietejo agraro apstākļu neapmierināto stāvokli. Šai pēdējā ziņā divas lietas nāca viņiem par labu: vispirms tas, ka Krievijā, kā to jau redzējām, šai laikā tika izvesta zemnieku atsvabināšana no dzimtbūšanas. Salīdzinot ar Vidzemi, šī atsvabināšana bij notikusi uz pavisam citādu principu pamatiem. Krievijā, atsvabinot zemniekus, centās nodrošināt arī viņu saimniecisko stāvokli. Tautiskās kustības ideologiem bij ļoti izdevīgi griest agraro reformu jautājumā ieinteresētās valdības uzmanību uz Vidzemes zemnieku stāvokli, salīdzinot savā starpā Vidzemes un sevišķi Kurzemes zemnieku stāvokli ar Iekš-Krievijas zemnieku stāvokli, kāds tas bij paredzēts pēc Iekš-Krievijas zemnieku atsvabināšanas likuma. Šī salīdzināšana, vismaz kamēr nebija vēl parādījušās nākošo Iekš-Krievijas agraro likumu ēnas puses, nevarēja notādīt labā gaismā Baltijas guberņu agraro iekārta. Otra lieta, kas nāca par labu latviešu tautiskās kustības ideologiem bij ta, ka patlaban krievu sabiedrībā, sakarā ar poļu dumpi 1863. gadā, bij novērojama jo spēcīga nacionalisma vilna sacelšanās. Krievu nacionalisti izturejās naidīgi un neuzticīgi pret atsevišķu Krievijas apgabalu īpatnībām. Tādejādi arī Baltijas guberņu iekšējā patstāvība un viņu īpatnējā iekārta modināja krievu sabiedrībā, krievu nacionalistu starpā neuzticību.

Abus šos apstākļus varena izmantot savā labā latviešu tautiskās kustības vadoni. Tāpēc arī darija, meklējami atbalstu pie savu centienu realizēšanas pie krievu nacionāli-demokrātiskā virziena priekšstāvjiem. Tie jo labprāt uzņēma šos palīdzības meklētājus un, aizrādīdami uz latviešu zemnieku grūto stāvokli, centās no savas puses ieinteresēt valdības aprindās priekš latviešu zemnieku atsvabināšanas no vācu atkarības, no vācu jūga vispirms saimnieciskā ziņā nodrošinot viņu stāvokli.

pie ķeizara audiencē, bet ķeizars to bij uzņēmis diezgan nelaipni.

Visi šie apstākļi tomēr bij izsaukuši un nostiprinājuši uzskatu, ka Vidzemes agrarā iekārta nevar tikt uzskatīta par apmierinošu, ka viņā jaizdara kādi nebūt pārgrozījumi un papildinājumi.

Stāvoklis Peterpils aprindās nevarēja tikt apslēpts arī Vidzemes muižniecībai. Lai nenotiktu valdības tieša iejaukšanās šai lietā, Vidzemes muižniecība nolēma pati spert pirmos soļus zemnieku stāvokļa uzlabošanas ziņā, pie tam tani virziend, kā to bij likusi priekšā valsts padome savās Baltijas generalgubernatoram dotās direktīvās.

Pirmais solis šai ziņā bij klausu iekārtas galīga likvidēšana. Šo soli Vidzemes muižniecībai atvieglināja tas, ka klausu rente arī Vidzemē 60. gadu pirmā pusē sāka ļoti ātrā gaitā iznīkt pati no sevis. Kā pārejas pakāpe tika izlietota t.s. jauktā rente, kura sastāveja iekš tam, ka zemnieki savus pien ākumus pildīja pa daļai caur klausām, pa daļai maksdami naudā. Bet arī šī saimniecības metode no saimnieciskā redzes stāvokļa izrādījās par ļoti neproduktīvu. Atlikās vienīgi tikai pāreja uz naudas renti.

1864.gada landtags pieņēma lēmumu, ka klausu rentes līgumi sākot no 1865.gada aprīļa vairs nevar tikt noslēgti, un ka jau pastāvošiem klausu rentes līgumiem jaizbeidzas 23.aprīlī 1871.gadā. Baltijas lietu komitejā pret nolikto beigu termiņu uzstājās toreizējais valsts ministrs Zeļenij, atrasdams, ka šis termiņš esot par ilgu. Muižu īpašniekiem esot bijis jau pietiekoši daudz lauka iekārtot savu muižu apstrādašanu, un tapēc neesot vajadzīgs šo vezo saimniecības metodi atstāt ilgak kā līdz 1868.gadam. Tā kā Baltijas lietu komitejā nevarēja vienoties par beigu termiņu, tad toreizejam Vidzemes landmaršalam Livenam izdevās dabūt atļauju sasaukt ārkārtīgu landtagu, lai tas galīgi vienotos par klausu rentes beigu termiņu. Šis landtags sanāca 1865.gada martā. Atklāšanas aktā landmaršals firsts Livenš apskatīja politisko stāvokli, kas muižniekus spiežot iet pretim zemnieku prasībām. Starp citu viņš aizrādīja uz to nemieru un rūgšanu, kas pastāvojis zemnieku starpā. Sakarā ar to, ka nākot priekšā zemnieku māju pārdošanas gadījumi, jāievērojot, ka rentnieki tiekot spiesti savas mājas atstāt. Tas modinot bieži vien starp zemniekiem rūgšanu, nemie-

rus, un caur to tiekot sagatavota auglīga zeme to uzskatu propogandai, ka vajagot uzstādīt rentes maksimumu likumdošanas kārtā. Latviešu tautiskā kā arī krievu nacionālā partija cenšoties pārliecināt valdību, ka Vidzemes likumus vajagot radikāli pārgrozīt. Presē tiekot salīdzināta Krievijas un Vidzemes agrarā iekārtā un nostādīta nelabvēlīgā gaismā. Esot starp augstākām valdības viriem personas, kuras gribot, lai šis jautājums tiktu nokārtots visdrīzākā laikā.

Apzinoties stāvēkļa nopietnību landtags pieņēma lēmumu, ka klausu rentei jāizbeidzas ar 23. aprīli 1868. gadu, un ka visi senak noslēgtie līgumi ar šo dienu zaudē savu spēku.

Tajā pašā landtagā, 1865. gadā, tika pieņemti un vēlāk apstiprināti vēl daži citi likumi, kuri šo to pārgrozīja Vidzemes pastāvošā iekārtā, starp citu tika apspriests priekšlikums atcelt muižnieku tiesības sodīt savus zemniekus ar miesas sodu, ņemot vērā to, ka krievu muižniekiem šis tiesības ar zemnieku brīvlaišanu bij tikušas ņemtas. Priekšlikums tika arī pieņemts. Dzīvības debates sacīla jautājums par māju rentnieku tiesību paplašināšanu. Bij priekšlikums izņemgt rentniekiem atlīdzību, ja viņi mājas pārdošanas gadījumā ir spiesti savu līdzšinejo dzīves vietu atstāt. Pēc ilgākām pārrunām arī šis jautājums tika izšķirts zemniekiem labvēlīgā garā.

Visi šie landtaga lēmumi drīz ieguva likuma spēku. Ar šiem likumiem galīgi izbeidzās klausu laiki, 23. aprīlī 1868. gadā; zemniekiem tika piešķirtas tiesības pieprasīt atlīdzību gadījumā, ja vajadzēja mājas atstāt, ar ko zināmā mērā tika nodrošināts viņu stāvoklis. Bez tam ar šiem likumiem muižniekiem tika atņemtas tiesības sodīt zemniekus ar miesas sodu. Tikai pastāvošai draudzes un kārtības tiesai šis tiesības tika atstātas, kaut gan arī tikai ar ierobežojumiem.

Latviešu gruntniecības nodibināšanās.

Reizē ar latviešu zemnieku brīvlaišanu 1819. gadā Vidzemes zemniekiem tika atņemtas viņu tiesības uz zemi. Tika atzītas neapreģotās muižnieku īpašuma tiesības, uz visu zemi, tā tad arī uz to, kas līdz tam laikam bij atradusies zemnieku lietošanā. Dēļ turpmākas zemes lietošanas zem-

niekiem vajadzēja brīvi vienoties ar muižniekiem, vaj nu noslēdzot rentes līgumus, vaj arī cenšoties iegūt zemi par īpašumu to pērkot.

Pirmā laikā tika slēgti pa lielakai daļai tikai kļaušu rentes līgumi, jo zemniekiem nebija līdzekļu, lai spētu iegūt zemi par īpašumu. Šiem kļaušu līgumiem pastāvēt Vidzemes zemnieku stāvoklis bija kļuvis ļoti grūts un nedrošs. Sevīši tas bija redzams 30. un 40. gados, kad šis stāvoklis bija nobīdējies tik zemu, ka sakarā ar to Vidzemes zemnieku starpā izejās rūgšana un nomieri. Tad nu arī Vidzemes vācu valdošās aprindas nāca pie atziņas, ka tomēr vairāk jārūpējas par zemnieku stāvokļa nodrošināšanu, un ka tas sācies, ja no kļaušu rentes pārīetu uz naudas renti, un vēl labāki - ja par visu agraro reformu gala mērķi uzstādītu zemnieku zemes īpašumu. Šo zemnieku zemes īpašumu kā agraro reformu gala mērķi uzstādīja jau 1842.gadā Terbatas komisija. To pašu atzina arī ta paša gada Vidzemes landtags. Lai zemniekiem dotu iespēju iegūt zemi par īpašumu, lai šo zemes iepirkšanu veicinātu, Terbatas komisija un arī Vidzemes 1842.gada landtags atrada par vēlamu, lai Vidzemes muižnieku kredītbiedrība pārmainītu savu statutu noteikumus, kas kaveja šo māju iepirkšanu. Vidzemes muižnieku kredītbiedrība bija nodibinājusies 1802.gadā un bija uzstādījusi par mērķi izsniegt kredītu pret muižu un zemnieku zemes iekļaušanu. Tas apstākļi, ka visa zeme no muižniekiem bija tikusi iekļauta, bija tapis par lielu kavekli pie zemnieku zemes pārdošanas, jo kredītbiedrība pastāvēja uz to, lai zemes vērtība netiktu samazināta, nošķirot no viņas zināmu daļu. Tagad statusus vajadzēja pārgrozīt, lai viņi vismaz nekāvetu zemnieku māju iepirkšanu un pat tādi viesieni, lai ietu zemniekiem šai ziņā pretī, izsniegt vietējiem māju iepirkšanai vajadzīgo kredītu.

1844.gadā Vidzemes kredītbiedrība tad arī pieņēma šo priekšlikumu, novēršot dažus kaveklus, kuri līdz šim bija traucējuši zemniekus pie māju iepirkšanas, pārņemot attiecīgu muižas parāda daļu uz zemnieku zemi, padarot tādejādi jaunos māju iepirkējus par kredītbiedrības parādniekiem, izsniegt vietējiem māju iepirkšanai vajadzīgo kredītu.

Šie noteikumi tika pieņemti tikai uz 3 gadiem. Dažādu iemeslu dēļ tomēr arī ar kredītbiedrības palīdzību šai laikā māju iepirkšana netika izdarīta.

Pēc triju gadu notecešanas kreditbiedrībai atkal par jaunu vajadzēja apspriest šo jautājumu, kā veicināt zemnieku māju iepirkšanu. Bet par to laiku atkal bij ticis iekustināts agraro reformu jautājums, un 1846.gada komiteja, kurā galveno lomu spēlēja Fölkerzams, bij nākusi pie atziņas, ka zemnieku māju iepirkšanu un pāreju uz naudas renti vislabāk varēot veicināt caur īpašas iestādes t.s. rentes bankas nodibināšanu. Gan kreditbiedrības aizstāvji mēģināja aizkavēt šīs jaunās rentes bankas nodibināšanu, tas tomēr viņiem neizdevās. Zemnieku rentes bankas statuti tika apstiprināti reizē ar 1849.gada zemnieku likumiem, turpretim kreditbiedrības pieņemtie noteikumi aiz formeliem iemesliem netika apstiprināti pagaidam līdz 1855.gadam. Tādejādi zemnieku rentes banka, kuras nodoms bij veicināt pāreju uz naudas renti, kā arī zemnieku māju iepirkšanu, ar 1849.g. vareja iesākt darboties. Šīs jaunās rentes bankas darbības pamatnoteikumi bij sekošie.

Tiem zemniekiem, kuri vēlejšās mājas iepirkt, jeb tiem muižniekiem, kas gribeja tās pārdot, zemnieku rentes banka piedāvāja savu starpniecību un proti, tādejādi, ka muižniekiem mājas pārdošanas gadījumā viņa izsniedza zināmu kapitāla zumu t.s. rentes zīmju veidā, bet no zemniekiem, kas mājas iepirka pieprasīja zināmu gadskārtīgu maksājumu, taj deldetu šo parādu, ka muižniekiem izsniegto kapitālu, tā arī šī kapitāla procentes. Patī mājas pirkšanas zuma tika aprēķināta kapitalizejot 4/o mājas gada renti, pie kam tomēr rentes augstums nekādā gadījumā nedrīkšteja pārsniegt 4 rub. par dalderi. Ja, piem. šādas mājas rentnieks bij maksājis muižniekam 100 rub. gada rentes, vaj nu naudā, vaj nodevās un klausās, tad pirkšanas zuma tika aprēķināta, uzzinot, kāds būtu tas kapitāls, kurš ar 4/o ienestu gadā 100 rub.; šajā gadījumā tādas mājas iepirkšanas zuma būtu 2500 rubļu.

No šīs kapitalizētās rentes zumas zemniekiem bij jāiemaksā mazākais 15/o muižniekam skaidrā naudā. 60/o no šīs zumas viņiem izsniedza zemnieku rentes banka t.s. rentes zīmju veidā. 25/o palika uz mājām kā parāds muižniekam, kuru viņš tomēr nedrīkšteja uzteikt. Zemnieki maksāja rentes bankai līdzginejo rentes zumu, t.i. to pašu zumu, kādu viņi līdz šim bij maksājuši muižniekam, un ar to

parazām nolīdzināja nevien parādu zemnieku rentes bankai, bet par ilgkiem gadiem arī 25% parādu muižniekam. Muižnieki turpretim, bez tiem 60%, procentiem, kuri viņiem tika izsniegti ķīlu zīmju veidā, saņēma no rentes bankas attiecīgo procentu zumu. Lai muižnieki no rentes bankas saņemtās rentes zīmes varētu pārvērst naudā, kas viņiem daudzos gadījumos bij vajadzīgs, ja piem. gribeja pāriet uz zemes apsaimniekošanu ar kalpu palīdzību, tad valdība uzņēmas viņas atpirkt par 85% no viņu nominalās vērtības.

Šai ļabi domātai rentes bankas darbībai tomēr nebija cerēto panākumu. Izskaidrojams tas daļai ar to, ka rentes zīmes ienesa tikai 4%, kamēr vispārējais procentu apmērs toreiz bij augstāks līdz 5%. Daļai vainīgs bij arī tas apstāklis, ka rentes zīmes muižniekiem-māju pārdevejiem nelikās esam pietiekoši drošas, jo kaut gan valdība bij uzņēmusies par viņam garantiju, tad tomēr tikai uz zināmu laiku; bez tam arī pati rentes zīmju uzpirkšana par 85% bij ierobežota un vareja notikts tikai zināmos apmēros. Faktiski drīz vien šīs rentes zīmes tika pārdotas par daudz zemāku kursu - 70 - 65%. Caur to māju pārdevejiem - muižniekiem celās lieli zaudējumi.

Visbeidzot krīt svarā arī tas, ka zemi pārdodot, muižniekiem vajadzēja vispirme nokārtot savas attiecības ar muižnieku kredītbiedrību, kurā bij iekļāta Vidzemes muižu lielākā daļa. Pie šīs izrēķināšanās muižnieku kredītbiedrība nevisai labprātīgi nāca māju pārdevejiem - muižniekiem pretim, visādiem formēliem iemesliem mēģinādama to aizkavēt.

Visu to ievērojot, nav jābrīnās, ka rentes bankas darbība bij ļoti šaura un rentes zīmes neatrada zemē vajadzīgās pieprasības. Laikā no 1850. gada līdz 1863. gadam ar rentes bankas palīdzību bij tikušas pārdotas pavisam tikai 192 zemnieku mājas, izsniedzot uz viņām rentes zīmes 285.000 rubļu vērtībā. Līdz 1871. gadam bij tikušas pārdotas 273 mājas, kas ir augstākais pārdoto māju skaits.

Viņpāri 50. gados zemnieku māju pārdošana norisinājās ļoti lēnām. No vienas puses tam par iemeslu bij zemnieku vēl diezgan nenostiprinātais gaimnieciskais stāvoklis, jo pāreja uz naudas renti, neskatoties uz 1849. gada likumu pabalstu, norisinājās lēnām, un tas, kā māju iepirkšanai vajadzīgās brīvās naudas bij diezgan maz. No otras puses, arī

muižnieku vairakums 50.gados uz zemnieku zemes pārdošanu, sakarā ar šajā laikā valdošo reakciju, sāka skatīties ar lielu neuzticību. Jau 40.gados no dažiem muižniekiem bij tikušas izteiktas bažas, ka pirmās rentes bankas izlaistās rentes zīmes būšot cirvis pie Vidzemes vācu bruņniecības saknes. 50.gados šis uzskats bij jau iesakņojies pie Vidzemes muižniecības lielākās daļas. Jo spilgti tas parādījās 1854.gadā muižniecības izvēlētajā komisijas darbībā, kurai bij tikusi uzdota 1849.gada likumu revīzija. Šī komisija pielika visas pūles, lai ierobežotu zemnieku zemes pārdošanu un lai caur to noturētu zemniekus muižnieku atkarībā. Tikai 60.gadu pirmā pusē stāvoklis mainījās. Vācu muižnieki paši labprātīgi sāka piesolīt zemniekiem zemi pirksanai, bet taisni latviešu zemnieku aizstāvju, toreizējie latviešu tautiskās kustības vadoni, sāka zemniekus brīdināt no pārsteidzīgas zemes iepirkšanas un deva viņiem padomu labāk vēl nogaidāt. Ar ko šāda apstākļu maiņa izskaidrojama?

Iemesli arī šajā gadījumā bij tie paši, kas Vidzemes muižniecību vispārīgi 60.gados pamudināja spert pēdejos soļus agraro reformu gaitā. Sakarā ar Ieņģ-Krievijā izvestām agrarām reformām - dzimtbūšanas atcelšanu, arī Vidzemē starp zemniekiem bij noņemama zināma vilņošana. Sakarā ar šiem apstākļiem valdības aprindas bij tikušas ieinteresētas par Baltijas guberņas agraro iskārtu. Zem krievu sabiedrības, toreiz ļoti spēcīgo nacionāli-demokrātisko virzienu iespaida, kuriem šinī kautajumā zināmā mērā pievienojās arī toreizējās latviešu tautiskās kustības ideologi, daži krievu valsts vīri bij nākuši uz domām, vaj nevarētu attiecināt arī uz šejieni vispārīgos krievu zemnieku likumus, starp citu arī noteikumus par zemnieku nodrošināšanu ar zemi, atsavinot to muižniekiem piespiedu kārtā.

Šis pēdejaais apstākļis pamudināja muižniekus zemnieku zemes pārdošanas jautājumā nākt viņiem vairak preti, atmetot līdzšinejos uzskatus, līdzšinejo atturību. Tapēc pārdoto zemnieku māju skaits jau 60.gadu pirmā pusē sāka strauji pieaugt. No 1859 - 1863 gadam māju pārdošana bij stāvējusi gandrīz uz, *veetas,* bet tad no 1863.gada sākot šī māju pārdošana iesākās ļoti straujā gaitā.

No ļoti liela svara te bij tas, ka Vidzemes muižnieku kredītbiedrība 1864.gadā sastādīja jaunu

reglamentu, kurā tika galīgi izveidots un apstiprināts 1866.gadā. Šis muižnieku kredītbiedrības jaunais reglaments savos pamatos sakrīt ar 1849.gadā pieņemtiem un 1855.gadā apstiprinātiem zemnieku zemes pārdošanas noteikumiem. Proti, tika dota iespēja mājas pārdojot attiecīgo daļu pārvest no muižas parāda uz pārdodamām zemnieku mājām. Sevišķi viens noteikums jo stipri nāca par labu zemnieku māju iepirkšanai. Tas ir tas, ka izsniedzamais kredīts zemniekiem tika paaugstināts. Līdz tam kredītu, kaut arī tikai ķīlu zīmju veidā, izsniedza tikai 4.000 rub. uz arkla, turpretim pēc jauniem noteikumiem šī zuma tika paaugstināta uz 6.000 rubļiem par arklu. Ņemot vērā šo apstākli, zemniekiem bij vieglāk iepirkt mājas un noslēgt pirkšanas līgumus.

Tādā kārtā sākot ar 1863.gadu, sevišķi ar 1865.gadu Vidzemē iesākās ļoti rosīga māju iepirkšana, kura savu kulminācijas punktu sasniedza 70.gadu pirmā pusē, kad bij pārdots samēra vislielākais skaits zemnieku māju Vidzemē. Ļoti sekmīgi māju iepirkšana turpinājās arī vēl 80.gados, tā kā uz 19.gada sirmteņa beigām Vidzemē viss lielais vairums zemnieku zemes jau bij pārgājis zemnieku īpašumā. 1905.gadā no visām zemnieku mājām pie bruņniecības muižām jau 87% bij pārdoti par dzimtu. Kādu iespaidu šī latviešu bruņniecības nodibināšanās atstāja uz latviešu tautas vispārīgo attīstību, par ko runa būs savā laikā apskatot t.s. latviešu tautisko kustību.

Tālāk nāktos apskatīt 1866.gada pagastu pašvaldības likumu izdošanu. Pats par sevi saprotams, ka vislielākos nebrīvības laikos, kad zemnieki atradās sava dzimtskunga pilnīgā atkarībā, par kaut kādu zemnieku pašvaldību nevareja būt ne runas. Muižu īpašnieku rokās toreiz atradās visa administratīvā un arī tiesas vara pār zemniekiem. Pirmos pašvaldības pamatus, kaut arī vēl ļoti niecīgos apmēros, Vidzemes zemnieki ieguva reizē ar savām pirmām tiesībām šī vārda stingrā nozīmē, kas notika ar 1804.gada zemnieku likumiem. Kaut arī caur viņiem visa administratīvā un policijas vara arī uz priekšu tika atstāta dzimtskunga rokās, taču priekš zemniekiem un no zemniekiem pašiem tika organizētas īpašas tiesu iestādes, t.s.

zemnieku tiesas, viens no pirmiem zemnieku pašvaldības orgāniem, kas pastāvēja tikai no pašiem zemnieku kārtas locekļiem. Bez tam pēc 1804.gada likumiem zemnieku kārtas locekļi tika aicināti kā piesēdētāji arī augstākās tiesu instancēs, kā draudzes tiesā un zemes tiesā. 1819.gada zemnieku likumi, cik neizdevīgi tie arī nebija priekš zemniekiem saimnieciskā ziņā, tomēr diezgan ievērojami paplašināja Vidzemes zemnieku personīgās tiesības. Reizē ar šo personīgo tiesību paplašināšanu vajadzēja tikt paplašinātām arī viņu pašvaldības tiesībām. Un tiesām, salīdzinot ar 1804.gada likumiem, tika paplašināta un pārveidota ne tikai pastāvēsā zemnieku tiesu iekārta, bet šoreiz pašu zemnieku rokās tika nodotas arī daži policijas un administratīvie, kā arī saimnieciski-sabiedriskās dabas pienākumi, šim nolūkam, kā zemnieku pašvaldības vienība tika nodibināts pagasts.

1819.gada zemnieku likumos noteiktā zemnieku pašvaldības pamati savos galvenos vilcienos tika uzņemti arī 1849.gada un 1860.gada zemnieku likumos.

Toreizējās zemnieku pašvaldības iekārtas raksturīgākā īpašība bija tā, ka visas zemnieku pašvaldības iestādes, pilnīgi saskaņā ar toreizejo zemnieku saimniecisko atkarību no muižniekiem, atradās zem muižnieku ļoti stingras un ciešas kontroles. Dzimtskungam vaj viņa vietniekam piedēja policijas uzraudzība kā par muižas, tā arī par visu pagasta iecirkni, kur darbojās pagasta policijas vara, pagastu tiesneši. Pagasta pilnas sapulces, kuras pastāvēja no visiem pieaugušiem vīriešu kārtas pagasta sabiedrības locekļiem, varēja tikt sauktas vienīgi ar muižas īpašnieka atļauju un šo sapulču lēmumi nāca spēkā tikai tad, ja muižas īpašnieks bija devis šiem lēmumiem savu piekrišanu. Bez t.s. muižas valdes piekrišanas nevarēja tikt pieņemti nekādi pagasta nodokļi, nevarēja tikt izdarīti nekādi maksājumi iz pagasta kases. Arī pagasta amata vīru apstiprināšana atkarājās no muižas valdes. Savu iespaidu dzimtskungs varēja atstāt arī uz pagasta tiesas darbību, jo visi pagasta tiesas spriedumi civilās lietās, ja arī nebija tiešu apstiprināmi no dzimtskunga, taču bija viņam paziņojami. Visas pagasta tiesnešu administratīvos un policējiskos rīkojumus dzimtskungs varēja atturēt līdz tam laikam, kamēr augstākā instan-

ce - draudzes tiesa viņus galīgi apstiprināja. Kā redzams, visās vietās pagasta pašvaldības iestādes līdz jauniem 1866.gada pašvaldības likumu izdošanai atradās zem muižnieku iespaida un no viņiem atkarībā.

Apstākļiem mainoties šāds stāvoklis nevarēja vairs ilgi pastāvēt. Ar 50.gadiem sākot Vidzemes zemnieku saimnieciskais stāvoklis sāka arvien vairak nostiprināties, vispirms caur pāreju uz naudas renti un vēlāk caur māju iepirkšanu. Saimnieciskā ziņā zemnieki arvien vairak atsvabinājās no sava līdzšinejā dzimtskunga atkarības. Ir dabīgi, ka reizē ar to vajadzēja tikt reorganizetai arī pagastu pašvaldības iekārtai, dodot pašiem pagasta sabiedrības locekļiem-zemniekiem visās vietās un lietās lielaku patstāvību un atsvbinot viņus no muižnieku pārliecīgās aizbildniecības. Tas tad arī notika caur 1866.gada Baltijas guberņu pagastu pašvaldības likumiem.

Kā pie citu 1860.gada likumu papildinājumu, tā arī pie šo pagastu pašvaldības likumu izdošanas pirmais mājiens muižniekiem ir ticis dots "no augšas", no augstākās valdības puses. Izskaidrojams šis mājiens ar jau senak apskatīto Peterpils valdības aprindās modināto interesi par Vidzemes agraro iekārtu, kā arī toreizejo valdības gatavību novērst dzīvīvi novērojamās nesaskaņas un trūkumus ar attiecīgu reformu palīdzību. Pašu 1866.gada pagastu pašvaldības likumu izdošana norisinājās sekoši.

1865.gada martā toreizejais Baltijas generalgubernators Šuvalovs griezās pie visu triju Baltijas guberņu muižniecībam ar paziņojumu, ka pēc ķeizara vēlešanās Baltijas guberņu agrarās attiecības tikšot mōkārtotas uz brīva līguma principa, kā arī dzimtskungu īpašumu tiesību pamata; ar citiem vārdiem - muižniekiem tika dots apmierinošs solījums, ka viņiem nav ko baidīties ka zemnieku zeme tiem varetu tikt atņemta spaidu kārtā un par likumdošanas ceļā noteiktu atlīdzību. Bet reizē ar to generalgubernators ziņoja muižniekiem, ka ķeizars noteikti vēloties, lai pagastu pašvaldības iekārta tiktu reorganizeta, atsvabinot pagastu pašvaldības iestādes no muižnieku iespaida. Tālāk generalguber-

notors savā rakstā ziņoja, ka viņš, saņemot ziņu par šo ķeizara vēlēšanos esot iepazīties ar lietas stāvokli un atrodot, ka zemnieku iestādes esot padotas muižnieku iespaidam trijās nozarēs: vispirms zem muižnieku iespaيدا atrodoties tiesu iestādes, tad - pagasta policija un, visbeidzot - pagasta sabiedrības saimniecisko lietu pārvaldība. Generalgubernators atrod, ka sevišķi šai pēdējā ziņā, pagasta sabiedrības saimniecisko lietu pārbaudīšanā pagasta sabiedrībai esot piešķirama lielaka patstāvība. Tapēc šajā viezienā arī būtu pārstrādājami pagasta pašvaldības likumi.

Galvenam pašvaldības organam, pēc generalgubernatora domām, vajadzēja būt pagasta sapulcei. Stingri būtu noteicams šo pagastu sapulču kompetenču lauks, t.i. tie jautājumi, kuros tā varetu brīvi rīkoties, neatkarīgi no muižas policijas, Pie šādām pagasta sapulču kompetencēm pēc generalgubernatora domām, piederētu pagasta zemes, namu un citu īpašumu pārvaldīšana, skolu un nabagu apgādāšanas lietas, pagastu magazīnas pārzināšana u.t.t. Tikai, lai pagastu sapulces būtu spējīgas veikt šos uzdevumus, viņu dalībnieku skaits esot jāierobežo. Balsttiesības esot jāpiešķir atkarībā no tā, cik katrs pagasta loceklis esot patstāvīgs saimnieciskā ziņā un cik viņš maksājis nodokļu. Pie šī principa pieturoties balsttiesības tad būtu piešķiramas, pēc generalgubernatora domām, vienīgi gruntņiem un rentņiem. Pārejiem pagasta locekļiem, kas maksājis tikai nodokļus, būtu piešķirama pa vienai balsij uz apm. 20 personām. Pagasta sapulces lēmumu izvešanai dzīvē būtu jādibina īpaša pagasta izpildu komiteja.

Darot zināmu ķeizara vēlēšanos, ka arī paziņojot savus ieskus, savus priekšlikumus šai jautājumā, generalgubernators uzaicina Baltijas guberņu bruņniecību un muižniecību apspriest, kā vislabāk būtu pārveidojama pastāvošā iekārta, sākot ar ķeizara vēlēšanos un izteikt arī savas domas. Savus priekšlikumus muižniecība tad lai iesūtītu viņam, generalgubernatoram.

Izpildot šo generalgubernatora uzaicinājumu, visas trīs Baltijas guberņu muižniecības apsprieda iekustināto jautājumu savos landtagos 1865. gada pavasarī. Nedaudz mēnešu laikā viņas jau iesniedza generalgubernatoram savus projektus.

Vispildnīgāk izstādāts bij un pie tam visvairāk saskaneja ar ķeizara izteikto vēlēšanos Igaunijas muižniecības projekts. Šis Igaunijas muižniecības projekts tad arī ir ticis ņemts par pamatu jaunam pagastu pašvaldības likumprojektam, kuru sastādīja toreizejais generalgubernatora kanclejas direktors v. Tiedebels. II. februārī 1866. gadā Baltijas Lietu komiteja Peterpilī pārbaudīja visu trīs Baltijas guberņu landtagu iesniegumus, bez tam arī no generalgubernatora Šuvalova iesūtīto viņa kanclejas direktora izstrādāto projektu. Lieta tika virzīta uz priekšu ļoti ātrā gaitā, tā kā jau 19. februārī 1866. gadā no ķeizara tika apstiprināti jaunie Baltijas guberņu pagastu pašvaldības likumi. Ar 1. oktobri 1866. gadu šie likumi stājās spēkā, pagaidām gan tikai uz 6 gadiem. Bet ar dažiem sīkliem pārlabojumiem viņi ir pastāvējuši spēkā līdz pat jaunajiem laikiem.

Pēc šiem jauniem pagastu pašvaldības likumiem, tāpat kā senāk, kā zemes pašvaldības vienība, palika pagasts. Pagasta organizācijā - tas ir viens no jauno pagastu pašvaldības likumu raksturīgākajiem momentiem - nebija stingri izvests neterritorialais, ne personīgais princips. Tas bija arī viens no šo jauno likumu galvenajiem trūkumiem. Katras normali nostādītas pašvaldības pamatnoteikums pēc jaunāko laiku vispār atzītiem uzskatiem ir tas, lai pie zināmas pašvaldības piedereti tikai tās personas, kas ilgāku laiku uzturējušās attiecīgās pašvaldības teritorijā, viņas robežās, kuri tapēc ir ieinteresēti par pašvaldības dzīvi un iekārtu. 1866. gada pagasta pašvaldības likumos šis princips parādās noteikumā, ka tiem, kas griebeja iegūt zemi un mājas kāda pagasta robežās, bija jāiestājas attiecīgā pagasta sabiedrībā, jeb, citiem vārdiem, visiem pagasta māju īpašniekiem bija jāpieder pie viņa sabiedrības. No otras puses, no šī principa atkāpās likumi caur to, ka visi tādu māju īpašnieki, gan skaitīdamies par pagasta locekļiem, varēja arī neuztureties pagasta robežās, jo galvenais, kas noteica, kas pieder pie pagasta sabiedrības, kas ne, bija personīgais moments, tas, lai zināma persona būtu ieviesta pagasta rullēs jeb sarakstos. Visas tās personas, kas bija kādreiz ievestas pagasta sarakstos, skai-

tijās par attiecīgā pagasta locekļiem, neskatoties uz to, vaj viņas uzturējās pagasta teritorijas robežās, vaj ne. Pagasta sabiedrībai bij jāgalvo par visa sadu locekļu kroņa nodokļu samaksāšanu, un tāpēc, kā to savā laikā sedzejam, pagasta sabiedrība, sakarā ar šo zolidaritāti, centās ierobežot savu locekļu izstāšanos vaj pāriešanu uz citu pagastu vaj citu vietu.

Kad nu nāca kustēšanās brīvības paplašināšana, kad tika izdoti jaunie pagastu pašvaldības likumi, pagastu sabiedrību locekļi sāka arvien vairāk izceļot, uzturoties dažados apgabalos gan iekšpus guberņas robežām, gan ārpus tām, pie tam tomēr turpinot skaitīties par pagasta sabiedrības locekļiem bet bieži vien izvairoties no saviem pienākumiem pret pagasta sabiedrību. Cau visiem šādiem apstākļiem pagasta sabiedrības nonāca ļoti grūtā stāvoklī. Tādā kārtā tas, ka par pagasta sabiedrības locekļiem skaitījās personas, kas uzturējās ārpus pagastu robežām, kuras neizpildīja savus pienākumus pret pagasta sabiedrību, bij viens no jauno likumu galveniem trūkumiem.

Otra jauno pagastu pašvaldības likumu raksturīgākā pazīme un īpašība ir ta, ka no valdības izstādītā prasība, lai pagastu pašvaldības iestādes būtu pēc iespējas patstāvīgas un neatkarīgas no muiznieku iespaida, bij izvesta diezgan pilnīgi. Iekšējās komunālās lietās pagastu pašvaldības organi bij padoti revīzijas kārtībā draudzes tiesai, kurai arī nācās izšķirt ienākušās sūdzības par pagastu pašvaldības iestāžu darbību, kurai bij dota tiesība sodīt pagasta amatu vīrus par amatu pārkāpumiem u. t. t. Bet ta kā pagastu pašvaldības organi no valsts bij uzticēti arī daži policejiskas un administratīvas dabas pienākumi, tad šai ziņā viņi bij padoti tieši apriņķa policijas pārvaldei.

Trešais jaunajos likumos izvestais svarīgākais princips ir tas, ka tiesas vara jaunās iestādēs bij pilnīgi šķirta no administratīvās varas, kamēr līdz tam pastāvošos likumos tādas šķiršanas nebij, jo pēc 1819. gada likumiem pagastu tiesām bij uzticēti arī daži policijas un administratīvi pienākumi. Turpretim pēc jauniem likumiem tiesām bij jānodarbojas tikai ar tiesas pienākumu pildīšanu, kas tika uzticēti īpašiem organiēm.

Viens no galveniem pagastu pašvaldības organiēm

bij pagastu sapulces. No senākām pagastu sapulcēm viņas atšķirās ar to, ka ne visi pagasta sabiedrības locekļi viņās vareja piedalīties. Balss tiesības šajās sapulcēs baudīja tikai saimnieki - gruntnieki un rentnieki, bet no pārejiem pagasta locekļiem us pagastu sapulcēm bij izvēlēti tikai priekšstāvji ik uz 10 locekļiem viens; tapēc arī tie saucās par desmitniekiem. Pagastu sapulču kompetencēs bij tikai pagasta amata personu vēlēšanas. Bez tam viņām vēl tika dotas tiesības balstot par pagastas sabiedrības izslēdzamiem locekļiem, ja tie tika stziti pagastam par kaitīgiem. Ģenerālgubernators Šuvalovs gan bij grībejis piešķirt pagastu sapulcēm lielakas tiesības, bet tas viņam nebij izdevies.

Visu pagastu darīšanu izspriešana tika uzticeta no pagasta sapulces izvēlētam vietnieku pulkam. Tas bij otrs galvenais pagastu pašvaldības orgāns. Šī vietnieku pulka locekļu skaits atkarājās no pagastu lieluma, kaut arī nedrīkstēja pārsniegt 24. Puse no vietnieku pulka locekļiem piedereja pie gruntnieku un rentnieku kārtas, otra puse pie pārejiem pagasta locekļiem - laukstrādniekiem un bezzemniekiem.

Izpildu vara tika uzticeta trešam pagastu pašvaldības orgānam - pagastu vezakam. Tas bij pagasta pašvaldības galvenā persona, visas pagasta sabiedrības priekšstāvis. Bez tam viņam tieši no valsts puses bij uzticēti arī daži policejiskas dabas pienākumi pagasta teritorijas robežās. Bij viņas arī tiesība uzlikt administratīvā kārtā sodu līdz 2 dienam arestā vaj vienu rubli naudas soda.

Muižas īpašniekiem tikai muižas iecirkņa robežās tika atstāti daži policejiskas dabas pienākumi, bet bez tiesības uzlikt jebkādus sodus. Tā tas samērā viņu vara bij vairak ierobežota, nekā pagastu vecako vara. Ja bij notikuši kādi policijas noteikumu pārkāpšanas gadījumi muižas iecirkņa robežās, tas muižas policijas priekšstāvis vareja nodot attiecīgo personu sodīšanai par likuma pārkāpšanu pagasta vecakam vaj viņa vietniekam, swarīgākos gadījumos aprīnča policijai.

Pagasta tiesa tika pilnīgi šķirta no pagasta valdes. Viņai tika atņemta visu policijas pienā-

kumu pildīšana un uzticetas vienīgi tiesas funkcijas.

Vienu no šīs iekārtas galveniem trūkumiem jau tikam minējuši, proti to, ka pie šīs pagastu pašvaldības iekārtas nebija izvests teritorialais princips. Otrs jaunās pašvaldības iekārtas trūkums bija tas, ka zemes pašvaldības vienības jeb pagasti bija itkā izoleti, itkā atšķirti viens no otra. Trūka plašākas pašvaldības organizācijas, kurā ietilpa atsevišķie pagasti, un kurai būtu pa spēkam ievērojamākas plašākas labierīcības izvešana. Vienīgais plašākais pašvaldības orgāns bija landtags, kura darbība aptvēra visu guberņu un kura kompetencēs ietilpa visi uz vietejo dzīvi attiecošie jautājumi. Bet landtags pēc sava sastāva bija tikai tīra kārtas organizācija, kurai vispirms kārtā rūpeja muižnieku kārtas intereses un ar tām savienotā vācu kultūras uzturēšana un stiprināšana. Landtags, vadīdamies no šādām interesēm, ne tikai nemēģināja novērst pastāvošās pašvaldības iekārtas trūkumus, bet vairāk vaj mazāk aizmaskotā veidā kaveja šai virzienā izdarītos reformu mēģinājumus, kuriem piekrita novērst šos trūkumus, redzēdams plašākās pašvaldības organizācijās kaut ko bīstamu.

Kas attiecas uz jauno pagastu pašvaldības iestāžu darbību, tad viņas ievēdot tika izteiktas saības un bažas, vaj tikai zemnieki pratisot izlietot viņiem piešķirtās lielākās pašvaldības tiesības un neatkarību no savu dzimtskūņu aizbildniecības. Tiešam, jau no pašvaldības iestāžu darbības pirmos gados nācās novērot dažas jauno pašvaldības orgānu kļūdas un trūkumus. Vietnieku pulks, piemēram izrādīja dažos gadījumos vaj nu pārāk lielu dedzību, kavedams pagasta vecākā rīcību, tāpat arī tiesnesus, vaj arī dažos gadījumos izrādīja pārāk lielu nolaidību. Ari pagastu vecākie daudz reiz izrādījās par personām, kas nestāveja savu uzdevumu sugstumos, un tos daudz reiz nācās atstādināt no amata. Pēmazām tomēr latveišu zemnieki pierada pie jaunās iekārtas, iepazīnās tuvāk ar jauno iestāžu darbību, un tā pamazām attīstījās latveišu zemniekos priekš sabiedrības un politiskas darbības pietiekoši spēju. 1866.gada likumu pašvaldības iekārta, neskatoties uz visiem viņas trūkumiem, darbo-

jās apmierinoši. Ar to izskaidrojams tas, ka viņa ir varejusi pastāvēt līdz pat jaunākām laikiem.

Kurzemes agrarā iekārta pēc 1817.g.brīvlaišanas likumu izdošanas. - Kurzemes agrarās iekārtas attīstība pēc brīvlaišanas norisinājās tādā pašā veidā, kā Vidzemē. Arī te kļuva par rentes vietā pamazām nostiprinājās naudas rente un drīz pēc tam iesākās māju iepirkšana un Kurzemes gruntniecības nodibināšanās. Izšķirība starp Vidzemi un Kurzemi pastāv tikai iekšā, ka Kurzemē visa šī evolūcija norisinājās vienmērīgi, un pateicoties Kurzemes sevišķiem apstākļiem, arī bez sevišķiem satricinājumiem un bija savienoti mazāk sāpīgām krīzēm, nekā Vidzemē. Citādi Kurzemes agrarās iekārtas attīstības gaitā novērojamas Vidzemei analogiskas parādības.

Kurzemes zemnieku brīvlaišanas likumi tika apstiprināti 25.augustā 1817.gadā. Publīcija viņus gadu vēlāk - 30.augustā 1818.gadā. Ar 23.aprīli 1819.gada šie likumi stājās spēkā.

Tāpat kā Vidzemē, arī Kurzemē personīgo brīvību zemnieki ieguva ne visi uzreiz un pašā sākumā ne pilnos apmēros. Pirmie 4 gadi bij t.s. sagatavošanas gadi. Šajā laikā tika organizēti Kurzemes zemnieku pagasti un tiesas, tika uzņemts zemnieku māju inventārs, tika sastādīti līdzīgi kļuva un nodevu saraksti, paši zemnieki tika sadalīti šķirās u.t.t. Pēc sagatavošanas gadiem nāca 8 gadus ilgs t.s. pārejas stāvoklis, kurā dažādas zemnieku grupas pakāpeniski ieguva personīgo brīvību. Vispirms ieguva brīvību saimnieki, kuri pirmos trīs brīvības gadus vareja mainīt dzīves vietu savas draudzes robežās, pēc tam, nākošos 3 gadus - vispilskundzības robežās, un pēc tam - izvēlēties dzīves vietu visā guberņā, izņemot pilsētas. Tādā pat kārtā brīvību ieguva pārējās zemnieku šķiras - kalpi un muižas ļaudis. Tomēr arī galīgā brīvības stāvoklī zemniekiem nebija tiesību atstāt guberņas robežas, ka arī noņemties uz dzīvi pilsētās. Pēc brīvlaišanas likumu noteikumiem tikai tad, kad zemnieku vīriešu kārtas locekļu skaits Kurzemē būtu lielāks par 200.000 personām, viņiem vareja tikt dota iespēja noņemties uz dzīvi pilsētās.

Pašā pārejas stāvokļa laikā zemnieki pildīja

līdz 1817.gadam parastās klausas un pienākumus, kuri bij ierakstīti vāku grāmatās, kuru normas pārejas stāvokļa laikā nedrīkšteja tikt pārkāptas. Galīgā brīvības stāvokli attiecības starp muižniekiem un zemniekiem tika nokārtotas uz brīva līguma pamata. Rentes un klausu augstums vairs nebija ierobežots un ar zemnieku zemi muižnieki varenja rīkoties pēc patikas - vaj izdot to zemniekiem apstrādāšanai, vaj pievienot muižas laukiem, vaj apstrādāt pats ar algota darba spēka palīdzību. Tā kā zemniekiem nebija iespējams meklet kādu citu nodarbošanos, tad, ledzīvotāju skaitam vairojoties, pieprasījumi pēc zentes mājām tapa arvien lielaki, un tas muižniekiem deva iespēju slēdzot līgumus renti pastāvīgi paaugstināt.

Ar brīvlaišanas likumiem zemniekiem bija piešķirtas arī tiesības iegūt zemi par īpašumu, bet šīs tiesības patiesībā bija tikai iluzoriskas, jo visa zeme piedereja pa daļai kronim, pa daļai muižniekiem. Kronis savu zemi vēl nepārdeva, un muižniekiem, pēc pastāvošiem likumiem bija tiesība pārdot savu zemi tikai muižnieku kārtas locekļiem. Tā tad zemniekiem nebija zemes ko pirkt. Vienīgā iespēja priekš zemniekiem iegūt zemi bija t.s.ķīlu kontraktu slēgšana, kad attiecīga persona dabuja zemes lietošanas tiesības uz 50 gadiem. Faktiski arī šis zemes iegūšanas veids tika mas izlietots.

Kaut arī zemnieki skaitījās par brīviem, tomēr arī Kurzemes guberņas robežās viņu brīvība bija ļoti ierobežota. Tiesības izniegt pases bija tikai muižu īpašniekiem. Izetājoties no pagasta sabiedrības, zemniekam vajadzēja dot zināmu garantiju par kroņa nodokļa samaksu. Pagasta sabiedrībai piedereja arī tiesība izslēgt pagastu sabiedrības locekļus iz sava vidus. Tikai par izslēgšanas iemesliem nedrīkšteja būt vecumu nespēks un tml.; pa lielakai daļai šī izslēgšana tika uzskatīta un izlietota kā soda līdzeklis. Izslēgtais pagasta sabiedrības loceklis tika vaj nu nodots kara dienestā, vaj arī nosūtīts uz Sibīriju un tur noņemtināts. Tos pagasta sabiedrības locekļus, kuri palika kroņa nodokļus parādā, pagasta varenja likt spaidu kārtā pie darbiem. No visa ta redzams, ka zemnieku tiesības ir bijušas ļoti niecīgas. Bez tam jāņem vērā arī tas apstāklis, ka tagad kā Kurzemē, tā arī Vidzemē līdz 1866.gada

pagastu pašvaldības likumu izdošanai pašvaldības iestādes atradās zem muižnieku tiešas kontroles.

Pirmie brīvības gadu desmiti bij Kurzemes zemniekiem ļoti grūti. Ar 19.gada simteņa 20.gadiem sākot arī Kurzemē pastāveja lauksaimniecības krīze, kura izskaidroja ar to, ka pēc Napoleona kara gadiem labības cenas sāka strauji kristies. Tas atsaucās uz daudziem muižu īpašniekiem, kuri agrāk bij aizņēmušies naudu par samērā augstiem procentiem - 6%. Labības cenām krītot viņi vairs nespēja šīs augstās procentes maksāt. Kad nu kreditori uzteica viņiem parādus, parādiem apkrautās muižas nāca pārdošanā. Vienas muižas pārdošanai sekoja bieži vien arī citas un tā ļoti daudz Kurzemes muižas šajā laikā ir tikušas izpārdotas. Pašus šos gadus sauc par konkursa laikmetu.

Arī zemnieku stāvoklis nevareja būt vieglis. Muižnieki, paši atrazdamies grūtos apstākļos, izturejās pret zemniekiem nesaudzīgi visos klausu un nodevu prasījumos. Tapēc 20.gados arī Kurzemē bij novērojama zemnieku stāvokļa slīdešana uz leju. Zemnieki palika arvien nabadzīgāki. Stāvoklis sāka laboties ar 30.gadiem sākot. Vidzemē arī ar 30.gadiem zemnieku stāvoklis palika arvien sliktāks, turpretim Kurzemē jau iesākās labošanās.

Zināmu iespaidu uz šīs saimnieciskās krīzes izbeigšanos atstāja arī tas, ka Kurzemes muižniekiem 1830.gadā izdevās panākt savas kreditbiedrības apstiprināšanu. Šī kreditbiedrība bij organizēta uz tādiem pamatiem, ka biedrības locekļi zolidāri galvoja par katra biedra parādiem. Šīs kreditbiedrības ķīlu zīmes ieguva lielu piekrišanu un viņas labprāt tika ņemtas pretim naudas tirgū. No ļoti liela svara bij arī tas apstāklis, ka pats kredīts bij ~~vērtīgs~~ lētāks. Jau dažus gadus pēc kreditbiedrības nodibināšanas viņas ķīlu zīmju procentes tika pazeminātas no 5% uz 4%.

Viss tas nāca arī zemniekiem par labu. Muižniekiem gāja labāk un tas atsaucās arī uz zemniekiem. ~~Muižnieki~~ Muižnieki nebija spiesti augsto procentu nomaksai pārdot daudz labības, un tapēc labības cenas sāka celties. Tapēc tad arī ar 30.gadiem Kurzemes zemnieki saimnieciskā ziņā sāka

atspirgt. Kaut arī galīgās brīvības stāvoklim spēkā stājoties muižnieku un zemnieku starpā valdīja brīva līguma attiecības, taču šajos gados kļūst muižnieki sāka pieprasīt mazāk, nekā agrāk tās bij pildītas, un tikai nodevas sāka pieprasīt lielākas. Šāda muižnieku saudzība pret zemniekiem izskaidrojama ar to, ka paši muižnieki ar savas kredītbiedrības nodibināšanos un labību cenas celšanos nonāca labākā stāvoklī. Bez tam vēl uz Kurzemes zemniekiem labvēlīgi atsaucās tas, ka starp Kurzemes muižniekiem un viņu zemniekiem bij nodibinājušās patriarhalas attiecības, kuras nepieļāva muižniekiem zemniekus pārliecīgi izsūkt, nepieļāva ievērojamākas atkāpšanās no kļūstu un nodevu normām. Kaut arī viņas nebija no likuma noteiktas, tomēr pie viņām pieturejās. Šādām attiecībām pastāvot zemnieki gan nebija izsargāti no dzimtskunga patvaļībām, tomēr viņi vareja arī cerēt uz viņa tiesisko pabalstu vajadzības gadījumos.

Bet jau šajos 30. gados lielu iespaidu sāka atstāt divi faktori, kas bij sava starpā cieši saistīti un pateicoties kuriem Kurzemes saimnieciskā dzīve nodibinājās pavisam uz citiem pamatiem, nekā senāk. No šiem faktoriem pirmais bija jauno lauksaimniecības metožu ieviešana un otrs - pāreja no kļūstu rentes uz naudas renti.

Jauno lauksaimniecības augu audzināšana sevišķi kartupeļu audzināšana un pilnīgākā zemkopības rīku ieviešana atrada lielu piekrišanu un 40. gados izplātījās ļoti plaši. Lēnāk izplātījās aboliņu kopšana. Sakarā ar to tad arī notika pāreja no triju lauku sistēmas uz vairāku lauku sistēmu. Tiklab muižnieku, kā zemnieku saimnieciskais stāvoklis stipri uzlabojās. Ja nu ņem vēl vērā labības cenu kāpšanu, tad jāatzīst, ka bij izdevīgs stāvoklis priekš kļūstu rentes atmešanas un pārejas uz naudas renti, kura gan bij saistīta ar dažiem izdevumiem priekš muižniekiem. Viņiem nācās iegādāties jaunus darba rīkus, celt kalpu dzīvokļus u. t. t. Šī pāreja no kļūstu rentes uz naudas renti sāka ļoti veiksmīgi norisināties ar 40. gadiem sākot. Muižnieki atzina, ka kļūstu rente ir neizdevīga ir priekš zemniekiem, ir priekš viņiem pašiem. Nerāžas gadi palīdzēja šo uzskatu nostiprināt. Protams, šī pāreja uz naudas renti nevarēja norisināties visās vietās tieši un pilnīgi. Pastāvēja vēl zināms pārejas stāvoklis. Dažos gadījumos zemnieki gan maksāja

renti, bet izpildīja arī dažus darbus; citos gadījumos muižnieki un zemnieki kopīgi uzturēja kalpus muižas zemes apstrādei; visbeidzot - muižnieki savus strādniekus noņēma zemnieku mājās.

Kā nu ar nebūtu, kļuva iekārtas atņemšana norisinājās Kurzemē ap 40. un 50. gadiem jo strauji. 1861. gadā, kad Vidzemē vēl ap 70% no zemnieku mājām pildīja kļaušas, Kurzemē kļaušu māju bij tikai ap 14%. Kas attiecas uz zemes apstrādi, tad 1858. gadā 28% muižu zemes vēl tikuši apstrādāti pēc triju lauku sistēmas, bet 3 gadus vēlāk 1861. gadā, vairs tikai 20%. Pārejā, zeme jau tikuse apstrādāta pēc vairaku lauku sistēmas. Zemnieku mājās pa lielakai daļai, apmēram 64% vēl pastāveja triju lauku sistēma. Tomēr dažos apriņķos, kā piem. Aizputes un citos, lielākā zemnieku daļa arī jau bij ievēduši vairak lauku sistēmu. Reizē ar šo saimnieciskās iekārtas maiņu starp zemniekiem bij nodibinajusies vispārīga labklājība un drošība. Par to starp citu liecina pagastu kapitali, kuri pastāveja no magazīnu, rekrūšu un bāriņu naudām. 1849. gadā par visiem Kurzemes pagastiem šo kapitalu zuma sniedzās līdz 200.000 rubļu, bet 1860. gadā bijis jau pāri 800.000 rubļiem. Tā tad zuma bij četkārtīgi pavairojusies.

Līdzšinējās iekārtas pārgrozījumi sāka parādīt arī savas ēnas puses. Visna no tām bij tas, ka reizē ar naudas saimniecības nostiprināšanos arī Kurzemes muižnieki sāka aizrauties no kapitalistiskām dzinām, sāka dzīties pēc muižu vērtības paaugstināšanas. Viņi tapēc paplašināja muižu laukus un sāka pievienot zemnieku mājas pie muižām. Ar tādu pat nolūku viņi centās sīkakas zemnieku saimniecības apvienot lielākās. Ta ka Kurzemes muižniekiem šai laikā vēl piedereja neaprobezotas īpašuma tiesības uz visu zemi, tad viņu rīcību šai ziņā nekas netraucēja. Caur to Kurzemes zemnieki nonāca grūtā stāvoklī un viņiem draudeja briesmas palikt par vienkāršu lauku proletariātu.

Otrs līdzeklis palielināt muižu ienākumus bij prasību paaugstināšana no zemniekiem. Arī tas Kurzemes muižniekiem bij pilnīgi atļauts, jo Kurzemē vēl pastāveja spēkā neierobežots brīvo līgumu princips. Muižnieki centās slēgt ar zemniekiem rentes kontraktus, pēc iespējas uz īsaku laiku. Protams, ja muižniekus bij pārņēmušas šādas kapitalistiskas

dziņas, patriarchālās attiecības vairs nevarēja pastāvēt. Muižnieki sāka skatīties uz saviem zemniekiem ne vairs tā, kā agrāk, bet tikai kā uz līdzekļiem ienākumu pavairošanai. Šādos apstākļos jo gaišāki kļuvi redzami 1817.gada zemnieku likumu trūkumi. Agrāk šos trūkumus nemanīja, bet tagad, kad muižnieki sāka savas tiesības izvest dzīvē, kļuva redzams, ka ir nepieciešams izvest dažas pārgrozības.

Pēc tā paša prasīja arī jaunie saimnieciskās dzīves apstākļi, jo jaunās saimnieciskās dzīves attīstību trausēja daži no pastāvošo likumu noteikumiem. Bez tam, tagad, kur zemnieki bij sasnieguši zināmu labklājību, radās nesaskaņā starp viņu saimniecisko un tiesisko stāvokli.

Tādā kārtā 60.gada sākumā Kurzemes agrarā iekārta un likumi bij tapuši par pārrunas priekšmetu. Pārrunājot par tiem, aizrādīja uz trūkumiem un nāca ar dažādiem priekšlikumiem. Sevišķi ievēribu ieguva kāda anonīmā veidā izdotā no Andreja Spaga sarakstīta brošūra "Die Zustände des freien Bauernstandes in Kurland", Leipzīgā, 1860.gadā. Šajā brošūrā tiek kritizēti pastāvošie likumi un pastāvošās iekārtas trūkumi. Tika izdota arī kāda cita brošūra, kura mēģināja apgāst šo kritiku, tā ka izcēlās jo dzīva polemika, kas agraro reformu domai nāca par labu. Visiem nu bij jādziņ, ka kaut arī saimnieciskā attīstībā Kurzeme bij gājusi uz priekšu, taču savu likumu ziņā viņa aiz dažādiem sevis, -kiem apstākļiem bij palikusi gandrīz uz vietas un kaimiņu provinces bij aizsteigušies viņai šai ziņā priekšā.

Galvenais no šo likumu trūkumiem, ar kuru nācās sadurties, bij stipri ierobežotā zemnieku personīgā brīvība un tas, kā viņu tiesiskais stāvoklis bij par maz nodrošināts. Ievērojamākie ierobežojumi bija aizliegums atstāt Kurzemes robežas un aizliegums nomesties uz dzīvi pilsētās. Iegūt atļaujām aiziet uz kaimiņu pagastu bij grūti. Un arī tad, ja viņa bij iegūta, nebij nekādas drošības, jo pagasta sabiedrība bij tiesība uzteikt ārpagasta lecekļiem pases un piespiest viņus atgriesties atpakaļ savā pagastā. Tāpat pagasta sabiedrībai bij tiesība piespiest pagastā dzīvojošās personas iestāties darbā pie muižniekiem vai saimniekiem. Arī muižniekiem bij atstātas ļoti lielas tiesības pār zemniekiem.

Ta viņiem piedereja tiesības sodīt zemniekus ar mīssas sodu, tāpat arī uzraudzība par pagasta pašvaldības iestādēm, caur ko tās faktiski atradās muižnieku varā.

Pirmos personīgās būvības paplašinājumus Kurzemes zemnieki ieguva 1848.gadā, kad sakarā ar 1845.gada Kurzemes landtaga likumiem, viņiem uz no keizara apstiprinātu ministru komitejas prieklikumu ^{dotas} tiesības nomesties uz dzīvi arī pilsētās. no 1858.gada sākot caur šādu pašu lēmumu viņi vareja izvēlēties sev dzīves vietas visu Krievijas guberņu robežās.

No turpmākiem svarīgākiem Kurzemes zemnieku ieguvumiem bij jau senāk spskatīti 1866.gada pagastu pašvaldības likumi, kuri tika attiecināti arī uz Kurzemi un caur kuriem pagastu pašvaldība ieguva zināmu pastāvību.

Kas attiecas uz Kurzemes zemnieku saimnieciskā stāvokļa nodrošināšanu, tad viņu attiecības pret muižniekiem, ka zemes īpašniekiem, nokārtoja 1863.gada Kurzemes agraris noteikumi. Līdz tam laikam bij pastāvejušas spēkā Kurzemes muižnieku neierobežotas īpašuma tiesības uz zemi un bij tiešs atzīts brīvā līguma princips. Atsaukdami uz savām tiesībām, muižnieki sāka pievienot plašus zemnieku zemes gabalus savām muižām. Caur iegādīgiem rentes kontraktiem zemnieku stāvoklis bij tapis nedrošs un muižniekā rentes prasības pastāvīgi paaugstināja. 1863.gada noteikumi centās nokārtot šīs nepilnības. Rentes līgumus vareja slēgt ne mazāk kā uz 12 gadiem. Ja pēc šī laika rentnieks negribeja paaugstinātu renti maksāt, tad viņam bij tiesība dabūt no mājas atlīdzību aizejot, trīskārtīgi pavairojot starpību starp agrako renti un pieprasāmo. Klaušu rentes līgumiem 4 gadu laikā bij jāizbeidzas. Māju pievienošana muižu laukiem tika aprobežota ar dažādiem noteikumiem. Tomēr viens no vissvarīgākiem 1863.gada likumu noteikumiem ir tas, ka zemniekiem tika atļauts iegūt zemi par īpašumu, pie tam dodot pie zemes iepirkšanas vietas līdzgājējiem lietotajiem priekšrocību. Zemnieku mājas tika atdalītas no muižas; (līdz tam vienas skaitījās par muižas nešķiramu daļu) uzskatītas tās kā patstāvīgas hipotekas, uz kurām kredītbiedrība izsniedza aizdevumus. 1866.gadā tika atļauts iegūt bruņniecības muižas arī citu kārtu locekļiem par īpašumu. 1867.gadā

tika noliegts galīgi pievienot zemnieku mājas muižu laukiem un atstāt savā apstrādāšanā muižnieki tās vārēja ne ilgāk par 3 gadiem.

1868.gadā tika vēl vairāk paplašināta zemnieku kustības brīvība. Tā netika vairs pieprasīts no tiem, kas atstāja pagastu, lai viņi atstātu kādu drošību priekš saviem nespējīgiem radniekiem.

Ar 1864.gadu ieskās Kurzemē māju iepirkšana, kura norisinājās diezgan sekmīgi. No 1864.gada līdz 1869.gadam bij tikuši pārdoti vairāk kā 17% no visām privāto muižu zemnieku mājām. Nākošos gados iepirkšanās noriteja vēl straujāki un sasniegta savu kulminācijas punktu no 1879.- 1884.gadam, šajos 5 gados zemnieki ir iepirkuši par dzimtu 1/3 no visām kurzemes zemnieku mājām. Māju iepirkšana jo sekmīgi norisinājās arī vēl nākošos gados, tā kā līdz priekškaru gadiem gandrīz visas privāto muižu zemnieku mājas bij pārdotas. Tādā kārtā bij nodibinājusies Kurzemes gruntniecība.

Tautiskās kustības laikmets.

Viena no lielo agrāro reformu laikmeta raksturīgākām īpašībām ir tā, ka latviešu tauta šai laikā pie dažādām reformām vēl neņēma nekādas aktīvas un apzinīgas līdzdalības. Viņa palika kā pasīvs materials, kuru veidoja citi, neprasadami pēc pašas tautas līdzdalības. Kā izņēmumi uzskatāmi beidzamie šī laikmeta pārgrozījumi, kad tautiskā laikmeta darbinieki mēģināja ņemt daļu reformu darbā, griezdami krievu sabiedrības vērību uz latviešiem.

Ja mēģinām aptvert visus lielo agrāro reformu laikmeta darbinieku darbības motīvus, kas pamudināja tos stāties pie darba, tad jāievēro, ka to ir bijis vairāk. Pirmkārt, tie bij saimnieciskie apstākļi, kad muižnieki, sakarā ar dzimtu pēc ienākumu pavairošanas, ievēdami jaunas saimniecības paņēmienus nonāca grūtā stāvoklī, iz kura vienīgā izeja bij zemnieku saimnieciskā stāvokļa pacelšana. Otrkārt pie vienas muižnieku daļas - tradicionālā apziņa, ka zemnieki atrodas viņu apgādībā, ka viņu pienākums ir rūpēties par zemniekiem, kā arī apziņa, ka turīgu zemnieku kārtā ir viņu gods un lepnums. Treškārt, pie dažiem reformu darbiniekiem - ideālā sajūsma priekš brīvības. Četurt-

kārt - tas, ka valdības aprindās sakarā ar zemnieku vilņošanas tika uzturēta pastāvīga interese par Baltiju, caur ko vareja sākties valdības iejaukšanās, ko muiznieki gribēja novērst. Daudzos gadījumos reformas bij izvestas tieši zem Krievu valdības spiediena.

Citādu ainu redzam, ja griežam vērību uz nākošā - tautiskās kustības laikmeta parādībām. Atšķirībā no iepriekšējā laikmeta viena no šī laikmeta raksturīgākām īpašībām ir ta, ka latviešu tauta sāk apzinīgi stāties pie sava likteņa noteikšanas. Viņa negribēja vairs būt pasīvs materials. Tautas atziņā norisinājās liela pārmaiņa. Latvieši, kuri bij tikuši uzskatīti tikai kā zemnieku kārtā, tagad sāka sevi apzināties kā tautu. Nātika t.s. tautiskā atmoda.

Kā gan šāda pārmaiņa bij iespējama, kas ir šo centienu, šīs dzīves būtība?

Tāpat kā mēs to darījām ar lielo agraro reformu laikmetu, tā arī šis laikmets mums javed sakarā ar jauno gadu simteņu valdošiem uzskatiem centieniem un ideāliem. Šis jaunajos gadu simteņos valdošais laika gars ir apzīmejums kā cenšanās pēc līdžības brīvības, kā arī pēc pilnīgākas personīgo prasību apmierināšanas.

Šis "laika gars" Baltijā vispirms sakā parādīties pie muizniekiem iekš viņu cenšanās pēc līdžības dzīves ērtības. Sekas bij tās, lai šīs prasības apmierinātu vajadzēja izdarīt ievērojamus pārgrozījumus saimnieciskā un sociālā iekārtā. Vajadzēja ienest visur vairāk brīvības un svabadības un paplašināt zemnieku kārtas tiesības. Tautiskās kustības laikmetā jauno laiku "gara" iespaidu sāka novērot arī pie latviešu tautas. Latviešu tautiskā kustība ir pēc būtības emancipatoriska kustība, t.i. atsvabinašanās kustība. Latvieši centās pēc lielkas brīvības un patstāvības, vispirms tajā dzīves nozarē, kurā viņi visvairāk bij sajutuši savu atkarīgo stāvokli - saimnieciskā un sociālā. Nebij vēl tik visai tālu tie laiki, kad latviešu zemnieku ar visu mantību, ar visu savu darba spēku atradās pilnīgā dzimtskungu rīcībā. Pēdējos gadu desmitos stāvoklis gan bij labojies, bet vēl arvienu zemnieki sajuta savu atkarību no muizniekiem. Vēl arvienu viņi un muiznieku intereses daudz vietās sadūrās, visvairāk pie rentes līguma slēgšanas un pildīšanas, tāpat arī pie māju iepirkšanas, kamēr zemnieki savu iepirkšanas maksu nebij nolīdzinājuši. Kad nu

zemnieki sāka sajūst, ka viņiem tiek darīts ļauni, tad dēļ savu tiesību aizstāvēšanas viņi griezās pie tiesnešiem. Bet arī tur viņi taisnības neatrada.

Viss tas latviešu zemniekos modināja apziņu, ka viņu dzīves intereses ir pretojas muiznieku interesēm un nevar tikt savienotas. Tādos apstākļos varam iedomāties, ka arī tad, ja muiznieki un zemnieki piederētu pie vienas tautības, vajadzētu notikt vairāk vai mazāk asām ziņām. Te nāca klāt vēl tas apstāklis, kuram pateicoties kustība pieņēma daudz plašākus apmērus. Šis apstāklis bij latviešu zemnieki piederība pie citas tautības, caur ko kustība ieguva nacionālas cīņas nokrāsu.

Tomēr šajā tautiskās kustības laikmetā ļoti zīnīgi ir tas, ka sadursmes starp abām pusēm norisinājas ne tik daudz sociālo un politisko interešu sfērā, bet taisni garīgās kultūras laukā. Garīgās kultūras laukā latvieši sāka sajūst jaunas vajadzības un dēļ, viņu apmierināšanas tiem nācās stāties ar vāciešiem cīņā.

Lieta tā, ka galvenais, kas līdz tam latviešiem no garīgās kultūras vērtības bij ticis sniegts, bij reliģija. Arī visām citās garīgās kultūras vērtībām (piemēra izglītībai, mākslai), kas latviešiem tika sniegtas, arvien bij sakars ar reliģiju. Bet reliģija, tā vienmēr liek cilvēkam apzināties savu personīgo atkarību no kādas augstākas varas. Sašķanā ar šo reliģijas raksturu vācu mācītāji sludināja latviešu zemniekiem visur, arī laicīgās lietās, padevību, paklausību u. t. t. Bet taisni šai laikā latviešu zemniekiem vismasāk bij pisejamas šādas mācības un vismazāk viņi sajūta vajadzību pēc šādas garīgas barības. Patlaban viņi bij sasnieguši laicīgo labklājību, bij kļuvuši diezgan neatkarīgi. Tas stipri pacēla viņu pašapziņu. Nesajuzdami vairs vajadzību uzturas lēn-dzelķu iegūšanā, viņi sāka sajūst citas prasības, prasības pēc augstākām garīgas kultūras vērtībām. Viņos modās prasības pēc zinātnes bez reliģiskas nokrāsas, vajadzība pēc izglītības, mākslas, jauniem dzīves uzskatiem un tikumiskiem ideāliem, kuri būtu piemēroti viņu jaunam stāvoklim. Bet te viņiem nācās piedzīvot, ka viņu garīgās dzīves vadītāji visiem spēkiem pretojas šim latviešu dziņām, labi saprazdami, ka šīs dziņas pabalstīdami, viņi veicinās latviešu ceļšanos pēc neatkarības un zaudēs savu varu pār tiem. Latviešiem tagad vajadzēja ar pašu spē-

kiem cīnīties, Tas nu ir tautisko centienu dziļākais pamats. Šī cīņā iegūt neatkarību un patstāvību arī garīgās kultūras dzīves sfērā, prasība pēc sava "es" pilnīgākas apmierināšanas, dzīva pēc laicīgās kultūras. Cenšamies atsvabināties no vācu aizbildniecības latviešu tautiskās kustības darbinieki uzstādīja kā pozitīvu mērķi savas valodas izkopšanu un izglītības ideālu. Patstāvīga, īpatnēja nacionāla kultūra bij tā laika darbinieku centienu gala mērķis, kuram par labu pieziedoja savu dzīvi.

Mūsu tālākais uzdevums nu ir, apskatīt, kā parādās latviešu tautā šie atsvabināšanās centieni, kā viņi izveidojas un kādu raksturu viņi beidzot pieņem.

Kā jau redzējām, tautiskā kustība latviešu tautā parādījās iekš cīņā atsvabināties no līdzgājējās atkarības un aizbildniecības, kā arī radīt patstāvīgu kultūru, kurā varetu savas personīgās prasības apmierināt pilnīgi. Pātesībā šī nebija pirmā reize, kad latvieši tādā kārtā mēģināja apmierināt savas kultūrelās prasības patstāvīgi. Tādu mēģinājumu mēs pirmo reizi redzējam 18. gada simtā pirmā pusē brāļu draudzes kustībā, kad latviešu zemnieki arī mēģināja uzstāties patstāvīgi un neatkarīgi no latviešu garīdzniecības apmierināt savas reliģiskās prasības. Mēģinājumiem atsvabināties caur aktīvu uzstāšanos no vācu iespaida un atkarības sociāli - politiskā ziņā jāpieskaita tie daudzie zemnieku nemieri uzliesmojumi sākot no 18. gada simtā otras puses. Arī caur tiem latviešu zemnieki mēģināja nokratīt savas važas un ieņemt brīvu cilvēku stāvokli, Visi šie mēģinājumi izbeidās bez kādiem ievērojamiem panākumiem, jo apstākļi vēl nebija pietiekoši nobrieduši priekš tam, lai kustība pieņemtu plašākus apmērus un novestu pie cerētā mērķa, lai latviešu zemnieki varetu patstāvīgi apmierināt savas prasības un nokratīt važas. Bez tam pati kustība pēc savas dabas nebija tāda, no kuras varetu sagaidīt ievērojamas sekmes. Visās šajās kustībās trūka apzinības, trūka skaidra mērķa, apziņas un tapēc viņām nevarēja būt ievērojama panākuma, kaut arī gluži bez iespaida uz tautas attīstību šie mēģinājumi nav palikuši.

Ap 19. gada simtā vidu apstākļi bij grāzījušies par labu latviešu tautas atsvabināšanas kustībai, kā arī priekš tam, lai viņi varetu pilnīgāk apmierināt savas kultūras prasības. Vispirms jāņem vērā tas, ka zemnieku saimnieciskais stāvoklis, sakarā ar pāreju no kļaušu rentes uz naudas renti, bij uzlabojies. Reizē

ar to mainījās lūdzšinejais dzīvesveids. Sevišķi tas sakams par Kurzemi, kur saimnieciskā attīstība norisinājās straujāk nekā Vidzemē.

Reisē ar materialas turības pieaugšanu latviešu zemniekos pamodās prasības pēc garīgām vērtībām, pēc izglītības un skolas pašā pirmā kārtā. Caur brīvlaišanas likumiem bij pavēlēts dibināt skolas, - Vidzemē uz 500 zemniekiem, Kurzemē uz 1000 zemniekiem viena. Ka šis noteikums nav ticis pilnīgi izvests dzīvē, tur pa daļai vainīgs zemnieku grūtais materiālais stāvoklis pirmos gadu desmitos pēc brīvlaišanas. Šai laikā Vidzemes un Kurzemes valdošo vācu aprindūye muižniecība un garīdzniecība centās skolas pabalstīt, ja tas tikai neprasīja no viņiem pārak lielus upurus. Tas izskaidrojams ar to, ka garīdzniecībā vēl valdīja uzskats, ka tautskolas uzskatamas kā palīga līdzeklis baznīcai, kas lai veicinātu tautas reliģisku audzināšanu, caur kyrām lai tautu turetu zem sava iespaīda un savā atkarībā. Ari muižnieki tautskolā redzeja līdzekli, ar ko iespējams ieaudzināt padevības garu, līdzekli, ar kuru centās zemniekus padarīt čaklākus un padevigākus. Lai veicinātu skolu lietu un dabutu skolotājus, dibināja ipaschas skolotāju sagatavošanas iestādes - zeminārus. Tāds zeminārs tika nodibināts Vidzemē - Valkā 1839. gadā, Kurzemē - Irlavā 1840. gadā. Pēc 40. un 50. gadiem tā Kurzemē, tā Vidzemē skolu lieta bij virzījusies uz priekšu. Bij nodibinātas jaunas skolas un pašā zemnieku dzīvē bij nomanāma lielāka interese par skolām un izglītību, kas izskaidrojams ar zemnieku turības pieaugšanu.

Muižniecība un garīdzniecība nu sāka mainīt savu stāvokli skolu lietās, sāka iezemt pat naidīgu stāvokli. Spāģis stāsta, ka Kurzemes landtagam 1853. gadā no dažiem muižnieku priekšstāvjiem iesniegts priekšlikums pārgrosīt Irlavas zemināra mācības planu. Iesniegtais priekšlikums motivēts ar to, ka audzēkņi par dzudz mācoties, sevišķi vācu valodu, kura esot kaitīga priekš skolotājiem, jo viņa izplatot uzskatus, kas iedvesot tiem augstprātību un lepību. Tā ka skolotājiem esot liels iespaīds uz tautu, tad vācu valoda kā vispāri kaitīga esot izmetāma iz zemināra mācības plana. Kāds barons fon B. ieteicis vēl radikālāku līdzekli. Viņš esot novērojis savos ceļojumos pa ārzemēm, ka zemināri esot kaitīgi, un tas pats esot sakams arī

par Irlavas zemināru. Skolotāji daudz mācoties un reizē ar pirmiem vācu "vokabuliem" iesūcot sevi tādū lepnību, ka paliekot uz visu mūsu nelietojami. Tāpēc zemināri esot slēdzami. Citi muiznieki šim priekšlikumam nepievienojās. Viskarstak un dedzīgāk runāja tam pretim Emils fon der Ropp. Viņš aizrādīja, ka ja zeminārus slēgs, muiznieki zaudēs iespāidu uz skolotājiem. Kas attiecotoes un skolotāju izglītību par kuru runājuši zemināra pretinieki, un "zināmo garu", tad tas neesot nekas cits, ka laika gars, un esot ļoti nepareizi domāt, ka kad skolotāji radot šo laika garu. Uz skolotājiem darot iespāidu visā viņu apkārtnē, tapēc ari skolotāji tiekot līdzī rauti no šī laika gara un neesot spējīgi viņu aizturet.

Izceļas jautājums, kas tas bij par "zināmo garu", ko Roppe nosauc par "laika garu"? Spāģis par to pieveš piemērus savā brošūrā. Kāds skolotājs ticis apvainots par to, ka tas esot apsēsts no "augstprātības Belcebuta" un neesot pēdejā svētdienā bucojis mācītājam svārkus. Kāds cits piemērs: Pieņemot jauno skolotāju kādā vietā kontraktā ticis ievests noteikums, ka skolotājs nedrīkst pagatavot uzvalku no citas drēbes, ka tikai nā zemnieku drēbes. Tāpat nedrīkstot valkāt "viksetus" zābakus. Kādā draudzē 3 - 4 skolotāji iesniegušu sūdzību pret savu priekšniecību. - No šiem piemēriem redzams, ka tautā sākusi pamosties pašapsīpa un ka muizniecība un garīdzniecība sākus baidīties par savas varas un iespāida mezināšanos. Tas tad bij tas zināmais gars, kas sāka parādīties latviešu zemniekos. Līdz tam viņi ar lielāko pazemību un padevību bij izturejušiem pret dzimtskungiem un tāpat pret mācītājiem. Tagad šis attiecības sāka mainīties, kas tas nepatīkamākais priekš muizniecības un garīdzniecības, "jaunais gars" sāka parādīties vispirms taisni tānīs iestādēs - skolās, kuru uzdevums bija ieaudzināt tautā pazemību un paklausību, Izrādījās, ka taisni paši skolotāji bija visvairāk pārņemti no augstprātības gara, Tapēc ari muizniecība un mācītāji mainīja savu stāvokli pret skolām.

Tausa apšīpā notikušais lūzums sāka parādīties ari latviešu rakstniecībā - tāl garīgās dzīves nozarē, kura pie visām tautām ir bijusi tautas dvēseles dzīves spoguļis. Lūds pagājušam gada simtēna vidum latviešu literatūra bij ļoti vienpusīga. Viņa pastāveja galvenā kārtā no garīga satura rakstiem.

kas izskaidrojams pa daļai ar to, ka latviešu literatūras galvenie kopeji bija luterāņu mācītāji un pašlaikā visas tautas garīgās intereses griezījās vēl tikai ap reliģiskiem jautajumiem.

Līdz 1860.gadam latviešu valodā bij iznākušas 435 grāmatas; 257 no tām bij tīri reliģiska rakstura, kā katehismi, garīgas dzēsmas, reliģiski apcerējumi u.t.t. No laicīgām grāmatām bij iznākušas stāstu grāmatas, kā: Robinsons Kruziņš, Genoveva u.t.t. kuras arī bij rakstītas ar reliģiskas pamācības nolūku. Priekš laicīgām grāmatām atlikās ap 100 grāmatu, tā tad $\frac{1}{4}$ daļa no visām iznākušām grāmatām. Pie viņām piedroja dažas zemnieku likumu grāmatas dažādi padomi ļaudim, mācības grāmatas u.t.t. Trūka grāmatu par vēsturi, geografiju, sabiedriskām zinātnēm u.t.t. Vērtīgākais populāri-zinātniskais darbs latviešu valodā bija 18.g.s. izdotā vecā Stendera "Augstās gudrības grāmata". Še pasniegtās zinātnes atradās pilnīgā saskāņā ar toreizejiem zinātniskiem uzskatiem. Tikai vairāk kā 60 gadus pēc "Augstās gudrības grāmatas" izdošanas latviešu valodā iznāca atkal geografija, kuru bij sarakstījis mācītājs Šulcs 1854.gadā. Šī grāmata bij sarakstīta ar skaidri nomanāmu nolūku attēlot citu zemju dzīvi pēc iespējas tumšās krāsās un apmierināt latviešus ar savu dzīvi un stāvokli.

Citādas skāņas, no sākuma vēl dēzgan nedrošas, nācās dzirdēt jaunajā latviešu laikrakstā "Mājas viesis", kurš sāka iznākt ar 1856.gadu sākot. Līdz tam tika izdotas "Latviešu avizes". No 1832.g. līdz 1843.gadam iznāca "Latviešu ļaužu draugs", izdots no mācītāja Treija, bet šī pēdējā avīze bij tikusi aizliegta, apvainojot viņu par necienīgu izturošanos pret valdošo pareizticīgo baznīcu. Tādā kārtā ap 50.gadiem bij palikušas tikai "Latviešu avizes". Tās saskāņēja ar toreizejo virzienu, bij pilnīgi ar reliģisku nokrāsu. Blakus vietejām ziņām tur bij reliģiskā garā ūtūreti apcerējumi.

Ap šo laiku, ar 50.gadiem, bij novērojams, ka latviešu tautā sakarā ar viņu turības pieaugšanu sāka pamosties lielaka interese priekš lasīšanas. Šo interesi vēl veicināja Krimas kara notikumi. "Latviešu avizes" šo interesi vareja maz apmierināt. Tad jaunais latviešu laikraksts "Mājas viesis" gāja pretim šai vajadzībai. Vaču aprindās uzņēma jauno laikrakstu

ar saubīšanos un neuzticību. 1861.gadā žurnālā "Baltische Monatschrift" ievietots kāds mācītāja Brazes raksts, kurā tiek aizrādīts, ka sagatavodamies uz "Mājas viesi" izdošanu, viņa izdeveji neesot griezušies ar lūgumu dēļ līdzdalības pie līdzsinejiem latviešu literatūras kopejiem-muižniekiem un garīdzniekiem.

"Mājas viesi" vadītājs bij latvietis Ansis Leitsns. Ari laikraksta līdzstrādnieki pa lielakai daļai bij no latviešiem pašiem. Starp citiem tur ņēma dalību toreiz studejošie un izstudejušie latvieši - Kaspars Biezbārdis, Krišjānis Valdemars, Juris Allunans u.c. Dalību ņēma arī latviešu skolotāji.

Ieķā visa ta, kādā veidā "Mājas viesis" tika izdots un vadīts, vācu vadošās aprindās redzeja zināmu cenšanos atsvabināties no viņu vadības un atkarības. Tapēc jau 1856.gadā, pirms jaunais laikraksts bij paspējis parādīt savu nokrāsu, jau sāka par viņu pēloties pie valdības. Esot tikusi iesniegta sūdzība generalgubernatoram, kas tomēr nav atradis jaunajā latviešu laikrakstā nekā bīstamu un ļāvis laikrakstam iznākt. Tanī pašā gadā mācītājs šulcs griezās pie saviem amata biedriem ar litografetu uzsaukumu vienoties lai apkarotu "zināmo garu" latviešu tautā.

Ari ar savu saturu "Mājas viesis" atšķirās no līdzsinejā virziena un ienesa kaut ko jaunu. Ari "Mājas viesi" bij raksti ar reliģisku saturu, kas iepēma viņā diešgan ievērojamu vietu, tomēr blakus šiem rakstiem bij ievesti arī tādi, kas stipri no šiem pirmiem atšķirās un modināja vācu aprindās nemieru un stipras bažas. Vispirms uzkrīta tas, ka jaunais laikraksts sāka piegriest ļoti lielu vērību ārzemju ziņām. Tā piem. plaši tika stāstīts par to, kāpēc itāliešiem austriešu valdība tik nepatīkama, kāpēc viņi grib savu nastu nokratīt. Tapat tur mēdza izteikties par ārzemju valdniekiem un viņu darbēm ar zināmu kriticismu. Tas viss nesaskāneja ar Baltijā ierasto toni, un muižniekos pamodās zināmas bažas, vaj-tikai tāda izturešanās nevarētu atstāt savu iespaidu uz latviešu zemniekiem, nesatricinās vispāri zemnieku uzticību pret priekšniecību un augstāko valdību.

Tāļak blakus rakstiem ar reliģisku nokrāsu sāka parādīties raksti ar tīri laišīgu nokrāsu par dabas zinātni, ģeogrāfiju, vēsturi u.t.t., kā piem. tādi raksti, kā par to, kur latvieši cēlušies, par zvaigzēm, par kartupeļu sērgu, par mājas lopiem un mājas dzīvi, tad par Igaunju tautas dziesmām u.t.t. Šie

raksti bija sarakstīti stingri objektīvā garā un viņu autori bij galvenā kārtā latviešu studenti, sevišķi Barons, Valdemars un Allunans. Neparasts bij arī tas, ka laikraksts griezās pie latviešiem ar uzaicinājumu būt uzticīgiem savai tautai, turoties visiem kopā, mīlet savu valodu u.t.t. To līdz šim neviens nebija darījis. Kaut arī šādu rakstu nebija daudz, taču viņi vadošām vācu aprindām likās aizdomīgi un modināja viņās bažas par latviešu nošķiršanos.

Šie raksti ir pirmie latviešu valodā, kuros sāka parādīties latviešu tautiskā apziņa. Viņi sāka apzināties savi kā tautu, kurai ir savi kultūras uzdevumi.

Vēlāk sāka parādīties raksti, kuri aizstāveja latviešu valodas pastāvēšanas tiesības. No vācu puses bij izteiktas domas, ka latviešu tautai un valodai jāiznīkstot. Bez tam viņi sāka spert soļus uz latviešu pārvācošanu. Šīs domas bij tikušas atstāstītas "Mājas viesi" 1858.gada gājumā kādā rakstā zem virsraksta: "lieciet vērā!" Še tika ieteikts pasniegt skolās zemes mācību, uzaicinot sarakstīt grāmatas šai priekšmetā. Bez tam tika ieteikts mācīt latviešiem vācu valodu. Reizē ar to raksta autors apkāro domas, ka caur vācu valodas prāšanu latviešu varetu tikt atrauti no zemes. To viņi kopšot kā senāk. Pēc tam viņš atstāsta Jekaba baznīcas virsmācītāja Bekholca domas, kurš sakot, ka latviešiem un viņu valodai esot jāiznīkst. Pret šīm domām uzstājās Juris Allunans ar savu rakstu "Latviešu valoda". Tas ir pirmais raksts latviešu valodā, kurā tieks aizstāvetas latviešu tiesības pieturoties pie savas valodas. Netikai vienkāršie, bet arī visi izglītotie latvieši tika uzaicināt mīlet savu tautu un valodu.

Bez tam "Mājas viesi" šad un tad parādījās raksti, kuros izteicās par mācītājiem līdz tam neparastā tonī un veidā. Līdz tam par katru latviešu valodā iznākušo rakstu, kas bij sarakstīts no mācītājiem, runāja ar lielāko godbijību. Uz kļūdām negrieza nekādas vēribas. Tagad uz vienu otru no viņu darbiem sāka skatīties kritiski. Mācītājs Šulcs bij izdevis rakstu "Plūdu briesmas". Par šo rakstu "Mājas viesi" 1857.gadā bij ievietota kritika. It sevišķi tika kritizēta grāmatīņas valoda bez tam arī saturs. Kritiķis starp citu pārmet Šulcam, ka viņš gribot iemācīt mācītājus par svētiem vīriem turet; lai viņš nesajaucot cilvēkus ar amatu. Tikpat nelabvēlīgi kritika bija

nódots par otru šulca grāmatu "Pasaules stāstu grāmata".

Visi šie piemēri iz "Mājas viesi" Mīriem gada gājumiem skaidri rāda pārmaiņu, kas notika tajā laikā tautas apziņā. Latviešu tautā pamodās viņas pašapziņu sāka parādīties viņas tautiskās apziņas pirmie dīgļi.

Tomēr blakus šādiem rakstiem atradās "Mājas viesi" daudz lielākā skaitā tādi, kuri sarakstīti vāciem pavēģinātā garā. Jaunie raksti pat itkā pazuda šo vecā virziena rakstu starpā. "Mājas viesis" vispārīgi centās iegūt samierinošu stāvokli; viņa vadītājs Ansis Leitans negribeja sanākt naidā ar latviešu garīgās dzīves līdzsajniekiem vadītājiem, vācu mācītājiem un muizniekiem. Sevišķi 60.gadu sākumā, kad viņam ar tiem bij iznākušas dažas nepatīkšanas, viņš palika apdomīgaks un laikrakstu saturs vairs nebija tik spējīgs. Tapēc radās atkal vajadzība pēc jauna organa. Tāds arī drīz radās - "Peterburgas avīzes".

"Peterburgas avīze" nodibināšanās un viņu galvenā darbinieki. - Par "Pet.avīžu" īsto nodibinātāju uzskatāms Krišjānis Valdemars. Viņš piederēja pie tiem pirmās latviešu inteligences priekšstāvjiem, kuri pa daļai caur labvēlīgiem apstākļiem, bet galvenā kārtā caur pašu gara spējam ieguvuši augstāku izglītību, nonākuši labākā stāvoklī uzstājās kā tās lauzu grupas domu un centienu izteiceji un interešu aizstāvetāji, no kuras paši bij cēlušies.

Krišjānis Valdemars dzimis Kurzemē, Arlavas draudzē 1825.gadā, īsi pēc tam, kad Kurzemes latviešu zemnieki bij ieguvuši savu, kaut arī vēl ļoti ierobežoto personīgo brīvību un kad viņi no t.s. sagatavošanas gadiem bij pārgājuši t.s. pārejas stāvoklī. Arlavas draudzē Krišjānis Valdemars pavadīja savu mūža pirmos 10 gadus. Pēc tam viņa vecāki, līdzsajnieji saimnieki, atstāja savu vietu un aizgāja uz tuvejo Sasmakas miestīņu, kur jau senāk bij nopirkuši sev zemes gabaliņu un uzcēlušī mājiņu, arī te Valdemara vecāki nodarbojās galvenāmkārtā ar zemkopību un mazais Krišjānis viņiem pie tam palīdzēja. Grāmatu lasīt viņš iemācījās ļoti mazs, kā viņš stāsta, 5 gadu vecumā. Sasmakā nonācis viņš apmekleja dažus mēnešus kādu skolīņu, tad pusgadu apmekleja Rūpū muizas skolu un beidzot 14 gadu sabija priekš tiem laikiem diezgan labi nostādītā Lub-Ezeres skolā. Pēc šīs skolas nobeigšanas Valdemars uzturējās Sasmakā un kādu 4 ga-

das nodarbojās pasniegdams stundas žīdu un latviešu bērniem, pie kam viņam maksājuši veselas 3 kapeikas par stundu. Protams, jau šai laikā Valdemars rūpējās caur lasīšanu par savas izglītības paplašināšanu. 1845.g.Valdemars pārgāja uz Jelgavu, gribedams iestāties turienes gimnazijā, bet tā kā tas viņam neizdevās, pieņēma Rundalē rakstveža palīga vietu. No šienes tas pārgāja par rakstvedi uz Lub-Bērsteli un pēc tam uz Edoli. Ari te savus vaļas brīžus Valdemars izlietoja savas izglītības paplašināšanai un, kas jo raksturi priekš viņa, sāka uzstāties kā sabiedrisks darbinieks, ar nolūku izplātot gaismu un izglītību starp saviem tautas brāļiem. Kā savu tautas brāļu organizetajs, viņš sāka pulcināt ap sevi apkārtnes zemnieku jaunatni, skubinādams to uz lasīšanu un cenšanos uz priekšu. Pie jaunekļiem, ar kuriem viņš šai laikā uztureja sakarus, piederēja arī vēlako laiku sabiedriskie darbinieki Andrejs Spāģis un Lepevičs. Edolē Valdemars nodibināja mazu biblioteku, no kuras izdeva zemniekiem grāmatas lasīšanai.

Ar šādu darbību Valdemars jau toreiz modināja pie latviešu likteņa noteicejiem neuzticību, ta ka viņš jau 1848.gadā tika nolikts zem policijas uzraudzības. Ari šo Valdemars neatstāja viņa senā vēlēšanās, iegūt augstāku izglītību, iekļūt univerzitatē. Bet priekš tā vajadzēja vispirms nobeigt gimnaziju. Viens no galveniem kavēkļiem Valdemara iekļūšanai gimnazijā bij viņa vecums, jo viņš tuvojās jau 24.dzīvības gadam. Šāds apstākļos tas apņēmas griesties pie toreizejā Baltijas generalgubernatora kņaza Suvorova ar lūgumu, lai tas palīdz viņam tikt pie augstākās izglītības. Neskatoties uz to, ka no generalgubernatora par Valdemaru ievāktās ziņas bij priekš viņa ne visai labvēlīgas, kas attiecās uz viņa politisko uzticamību, taču kņazs Suvorovs ieinteresējās par viņu kā par centīgu jauncelli un deva tam rekomendācijas vēstuli uz Liepāju. Tādejādi Valdemaram 1849.gada rudenī izdevās iekļūt Liepajas gimnazijā.

Pats mācīdamies, Valdemars arī te neaizmīrsa savus tautas brāļus un pa vaļas brīžiem sarakstīja savus "300 stāstus", kuri iznāca 1852.gadā. Caur šo grāmatīņu, kura pastāveja no dažādiem, pa lielakai daļai no t.s. smieklu stāstiem, mīklām, dziesmiņām u.t.t. Valdemars gribēja modināt latviešu lasītājos interesi uz grāmatām. Ievērojams ir grāmatas ievadraksts, no ka var redzēt ļoti labi Valdemara toreizejos uzskatus un cen-

tienuš. Viņš aizrāda, ka progresa vēsma ejot tagad, pār visu zemi un pie tam piebilst, ka sirds sāpēt uzskatot to neticamo muļķību un gara tumsību, kāda vēl pastāvēt dažā Kurzemes stūrī. Tapēc viņš griezās pie visiem tiem, kas sasnieguši augstaku izglītības stāvokli ar jo dēdzīgu uzaicinājumu pielikt visu spēkus, lai šo tumsību izklīdinātu. Starp citu Valdemars pašj rakstā saka: "ak sniedziet jūs, kam Dievs līdzējis pie gaismas tikt, un tās gudribas saules spīdumu baudīt, sniedziet jel saviem brāļiem tumsībā roku un velciet to gaismā! Jūs muižas kungi, skrīveri un it īpaši skolmeistari, kam zēlīga sirds brāļiem palīdzēt, še ir darbs priekš brīvtundām. Visvairak jūs, kas no latviešu kārtas pie mācības tikuši, neliedziet mīļa Dūnšberga vārdus: "ak, citi tāk smalki sāk izlikties, ka cerē to esam par kaunu ar latviešu rakstiem nopūleties tiem dziedāt un stāstīt ko jaunu"- uz sevi zīmeties, bet palīdziet saviem vājajiem brāļiem. Jūs, kas labi grāmatnieki, gādājiet ka patikšana plaukt grāmatas lasīt un gudribas meklēt u. t. t."- No šī ar lielu dežību un sajūsmu sarakstītā Valdemara uzaicinājuma redzams, ka viņu arī paš laikā, tāpat kā Edolē iepriekšējo gados, visvairak nodarbināja savas vēl garīgā tumsībā smokošās tautas izglītības līmeņa paaugstināšana un viņā valdošās mācītības un aizspriedumu iznīcināšana. Šis apgaismības darbs, zinātņu izplātināšana tautas starpā viņu paš laikā visvairak interesēja; par to viņš visvairak domāja, pēc tā visvairak centās.

Pie šiem pašiem uzskatiem Valdemars pieturējās arī nākamos gados, kad viņš pēc gimnazijas beigšanas sasniedza savu kāroto mērķi un 1854.gadā vareja iestāties Terbatas augstskolā.

Valdemara studiju gadi uzskatami nevien kā svarīgs posms viņa personīgā dzīvē, bet arī latviešu tautas kultūrējā attīstībā, jo tāieni pašā laikā un no šejienes iesākās tā kustība, kura dažus gadus pēc tam spēcīgi savīlnoja visu latviešu tautu un izsauca viņas dzīvē jaunu kultūras laikmetu. Toreiz Valdemars vairs nebij vienīgais latviešu students Terbatas augstskolā. Pateicoties latviešu zemnieku materiālās turības pieaugšanai, ka arī brīvības dzīves apstākļiem 50.gados jau kādiem desmitiem, apmēram 30 - 40 latviešu jaunekļiem bij izdevies nokļūt pie šī augstā zinību avota. Bet te nonākuši viņi visiem spēkiem

centās savu pagātņi nokratīt, centās saraut saites, kas viņus saistīja pie latviešiem, pieslēgās cik iespējams pilnīgi saviem vācu biedriem. Savu piederību pie latviešu tautas viņi uzskatīja par apkaunojošu un tapēc lūkoja apslēpt savu izcelšanos no latviešu zemnieku kārtas.

Valdemars krasi un noteikti uzstājās pret šādiem uzskatiem. Uz kartiņas, kas atradās uz viņa dzīvokļa durvīm, viņš blakus savam vārdam pielika piezīmi "latvietis". Ar to Valdemars demonstratīvā kārtā gribēja rādīt to, ka viņš nekaunas no savas pagātnes, nekaunās no tā, ka viņš cēlies no klausu zemniekiem. Un reizē ar to viņš gribēja rādīt ka viņš ne tikai cēlies no latviešiem, bet arī vēl tagad turpina sevi skaitīt par latvieti, un ka augstākā izglītība un sasniegtais stāvoklis viņu nebūt nešķir no viņa tautas brāļiem. Pats par sevi saprotams, ka šāda demonstratīva latvietības izrādīšana, kas priekš Valdemara nebij nekāda ākstīšanās, bet nopietna sirds un pārlicības lietā, sacēla lielu ievēribu un pārrunas. Pats Valdemars par to stāsta tā: "pirmais, kas mani apmekleja, skatījās uz mani ar izbrīnēšanos, itkā gribētu pārlicināties, vaj esmu vēl pie pilna prāta, "jo" tā viņš teica: "to vārdu "latvietis" vareja tik tavs ienaids uzrakstīt tev par apsmieklu,"

Valdemara drošā un atklātā uzstāšanās nepalika bez iespaida uz viņa citiem latviešu studiju biedriem, starp kuriem, bez šaubām, viens otrs arī līdz tam jutis līdz savas tautas ciešanām, viņas grūtam stāvoklim, apņēdamies varbūt palīdzēt viņai pacelties no viņas nozēlojamā stāvokļa. Valdemars tapa par šo latviešu jaunekļu ierosinājumu un biedrotāju, nodibināms latviešu studentu pulciņu, t.s. latviešu vakarus, kuros piedalījās kādi 12 - 14 latviešu studenti. Starp viņiem bez paša Valdemara minami Juris Allunans, Krišjānis Barons, Sakranovs, Jurjans u.c.

Tajos latviešu vakaros galvenā vērība tika piegriesta sadzīves, sabiedriskiem jautajumiem un zinātnē. Kopīgi tikuši apspriesti visi dienas jautājumi pēc kam kāds no pulciņa dalībniekiem, kam nu tas bij parocīgāki, ņēmas par to uzrakstīt. Kā šajos vakaros patiešām ticis strādāts un ne tikai jūsmots, par to vislabāk liecina daži pašu šo vakaru dalībnieku darbi, kas parādījās atklātībā un kuriem bij savs ievērojams

iespāids uz latviešu tautas attīstību. Taisni ap to laiku, 1856.gadā, sāka iznākt "Mājas viesis". Daži latviešu vakaru locekļi bij šī jaunā laikraksta čaklākie līdzstrādnieki. Tas jaunais gars, kuru jau atzīmējām "Mājas viesā" pirmos gada gājumos, tika taisni no šo vakaru locekļiem tur ienests.

Kā viens no čaklākiem "Mājas viesā" līdzstrādniekiem minams pats Valdemars, tad Krisjānis Barons un it sevišķi Juris Allunans. "Mājas viesā" pirmā pusgadā sastopam no Jura Allunana viena paša kādus 24 gan īsakus, gan garākus rakstus, tā tad gandrīz katrā numurā pa vienam.

Bet ar to vien vēl neaprobežojās pulcīna dedzīgie locekļi savā apņemšanā kalpot latviešu tautai, cenšoties to pacelt no tās garīgās tumsības, kādā tā līdz tam smaka. Bez visa ta viņi vēl sarakstīja un izdeva grāmatas, kuru nolūks bij pacelt latviešu tautas stāvokli. Ta 1856.gadā Juris Allunans izdeva savas, gan jau agrāk pa lielakai daļai gimnazijas gados sarakstītās "dziesmiņas", tulkotu dzeju krājumu. Viņa nolūks bija rādīt, cik latviešu valoda spēcīga un jauka. Bez tam, kā viņš pats saka, viņš esot dzinies latviešu valodu, par kuru viņš no mazotnes sācis domāt un atkal domāt un jo jauna domāt, iztīrīt no svešiem grabažiem. Tā tad viņam vispirmā kārtā bij valodnieciski nolūki, rādīt, ka arī ievērojamāko citu tautu dzejnieku ražojums iespējams pārtulkot un atdzejojot latviešu valodā. Šis Jura Allunana "dziesmiņas" atšķirās no līdzšinejiem ražojumiem ne tikai ar valodu, bet pa daļai arī pēc saturā. No viņam viena otra bij zināmā mēra, ja varetu teikt, ar demokrātisku tendenci. Tur tika apdzejoti lielkungi, pārņemti tiem, ka darot maziem ļaudim pāri, tika izsmiets viens otrs bagatnieks. Sevišķu vēribu ieguva Heines "Lorelei" tulkojums. Tā kā Heine vācijā piedreja pie tā sociāli politiskā virzienā, kas tur tika saukts par jaunvāciem, tad vietejie vācieši, vispirmā kārtā mācītājs Braze, Heines dzeju tulkotāju un viņa biedrus sakā saukt par jaunlatviešiem, analogiski jaunvāciem. Par jaunlatviešiem pēc tam tika saukti visi jaunā virziena piekriteji, kuri vēlāk grupejās ap "Peterburgas avizēm". Par jaunlatvietības periodu arī varetu nosaukt latviešu tautiskās kustības pirmo periodu. Bez savām "dziesmiņām" Juris Allunans savā studiju laikā sastādīja "Ģēta, daba, pasaule" pirmās trīs burtnīcas.

No citu Valdemara biedru sarakstītiem un izdotiem darbiem būtu minama 1859.gadā izdotā Krišjāņa Barona grāmatīņa "mūsu tēvzemes aprakstīšana". Pats Valdemars šai laikā sarakstīja un izdeva 1857.gadā vācu valodā rakstu "Über die Heranziehung der Letten und Esten an das Seewesen", kura izteic dažādas priekšlikumus par to, kā piedabūt latviešus un igauņus pie nodarbošanās ar jūrniecību, kas atvērtu viņiem jaunu ienākumu avotu un paceltu viņu saimniecisko labklājību. Šai pašā laikā apm.1858.gadā, ir ticis sarakstīts kāds īsaks raksts latviešu valodā, kurš gan ticis izdots tikai jaunkā laikā pēc viņa nāves no Bāndrevica zem nosaukuma "latvijas tautai" (1910.gadā). Šai rakstā viņš grīžas pie latviešu jauneklēm, tēviem un mātēm, pilsētniekiem un lauciniekiem ar uzaicinājumu censties pēc izglītības un rūpeties par skolām.

Tādi bij dedzīgo latviešu vakaru dalībnieku galvenie darbi, kuri rāda, kāds nopietnis gars un kāda dedzība, tautas mīlestība, vēlēšanās strādāt savas tautas labā viņos ir pastāvējusi. Valdemara domas bij tās, ka zinašanas un izglītība izplātamas tautā caur grāmatām un rakstiem. Šī cenšanās un rūpesšanās par tautas izglītības izplāšanu ir viena no jaunlatvietības-tautiskās kustības laikmeta pirmā perioda raksturīgākām pazīmēm, kura vispirms sāk parādīties pie latviešu tautiskās kustības darbiniekiem. Bet blakus šīm domām Valdemars un tāpat viņa domā un centienu biedri arvienu lielaku vēribu sāka piegrieš jau savā Terbatas studiju laikā arī saimnieciskiem, pat tīri praktiskas dabas jautajumiem sāka domāt netikai par to, kā pacelt latviešu tautas izglītību, kā veicināt zinātnes izplāšanu, bet arī par to, kā pacelt latviešu tautas saimniecisko labklājību, kādi jauni nodarbošanās veidi būtu piekoptjami, kā labāk būtu pārveidojami pastāvošie u.t.t. Padomies šai tendencei un jaunam uzskatam, kā jādama par latviešu saimnieciskā stāvokļa pacelšanu, pat Juris Allunāns, kurš pēc savas dabas bij vairak idealists, vairak dzejiskās dabas cilvēks, sāka interesēties un rakstīt par saimnieciskiem jautajumiem, dodot tīri praktiskus padomus dažādās saimnieciskās dzīves nozarēs. Pa daļai sakrā ar cenšanos pacelt tautas garīgās kultūras stāvokli, pa daļai aizraujoties no tāl laikā Krievijā valdošiem sabiedriskiem uzskatiem, Valdemars un viņa uzskatu biedri lielū vēribū sāka piegrieš latviešu tautas sociāli-politiskam stāvoklim.

Viņi sāka domāt, tāpat kā krievi, par savas tautas sociāl-politisko stāvokli, jo pēc Krimas kara izbeigšanās iesākās jo dzīva sabiedriskā kustība, t.s. liberālo reformu laikmets, kad visi sabiedrības locekļi, kuriem kaut cik intereseja tautas iekšējā atdzimšana, centās ņemt dalību pie kādiem nebūt reformu darbiem. Valdemars, kurš 1858.gadā pēc studiju beigšanas pārcēlās uz Peterpili, nevarēja palikt neaizrauts no šī sabiedrības saviļojuma. Še reformu jautājumu degpunktā tai laikā bij krievu zemnieku dzimtsbūšanas stāvokļa atcelšana. Pats par sevi saprotams, ka Valdemaru šis jautājums intereseja. Protams, vispirms kārtā viņš domāja ne tik daudz par Krievu zemniekiem, kā par savas tautas zemniekiem, domāja par viņu stāvokļa uzlabošanu un prātoja, kā varetu attiecināt arī uz viņiem priekš Iekš-Krievijas zemniekiem paredzētās reformas.

Interesēdamies un domādams par savas tautas stāvokļa pacelšanu, viņš sāka rakstīt vispirms Peterpils vācu avizēs dažādus rakstus par Baltijas zemnieku dzīvi un stāvokli. 1860.gadā viņš izdeva gan tikai anonīmā veidā veselu brošūru vācu valodā "Baltische, namentlich Livländische Bauernzustände", kurā viņš jo asi kritizē Baltijā pastāvošo iekārtu un pieprasīja arī priekš šejienes nopietnas reformas, tas lai arī uz šejieni tiktu attiecinātas dažas priekš Iekš-Krievijas paredzētās reformas. Pēc tam viņš izdeva vēl citus savus darbus, kurā viņš runā par izglītību apgaismību u.t.t., runā par latviešu tautas saimnieciskā stāvokļa pacelšanu un par Baltijas sociāl-politiskās iekārtas pārveidošanu.

"Peterburgas avīzes" viņu izdošanas vēsture un nozīme.- "Peterburgas avīžu" nodibināšana un izdošana notika šādi: domas par jauna laikraksta vajadzību latviešu valodā, kurš pilnīgi izteiktu to, ko toreiz tauta sajuta, kurš palīdzētu noskaidrot tautas apziņu, rādot viņas centieniem noteiktu virzienu, pastāveja jau vairākus gadus, jo "Mājas viesis" ar savu nenoteiktību un cenšanos uzturēt labas attiecības ar vācu muļžniecību un garīdzniecību nevarēja apmierināt šai ziņā jaunā virzienā priekšstāvjus. No sākuma pastāveja domas izdot laikrakstu Rīgā, un arī Valdemars mudināja starp citu vēlako "Baltijas vēstneša" izdevēju Bernhardu Dīriki, lai tas nodibinātu Rīgā šādu laikrakstu. Bet aiz dažādiem iemesliem šis darbs maz

virzijās uz priekšu. Beidzot to apņemās ņemt savās rokās pats Valdemars. Kāds gadījums viņu uz to pamudināja:

Juris Allunans, Valdemara studiju biedris, pēc Terbatas univerzitates beigšanas, 1861.gadā bij pārnācis uz Peterpili un iestājies mežu akadēmijā. Dažādu iemeslu dēļ 1862.gada sākumā viņš no tās izstājās, palikdams tādejādi bez kādas nodarbošanās. Valdemars caur jaunā laikraksta izdošanu gribeja no vienas puses sagādāt Allunanam nodarbošanos un no otras puses - pabalstīt latviešu tautā modināt tautisko pašapziņu. Kā to pats Valdemars vēlāk izteicis, viņam nācis prātā izdot "Peterburgas avizes" tikai tad, kad dažas no viņa labām cerībām sākušas arvienu vairak un vairak zust. Domatas bij cerības uz reformām "no augšas", par kuru izvešanu Valdemars bij pūcējies ieinteresēt valdības vīrus. Sakarā ar Peterburgas avīžu izdošanu, viņš bij cerejis veicināt reformu izvešanu "no apakšas", modinot tautā dziņu pēc savas dzīves pārveidošanas. Kā arī nebūtu, stājoties pie nodomatā laikraksta izdošanas, bij jāpārvār daži nopietni šķēršļi. Galvenais, bij vajadzīga atļauja priekš laikraksta izdošanas, ko tajos laikos dabūt nebij visai viegli. Bez tam bij vajadzīgi arī līdzekļi. Atļaujas izdabūšanai no svara bij tas, ka Valdemaram ar saviem rakstiem vācu un krievu laikrakstos par jūrniecības pabeigšanu bij izdevies iegūt ievēribu augstāko valdības vīru aprindās. Starp citu viņam bij izdevies ieinteresēt par sevi pašu ķeizara brāli Konstantīnu Nikolajeviču. Pateicoties saviem sakariem, Valdemaram izdevās jaunā laikraksta atļauju izdabūt jo drīzi, jau 1862.gada maijā. Par avizes redaktoru bij ticis apstiprināts Juris Allunans, bet viņas cenzešana uzticēta Valdemaram. Ari avizes izdošanai nepieciešamie līdzekļi tika sagādāti pa daļai no Valdemara, pa daļai no citiem latviešu lietai zīmpatizejošiem. Kāds Buss ziedoja 500 rub., kas priekš tiem laikiem bij liela nauda.

"Peterburgas avizes" sāka iznākt 1862.gada jūlijā, bet "Peterburgas avīžu" nododmatais redaktors bij nopietni ^{astimē un} strādās ārpus Peterpils. Viņa vietā avizes izdošanas un vadišanas darbs gulās galvenā kārtā un paša Valdemara un Krišjāņa Barona pleciem, kurš īsi priekš tam bij ieradies Peterpilī. Jaunais laikraksts tika uzņemts no tautas ar līdzjūtību, pat

sajūsmu. No visām pusēm plūda atzinības un pateicības vārdi, radās piekriteji un labvēļu pulki. Kāds vienkāršs lasitājs rakstīja: "paldies Dievam, mums tagad laikrakstu nav trūkums, bet uz to ceļu, uz kuru jūsu raksti sāk vest, neviens no tiem vēl līdz šo laiku nav ne iedomājies." Par avīzes lielo piekrišanu tautā liecina nesēti lielais lasītāju skaits, kas radās jau pašā sākumā. Laikraksta pastāvēšanas pirmā pusgadā tam bijuši jau ap 4000 abonentu, kas priekš tiem laikiem bij ārkārtīgi liels skaits.

Kāds nu bij tas "jaunais ceļš", pa kuru "Peterburgas avīzes" sāka tautu vest, kas bija tas, kas padarīja šo laikrakstu tautai tik mīlu, kāpēc Peterpilieši vareja tautu tā savīkrot? Lai uz šo jautājumu atbildētu, jāiepazīstas ar "Peterburgas avīžu" rakstu saturu, caur ko tie atšķirās no līdzšinejo latviešu laikrakstu rakstiem. Pārejot uz šo apskatu, vispirms jāpiezīmē tas, ka "Peterburgas avīzes" sniedza blakus citiem rakstiem jo plašas ārzemju ziņas, tāpat kā "Mājas viesis", kas arī arī caur to atšķirās no pārējiem latviešu laikrakstiem, bet, atšķirībā no "Mājas viesis", "Peterburgas avīzes" uzstādīja kā nolūku nevis vienkārši pakavēt lasītājiem laiku un apmierināt viņu zinātkāri, izvēloties pēc iespējas uztraucošas, fantāziju kairinošas ziņas, "P.A." uzstādīja daudz ko nopietnāku, proti - nolūku veicināt lasītajos sabiedriskā gara un sabiedriskas apziņas attīstību. To viņš cerēja panākt ar plašumārziemju ziņu nodalī. Šai nolūkā avīžu vadītāji patiešām ir centušies no katras zemes un tautas sniegt to, kas šīs tautas, šīs zemes dzīvi vislabāk raksturo un kas arī lasītajos varētu veicināt viņu sabiedriskā stāvokļa saprašanu un sabiedriskās apziņas nostiprināšanu. Šai nolūkā avīze pakāvējās pie krievu sabiedriskās iekārtas, sniedza aprakstus par krievu valsts iestādēm, senāku un valsts padomi, bet it sevišķi sīkas ziņas sniedza par tām pārgrozībām, kādas tanī laikā tika izvestas Krievijā. Tāpat tika arī apskatīta citu valstu iekārta. Tā tika sniegti apraksti par Anglijas parlamentu, aizrādot, ka arī citās valstīs esot kaut kas tamlīdzīgs. Sevišķa vērība tika piegriesta mazākām valstīnām un tautām, piem. Somijai. Tāpat tika apskatītas Grieķijas un Serbijas iekārta. Par katru svešu valsti un tautu "Peterburgas avīzes" atrada par vajadzīgu kaut ko teikt.

Tālak "Peterburgas avīzes" sniedza jo nopietnus rak

stus. arī iz citām zinātnēm, sevišķi dabas zinātnēm, tautsaimniecības, statistikas, pat filozofijas. No dabas zinātniskiem apcerējumiem pirmā pusgadā sastopam rakstus par kritošām zvaigznēm, par veco un jauno kalendāru, par ūguni, par to, kas notiek caur deģšanu, par garaiņiem u.t.t. Ir pat rakstu par Darvina teoriju. No tautsaimniecības tiek rakstīta par kapitalu, par mantu, par dažādām vērtībām, valsts saimniecību u.t.t. No filozofiskiem rakstiem pieminams Kaspara Biezbārža apcerējums: "Ko var dzēssale atzīt, kas tai ir iespējams." Ļoti daudz "Peterburgas avīzēs" atrodams apcerējumu par dažādām sadzīves lietām, par skolām, par dziedāšanu, par to, kas zemniekiem jāzin u. t. t.

Ļoti lielu vēribu "P.A." piegriž arī dažiem tīri praktiskiem jautājumiem. Tiek doti dažādi praktiski padomi. Kā kaut kas jauns un ļoti pievilcīgs bij pielikums "Dzirkestles", kura nolūks, kā "Peterburgas avīzes" pasas izteicās, iemācīt latviešu tautu smieties un uzstāties pret tiem, kas prieku un līgsmību tura par grēku. Pielikumā tika ievietoti pa lielakai daļai jautra satura stāstiņi. Galvenais tur tika kritizētas un piezobotas tā laika nebūšanas, mātīcība, bizmanība, kaunešanās no savas tautības u. t. t. Kā redzams, "Peterburgas avīžu" saturs ir bijis ļoti bagāts, daudzpusīgs un jo nopietns, un pie tam, acīm redzot, piemērots ne tikai vienkāršiem lasītājiem, zemniekiem, kuram nolūkam līdz tam tika izdoti latviešu laikraksti. Avīžu vadītāji bij centušies piemērot "Peterburgas avīžu" saturu arī vairāk izglītot latviešiem. Šo savu nolūku, pasniegt nopitnus rakstus, jo skaidri ir apzinājusies jau pašā sākumā laikrakstu izdeveji, izteikdami to savā paziņojumā par avīžu izdošanu. Te viņa aizrāda, ka daudzi rakstnieki domā, ka latviešu tauta esot vēl bauru tauta. Tiem nederot visu to zināt, kas citām tautām derot un esot veselīgs. Tiem nederot garīgi ēdieni, kas tā sakot, esot sāļiti un virceti. Tos baurus vajagot ar pienu vien barot. Pret to uzstājās avīžu vadītāji un izteica cerības, ka viņiem drīz izdošoties pierādīt, ka jau mūsu dienās latviešu tautā neesot bauru tauta vien, ka neviena tauta neesot un nevarot būt īpašu ļaunu kārta, no kuras ceļoties tikai dakteri un mācītāji. Bagate kopmaņi, augsti tiesas vīri, mācītāji, ja pat muiznieki esot arī latvieši un tikai tadēļ vien daži no tiem kaunoties būt par latviešiem, ka neesot šo lietu, ka

toreiz teica "gruntīgi" pārdomājuši, kā arī tadēļ, ka mūsu zemes vācieši līdz šim vēl arvienu mēdzot sajaukt zemnieku kārtu ar latviešu tautu.

Kā redzam, ne tikai ar savu rakstu saturu, arī ar viņu nopietnaku raksturu "Peterburgas avīzes" atšķirās no citiem līdz tam izdotiem un toreiz pastāvošiem latviešu laikrakstiem. Te nu pievienojās klāt vēl šajā laikrakstā valdošais gars, kādā visi raksti bij sacereti. Tas bij brīvības un atsvabinašanas gars, kas bij sajūtams katrā "Peterburgas avīžu" rakstu rindā. Visi zinātniskie apcerējumi bij sarakstīti pilnīgi objektīvi, bez līdz tam visos latviešu rakstot parastās reliģiskās tendences un moraliskās nokrāsas. Tā jau savā otrā numurā "P.A." kādā rakstīnā "Valstību un tautu ziņas" jau noteikti uzstājās pret līdz tam parasti sludināto pasaules noliegšanu, vienaldzīgo iztūrešanos pret šīs zemes lietām un mantām, savas miesas kopšanu u. t. t. Šajā rakstā izteiktie uzskati ir gluži pretīgi līdz tam sludinātiem.

Bet "Peterburgas avīzes" ne tikai uzstājās pret līdz šim sludinātiem uzskatiem, viņas šo uzskatu sludinātajus pašus savās "Dzirkstelēs" nemās nesaudzīgi piezobot. Vispārīgi "P.A." uzstājās pret veco uzskatu priekšstāvjiem - bīzmaņiem, apkaroja stāvēšanu uz vietas un sludināja dedzīgu ceņšanos uz priekšu. Dzīves prieks, sparīga ticība uz labako nākotni nomānami katrā "Peterburgas avīžu" rakstā. Reizē ar to latvieši tika modināti uz cilvēcīgu dzīvi, viņos tika modināta kā cilvēciskā pašapziņa, tā arī tautiska apziņa. "Peterburgas avīzes" uzstājās pret visiem kaunīgiem latviešiem. Dedzīgiem, sajūsma pilniem vārdiem "Peterburgas Avīzes" uzaicināja tos palikt uzticīgiem savai tautai: "latviešu tautai esat jūs vajadzīgi, jūs, kas kauņjaties par savu tautu. Latviešu tauta nevar tikt cieņnā un godā, ja katrs, kas ticis augstakā vietā, aizliedz savu latviešu tautību un tadēļ nemāk tai par godu, bet par kaunu. Redzat, savai tautai jūs esat vajadzīgi, Vaj Jūs varat no tās atkāpties? Nevarat, nevarat, jūsu augstprātība jums to aizliedz. Citai tautai jūs neesat vajadzīgi, bet latviešiem, kautu kauls un miesa jūs esat."

Visi tie bij vārdi, kuri latviešiem toreiz likās it ka iz ikviena paša sirds runāti. Viss tas latviešiem bij tik saprotams, un tapēc jo viegli izskaidrojama tā sajūsma, ar kādu jaunās "Peterburgas avīzes" tika no tautas uzņemtas, jo viņas izteica to, ko mazak skaidri sevi nojautā, ko vēlejš, pēc ka centās toreiz

latviešu tautas lielais vairums.

Bet šis pats apstāklis bij arī tas iemesls, kas "Peterburgas avīzem" jau no paša sākuma sagādāja arī daudz pretinieku iz vadošo vācu aprindu vidus - muižniekiem un garīdzniekiem. Kā muižnieki, tā garīdznieki skaidri nomanija, ka caur jaunā laikraksta sludināto ideju izplātiņanos viņu iespāids uz latviešu zemniekiem kļūs arvien mazāks. Jau no paša pirmā numura bij redzams, ka "Peterburgas avīzes" iepem pret vāciešiem naidīgu stāvokli, grib censties un cenšas pēc tuvināšanās krieviem. Tas viss vadošām vācu aprindām izlikās ļoti bīstama lieta. Kapēc taisni, to redzesim vēlāk. Tapēc vadošās vācu aprindas appemās lietot visus līdzekļus, lai tikai nomelnotu jaunās avīzes.

Tūlīn pēc "Peterbuggas avīžu" pirmo numuru iznākšanas pret viņām iesākās asi uzbrukumi vācu presē un arī "Latviešu avīzēs". Toreizejais "Latviešu avīžu" redaktors mācītājs Šulcs sarakstīja garāku rakstu, kuru cēla priekšā 1862. gadā Kurzemes mācītāju zinodei un kurā tas sūdzējās par "Peterburgas avīžu" kaitīgiem centieniem, kuri pastāvot iekš ta, ka tās darot tautu uzmanīgu uz pastāvošiem vaj iedomātiem trūkumiem un modinot tautā neuzticību pret savu priekšniecību. Esot divi ceļi, kā šo lapu iznīdēt. Pirmkārt, garīdzniecība varot pieslieties muižniecībai un lūgt augstākā vietā šo lapu aizliegt. Otrkārt - varot arī caur "Latviešu avīzem" apkarot jaunās "Peterburgas avīzes". Viņš pats, Šulcs, uzņemot šo cīņu, ja tikai viņa amata brāļi to viņa uzņēmumā gribot pabalstīt. Daži zinodes locekļi, to starpā vēlāk pazīstamais zinību vīrs Bielensteins izteicās, ka garīgās lietās esot jācīnās ar vārdiem un ne ar policijas palīdzību.

Zinodes lēmums bij lietu nodot Kurzemes konzistorijai un reizē ar to paziņot par šo pašu jautājumu nākamā mēnesī sašaucamam Kurzemes landtagam.

Līdzīgas sūdzības pret "Peterburgas avīzem" tika celtas un līdzīgi soļi sperti arī no citām iestādēm gan Vidzemē, gan Kurzemē. Ar šīm sūdzībām un zēlošanas vedams sākarā ar tas, ka jau 27. septembrī 1862. gadā toreizejais Baltijas ģenerālgubernators Lievens griezās pie Iekšlietu ministra ar apsūdzības rakstu pret "Peterburgas avīzem" pieliekot vairākus citātos iz "Peterburgas avīžu" pirmiem numuriem. Ģenerālgubernators centās pierādīt, ka laikraksts pūloties modināt

zemniekos naidu un nemieru pret citām tautām, pūloties izplātīt starp zemniekiem idejas, kas satricinot mieru, uzstājoties pret reliģiju, tikumības pamatiem, pastāvošo iekārtu un īpašumu tiesībām. Tā kā laikraksts esot nolemts priekš Baltijas guberņam, bet viņu izplātišanu generalgubernators atrod par ļoti kaitīgu, tad viņš liek priekšā vaj nu "Peterburgas avīzes" pavisam aizliegt, vaj arī to cenzešanu nodot viņam. Preteji gadījumā te varot izcelties nopietnas jukas, kuru apspiešana nebūšot iespējama bez asiņainas izliešanas.

Ši generalgubernatora vēlēšanās tika izpildīta un "Peterburgas avīžu" cenzešana ar 16. numuru sākot tika uzticēta Baltijas generalgubernatoram. Caur to cieta avīzes saturs, nokavejās viņu iznākšana un mazinājās viņu iespāids uz ļaužu masām. 1863. g. beigās kāds no viņu lasītājiem rakstīja redakcijai, ka "Peterburgas avīzēm" neesot vairs tāds spēks kā pirmā gadā. Izdefeji un redakcija nebija pie tā vainīgi.

Tomēr "P.A." pretinīeki neapmierinājās ar to vien, kā pārcēla avīžu cenzešanu uz Rīgu. Vācieši bija nomanījuši rūkšanu latviešu starpā. Generalgubernators Lievens to veda sakarā ar "Peterburgas avīžu" iespāidu, kurās, neskatoties uz stingro cenzuru arvien vēl parādījās priekš vāciešiem nelabvēlīgi raksti. Tapēc viņš lika priekšā apturet "Peterburgas avīzes" uz 8 mēnešiem. Bez tam generalgubernators Lievens lūdza, lai piešķirot viņam pilnvaras tās personas, kuras uzskatāmas par vainīgām pie nemieru celšanas, izsūtītu uz Rezanu vaj Kalugas guberņam. Arī šai gadījumā Iekšlietu ministrs pieņēma viņa priekšlikumu. "Peterburgas avīžu" iznākšana tika aizliegta no 9. maija līdz 9. septembrim 1863. gadā. Reizē ar to Baltijas generalgubernatoram tika piešķirtas pilnvaras, kādas viņš bija vēlējis. Tas viņam deva iespēju uzsākt vajāšanu pret "Peterburgas avīžu" līdzstrādniekiem un piekritējiem.

Ērmais, kas krita par upuri šīm vajāšanām, bija "Peterburgas avīžu" līdzstrādnieks Kaspars Biezbārdis. Jau 1862. gadā Kaspars Biezbārdis bija ieguvis vāciešu nelabvēlību caur savu "Peterburgas avīzēs" nodrukāto rakstu "Krievu valstības gadu tūkstsots". Šajā rakstā viņš atklāti un nepārprotami bija izteicis vēlēšanos, lai latvieši tiktu tuvināti krievu tautai un valstij un atsvabinātu no vācu iespāida. Vēl noteiktāki bija šī vēlēšanās tika no viņa izteikta 1863. gada adresē, kura no latviešiem tika iesnieg-

ta ķeizaram. Vāciešus tas pamudināja iesākt izmeklēšanu. Adrese vēsture ir šāda:

1863. gadā poļu dumpja laikā Krievijai draudeja izcelties sarežģījumi ar dažām Vakar-Eiropas valstīm, kuras gribēja iejaukties Krievijas lietās. Tas izsauca Krievijā patriotisku savīlinojumu un dažādas valsts kārtas steigās izteikt ķeizaram savu piekrišanu un padevību. To darīja arī Baltijas muizniecība. Viņa izteicās, ka kara gadījumā pretnieki redzēšot, ka Baltiešu jūtot tādas pat zīmpatijas pret Krievu valdību, kā pate Krievu tauta. Pulciņš latviešu apņēmās arī iesniegt ķeizaram adresi. Adresi sastādīja un pirmais parakstīja Kaspars Biezbārdis. Vispirms adresē tikai aizrādīts uz to, ka muizniecības adrese varot radīt domas, it ka starp latviešiem un valdību nevarētu būt kopeju jūtu. Varot celties arī tādas domas, itkā latvieši tikotu pēc patvaļības un nebūtu karsti piekritēji un uzticīgi pavalstnieki Krievu ķeizara kronim. Tālāk teikts: "Visu zēligais Kungs! Ne nejauši mēs esam pievienoti Tavai valstij, bet liktens mūs ir uzticējis Tavai spēcīgai rokai; savā valodā mēs atrodam radniecību ar Tavas slāvu tautas valodu, bet mūsu apgabala iestāžu dažādība atdala mūs no Taviem iestāžiem pavalstniekiem un liek mums to sāpīgi sajūst. Augstais Valdnieki! Novērsi šos šķēršļus un ļauj mums savienoties ar Tavu lielo Krievu tautu vienā saimē."

Adrese bij parakstīta no kādām 30 personām. Ta tika nodota Vidzemes žandarmerijas priekšniekam, palikavniekam Andrejanovam, lai tas to nosūtītu uz Peterpili. Baltijas vadošās vācu aprindas bij ar to ļoti nemierā. Vispirms viņas bij nemierā ar to, ka latvieši uzdrošinājušies sūdzēties par savu bezzemes un bezpatvēruma stāvokli, un bez tam, kā viņi uzdrošinājušies iesniegt valdībai priekšlikumus un pie tam vēl tik radikālus. To viņas uzskatīja taisni par necienību, jo to pēc viņu domām vareja darīt tikai muizniecība un viņas landtagi. Tapēc Baltijas vācu vadošās aprindas uzskatīja šo adresi par nelikumīgu un naidīgu soli pret vietejo iekārtu.

Tika uzsākta izmeklēšana. Bizbārža stāvokli padarīja sliktāku vēl kāds cits apstāklis, tā saucamā Mežmuizas nemieru lieta. 60. gadu sākumā Mežmuizas zemnieki vairākkārtīgi bij grizušies pie valdības ar

sūdzībām par to, ka caur muižas valdes vainu viņiem esot noblēdītas pagasta naudas. Reizā ar to viņu sūdzējās par citām viņiem nodarītām pārestībām. No valdības tikusi nosūtīta uz turieni komisija, kas pastāvējusi tikai no muižnieku kārtas locekļiem. Kad šī komisija gribejusi arestēt kādu no vietejiem zemniekiem, pārējie zemnieki to nav pielaiduši. Pēc tam uz Mežmuižu tikusi izsaukta rota zaldātu un tikusi pērti kādi 7 Mežmuižas pagasta locekļi, kuri uzskatīti par galveniem vainīgiem.

Mežmuižnieki tomēr neapmierinājās. Viņi aizsūtīja sūdzību uz Peterpili zēlodamies par viņiem nodarītām pārestībām. Izdarot pie Kaspara Biezbārza kratīšanu tika atrasti papīri, kuri stāveja sakarā ar šiem Mežmuižas nemieriem un deva iemeslu uzskatīt viņu par pamudinātāju uz nepaļausību. Lieta bij tāda, ka Mežmuižas zemnieku delegācija bij grizušies pie pareizticīgo zemīnar-lektora Kraukļa, lai tas sastādītu viņiem lūgumu valdībai. Tas to arī uzņēnās un Biezbārdis šo lūgumu pārrakstīja. Šī lieta nu noderāja par iemeslu Baltijas vadošam vācu aprindām, lai uzsāktu pret Biezbārdu vajāšanu. 1863. gada zep-tembrī viņš tika arestēts un uz ģenerālgubernatoram Lievenam doto pilvaru pamata tika izsūtīts uz Kalugas guberņu.

Drīz vien savilkās negaisa mākoņi arī pār pārējo "Peterburgas avīžu" līdzstrādnieku galvām. 1864. gada sākumā toreizejais Kurzemes gubernators Breverns ziņoja Lievenam, ka Peterpilī pazīstamā Krišjāņa Valdemara vadībā, esot nodibinājusēs slepena biedrība zem nosaukuma "Jaunlatvietība", kura Kurzemes un Vidzemes latviešos cenšoties izplātināt nepareisus uzskatus par muižnieku stāvokli, par zemes īpašumu un tā tālāk un pie tam uzmusinot zemniekus uz nemieriem. Galvenie biedrības locekļi esot Krišjānis Valdemars, Krišjānis Barons, kāds Rodiņš, Juris Allunans, un Bođrovskis. Visas šīs personas neierēdzot muižniecību un garīdzniecību. Visbīstamākais viņu centienos esot tas, ka viņi atbalstoties uz valdības palīdzību un aptumšojot tautā uzskatus par valdības nolūkiem.

Bez tam Kurzemes guberņā apvainoja par dumpīniekiem Dundagas pagasta skolas skolotāju Ernstu Dūnsbergi un Talsu skolotāju Feldmani. Dundagas zemnieku starpā esot izplātījušies uzskati, ka, tikmēr

kamēr zemniekiem neesot zemes īpašums, tiem neesot jānodod rekrūši. Tapat viņi sakot, ka nepietiekot ar muižu mežu dedzināšanu vien, bet vajagot arī viņu laukus un ēkas iznīcināt. Dūnsbergis esot galvenais nemiernieku radītājs. Visu to vērā ņemot, gubernators Breverns lika priekšā miera un kārtības labā izsūtīt Dūnsbergi uz Jaunjelgavu un Feldmani uz Jekabpili.

Tāpat arī pret Peterpils jaunlatviešiem vajagot spert kādus soļus. Šie priekšlikumi tika ievēroti. Dūnsbergis un Feldmanis tika izraidīti. Valdemaram toreizējais iekšlietu ministrs Valujevs noliedza iekļauties zemnieku lietās. Bez tam pašu Valmeru, Baronu, mājskolotāju Zvaigzniti un kādu dārznieku Grūntalu nolika zem policijas uzraudzības.

Neskatoties uz visiem šiem spaidiem un vajasaņām "Peterburgas avīzes" tomēr turpināja iznākt. Kaut arī cenzuras spaidu dēļ viņu saturs nevarēja būt tik spīdīgs, kā pirmā pušgadā. Sakarā ar to lasītāju skaits sakā mazināties. 1864.gadā lasītāju skaits bija apmēram 1500. Nākošā 1865.gadā lasītāju skaits vēl vairāk samazinājās, tomēr, neskatoties uz visu to, "Peterburgas avīzes" turpināja vēl iznākt. Taču šī paša gada jūnija mēnesī viņas bij spiesta pārtraukt savu gaitu. Tas ir vedams sakarā ar to triecienu, kurš "Peterburgas avīzi" dibinātajam un uzturētajam tika dots. Šis trieciens Valdemaram un viņa biedriem tika dots no pretinieku puses sakarā ar latviešu neizdevīgo izceļošanas mēģinājumu uz Novgorodas guberniju. Paša notikuma gaita ir sekoša:

Valdemars bij nopircis Novgorodas gubernijā ap 500 destinas zemes un 1863.gadā beigās sludināja, ka pārdod šo zemi maziem gabaliņiem par 5 rubļiem pūvētā. Tomēr aprakstīdams turienes dzīvi Valdemars piercejiem ziņoja, ka pie saimniecības uzsākšanas par visam būšot vajadzīgi ap 1000 - 1500 rub. 1864.gada rudenī atbrauca uz Novgorodas guberniju daudz pierceju, pa lielakai daļai Kurzemieši. Tā kā no pirmā zemes gabala nepietika, lai visus piercejus varētu apmierināt, tad Valdemars nopirka vēl lielo Derevas muižu. Latviešu kolonijas nodibināšanu šajā vietā Valdemars atrada par ļoti izdevīgu, jo ap Nikolaja dzelzsceļu vēl daudzi, pat auglīgi zemes gabali ir bijuši maz apdzīvoti. Bez tam šī kolonija pēc viņa domām varētu nākt par labu arī dzimtenes latviešiem, jo kolonisti varētu būt kā starpnieki starp viņiem un krieviem.

1865. gadā Kurzemē bij izplātījušās baumas, ka Novgorodas guberņu kolonisti dabūjot zemi par brīvā un bez tam vēl naudas pabalstu. Valdemars, kuram bij aizliegta Peterpili atstāt, gribeja caur paskaidrojumiem izklīdināt šīs baumas un brīdināt latviešu zemniekus no izceļošanas. Viņa pretinieki tomēr šos paskaidrojumus neļāva drukat. Tādā kārtā latvieši sāka plūst uz Novgorodas guberņu. Derevas muiža bij pārplūdināta no izceļotajiem, kuri bij spiesti apmesties mežā, jo nebij telpu. Tā kā viņi bij atnākuši bez līdzekļiem, tad viņi sāka ciest trūkumu. Pats Valdemars tādiem lauzu pulkiem nevareja palīdzēt. Viņš ^{ne}zīm tiesas izmeklēšanas. Viņa pretnieki izlietoja visus apstākļus un visus līdzekļus, lai galīgi iznīcinātu savu ienaidnieku. Neizsēbalsanepacēlās viņam par labu. Daļa no atnākušiem zemniekiem gan palika Derevas muižā, citi izklīda, bet pārējie galīgi izpostīti bij spiesti griezties atpakaļ dzimtenē. Valdemara pretinieki savā presē izdaudzinaja viņu par lielako krāpnieku. Kaut gan tiesas, kas Valdemara lietu izmekleja, atzina viņu par nevainīgu, tomēr viņš zaudēja visu savu mantību un iekrita vēl parādos. Šādos apstākļos viņš vairs nevareja "Peterburgas avīzes" izdot, kuras tādā kārtā bij spiestas izbeigt savu gaitu.

1866. gadā Valdemars atstāja Peterpili un aizbrauca uz Maskavu. Bet trieciens bij ķēris ne tikai pašu Valdemaru, tas bij ķēris arī visu kustību, kuras priekšgalā viņš atgādās. Latviešu tautiskās kustības pretiniekiem šis atgadījums bij ļoti izdevīgs, lai satriektu uzticību uz Valdemaru un viņa biedriem. "Pēterburgas avīses" bij spiestas pārtraukt savu gaitu. Izklīda viņu līdzstradnieki un pabalstītāji. Arī Krievjānis Barons atstāja Peterpili, devās uz Maskavu un vēlāk nonētās kā mājskolotājs Voronežas guberņā. Vispār ~~ar~~ šo momentu var teikt izbeidzās tautiskās kustības pirmais t. s. jaunlatvietības periods.

Ja nu sapemam kopā visu teikto par jaunlatvietības raksturu, viņas idejisko saturu un nodomiem, tad jāsaka, ka jaunlatvietība nav uzskatāma par organizētu masu kustību. Jaunlatvietības virziens piekritēji un dalībnieki bija latviešu pirmā inteliģence,

kuras galvenis priekšstāvji atradās ārpus savas dzimtenes robežam. Viņu darbība un idejas gan atrada tautā jo dzīvu atbalstu, un zem viņu iespaida tautā izcelās savilņošanās, bet šī savilņošanās nepieņēma organizetas kustības veidu un tapēc arī drīz norima. Pēc sava rakstura jaunlatvietība bija vairak literariska parādība un tapēc jo vairak izplātījās latviešu intelligences strpā.

Piegriezot vērību jaunlatvietības idejiskam saturam jāpiezīmē, ka viņa centās galvenā kārtā pēc latviešu tautas saimnieciskās labklājības un viņas saimnieciskā progresā veicināšanas. Gan redzejām, ka Valdemars un viņa domu biedri lielu vērību piegriezā izglītības pavelšanai, bet to viņi atzina par labu tīlai tapēc, ka izglītība veicina saimnieciskās dzīves uzplaukšanu. Tapēc viņi centās sniegt latviešiem tādā zināšanas, kam praktiska vērtība. Pašas izglītības patstāvīgu vērtību viņi mazak atzina. Baltija pastāvošā politiskā un sociālā iekārta traucēja saimniecisko attīstību un tapēc latvieši viņu apkarēja. Pie saimniecisko dzīvi traucējošiem apstākļiem viņi pieskaitīja galvenā kārtā muižnieku privilēģijas, piemēram, ka tikai viņiem piederēja gandrīz neierobežotas īpašumu tiesības uz zemi, kamēr zemnieku stāvoklis bija vēl arvien nenodrošināts. Tā tad jaunlatviešu centieniem bij liberali-demokratisks raksturs.

Uzstādāmie pret Baltijas sociāli-politisko iekārtu jaunlatvieši sadūrās ar Baltijasmuižniecību, kurā ar pastāvošas iekārtas pārgrozīšanu būtu zaudējis savu varu. Pret to uzstājas arī garīdzniecība. Viņai bij neizpatīšs jaunlatviešu centieni laiīgais raksturs. Viņiem nepatika, ka latvieši centās uzlabot arī savu šīs pasaules dzīvi. Iekš tā garīdzniecība redzēja neuzticību pret sevi un pret baznīcas mācību. Tapēc viegli saprotams, ka vācu muižniecība un garīdzniecība apvienojās kopīgā cīņā pret jaunlatviešiem, lai aizkavētu no šī virziena ievadītos atsvabināšanas centienus, ar kuriem viņi grībeja atkratīties no vācu atkarības sociāli-politiskā un arī garīgā ziņā.

Cīņā ar saviem spēcīgiem pretniekiem jaunlatvieši mekleja atbalstu pie krievu sabiedrības un valdības. Caur to izskaidrojama viņu krieviskā orientācija, kas ir atkal viena no jaunlatvietības raksturīgām īpašībām. Šī krieviskā orientācija nomanāma

teica, cerību, ka latviešu stāvoklis tikpat uzlabots, Jatiekot apvieglotam Biezbarņa un arī dažu citu latviešu un igauņu vīru liktenim.

Lai gan viena krievu sabiedrības daļa bija iespēmusi pret vāciešiem naidīgu stāvokli, pati krievu valdība pieturejās vēl pie vāciešiem draudzīgas politikas. Pats ķeizars izturojās labvēlīgi pret vācu muizniecību, kaut arī starp valdības vīriem viens otrs šajā laikā bij iespēmis pret viņu naidīgu stāvokli.

Ap 60. gadu vidū stāvoklis mainījās. Sakarā ar 1863. gada poļu dumpi un dažu Vakar-Eiropas valstu mēģinājumiem iejaukties krievijas iekšējās lietās, krievu sabiedrībā bija novērojama jo liela nacionālistiska un patriotiska vilņa sacelšanās. Šādos apstākļos slavofīlu iespāids pastiprinājās, ar arvien lielāku neuzticību krievu sabiedrība sāka raudzīties uz Baltijas guberņu īpatnejo iekārtu. Vācieši centās uzturēt apēkā šo iekārtu. Viņu pretošanās, ievēdot krievijas reformas Baltijas guberņās, tika nā krievu sabiedrības uzskatīta par separatišmu centieniem, kuri varētu novest pie tādiem pašiem notikumiem, kādi bija norisinajušies Polijā.

Šie uzskati nevarēja neatstāt savu iespāidu uz valdības aprindām. Arvien vairak valdības vīru pievērtojās šiem uzskatiem. Pats ķeizars Aleksandrs II. vēl gan arvienu bija labvēlīgs Baltijas vāciešiem, bet arī viņš bija spiests rēķināties ar krievu sabiedrības un valsts vīru uzskatiem. Cik lielā mērā arī šis krievu patvaldnieks jutās saistīts no sabiedrības demām, to raksturo atgādījums ar ticības reformas lietu. Lieta tā, ka 60. gadus pareizticībā pārgājušo zemnieku starpā bija nomanāma vēlēšanās atgriesties atpakaļ luterticībā. Protams, šī kustība tika no vāciešiem pabalstīta, bet viņai stājās ceļā krievijas pastāvošie likumi, kuri tādu pārsju no valdošās pareizticības citā ticībā nepielāida. Baltijas muizniecība izlietoja visu savu iespāidu, lai panāktu ticības brīvību priekš Baltijas guberņām. Viņai bija izdevies ieinteresēt par to pāt ķeizaru Aleksandru II, ka tas bija jau gatavs ievērot viņas vēlēšanos, tas ir, gribeja ļaut atgriesties atpakaļ luterticībā pareizticībā pārgājušiem zemniekiem. Bet neskatoties uz šo labvēlīgo apstākli arī tagad vienīgais, kas tiešās brīvības ziņā bij panākts bija tas, ka ķeizars 15. matrā 1865. gadā izdeva slepenu pavēli, pēc kuras, jauktas laulības slēdzot, netika prasīts lai viņu

bērni tiktu audzināti pareizticībā. Šis pavēles spēriena, kā arī viņas izdošana bij notikusi lielākā nopietnībā. Viņa tika darīta zināma tikai attiecīgām personām un iestādem, t. i. Baltijas pareizticīgo un luterāņu garīdzniecībām. Baidoties no nemieriem, tika darīts viss, lai par šo pavēli nedabutu zināt plašākas apriņķus. Tā tad redzams, cik lielā mērā ir rēķinājušies ar sabiedrības domām. Tāpat arī ķeizars vienā otrā gadījumā pielāda domas par Baltijas pastāvīgās iekārtas pārveidošanu. Iekš tā vācieši redzēja nopietnas briesmas "no augšas".

Starp Baltijas vāciešiem bija neliela grupa, kurā ieteica zooloģisko reformu ieviešanu Baltijā - ka vienīgi līdzekļi Baltijas vācietībai draudošo briesmu novēršanai. Kāds no šīs grupas priekšstāvjiem - Berkholts - izteicās kādā rēķstā, ka ne valoda izsaukot pretīšības starp Baltijas ledzīvotāju dažādām grupām. Pīlāts starp muļžniekiem un zemniekiem tikot izlīdzināta tad, kad pacelšot zemnieku kārtas stāvokli, un kad iznīcināšot muļžnieku privileģijas. Tādejādi dažādu ledzīvotāju grupu tuvināšanas nolūkā vajadzēja nopietnas reformas. Ar šīm reformām būtu apmierināti arī krievu valsts viri. Bet vācu vairākums ieteica citādu stāvokli; viņi gribēja panākt latviešu un vāciešu tuvināšanos caur pārvācošanu, jo kad būšot viena tauta, tad pretīšības zudīšot. Tagad tie apceras, ka nepareizi bij darījuši, aizliegšot vācu valodu skolās un centās šo nepareizību izlabot. Viens no dedzīgākajiem pārvācošanas sludinātājiem bij bīskops Ferd. Volters. Viņš kļāji izteicās, ka dzimtbūšanas laikā latviešus vajadzējis pārvācot. Pēdejie piesavinājušies vācu kultūra, tikai valoda viņus vēl šķīrot no vāciešiem. Tas jānovērs caur vācu valodas ieviešanu skolās. Jau 1843. g. Volters pieprasīja no landtaga, lai lauku skolās mācītu vācu valodu un nostājas par vietejo tautību pārvācošanu 1864. gada landtagu atklājot, Volters uzstājās ar sprediķi, kurā šo pārvācošanu pielīdzināja parādām, kurš atstāts no agrām vācu pasudzēm un ir jānolīdzina tagadējām pasudzēm. Ša sprediķa dēļ sacelās vētra krievu slavofīļu presē. Baltijas vāciešiem pārmeta pārvācošanas tieksmes, kā arī cenšanos atdalīties no pārējām valsts daļām. Volteram vajadzēja atkāpties no bīskapa amata, bet vācieši neatkāpās no pārvācošanas nolūkiem. Toreizejie dzīves apstākļi nāca šim

nolūkiem par labu. Ja toreiz ja latvietis pilsētās gribeja uz priekšu tikt, tad vajadzēja izlikties par vāciešiem, cunītēs un intelligentā darbā pielaida tikai vāciešus, kāpēc latviešiem vajadzēja pūlēties apslēpt un noliegt savu tautību. Vācieši šo latviešu pārvācošanos tieksmi sāka pabalstīt. Skolās tagad labprāt veicināja vācu valodas mācīšanu, bet latviešu valodas izkopšanu kaveja. Šai laikā, kad Baltijas vācietība, lai novērstu viņai "no apakšas" draudīgās briesmas - sāka nodoties latviešu parvacināšanai krievu valdība arvienu vairāk sāka piekopt tendenci, tuvināt Baltijas gubernas valstij, kā valodas tā reliģijas ziņā. Vācu vairākums negribeja piekapties krieviem. Stāvoklis bij nesamierinams. Vācieši palika arvienu konzervatīvi, izrādīdami pretestību katram valdības reformu soļam, redzot iekā ta pastāvošās Baltijas iekārtas satricināšanu. Terbates universitātes profesore Širrens palika slavens vācu aizstāvis caur savu rakstu "Lievländische Antwort". Viņš ar šo rakstu deva atbildi krievu valsts darbiniekam Jurljam Samarinam, kurš bij kritizejis Baltijas pasvaldības un agrar reformas un nosodīja krievu valdības politiku Baltijas gubernās. Pēc š. domām valdība saudzejojot vācus un nedarot neka, lai iegūtu latviešu zīmpatijas, bet pat viņus atstumjot; nepabalstot pareizticības un krievu valodas ievēšanu Baltijā. Samarins aizrāda arī uz pārvācošanas politiku, kas varot atrāut Baltijas gubernas no Krievijas. Viņš ieteic valdībai ievest krievu iestādes. Širrens nostājas uz Rīgas kapitulācijas un Ništadtes miera līguma noteikumiem, uz kuru pamata krievu valdībai neesot tiesības neka grozīt, nedz arī šos noteikumus laust. Širrena brošūra tika uzņemta no Baltijas vāciešiem ar sajūsmu, jo izteica vairākumu domas. Neskatoties uz Baltijas vāciešu pretestību un viņu sakariem ar galmu, krievu valdība arvien noteiktāk sāka pieturēties pie rusifikācijas politikas. Valdības tā laika uzskatu virzienu viļņiem izteica generalgubernators Albedinskis savā 1869. gada iesniegums ķeisarām. Viņš izsacīja, ka miera līgumu slēdzot lielākais vairums iedzīvotāju neizteicis savas vēlēšanas un iztūrejes pasīvi. Vācieši gan runājuši visas zemes iedzīvotāju vārdā, bet uz to viņiem nepijis nekādu pilnvaru. Tapec neesot vajadzīgs pie kapitulācijas punktiem stingri pieturēties. Kapitulācijas punkti atsvešinājojot latviešus no valsts; šo atsvešināšanos varot novērst caur visai valstij kopejiem

likumiem un valodai. Albedinska pamata domas ir tikušas atzītas no ķeizara par pareizām.

Tautiskās kustības otrais periods.

Sākara ar zemes saimnieciskās dzīves attīstību 19.gada simteņu vidū Rīgā sāka ieplūst arvien vairāk iedzīvotāju no laukiem. No sākuma nebija viņiem viegli iekarot sev drošāku stāvokli. Pie cunftu amatiem viņi netika klāt. Viņi vareja būt tikai vienkārši strādnieki. Ja latvietis gribēja sasniegt augstāku stāvokli, tad viņam bija jāpaliek par vācieti. Ļoti daudzi to arī darija, iemācīdamies vācu valodu un saraudami sakarus ar savejiem. Tādējādi norisinājās latviešu pārvācošana un daļa no latviešu tautas locējiem, pāriedami vāciešos, stiprināja viņu stāvokli. Viegļaks latviešu stāvoklis kļuva pēc tam, kad Rīgā sāka nodibināties fabrikas. Viņu nodibinātajiem, sajūsdami lielu vajadzību pēc darba spēka, neskatījās uz savu strādnieku tautību, un ja novēroja starp latviešu strādniekiem spējīgus un uzticīgus vīrus, tad iecēla tos atbildīgās vietās par meistariem u.t.t. Arī amatniecībā cunftu noteikumi, pateicoties saimnieciskās dzīves attīstībai, tika mazāk ievēroti līdz beidzot 1866.gadā tika galīgi atvārti. Katrs tagad drīkstēja atvērt darbnīcas un nodarboties ar ko gribēja. Ar to latviešu ienācejiem bija atvērts brīvs ceļš uz savas labklājības pacelšanu. Viņi iedzīvojās turībā, daži uzcēla pat mājas. Vienam otram latvietim, pateicoties skolas izglītībai, bija izdevies kļūt par inteligenta darba strādnieku, vaj nu par skolotāju, vaj par kādas iestādes darbinieku. Neskatoties uz to, uz viņiem vācu līdzpilsoņi skatījās kā uz kādiem, kas cēlušies no zemākas, ar nicināšanu. Ja kādām nebija pilnīgi izdevies apslēpt savu dzimumu, tad tie kautrējās uzņemt tos savā sabiedrībā. Šis apstāklis nodevēja latviešiem par pamudinājumu tūrieties savā starpā cieši kopā un nošķirties no vāciešiem. Kaut arī savā dzīvē šie latviešu ienāceji iepēma dažādu stāvokli, tomēr viņiem bija daudz kas kopīgs. Šis kopīgais vispirms bija viņu vienāda pagātne un lauku dzīves atmiņas. Tas viņos attīstīja kopīgas apziņu, ka viņi pieder pie vienas tautas.

Jo vairāk nostiprinājās viņu materialais stāvoklis - jo neatkarīgāki viņi kļuva savā dzīvē, jo

spēcīgāka tapa viņu tautiskā pašapziņa un jo skaidrāka kļuva nošķiršanās no vāciešiem. Visi tie bija apstākļi, kas radīja izdevīgu zemi priekš spēcīgas tautiskas kustības izcelšanas. Baltijā vajadzēja nākt nīcīgam pamudinājumam, lai tautiskā kustība Rīgā spēcīgi uzliesmotu. Pirmie tautiskās kustības uzliesmojumi parādījās latviešu pirmos bierdošanās mēģinājumos. Ar šiem pirmām latviešu bierdošanās mēģinājumiem tuvākas ziņas ir savācis Augusts Deglavs savā grāmatinā "Latviešu attīstības sēlis".

Pirmie rūpnieki ir raudzījuši nostādīt savus strādniekus labā stāvoklī, kā materialā, tā arī garīgā ziņā. Viņi ir dibinājuši skolas un rūpejušies par savu strādnieku garīga stāvokļa pacelšanu. Pie šiem rūpniekiem pārskaitāms arī George Tilo, kas ir piederējis pie ļoti brīvprātīgo virzienu piekritējiem. Viņš nodibināja un uzturēja skolu, pie tam atvēledams strādniekiem pašiem izvēlēties skolas priekšniecību. Par strādnieku priekšstāvi tīvis ievēlēts meistars Martiņš Balodis. 1853. gadā šajā skolā tika ievēlēts par skolotāju Juris Caunitis, Cimzes tēva audzēknis. Še nu latvieši pirmo reizi sāka biedroties. Viņu pulciņu dvēsele bija Juris Caunitis, kurš bija arī viens no dedzīgākajiem "Mājas viesu" līdzstrādniekiem. Deglavs stāsta par viņu, ka viņš būdams ļoti saticīgas dabas cilvēks drīz iedraudzējies ar savu apkaimi, pie kam atradis, ka tiklab fabrikas meistari, kā arī priekšstrādnieki un strādnieki bijuši gandrīz izvisi latviešu dzimuma. Caunitis centies nodibināt viņu starpā kopīgu un biedrīgu garu un izlūdzies no fabrikas priekšniecības līdzekļus svētdienas skolai priekš piesūgušiem un bibliotekai. Tāpat arī ļaužu dēļīgai laika pakavešanai un gara atspirdzināšanai svētdienās viņš piedabūjis priekšniecību ierīkot bumbotavu. Caunitis jo drīzi ieguva sev domu biedrus un ap viņu pulcējās pirmais latviešu pulciņš. Viņu nolūks bija pieņemt kora dziedāšanu. Šajos dziedāšanas vakaros piedalījās apmēram 17 personas. Starp tām Martiņš Balodis, Jānis Kaktiņš, Johans Ratminderis u. z.

Ar šo pulciņu stāv sakara arī pirmais latviešu mēģinājums dibināt savu literāriisku biedrību. Līdz tam, sākot ar 1824. gadu darbojās no vācu mācītājiem nodibinātā latviešu literāriskā biedrība Jelgavā jeb kā viņu parasti sauca "Latviešu draugu biedrība"

viņa nodarbojās ar latviešu valodas vēstures un etnografijas pētīšanu. Šī biedrība nevarēja piekrist jaunam virzienam un to pabalstīt. To vērā ņemot starp Rīgas latviešiem radās domas dibināt jaunu literārisku biedrību, kura pastāvētu no latviešiem, būtu kā cents jauna virziena pierkritejiem un kuras locekļi jaunā garā strādātu un pūlētos par latviešu literatūras un vispār garīgas kultūras pacelšanu. Šīs domas ierosinātais bija Bernhards Dīriķis. Viņš bija līdz šim bijis Arensburgā par skolotāju. 1858. gadā pārnācis uz Rīgu un iestājies kā ierēdnis kādā iestādē. Viņš bijis turejis par vajadzīgu vispirms izzināt, ka uz šo nodomu skatas Baltijas ģenerālgubernators Suvorovs.

Ierādījās, ka Suvorova, gan būdams labvēlīgs Baltijas vāciešiem, tomēr piekrita biedrības dibināšanai un apsolījis to pabalstīt. Ar ģenerālgubernatora piekrišanu Dīriķis stājās sakarā ar Biezbārdu un Caunīti un ķērās pie statutu izstrādāšanas. Kad statutu projekts bija nobeigts, tad 1860. gadā 30. augustā Dīriķa draugi Aleksandrs Reze un savas vārda dienas svētku dienā bijis sapulcinājis savus draugus, starp kuriem atradās arī Caunīša pulciņa locekļi. Kopā ar Dīriķi bija ieradies arī Krisjānis Valdemars, kurš tobrīd bijis iebraucis Rīgā. Dīriķis viesību dalībniekiem cēlā priekšā savu statutu projektu un uzaicināja viņus to parakstīt. Viesību dalībnieki to darīja ar prieku un drīz pēc tam varēja iesniegt statutus ģenerālgubernatoram apstiprināšanai ar vairāk nekā 50 parakstiem. Šī iesnieguma pavadītā lūgumrakstā bija teikts, ka viņi, lūdzēji - mācīti izglītoti latvieši gribot rīkoties pēc jau pastāvošās Jelgavas literāriskās biedrības parauga; izkopt savu valodu, kā arī attīstīt savu rakstniecību, ko viņi kā dzimuši latvieši apzinoties spējīgi un domājot sekmīgāki sasniegt, nekā tā biedrība, kuras locekļu starpā neatrodoties neviena dzimušā latvieša.

Tomēr šai jaunai biedrībai nebija lemts savu darbību uzsākt. Statuti netika apstiprināti. Gan pats ģenerālgubernators Suvorovs bijis devis statutu apstiprināšanai savu piekrišanu, taču Vidzemes ģenerālgubernators un viceģenerālgubernators, pabalstīti no vācu mūžniecības, nepiekrita statutu projektam un centās viņu apstiprināšanu novilcināt. Statutu iesniedzēji tika uzaicināti pie ģenerālgubernatora. Te viņus saņēma

vicegubernators Kube jautādams, kāds gan nolūks bū-
sot viņu biedrībai, kur jau Jelgavā tādām nolūkam esot
būvusi tāda biedrība, šī esot pilnīgi lieka. Statutu
iesniedzēji aizrādīja, ka minētā biedrība izslēdset
kātru nepatikamu biedri no sava vidus un latviešu dzi-
muma biedrus nemaz neuzņemot. Kube viņus atlaida, ap-
solidamies lietu izmeklet.

Par to laiku bij notikusi generalgubernatora
maiņa. Kņaza Suvorova vietā nāca kņazs Lievens. Pado-
damies Baltijas muiznieku iespaidam, arī tas apša-
ubīja jaunās biedrības vajadzību un nodeva lietas iz-
šķiršanu Kubem. Kad statutu iesniedzēji tika otrreiz
ataicināti pie gubernatora, viņiem tika paziņots, ka
nevarot atļaut viņiem nodot lietā biedrību tādēļ, ka
latviešiem pastāvēt jau viena tāda biedrība, pie ku-
ras visi tie, kas lietas labā gribot strādāt, varot
piedalīties. No minētās biedrības esot pienācis pa-
skaidrojums, ka viņa visus tos, kas Rīgā gribot nodi-
bināt literārisku biedrību, uzņēšot savā pulkā bez
baldrošanas. Tādejādi pirmais latviešu biedrošanās mē-
ģinājums izbeidzas bez panākumiem.

Drīz pēc tam arī Cauniņa pulciņš dabuja triecie-
nu, 1861.gadā nomira Caunitis. Pie viņa kapā Biezbār-
dis runāja dziļi izjustus vārdus latviešu valodā. Da-
žam labam tas izlicies kaut kas neparasts, ka labas
drēbēs gērbies inteligents cilvēks runājis pie kapā
latviešu valodā.

Neskatoties uz visiem šiem apstākļiem, biedroša-
nās mēģinājumi Rīgas latviešu starpā arī pēc tam ne-
notīma. Deglavs stāsta par kādu latviešu pulciņu,
kura ierosinātais bijis tas pats Biezbārdis. Lai sta-
tutu apstiprināšanai neceltos šķēršļi, viņš griezies
pie Jāņa baznīcas mācītāja pēc palīdzības, bet arī
šoreiz viņa mēģinājums beidzies neizdevīgi.

Arī vienkāršie latvieši pulcejošies uz kopdar-
bību un mēģinājuši panākt vienas vai otras biedrības
apstiprināšanu, bet panākumu nav bijis. Visi šie mē-
ģinājumi rada, ka tieksme uz biedrošanos latviešu
starpā 60.gados ir bijusi jo dziļā, tikai toreizejos
politiskos apstākļos, kamēr valdības zīmpatijas atra-
dās vāciešu pusē, neka nebija iespējams izdarīt. Vāc-
ieši, negribēdami pielāist latviešus pie izglītības,
bij pret latviešu centieniem it ka slēgt. Tāpēc arī
iesākās vajāšanas pret latviešu tautiskās kustības
darbiniekiem. Kaspars Biezbārdis tika izsūtīts uz

Kalugas guberņu. Ari Dīriķis bija spiests izceļot un pārceļas uz Pleskavu. Stāvoklis uzlabojās tikai pēc tam, kad Baltijas vāciešiem naidīgais virziens krievu sabiedrībā ieguva arvienu lielaku iespaidu. 1864. gadā kņazs Lievens bija spiests atstāt savu vietu. Kaut arī viņa pēcnācējs Kņaza Šuvalovs (1864 - 1866 g.) drīz nāca zem Baltijas vācu iespaida, tomēr vispārējais politiskais virziens attiecībā uz latviešiem bija mērenāks. Vēl vairāk latviešu stāvoklis uzlabojās ģenerālgubernatora Albedinska laikā (1866-1870) Viņš savā politikā apzinīgi centās pabalstīt latviešu centienus un vajadzības. No viņa tika izbeigtas visas jaunlatviešu lietas, kas atradās izmeklēšanā. 1866. gadā dabija atļauju atgīsties dzimtenē Kaspars Biezbardis. Pārņaca atpakaļ atpakaļ uz Rīgu arī Bernhards Dīriķis.

Rīgas latviešu starpā bij iestājies it ka pagurums. Tikai pašos 60. gadu beigās Rīgas latviešu dzīvē norisinājās ievērojams notikums, t. i. viņi pārņaca to, pēc ka tik ilgi bij velti centušies, proti savas biedrības nodibināšanos. Ārējais pamudinājums priekš, latviešu biedrošanos bij šoreiz dots no bada, kurš 1877. gadā bij izcēlies Somijā un pēc tam arī Igaunijā. Priekš bada cietējiem tika vākti ziedojumi no dažādām valdības un sabiedriskām organizācijām, ka arī atseviskām personām. Tikai latviešiem vēl šādas sabiedriskas organizācijas trūka, jo nebij viņiem vēl nevienas biedrības, kura varetu uzņemties šādu ziedojumu vākšanu.

Kā šāda sabiedriskā organizācija ar nolūku vākt dāvanas trūkumu cietējiem igauņiem radās arī pie latviešiem, pie ta liels nopelns, cik dīvaini tas arī neizklāusās, ir kādām vācietim Ivanam Hūmilleram. Tas bij Baltijas domeņu valdes ierēdnis un Rīgā pazīstams kā dedzīgs sabiedrisks darbinieks un sevišķi daudz biedrību dibinātājs. Būdams cilvēks ar ierobežotiem mantas apstākļiem, tas nav varejis uz ārieni diezgan reprezentēties un tāpēc no sākuma savā biedrības gan ienēmis diezgan redzamu vietu priekšniecībā, bet vēlāk ticis no citiem izstumts, kas tad paši ienēmuši viņa vietu biedrības priekšgalā. Tā nu atgadījās, ka tad kad visi ievērojamākie Rīgas sabiedriskie darbinieki tika uzaicināti ņemt dalību pie dāvanu vākšanas, Hūmillers, šis daudzo biedrību dibinātājs nesāņēmis šāda uzaicinājumu un bijis spiests stāvēt dīka. Tiek

stātīts, ka kādreiz klostera pagraba viņš par to rūgti zēlojies saviem draugiem. Tuvumā atradušies divi vēlāk diezgan pazīstami latvieši, Augusts Spunde un skolotājs Kaktiņš. Dzirdēdami Hmillerera zēlošanos, ka viņš tā stāstās bez darba, tie iepazīnušies ar viņu un it ka devuši viņam padomu dibināt palīdzības komiteju pie latviešiem, kuri vācu valodas neprazdami arī esot tik pat kā izslēgti no dāvanu vākšanas. Reizē ar to Spunde un Kaktiņš devuši Hmilleram aizrādījumus, kur viņš varetu iepazīties ar ievērojamākiem un pazīstamākiem latviešu sabiedrības priekšstāvjiem.

Drīz vien Hmilleram izdevies sapulcināt ievērojamākos latviešu tautības sabiedrības priekšstāvjus, kuri sajustami biedrošanās vajadzīgu, ar prieku paklausīja Hmillerera uzaicinājumam. 19.februārī 1868. gadā pirmo reiz sapulcējās viņa pulciņš. Nākošā dienā 20.februārī viņi nolēma iesniegt valdībai lūgumu dēļ atļaujas darboties. Šī atļauja drīzi vien jau 22. februārī tika dota. Tika atļauts dibināt palīdzības komiteju zem nosaukuma "Latviska palīdzības biedrība priekš trūkuma cietējiem Igaunijā". Šī palīdzības komiteja uzskatāma par vēlākas "Rīgas latviešu biedrības" pamatu. Komiteja, kura pastāveja no 72 dažādu kārtu locekļiem, sastādīja kārtības ruli, izvēleja priekšniecību un uzsāka savu darbību. Blakus viņai iesāka darboties uz dažu šīs komitejas locekļu ierosinājumu īpaša sieviešu palīdzības komiteja, no kuras ir cēlusies vēlāka, Rīgas latviešu labdarības biedrība.

Lai iegūtu vairāk līdzekļu, abas komitejas vākušas ne tikai naudu, bet sākušas sarīkot Rīgā latviešu izrīkojumus. Ir tikuši sarīkoti 5 priekšlasījumi, kuros lasīts par mēnesi, pa dabu un dabas ziņatnem, par veselības kopšanu, par jūru un viņas iedzīvotājiem, par bērnu audzināšanu vacaku mājās. Ir tikuši sarīkoti 2 koncerti, viens laicīgs un viens garīgs, kā arī viena teatra izrāde, pirmā tādā latviešu valodā, uzvedot, kā toreiz tika teikts, lūstes spēli "Zūpu Bērtulis", Viss tas priekš latviešiem toreiz bija kaut kas jauns. Kā priekšlasījumi, tā arī koncerti un teatra izrādes ir tikušas no viņiem ļoti daļvi apmekletas.

Tā kā komitejām bij tikai pagaidu raksturs, kuru darbībai vajadzēja izbeigties līdz ar viņu nolūku sasniegšanu, t.i. līdz ar trūkuma izbeigšanos Igaunijā, komitejas locekļu starpā cēlās domas par pastā

vīgas latviešu biedrības dibināšanu. Šis domas ievēsinātājs un uz priekšu virzītājs galvenā kārtā ir bijis arhitekts Baumanis, kurš no nabaga puikas paša spēkiem ticis par ievērojama personu. Otra persona, kurai pie Rīgas latviešu biedrības nodibināšanas lieli nopelni ir Richards Tomsons, kurš toreiz spēma fabrikas direktora vietu.

Pēc tam, kad nodomatās biedrības statuti bij tikusi apspriesti un pieņemti vairākās sapulcēs, kuras tika noturētas pie Baumaņa, tie tika iesniegti gubernatoram apstiprināšanai pirmo reizi 4. jūnijā, un pēc tam uz aizrādījumu pārļaboti, 20. jūnijā. Statutus bij parakstījušas apmēram 36 personas. Par nodibināmās biedrības mērķi statutos bij ticis uzstādīts no vienas puses strādāt par derīgām zināšanām un par visadu daļa apgaismošanas izplatīšanu starp tiem latviešiem, kas vācu un krievu valodas neprot un tapēc nevar tos labums baudīt, kādus sniedz citu valodu biedrības, un tad, no otras puses, palīdzēt, ja vajadzība rastos, trūkm zītejiem. Augstakas valdības aprindās šai laikā uz latviešu biedrošanās centieniem raudzījās labāk, nekā 8 gadus atpakaļ. Jau 1868. gadā 12. oktobrī Rīgas latviešu biedrības" statuti tika apstiprināti no toreizeja iekšlietu ministra, tūlīn pēc tam, kad biedrības dibinātāji saņēma ziņu par statutu apstiprināšanu, tie iesāka rīkoties. 10. novembrī tika noturēta pirmā biedru sapulce, izvēlēti t. s. runas vīri, kuri iz sava vidus izvēleja biedrības priekšniecību. Par biedrības pirmo priekšnieku tika izvēlēts Bernhards Dīriķis, kurš ap šo laiku bij dabūjis valdības atļauju jauna latviešu laikraksta "Baltijas Vēstnesis" izdošanai.

Tādā kārtā divi ievērojami atgadījumi bij notikuši vienā un taj pašā laikā latviešu tautas dzīvē. Beidzot latvieši dabūja iespēju pulcēties biedrībā, lai kopotiem spēkiem apmierinātu savas jaunās garīgas prasības un lai strādātu pie patstāvīgas latviskas kultūras izveidošanas. No otras puses viņiem atkal radās preses orgāns, ar kura palīdzību tie vareja noskaidrot, izplatīt un aizstāvēt jaunos uzskatus un centienus, radās orgāns, kāda tiem trūka pēc "Peterburgas avīžu" izbeigšanās.

Vests par Rīgas latviešu biedrības nodibināšanos tā pilsētās, vispirmā kārtā Rīgā, kā arī uz laukiem, tika uzņemtu ar lielu prieku, pat sajūsmu. Acīm redzot vajadzība pēc tās biedrības bij bijusi ļoti liela. Par šo prieku un sajūsmi liecina ārkārtīgi lielais biedru pieplūdums biedrībā. Jau 1869. gada beigās tai bija

ap 1000 biedru, bet vēlāk šis skaits sniedzās līdz pūstresā tūkstošā. Par to cik lielā mērā uz laukiem interesejās un priecājās par jauno biedrību, liecina starp citu daudzie apsveikumi. Bez tam no laukiem, sevišķi uz biedrības svētku dienām, ieradās Rīgā vesāli kori, lai paviesotos jaunajā biedrībā.

Tomēr visspilgtāk par to savilnojumu, kas izgāja no Rīgas latviešu biedrības uz visām pusēm, liecina tās jaunās biedrības, visvairāk dziedāšanas, labdarības un citas, kuras pēc Rīgas latviešu biedrības parauga sāka ap šo laiku dibināties uz laukiem. Rīgas latviešu biedrība tapa it ka par šo jauno biedrību māmuju, par kādu viņa vēlāk tika nosaukta, kurā visas šīs jaunās biedrības itkā apvienojās, deva viņām ierosinājumus, aizrādinajumus un noteica arī viņu darbības virzienu.

Jaunās biedrības darbības un viņas ierosinotais iespaids pastāēja latviešu tautas kultūras dzīves vācināšanā dažādā ceļā, galveno vērību tomēr piegriezot garīgās kultūras pacelšanai, Vispirms viņa mēģināja pacelt dziedāšanu, uzaicinot lauku korus iebraukt Rīgā un uzstāties biedrības koncertos un izrādēs, ko šie kori arī labprāt dārija. Ati teatrs tika piekopts, par ko sevišķi rūpejās Richards Tomsons. Viņš vadīja izrādes, gādāja par lugām u. t. t.

Sevski lielu vērību biedrības darbinieki sāka piegriest latviešu valodas kopsanai. Ta ka latviešu rakstības nodibinātāji bija vācieši, tad latviešu rakstu valoda bij pilna germānisma un atšķirās no tās valodas, kādu runāja tauta. Tādejādi latviešu valoda vispirma kārtā bij sakropļota un no otras puses, piemērota ikdieniskam vienkāram ļaužu sarunām, ka nebija piemērota zinātnisku un citu augstākas kultūras jēdzīnu izteikšanai. ~~Viņa~~ viņa papildināt jaunvārdiem, nācās viņu vispar kopt un veidot. Šo valodas tīrīšanu, kopsēšanas un veidošanas darbu Rīgas latviešu biedrība uzskatīja par vienu no saviem galveniem uzdevumiem. Pie Rīgas latviešu biedrības nodibinājās t. s. zinātnības (vēlāk zinību) komisija. Bez valodas kopsēšanas zinātnības komisija jau tajā laikā sāka griest lielu vērību uz tautisku ierašu un gara mantu krāšanu un pētīšanu. Viņi griezās pie tautas ar uzaicinājumu iesūtīt viņai aprakstus par katra apgabala iedzīvotāju apģērbu, ēkām un ierāšām, iesūtīt pasakas, teikas u. t. t.

Visas šīs jaunās biedrības darbība samēra maz uztrauca vācu aprindas. Protams, toreizejai vācu garīdz-

niecībām gan bij nepatīkama latviešu tautas cenšanās patstāvīgi apmierināt savas garīgās prasības, jo līdz tam tie šai ziņā bij griezušies vienmēr pie vāciešiem. Patīkami nevarēja būt arī tas, ka visai šai kustībai bij nepaubami laicīgā tendence, kurai dabiskā kārtā vajadzēja latviešus arvien vairāk atsvabināt no vācu iespaida, iznācināt pamazām senako pazemību, paklausību un padevību priekšniecībai.

Bet drīzi visam tam pievienojās lietas, kas šo kustību priekš Baltijas vācietības padarīja par aizdomīgu un bīstamu. Svinot sava pirmo gada svētku dienu, par kuru tika uzskatīts 19. februāris, kas reizē ar to bij visas krievijas zemnieku brīvlaišanas diena, Richards Tomsons lika priekšā atzīmēt šīs dienas piemiņu, dibinot augstāku skolu ar nosaukumu Aleksandra skola, kura lai sevišķi pūštos un rūpētos par latviešu zemkopju šķiras augstāko izglītību. Šis priekšlikums tika pieņemts un dibināmai Aleksandra skolai sāka vākt naudas līdzekļus.

Ta nu bij nepārprotama nosvēršanās uz krievu pusi. Ar nolūku darīt zināmu pretspiedienu Vidzemes muižniecība un garīdzniecība apņēmas arī no savas puses sarīkot zemnieku brīvlaišanas gadiņašanu, bet tad, kad šī brīvlaišana faktiski Vidzemē notikusi, proti 26. martā, jo tajā datumā Vidzemes zemnieku brīvlaišanas likums bij tīvis apstiprināts. 1869. gadā palika taisni 50. gadu no tās dienas, kad bij ticis apstiprināts Vidzemes zemnieku brīvlaišanas likums. Šai dienai par piemiņu baznīcās tika noturētas pateicības dievkalpošanas, muižās tika sarīkotas lauzu un nabagu ēdinašanas, pie kam visa brīvlaišana tika attēlota gan kā ķeizara nopelns, kā tam par visu to pienākoties atzinība, bet tomēr ķeizars šo brīvlaišanu zemniekiem esot devis tikai uz viņu, muižnieku uzstāšanos, kuriem tad par visu to pienākoties pateicība.

Baltijas vācieši domāja arī šīs dienas nozīmi atzīmēt ar kādu lielāku piemiņu. Šim nolūkam tika sasaukta īpaša sapulce, vispirms 13. martā un tad 29. jūnijā Valmierā. Pēdējā no šīm sapulcēm piedalījušies Valmieras aprinča pagastu vecākie un pēmuši dalību arī Rīgas latviešu biedrības priekšstāvji. Muižnieku priekšlikuma gadināt 26. martā piemiņu ticis šajā apspriedē izgāsts sauri un pieņemts par brīvlaišanas dienu svinēt 19. februāri, godinot šīs dienas piemiņu ar to, ka pievienoties Rīgas latviešu biedrībai pie Aleksandra skolas celšanas.

Šāds latviešu solis tika no vāciešiem uzskatīts

kā uzbrukums ne tikai muizniecībai, bet arī lutera-
nizmam. Jaunajā laikā Rīgas latviešu biedrībai tika
izdarīti uzbrukumi no pazīstamā vācu žurnālista
Jūlija Ekarde, kurš tajā laikā atradās kaut kur ār-
pus Baltijas. Tie viņš par Rīgas latviešu biedrību
izteicās, ka tā gribot iet pret vāciešu un luterāņu
nodibināto "Latviešu Draugu biedrību" un rūpējoties
par to, lai latviešu tauta tiktu pievesta jaunajam
Krievijai.

Vēl aizdomīgāka Rīgas latviešu biedrība kļuva
priekš Baltijas vāciešiem, caur to, ka viņa apņēmas
godināt no vāciešiem ienīsto latviešu brīvības karot-
tāju Garlību Merķeli. 1869. gada augusta mēnesī Rī-
gas latviešu biedrība sarīkoja izbraukumu uz Merķela
kapu Katlukalnā. Tā paša gada oktobrī biedrība iz-
brauca uz turieni otrā reizi un uzcēla uz Merķela
kapa pieminekli, gan tikai vienkāršu lauku akmeni
ar dzelzs krustu galā.

Rīgas latviešu biedrības vadītāji tomēr vismaz
atklāti vēl negribēja rādīt, ka cenšas pēc nošķir-
šanās vāciešiem, vaj arī tura uz tiem naidīgu prā-
tu. Kad 19. februārī 1870. gadā tika ievēlēts jaunais
Rīgas latviešu biedrības nams, tad uz šim svinībām,
kuras izvērtas savā ziņā par visas tautas svētku
dienu, tika uzaicināti arī vācu sabiedrības, muiz-
niecības un pilsonības priekšstāvji. Tie uz šo uz-
aicinājumu arī bija ieradušies. No abām pusēm, kā no
latviešiem, tā arī no vāciešiem šajās svinībās tika
teikti atzinīgi vārdi un izteikta vēlēšanās, lai
visas šejienes dažādas lauzu kārtas dzīvotu mierā
un saticībā. Starp citu dr. Bīlensteins, toreizējais
latviešu Draugu biedrības priekšnieks turēja ap-
sveikšanas runu, kurā jo atzinīgi izteicās par lat-
viešu tautas centieniem, kā arī par latviešu valo-
das un tautas pastāvēšanas tiesībām. Viņš teica, ka
ceturtā bauslī esot taikts, ka cilvēkam būs savu
tēvu un savu māti godāt, un tā tas esot pie katras
veselas tautas. Tapēc vajagot arī savus tēvu tēvus
godāt un nenicināt. Rīgas latviešu biedrība nu esot
to pareizi atzinusi, viņa šo godināšanu parādot
caur latviešu tautības kopsanu. Ta neesot vis valo-
das kopsana vien, bet tēvu tēvu labo tikumu un tēvu
tēvu mantojuma kopsana. Tādu cenšanos nevajagot ni-
cināt. Vajagot vēra pētīt, ka tautas esot kā dažādas
puķes dārzā. Tā kā puķes esot dažādas un savā rai-
bumā pušķojot visu dārzu, tā tas esot arī ar tautām.

Bilensteins savā runā izteica to vēlēšanos, lai arī mūsu tēvu seme būtu kā tās labi apņemta puķu dārzs, lai latviešu tauta mācīdamas un pie izglītības tikusi būtu viena no skaistākām puķēm. -

Mēs katoties uz visām šīm jaukām runām, cerotais miers, saticība un saskaņa starp Rīgas Latviešu biedrību, tautiskās kustības vadītājiem un vācu valdošām aprindām nepastāveja un nevarēja ilgi pastāvēt. Jau tai pašā 1870 gadā norisinājās notikumi, kas neuzticību un naidu starp abām pusēm vēl pavairoja un uz kādu laiciņu pat apdraudeja biedrības pastāvēšanu. Lieta tāda, ka 1870 gada sākumā Vidzemes Landtags nolēma iesniegt Keisaram adresi, kurā atsaukdamas uz 1710 gada padomšanas aktu, lūdz pēc tā, lai Vidzemē luterāņu ticībai būtu vienādas tiesības ar pareizticību, lai darijānu valoda visās tiesu un citās iestādēs Baltijā arī uz priekšu būtu vācu valoda un lai Landtagam būtu atlauts ņemt dalību pie vēstējās likumdošanas. Ar citiem vārdiem sakot, tika lūgts dēļ pastāvīgas iekārtas un muļģniecības privilēģiju usturešanas. -

Kad par šo muļģniecības rīcību kļuva zināms, latviešu aprindās radās domas, spert solus lai aizkavētu šī priekš latviešu tautas attīstības bīstamā lūguma iespīdīšanu un ievērošanu. Tādēļ tika nolēmts iesniegt latviešu tautas vārdā Keisaram adresi, kurā būtu ieteiktas latviešu tautas patīgas veļēšanas. Inicijativa uz šo solu ka liekas izgāja no jaunās Rīgas latviešu biedrības vidus, bet pie viņa izvešanas tika uzaicinātas jaunās pagastu pašvaldības iestādes, kuras sāka darboties no 1866 gada. Tika sastādīts adreses teksts, kurā viņas parakstītajai lūdz, lai arī Baltijas guberņās tiktu izvešanas pat reformas kā Eekš - Krievija, t. i. lai tiktu ieviesta 1864 gada likumos paredzēta tiesu iekārta, kā arī zemstu pašvaldības iestādes, lai zaur visu šo vairak tuvinātu Baltijas guberņas pārejam Krievijas daļām. Sastādītais adreses teksts tika izplatīts pa pagastiem, vispirms kārtā par Valmieras apriņķu pagastiem. Nēdaudz nēdēļu laiku bij tikusi savākti kādi 100000 paraksti no apm. 300 pagastiem. -

Kad wietējās iestādes to dabuja zināt pret parakstu vēstējiem tika uzskātas vajasānas un pašās adreses listes, kur tās bij iespējams sadabūt, tika konficētas. Tomēr bij palikušas vēselas listes no apm. 50 pagastiem ar kādiem 50000 parakstiem. Adreses iesniegšanai tika izvēlēta īpaša deputācija no pagastu vecākiem, kurā iegāja Vitols no Ksuguresiem, Zvirgzdiņš no Jaun-Brenguliem, Bīķis no Vec-Ates,

1871. gada janvārī deputāti ieradās Peterpilī. Viņiem izdevās pietikt pie iekšlietu ministra, kā arī pie keizarišķās kancelijas tiesīgs nodaļas priekšnieka, bet šai laikā krievu valdības virziens sāka svērties arvien vairāk uz labo pusi. Tapēc katra jauna tautas gribas parādīšanās tika uzskatīta ar neuzticību. Arī vācu ierēdņi uz valdības aprindām šai laikā bij kļūmīgi spēcīgāki. Tapēc, neskatoties uz to, ka visa krievu sabiedrība un prese ar lielu līdzjūtību un dziļu līdzdalību interesējās par latviešiem un centās viņus pabalstīt, tomēr lūgums netika pieņemts. Tas tika atstāts bez ievēribas un pašiem deputācijas locekļiem tika pavēlēts 24 stundu laikā atstāt Peterpili.

Tā kā šajā adreses lieta bij pēmuši jo dziļu dalību arī daži Rīgas latviešu biedrības vīri, tad pār biedrību savilkās jo draudīgi mākoņi. Viņai tika pārņemts, ka viņa kūdot ļaudis pret pastāvošo iekārtu un sevišķi tes, ka ta novēršoties no sava mērķa sākot piekopt politiku un pie tam jo bīstamā. Stāvoklis bij tāds, ka biedrībai draudēja pat slēgšana. Dīrīkis, kurš šai lietā bij visvairāk kompromitejies, lai glābtu biedrību, atkāpās no priekšnieka amata. Galu galā draudošās briesmas gan izdevās novērst, bet attiecības starp vāciešiem un latviešiem bij kļuvušas ļoti neārdīgas un neuzticības pilnas.

Ši adreses lieta rādīja, ka arī Krievu valdība, kura kādu laiku bija ierēmuši diezgan labvēlīgu stāvokli pret latviešiem, sāka savu taktiku mainīt un sāka raudzīties ar zināmu neuzticību uz viņu centieniem. Viņa raudzījās saudzīgi uz šiem centieniem tikai tik tālu, cik tālu ~~izvērtē~~ tie attiecās tikai uz tīri kulturelām prasībām, bet neaizskāra pastāvošo politiski-zecialo iekārtu. Ap kulturelām prasībām, galvenā kārtā valodas un izglītības tiesībām norisinājās otra tautiskas kustības laikmētā otrā periodā sadursmes starp abām Baltijas neārdīgām tautām; starp vāciešiem un latviešiem. Kā šī tautiskas kustības perioda galvenais cīņas vadonis minēts Kronvalda Atis. Dzimis Kurzemē, Maz-Krotē, Durbes draudzē, 1837. g. kā maizīas modernizāka dēls. 13 gadus vecu viņu uzņēma kā līdzskolnieku un līdzbiedri saviem bērniem Durbes mācītājs Katterfeldts. Te Kronvaldu Atis pamatīgi piesavinās vācu valodu kā arī uzstāšanās veiklību, kas viņam dzīvē bija ļoti no svara. Durbē Kronvaldu Atis apmekleja Springera privat skolu un vēlāk Liepajā aprīnka skolu. Pēdējo viņš apmekleja 5 gadus un izstājās

nebeidzīs. Pēc tam pieņēma Leļos mājas skolotāja vietu un tad kādu pušgadu sabija Berlīnē, kur iestājās Berlīnes augstskolas medicīnas fakultātē. Pēc kāda laika pārbrauca atpakaļ uz Durbī viņš pieņēma mājas skolotāja vietu un sāk interesēties par pedagoģiskiem jautājumiem, cenšamies interesēs nodināt arī citos Durbes apgabala skolotājos. Viņš sāk tos pulcināt uz tā saucamiem pedagoģiskiem vakariem, kuri uzskatāmi kā pirmo Kurzemes skolotāju apulšu sākums. Kronvalds Atis pieņēma tām lielu nozīmi un 1864. gadā sastādīja gada pārskatu kur izteicās ko skolotājiem esot liels darbs uzli' ts kurš dien no dienas paliekot lielaks un arvien grūtaks. Skolās esot vajadzīgs ne tikai mācīt, bet arī audzināt, esot vajadzīgs izkopt rakstara īpašības un gatavot spēkus, kādi tiek prasīti no cilvēkiem, kuri grib būt civilizēti. Galvenās prasības esot: izkopt rakstera un iepotēt savos audzēkņos kristīgās ticības pamatus.

Šajos gados norisinājās tautiskās kustības laikmeta jaunlatvietības perioda parādības un iznāca "Pēterburgas avīzes". Kronvalds no sākuma iepēma samierinošu stāvokli, bet vēlāk noteikti pārgāja jaunlatviešu pusē, jo redzēja tur cīņu dēļ tiesībām. Tomēr izglītības un skolu lietas viņu visvairāk interesēja un taisni šīs lietas bija tās, kas viņu cieši saistīja ar latviešu tautu un valodu un padarīja viņu par sava laika dedzīgāko tautas mīļotāju un viņas karstāko aizstāvi. Pavadijis daļu no bērības un jaunības vācu aprindās, viņš no sākuma latviešu valodu pārziņāja ļoti slikti, viņš sāka interesēties par to tikai tad, kad sāka domāt par latviešu skolu lietu. Tas runāja pretim visiem pedagoģiskiem principiem, ja latviešu skolotāji nemak pietiekoši savas tautas valodu un Kronvalds apņēmas kopt latviešu valodu un pievilkt pie šā darba arī citus savus biedrus. Jo vairāk viņš iedziļinājās latviešu valodā, jo viņa spēcīgāki to valdzināja. Valoda ir ne tikai ārejs sazināšanās līdzeklis, ar kuras palīdzību vieglāki tikt pie augstākas kultūras, bet ievēd arī tautas būtībā, iepazīstina ar viņas garu, dod iespēju iedziļināties tautas dvēselē. Šī mīlestība uz valodu arī iekš Kronvalda stiprinā mīlestību uz tautu.

1865. gadā Kronvalds pārceļās uz Terbatu. 1868. gadā paliek Terbatā par zemīnar-skolotāju. Ap šo laiku

predestību kā pie savas tautas mazāk ticīgiem locekļiem, tā arī pie saviem līdzgājējiem vadītājiem vāciešiem un galu galā arī pie krievu valdības, kura ar lielu neuzticību skatījās uz pasdarību, sevišķi pie viņai svežas nomalu tautas.

Kronvaldam nācās izcīnīt cīņu ar Baltijas vāciešiem. Šī sadursme notika sakarā ar kādu rakstu "Nationale Bestrebungen", kurš bija ievietots vācu laikrakstā "Zeitung für Stadt und Land". Autors izteicis sākamā dažu atzinīgus vārdus par tautisko kustību pie latviešiem, tomēr atrod viņā arī daudz vienpusības. Starp citu viņā parādījies neuzticība pret vāciešiem. Rakstu autors uzstāda jautājumu: vaj latviešu tautai bez citu palīdzības pašai par sevi vien esot iespējams sasniegt kultūras augstumus un gādāt par visām vajadzībām? uz šo jautājumu viņš atbild ar "ne!" Latviešiem neesot iespējams sasniegt pilnīgu izglītību. Neesot neviena augstaka mācīta latvieša. Viņi esot smēlušies savu izglītību no vācu un krievu mācības avotiem. Latvietim un mācītam būt neesot iespējams. Latviešiem neesot līdzekļu priekš tautas izglītības, neesot grāmatu. Esot velta ticība, ka mazās tautas esot spējīgas iet savu patstāvīgu attīstības gaitu un ar latviešu valodu sasniegt izglītības augstumus. Tādas šinī rakstā izteiktas galvenās domas. Pret viņu uzstājas Kronvalds grāmatiņā "Nationale Bestrebungen", kura iznāca 1872.g. Izglītības jēdziens neesot ~~samašinams~~ ar tautības jēdzienu. Ne katrs izglītots cilvēks tūlīt atmetot savu tautu, pēc tam, kad viņš esot piesavinājies no citas tautas izglītību. Mēs, kas ar skaidru apziņu savu iegūto izglītību, savu speku, savu dzīvību ziedojam savas tautas labā, mēs turamies cieši un uzticīgi pie tēvu valodas un savas tautības un viņas sevišķi tagad nevaram ne par kādu naudu pārdot tādēļ, ka mums nevar dot neko citu vietā, kas būtu tikpat svarīga un cieņīga mūsu tautas civilizācijas interešu ziņā. Uz aizrādījumu, ka latviešiem neesot nacionālas augstskolas un vidus skolas un kā viņiem jāmeklē izglītība citu tautu skolās, Kronvalds atbild, ka latvieši izlietojot arī vācu mācības iestādes izglītības iegūšanai, bet vācieši par to nevarot izteikt latviešiem parmetuma jau tapēc, ka latvieši esot samaksājuši brangu skolas naudu. Bez tam skolā saņemtais zināšanas esot mantojums no daudzām kultūras tautām un tapēc vācieši nevarot sev vienīgi pieskirt nopelnus pie zinātnes un mākslas radīšanas darba. Visu šo

Ievērojot esot sacīts, ka latvieši, arī augstskolās
izglītojušies, varot ar savu sirdi un dvēseli piederēt
savai tautai. Esot jācenšas pēc tā, lai tautskolās
mācības pasniegtu latviešu valodā, jo šīs skolās māci-
bas laiks jau tā esot īss un tapēc nedrīkst taptis zie-
dote blakus darbim, kā vācu valodas mācībā u.t.t.
Kronvalda grāmatīga, kurā bija izteikti tautisko cen-
tīnu pamata domas - programma, sacēla dzīvu interesi
kā pie latviešiem, tā pie vāciešiem. Sevišķi latviešu
studenti uzņēma šo grāmatu ar gēvīlem, bet pie vācie-
šiem izsauca daudz pretramu.

1873.g. Kronvalds pārņēma uz Vecpiebalgu kā tu-
rienes āraudzēju skolas augstākās klases skolotājs. Šis
gadā ievērojams caur to, ka tika sarīkoti pirmie vis-
pārējie latviešu dziesmu svētki un noturēta pirmā lat-
vijas (Vidzemes un Kurzemes) skolotāju konference. Jau
redzējām, ka Rīgas latviešu biedrības nodibināšanās so-
kas bija tās, ka savilņojās visa mūsu dzimtene un
ieskāās viņa rosīga sabiedriskā dzīve. Sākās biedrību
dibināšana pēc latviešu biedrības parauga. Tika dibi-
nāta biedrības pa lielākai daļai ar tīri kultureliem
mērķiem, ka: dziedāšanas biedrības, labdarības bie-
drības u.t.t. Sevišķi sāka uzplaukt kora dziedāšana.
Pie katras biedrības tika dibināts koris, vadīte no
zemināros izglītotiem skolotājiem. Sevišķi lieli no-
pelni pie kora dziedāšanas uzplaukšanas bija Cīnzes tē-
vam, kurš sastādīja četrbalsīgu dziesmu krājumu "dzies-
mu rota", kura otra daļa iznāca 1871.gadā.

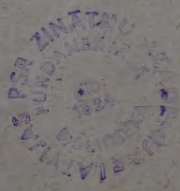
Kori uzstājās ne tikai uz laukiem, bet ieradās
arī Rīgā viesoties biedrības svētkos un uzstājās vi-
ņās izrīkojumos.

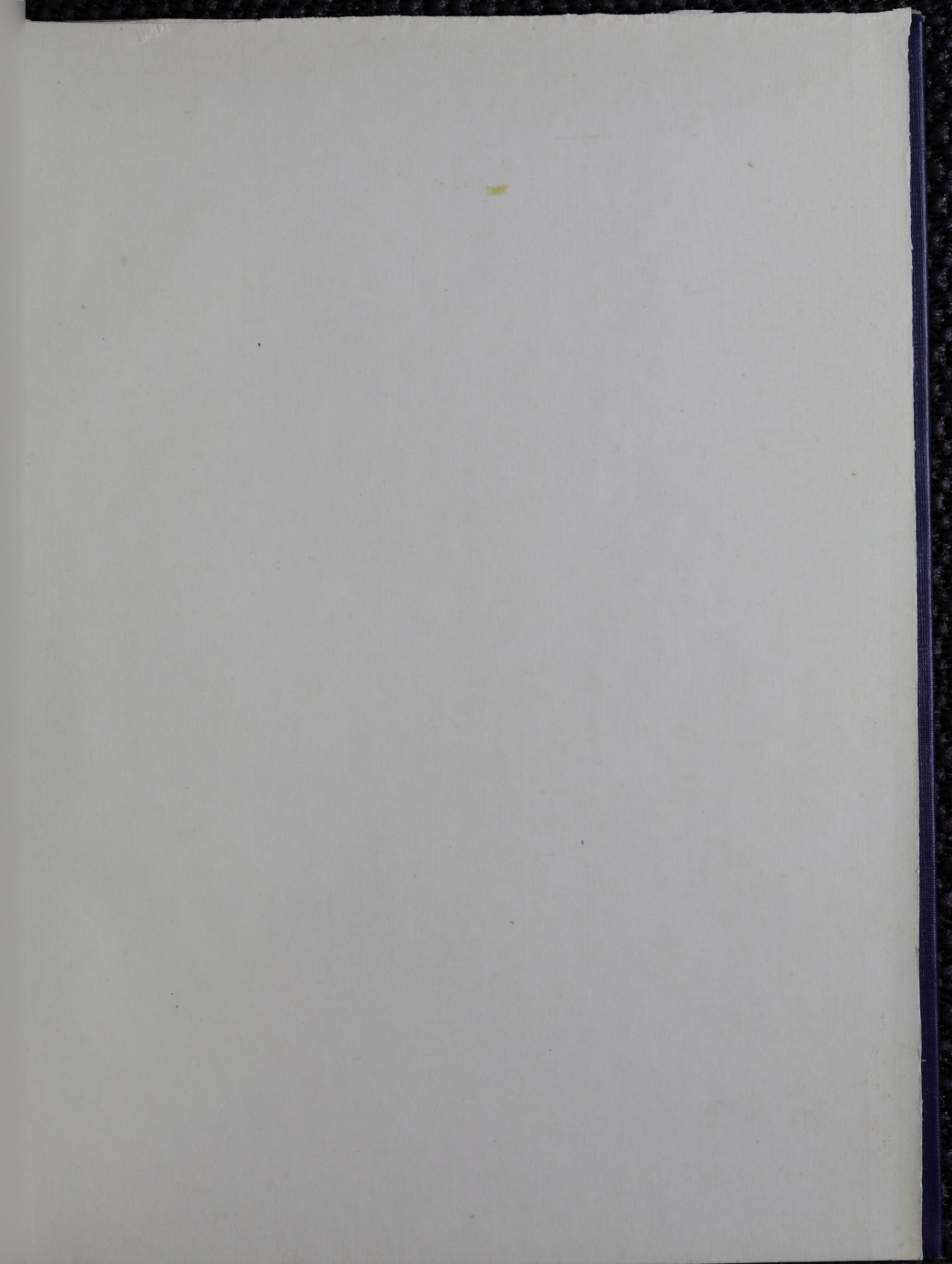
Radās domas sarīkot dziedāšanas svētkus, pie ku-
riem piedalītos visi kori. Svētki ar vairaku koru pie-
dalīšanos bij sarīkoti Dikļos 1864.g., Matīšos 1866.g.
un Dobelē 1870.g.

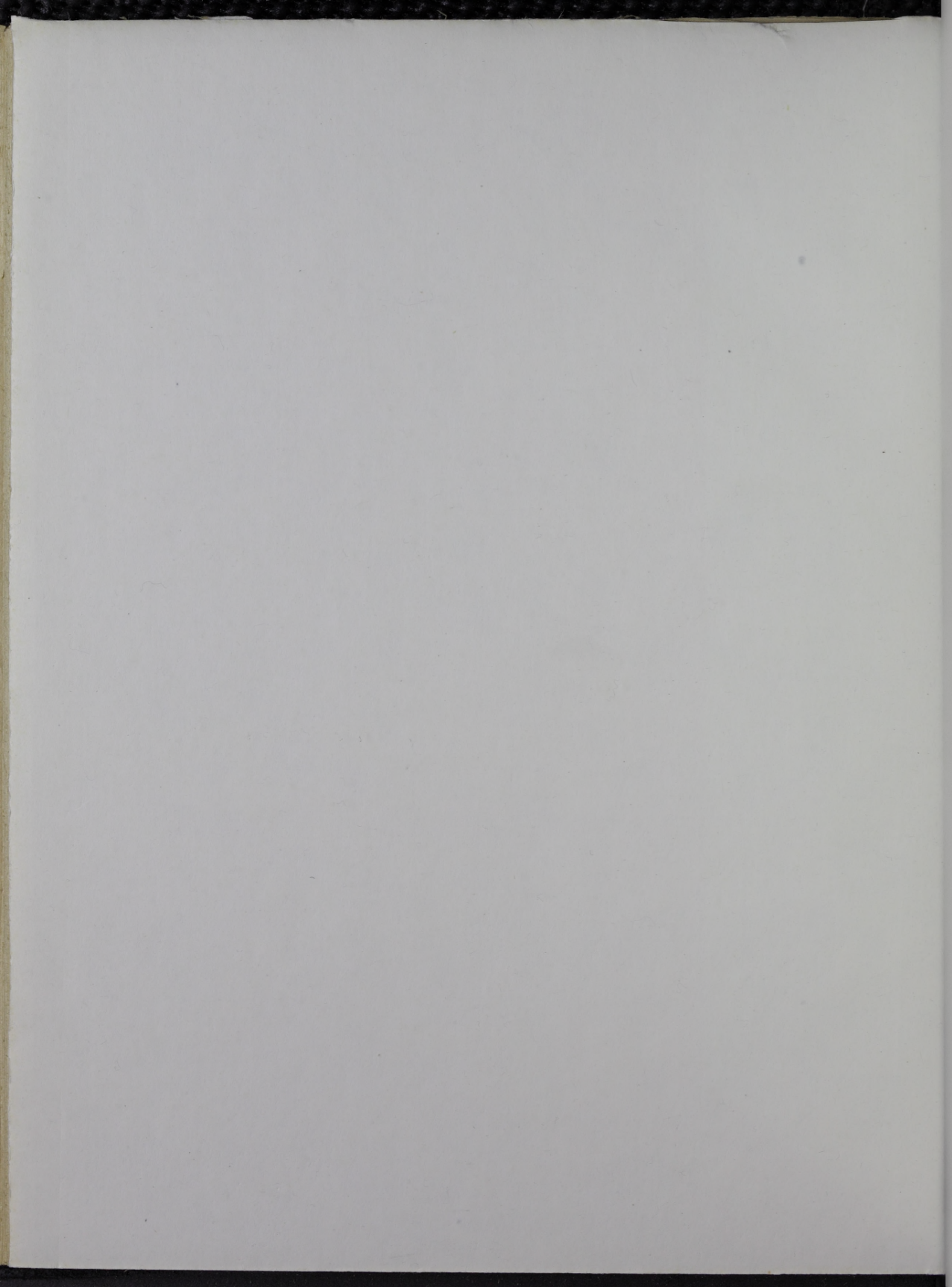
Pirmo vispārīgo dziesmu svētku sarīkošanu, uz
kuriem uzaicinātu visus latviešu dziedāšanas korus,
uzņēmas latviešu biedrība. Notika viņi no 26 - 29 ju-
nijam 1873.g. Piedalījās no Vidzemes 32 kori, no Kur-
zemes II, kopā ap 1.000 dziedātāju. Neskatoties uz
īso sagatavošanas laiku, svētki izdevās spoži. Viņi
bija vesels notikums latviešu tautas dzīvē, par kuru
viņa dalībnieki ilgi runāja. Viņi stiprināja tautas
apziņu, modināja ticību un cerību uz tautas ideāliem,
vel diezgan neskaidri sajūstām. Šajās dienās notika arī
pirmā vispārīgā latviešu skolotāju konference. Viņa

piedalījās ap 200 skolotāju un 500 citu klausītāju. Tika apspriests starp citu, pareizrakstības jautājums un nolēmts atņemt parasto dubūltņieku lietošanu. Šajās svētku un darba dienās uzstājās Kronvalds kā tautas domu jūtu un centismu izteicējs. Viņš stāvēja šīnī laikā sava mūža augstumos. Viņš bijis ka varonis pilnšedzības un uguns. Jau pirms dziesmā svētkiem tas bija Baltijas Vēstnesī ievietojis dzieskumu, kurā nobeidzās ar vārdiem: "laine lai pušķo šos dziesmā svētkus". Pašos svētkos viņš uzstājās ar runām, būdams par "pirmo tulku aizgrābtajai tautas dvēselai un par spēcigako apsolutāju viņas nākamībai". Pēc šiem svētkiem Kronvaldam bija lents tikai 1½ gadu vēl būt par savas tautas domu izteicēju. Viņš mira 5. februārī 1875. gadā. Ar viņu beidzās tautiskās kustības laikmeta otra perioda pirmie gadi.

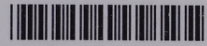
Ja mēs salīdzinām otro tautiskās kustības periodu ar pirmo, tad redzām, ka izšķiriba liela. Šī nebija kustiba, kura sprobezotās ar nelielu pulciņu latšu inteligences, bet bija jau vairak vaj mazak organizeta masu kustiba, pie kuras sāka ņemt dalību tautas aprindas caur savām sabiedrībām. Kas attiecas uz kustības raksturu, tad jāatzīmē, ka viņas pirmajos gados mēs visai maz sastopam cenšanos pēc tautas materialā kā arī zociālī-politiskā stāvokļa uzlabošanas (kaut arī adrese lietā šis moments novērojams), bet galvenā vērība tiek piegriesta garīgās kulturas vērtībām: skolām, izglītībai, dziedāšanai, tautas pagātnes un ierāgu pētīšanai un visbeidzot kustiba zaudē savu kosmopolitisko nokrāsu un uzņem savī specifiski-nacionalus elementus: latviešu valoda un tautiba kā tādas tiek uzskatītas kā patstāvīgas vērtības. Reizē ar šo kustiba zaudē savu krasi krievisko orientaciju, kāda viņai bija pirmajā periodā, kaut arī zinamas cerības uz krievu valdības un sabiedrības atbalstu pastāveja arī tagad.-

Latv. Akad. bibl.

89687

